

DUE DATE SLIP**GOVT. COLLEGE, LIBRARY**

KOTA (Raj)

Students can retain library books only for two weeks at the most.

BORROWER'S No.	DUE DATE	SIGNATURE

माघेऽलङ्कारविमर्शः

[MAGHELANKARAVIMARSHAH]

कल्याण भारती
अध्यक्ष, संस्कृत-विभाग
जोधपुर-विश्वविद्यालय

प्राक्कथनम् :
प्रो० रसिक बिहारी जोशी
अध्यक्ष, संस्कृत-विभाग
दिल्ली-विश्वविद्यालय

उषा . पब्लिशिंग . हाउस,
जोधपुर-जयपुर :

❧ संचालिका : उषा यातत्री
विर्मा.पब्लिशिंग हाउस लि.
नीम स्ट्रीट, बीर मोहला
जोधपुर-३४२००१

❧ शाखा : माधो बिहारीजी का बाग
स्टेशन रोड,
जयपुर-२०२००१

❧ लेखक : कल्याण भारती

❧ पुस्तक : माघेश्वरद्वारविमर्श

[MAGHELANKARAVI MARSHAH]

❧ प्रथम संस्करण : दोपावली १९७३

❧ मुद्रक : इण्डिया प्रिंटर्स, जोधपुर

प्राक्कथनम्

विद्वद्वरेण श्रीमता कल्याणभारतीमहोदयेन विरचितो 'माघेऽलङ्कारविमर्श' इत्याख्यो ग्रन्थ स्यालीपुलाकन्यायेन मया सामोदमालोकितः । जोधपुरविश्वविद्यालये मदीये स्थितिकाले महाभागेनऽनेन सह शिशुपालवधोयानामलङ्काराणामसकृच्चर्चा समजनि । न खलु कुत्रापि शिशुपालवधमधिकृत्यालङ्कारशास्त्रदिशाऽलङ्काराणामेतादृशो विमर्शो नयनगोचरतामागच्छतीति सत्यम् । दिष्ट्या बर्धय्यते श्रीमान् भारतीमहोदयः । मम्मटदर्पणकारादीनां लेखकेन भेदोपभेदसङ्गमनपूर्वकं शिशुपालवधेऽन्विष्टानि लक्षणानि यथा निदर्शितानि तद् दृष्ट्वा नूनमाश्चयंभावहति चेतः । ग्रन्थोऽयं लेखकमहोदस्य सार्हित्यशास्त्रपारङ्गमत्वं प्रमाणमतीति नास्ति सन्देहकणिकापि । इयं कृतिः कस्मैचिद् विश्वविद्यालयाय पीएच० डी० इत्युपाधये समर्पिताऽभविष्यच्चेत् तर्हि नूनं लेखकोऽयममुमुषाधिमाजयिष्यदिति मे प्रत्ययः ।

अनेन ग्रन्थेन न केवलं माघेऽलङ्कारान् जिज्ञासूनामुपकारः सम्पत्स्यते, अपितु अन्यान्यपि महाकाव्यान् अधिकृत्यालङ्कारानघ्येतुं काविदभिनवा पद्धतिः शोधार्थिना कृते निदर्शिता भविष्यति । प्राशास्यते यत् संस्कृतालङ्कारप्रणयिनो विद्वांसो ग्रन्थस्यास्य स्वागतं व्याहरन्तो माघस्यालङ्कारिकहृदयस्य रसास्वाद करिष्यन्तीति सुहृत्प्रवराय श्रीकल्याणभारतीमहाभागाय सर्वात्मना कल्याणं भ्रवीमि ।

दिल्ली-विश्वविद्यालयः,
दिल्ली ।

रसिक विहारी जोशी
एम० ए०, पीएच० डी०, डी० लिट् (पेरिस),
प्रोफेसर तथा संस्कृत-विभागाध्यक्षः

आमुरवम्

अलङ्कारशास्त्रस्य काव्यप्रकाशव्यालोकादिकठिनग्रन्थात् पंच महाकाव्यादीनि च पाठयती मम प्रायशः पंचविंशतिवर्षात्मके काले महाकवेः श्रीमाघस्य शिशुपालवधेऽलङ्कारप्रयोगनैपुण्यं मनः मे मूर्च्छं समाकृष्टवत् । मल्लिनाथस्य सर्वलङ्कारानाम्नी टीकां पाठं पाठमहमनुभूतवान् यन्मल्लिनाथेनापि कादाचित्क एवाङ्कारनिर्देशः कृतः । महामहोपाध्यायहरिदाससिद्धान्तवागोशमट्टाचार्येणापि सत्यं निदिष्टा यत्र तत्र माघेऽलङ्कारास्तथापि शिशुपालवधेऽलङ्काराणां साङ्गोपाङ्गमध्ययनं विद्वद्भिर्विद्यार्थिभिश्च प्रतिक्षितमेवातिष्ठदिति कृत्वा मया विषयोऽयं शोधकार्यार्थं गृहीतः । शनैः शनैः पिपीलिकोष्ठान्यकण्ठग्रहणन्यायेन क्वचिन्मम्मटमनुसृत्य क्वचिच्च दण्डकारदिशा सर्वेऽप्यलङ्काराः समेदोपभेदा ग्रन्थेऽस्मिन् सुस्पष्टं विवेचिताः ।

प्रस्तुतेऽस्मिन् ग्रन्थे महाकाव्ये प्रयुक्तानां सर्वेषामलङ्काराणां भेदा उपभेदाश्च सोदाहरणं प्रदर्शिताः सन्ति । केन वा न ज्ञायते संस्कृतसाहित्येऽलङ्काराणां महत्त्वम् । संस्कृतकाव्यशास्त्रं परम्परया लङ्कारशास्त्रनाम्ना पण्डितपरम्परायां सुप्रसिद्धमस्ति । वस्तुतः प्राचीनानां साहित्यशास्त्रिणां दृष्ट्या लङ्काराणामेव प्राधान्यमत्र हेतुः प्रतिभाति । अलमुपसर्गपूर्वकात् कृत्वा तोभायकर्मणि घञ्प्रत्यये कृते सति 'अलङ्कारमलङ्कारः', अलङ्कारयते-ऽनेन : वेत्यलङ्कार इति व्युत्पत्त्या लङ्काराणां काव्यशोभाधायकत्वं न केवलं । बाह्यस्वरूपमात्रमपितु काव्यान्तर्वर्तित्वात् काव्यधर्मस्वरूपेण शोभाधायकत्वं सौन्दर्याधायकत्वं वा संबन्धा सुप्रसिद्धम् । काव्यसौन्दर्यमिदमालङ्कारिकाणां दृष्ट्या अलङ्कारमूलकत्वेनायं मूलकत्वेन च ईविध्यं भवति । शब्दार्थोभयमूलकत्वेऽलङ्काराणामयानिकारा एव प्रधानत्वेन सौन्दर्यचूडामणित्वमवगाहन्ते, यतोहि शब्दालङ्कारास्तु

करणोरानन्दोत्पादकध्वनिजनकत्वेन केवलमुच्चारणसौन्दर्यं बोधयन्ति ।
 प्रथमद्वारास्तावद् रम्यार्थप्रतिपादकत्वेन ^{सिद्धिपादकत्वेन} महदपहृदयाह्लादजनकत्वेन च
 वेगिष्टय धारयन्तीति दृष्ट्या प्रस्तुतस्य ग्रन्थस्य प्रथमे भागे ग्रन्थविस्तर-
 भियां शिशुपालवधोया केवलमथलिद्वाराः विविच्यन्ते । शब्दालङ्कारास्तु
 न त्रिविरं प्रकाशयिष्यमाणे, द्वितीये भागे समुपस्थापयिष्यन्त इति
 शब्दालङ्कारानुरागिणः कृपया प्रतीक्षन्तां कश्चित् कालमित्यन्वययेत् ।

उत्पादो भूमिकाप्रस्थानस्यैव कार्य-आह्वयमलङ्कारादिति दानु-
 नाचार्यस्य सिद्धान्तमनुमृत्वा तद्द्वारं विना-काव्यस्याप्राप्तयत्वाद्, कुन्तकस्य
 सिद्धान्तेनापि शालकारस्य - काव्यतामगीकृत्यालङ्काराणां महत्त्वप्रतिष्ठा
 संस्थापनवानसि - अत्र द्वारशब्दस्य व्युत्पत्ति लक्षणञ्च, समालोचना-
 यद्वाग्नास्त्रेण्यद्वागम्या विकारोऽपि स्पष्ट-प्रतिपादितः । तत्र, स्वरोत्प-
 त्तद्वारभेदेन त्रिविध-श्लाघीत्रं-प्रस्थान-निदिश्य, भामहाव पूर्ववृत्तियो
 भरतादिभ्य समर्थं नवमशतकादारभ्य मध्यकावे विद्यमानश्लाघार्थद्वारा-
 राणां भेदानुसत्याय सप्तदशशतकादेकोनविंशतिसातकपर्यन्तं प्रसृत नव्य-
 कालप्रस्थान समोजोनरोत्या निरूपितमस्ति । श्लालङ्काराणां चर्गाकरणमिदं
 नूतदभेदेन सदृशेण श्यकेण विद्यानाथेन दर्पणकारेण पण्डितराजेन
 जगन्नाथेन च यथोपस्थापितं तत्सर्वं सुसंगतमसंगत वेति यथाविचारितं
 त्रिानुद्वारिकाणां निरूपणमेव प्रमाणम् ।

शिशुपालवधे वर्तमानानां प्रत्येकमलङ्कारस्य भेदोपभेदसूचितं, सोदा-
 हरणं नाज्ञोपाङ्गसङ्गमनं यथा-यथाविधि- यथाप्रति-सम्पादितम् । तत्र
 पाठकानां सौविध्याय सदोहरणान्यपि तत्रैव त्रिदिश्यानि-सन्ति । अस्मिन्
 ग्रन्थे भेदा-द्विषष्टिसङ्ख्याकानामलङ्काराणां भेदा विविदिष्टाः । परिशिष्टे च
 प्रमुखाणामलङ्काराणां मूढमभेदविदसंविद्या-दृष्टव्यमनालिका अपि संनिवे-
 षिताः सन्ति; येषां लङ्कारस्वरूप-जिज्ञासूनां विद्यायिनां तदतिव्यदुर्जन-
 समकालमेवालङ्काराणां भेदोपभेदशोध-समजयेत् । द्वितीये परिशिष्टे

आचार्यः प्रथमः । स्वर्गात् । प्रथमः । प्रथमः ।
चाकारादिक्रमेण - सर्वगोत्रास्वर्गादिगणवर्कं - सर्वनामलङ्काराणां सूची
संघमित्रा विद्यते ।

अस्य ग्रन्थस्य प्रणयनं दिल्लीविश्वविद्यालयीयमंस्कृतविभागाध्य-
क्षारो पण्डितप्रकाशदत्तः । कविप्रवराणां काव्यसाक्षरपारङ्गतानां डॉ०
रामकाविहारिजीशोमहोभागाणां प्रेरणापरोक्षमनुमिश्रितेषां कृते । नानुष्ण-
मवगाहते चतः । एतः स्वकीये जोधपुरविश्वविद्यालयीये स्थितिकाले भातं
केवलं पीतः पूर्वमेव ग्रन्थरचनायै मप्ररितः । अपितु नैकदाः । निशुषादेवोपा-
सङ्काराणां विषये भूयस्यां दुषंती प्रस्पष्टा । ग्रन्थमः समुद्धाटित्वा । एते-
स्वकीयेन नैसर्गिकेण सौजन्येन परमेषु च सौहार्देन ग्रन्थममुं पुरोधागाशीर्ष-
कौमिः समलङ्कारैः, इति । इति । विद्वद्गणुं प्रति । हीदिकी-कृतज्ञतां
वहामि । जोधपुरस्थराजस्थानप्राच्याविद्याप्रतिष्ठानस्य निदेशिका अलङ्कार-
दान्त्रममंज्ञाः सौजन्यमूर्तदो डॉ० ब्रह्मानन्दगममहोदया अपि पुस्तकमिद-
मवहितेन मनसाधरतः प्रपश्य बहून् महत्त्वपूर्णोपदेशान् दत्तवन्त इति
तूनमेतेभ्यो धन्यवादकुमुसाञ्जलिमपंयामि ।

परमभूज्यानां गोवर्धनपीठाधीश्वराणां जगद्गुरुसङ्कराचार्याणां
श्रीनिरञ्जनदेवतीर्थमहाभागानां जोधपुरनगरे चातुर्मासस्य निव्रमतिकाले-
ऽस्तस्य श्रीपीतामहनम्य मन्त्रिरूपेण सङ्कराचार्यस्वागतसमितित्त्वं मशि-
रूपेण कृपं व्यासकृततया नानुभव्ये पर्याप्ते समये मनाबुज्जतो सुपुत्री
कुमारी चन्द्रनन्दिनी अस्य ग्रन्थस्य सुस्पष्टाक्षरेण महता च परिश्रमेण
प्रतिलिपि कृतवतीति स्नेहाद्भवेत्तसा स्वाशिष्या तां सौजन्यप्रस्थाः सर्वविष-
कल्पारं भगवन्तं सङ्करं कामये । वर्षद्वयपरमकेऽस्मिन् काले अहृतिग
विषयेऽस्मिन् प्रवृत्तमानेन मया मम प्रियतमायाः श्रीमत्तः सुलोचनायाः
यावान् समयो गृहोत्तस्तदयं तामपि सादरं सानुराग ससाधुवादन-
निनन्दयामि ।

(४)

जोधपुरविश्वविद्यालयेन प्रत्यस्यास्य प्रकाशनार्थं
वेदुष्यपूर्वप्रत्येकप्रकाशनयोजनान्तर्गतं त्रिसहस्ररुप्यकमितमनुदानं प्रदत्त-
मिति जोधपुरविश्वविद्यालयोपेभ्यः प्रकाशनसमितेः सदस्याधिकारिन्यो
घन्यवादान् प्रयच्छामि ।

मनेन शन्येन मलङ्कारशास्त्रं पठतां-विद्यापितां लघोमानुपुपकादः
मणत्पते चेत् घन्यमात्मानमाकनपिष्यामि । मलङ्कारशास्त्रविदां-दृते
स्वेतदेव वच्मि यद् यदि ते कृपया नीरसीरन्यायेन गुणानङ्गीकुर्युर्दोषांश्च
मां प्रतिबोधयेयुस्तर्हि मम परिश्रमोऽयं साफल्यं लभेत । घन्यच्च-
मार्थैरसर्वविदुरैर्विहिते कश्चि नाम-शन्येऽस्ति दोषविरहः सुचिन्तनेऽपि इति
न्यायात् मानवसुलभप्रमादस्य स्वाभाविकत्वाद् - यत्किमप्यत्राज्ञातं
एव न न्यूनत्वं वा सञ्जातं स्यात् तद् जनाशीलैः समीक्षकमहानुभावं सस्नेहं
परिकरणीयमिति सप्रश्रयं विनिवेदयते । =

जोधपुर-विश्वविद्यालय.
जोधपुर

विदुषां विधेया
कन्यासु भारती

अनुक्रमसिका

	पृष्ठ संख्या
काव्यं शास्त्रमन्तवागन्	१
मन्त्रकारवशात्	८
मन्त्रकारविज्ञानः	११
मन्त्रकाराणां वर्गीकरणम्	१६
सादृश्यमूला	(२४-२२८)
(अ) भेदाभेदप्रधाना	(२४-७६)
(१) उपमा	२४
(२) उपमेयोपमा	७६
(३) स्मरणम्	७६
(आ) आरोपमूला	(८०-१००)
(१) रूपकम्	८०
(२) परिणामः	८४
(३) सदेहः	८५
(४) आन्विमान	८६
(५) अपह्नुति.	८६
(इ) मध्यवसायमूला	(१००-१७३)
(१) उत्प्रेक्षा	१००
(२) प्रतिशयोक्तिः	१४७
(ई) तुल्योत्प्रेक्षाश्रिता.	(१७४-२२८)
(१) तुल्योत्प्रेक्षा	१७४

(२) दीपकम्	सामोक्ति	१८४
(३) प्रतिवस्तूपमा		१८४
(४) निदर्शना		१८५
(५) दृष्टान्तः		१८२
(६) व्यतिरेकः		१८७
(७) महोक्तिः		१८७
(८) सामोक्ति		१८८
(९) परिकरः		२०६
(१०) धर्मश्लेषः		२०६
(११) अर्थान्तरन्यासः		२०८
(१२) अप्रस्तुतप्रशंसा		२२४
(१३) पर्यायोक्तम्		२२७
(१४) व्याजस्तुतिः		२२८
(१५) आक्षेपः		२२९

विरोधमूला

(२२६-२५४)

२३		१८
(१) विरोधाभासः		२२६
(२) विभावना		२३६
(३) विशेषोक्ति		२४१
(४) अयमगतिः		२४३
(५) विषमम्		२४३
(६) विचित्रम्		२४५
(७) अधिक्कम्		२४६
(८) अर्थोन्वयम्		२४७
(९) विशेषः		२४७

(१०) ममम्

२४७

शृङ्खलाबद्धमूला।

(१) एकावली

२४८

तकन्यायमूली

(२४८-२७६)

(१) बाव्यविज्ञम्

२४८

(२) अनुमानम्

२७६

वाक्यन्यायमूला

(२७६-२८३)

(१) यथामुख्यम्

२७७

(२) पर्यायः

२७७

(३) परिवृत्ति

२७८

(४) परिसंख्या

२७९

(५) अर्थान्तरः

२८०

(६) समुच्चयः

२८३

(७) समाधिः

२८३

लोकन्यायमूला.

(२८४-२८८)

(१) प्रत्यनीकम्

२८४

(२) प्रतीपम्

२८४

(३) मीलितम्

२८५

(४) सामान्यम्

२८५

(५) तद्गुण

२८६

(६) मनदुग्गा.	२८६
(७) उत्तरम्	२८८
==	
गूढार्थप्रतीतिमूलाः	(३८६-३०२)
(१) सुहसन्	२८८
(२) वक्रोक्ति	२८९
(३) स्वभावोक्ति	२९६
(४) भावः	२९८
(५) भावगोचरम्	२९८
(६) भावोदयः	२९९
(७) प्रेयः	२९९
(८) उच्यते	३००
(९) उदात्तः	३००
(१०) कर्मस्वी	३०२
-- भेदबोधप्रमरणी	I-XYIII)
वर्णानुक्रमतानिवा	(XIX-XXVI)
	३०३

काव्यं ग्राह्यमलंकारात्

कवेः कर्म भावो वा काव्यम् । एष शब्दः कविसंज्ञात् प्यञ्जि प्रत्यये कृते
 सिद्ध्यति । कविः शब्दोऽपि कुट्ट शब्दे 'कवृ वरुणे' वेति घातो. 'कीति,
 कवयति' वेति व्युत्पत्त्या निष्पद्यते । अनेन इदं आयातं यत् कवेर्गनिम्
 वरुणम् वा भवति तद् काव्यम् । तच्च शब्देनाहाय्यमेवापैसते । शब्दाश्च
 अर्थं विना न प्रवर्तन्ते । 'शब्दार्थो काव्यम्' इत्यस्य पक्षस्य स्वरूपाधायक-
 लक्षणप्रयोगेना भामहः । तस्य काव्यलक्षणं यथा-शब्दार्थो सहितो काव्यम्
 इति । लक्षणमेतत् सामान्यजातीयं स्वरूपाधायकम् केवलं, न कथमपि
 उत्कर्षाधायकम् । यद्यपि भाधारगुतया समीक्षकोऽप्य स्वरूपाधायकमपि
 लक्षणं न स्पृशति, यतो हि महिती शब्दार्थो तु शास्त्रात्मके वाङ्मयेऽपि
 भवतः । किन्तु सूक्ष्मेक्षिकया मुस्पष्टं यत् काव्यगतशब्दार्थयोः साहित्यं व्यापा-
 रप्राधान्याद् वेगिष्ट्याद् वा मिश्रमेव । एतत् समर्थयन्ति भामहपरवर्तिनः
 प्रालंकारिकाः अपि । यथा-

शब्दप्राधान्यमाश्रित्य तत्र शास्त्रं नृपग्विदुः १ ३

अर्थतत्त्वेन युक्तं तु वदन्त्याख्यानमेतयोः ॥ १

'शब्दार्थो काव्यमिति' मन्स्य समर्थकानां द्विविधो वर्गोऽधिगम्यते ।
 एको वर्गस्तु शब्दार्थयोः काव्यत्वं मध्यमानः काव्यस्य केवलमुत्कर्षाधायकमेव
 लक्षणं विधत्ते । अपरश्च, तस्य स्वरूपाधायकं लक्षणम् । अत्र शब्दार्थो
 काव्यमित्यस्य तत्रोत्कर्षाधायकस्य च वर्गस्य प्रवर्तको नाट्यकारो भरत
 एव प्रतीयते । अतो नाट्यशास्त्रे काव्यस्य लक्षणं यथा-

१. मृदुत्तलितपदाद्यं गुडशब्दार्थहीनम् ।

२. जनपदसुखबोध्यं युक्तिमनृत्यमोक्ष्यम् ।

३. बहुलसङ्गममार्गं सन्धिसंघानयुक्तम् ।

भवति हि शुभकाव्यं नाटकप्रेक्षकाणाम् ॥ १

अत्र प्रथमे चरणे शब्दायं इति पदस्योत्पत्तेः, प्रतीयते तेन यदयं शब्दार्थो काव्यमिति मनुते ।

पुनश्च तेनैव—

भविष्यतश्च लोकस्य सर्वकामार्यदर्शकम्,
दुःखार्थानां श्रमार्थानां शोकार्थानां तर्पास्विनान्
विश्रामजननं लोके नाट्यमेतद् भविष्यति
श्रुतिस्मृतितदाचारपरिशेषार्थकल्पनम् ॥^१

अत्र भरतेन काव्योपयोगिताः पराकाष्ठां प्राविताः । पश्चाद्भवैरा-
लंकारिकैः प्रायः अस्त्योपबृंहणमेव कृतम् । काव्यमलौकिकं भवति । इदं न
केवलं साधारणालौकिकात् कर्मविशेषाद् अपितु ब्रह्मणो व्यापकात्
सर्गादिषु भिद्यते । अस्य सूक्ष्मं विवरणमालंकारिकैः तानुं तासु कृतिषु
विस्तरेण विहितम् ।

यथा—

नियतिकृतनियमरहितां ह्लादिकमयोमन्यपरतन्त्राम् ।
नवरतरुचिरां निर्मातिमादयती भारती कवेर्जयति ॥^२
सरस्वती स्वाद्बु तदर्थंस्तु निस्त्यंदमानो महती कवीनाम् ।
प्रलोकसामान्यभिव्यक्तौ परिस्फुरंतं प्रतिभाविशेषम् ॥^३
किन्त्वस्ति काचिदपरैव पदानुपूर्वा
यस्यां न किञ्चिदपि किञ्चिद्विधावंभाति ।
आनन्दयत्ययं च करुणपरं प्रयाता
चेत् सतामपृतवृष्टिरिव प्रविष्टा ॥^४

अत्र दमनोकसामान्यं कार्यकारणपरंपराविरहितमानन्दं सहृदयैः जनैः
सवेद्यते ह्लादिकमयमेतादृशमलौकिकं महाव्यम् काव्यस्ये । काव्योपयोगित्वं
अंगीकृत्य मानवो न केवलं चतुर्वर्गव्यवहारोचित्यपिज्ञानपरमाह्लादादिकं

१. भरत. १, १४, १११, ११७ ।

२. काव्यप्रवाह. १. १ ।

३. ध्वन्यालोकः १. ६ ।

४. काव्यमूत्रवृत्ति. १. २. २१ ।

प्राप्नोति अपित्वनुशासितः सन् विश्वस्य शांतिविकासव्यवस्थामपि संयोजयति । अनुशासनं वेदेषुशासनादिभिः शक्यमिति परं तत्राल्पधि-
यामसंयनानिनां वासनाक्रान्तान्त.करणानामभिजातानां गत्रामात्यादीनाञ्च
अप्रवृत्तेः, सद्बुद्धीनां सद्बुत्तानाञ्च तत्राधिकाराञ्च । सर्वेषां सुखं सरसं
लघु च शिक्षणं शासनञ्च विदधत् काव्यं सफलप्रयोजनमुपदेष्टव्यम् ।
ऋविचचनायता लोकयात्रा, सा च नि.श्रेयसस्य मूलमिति महर्षयो यदाहु -

काव्यमप्यो गिरो यावच्चरति विशदा भुवि ।

तावद्भ्रसारस्वतं स्यात् कविरासद्य मोदते ॥^१

भ्रंलंकारोऽप्येषा कविवागेव काव्यपदवीं प्राप्नोति । कविस्तेर्वाहका.
प्राधान्येन भवन्त्यलंकाराः । एतेषां साहाय्येनैव कविरलौकिकान् भावान्
विभावयति, ताञ्च सरसान् समाकुर्यंकाञ्च विधत्ते । अत एव वामनकुंतक-
जयदेवादीनां मतानि संगच्छन्ते, निराक्रियन्ते चाभिमतानि मम्मटभट्टादीनाम् ।
काव्यनञ्जलिविचारे निरूपितानां काव्यलक्षणानाम् समीक्षया स्पष्टमिदं यत्
प्रायः सर्वे एवालंकारिका. भ्रंलंकारान् साक्षात् परंपरया वा काव्याङ्गत्वे-
नानिमन्वते ।

भ्रंलंकारोऽपि य काव्यं शब्दार्थानलंकरुती ।

अज्ञो न मन्यते कस्मादनुष्णमनलंकरुती ॥^२

इति मतमुपन्यस्यलंकारस्यानिवार्यताविरोधी मम्मटोऽपि नालंकार-
व्यामोहमात्मनः संदृष्टुते, वर्णयति च विस्तरेणालंकारानेकपष्टिसंख्यकान्
दशमीत्सासं ।

- वामनमते तु 'काव्यं प्राह्यमलंकाराद्'^३ इति सिद्धांतितत्वेनालंकारं
दिना काव्यस्य ग्राह्यत्वं न स्यात् । कुन्तकोऽपि 'सालंकारस्य काव्यता'^४
इति स्वोक्त्यालंकारस्य महत्तामनिवार्यताञ्चाङ्गीकुस्ते ।

एवमलंकारस्य महत्त्वं काव्येऽनुष्णम् । न कोऽप्यलंकारिक; कदाप्यस्य
विरोधाय तत्परोज्जभवत् । यद्य साक्षात् परंपरया वा दृश्यते निषेधः काव्य-
प्रकाशादिप्र.थेनु, स नालंकारविरोधबुद्ध्या अपितु दृष्टिविशेषसमर्थन-

१. काव्यमीमासा, पृ० ६६ ।

२. चन्द्रालोकः १, ८ ।

३. वामनः १, १, १ ।

४. दशोक्तिर्वावित्तु १, ६ ।

भावनया अन्यथालंकाराणां विस्तरेण वर्णनस्य विसंगतिः स्यात् । अतो नालंकारविरोधे तात्पर्यं मम्मटस्य अपितु रसस्थालकारत्वं सण्डते । यतो हि अलंकारत्वे रसस्य चित्रत्व स्याद्, अलंकारस्य चित्ररूपत्वात् । अतो वाच्योपस्कारकदशापामपि मम्मटो रसस्य गुणीभूतव्यंग्य-स्वमेव मनुते, न कथमप्यलंकारताम् । अतएव तेन न रसवदलकारोऽलंकारेषु गणित अपितु गुणीभूतव्यंग्यस्य भेदे अपराङ्गत्वे एव । केवलं गुणीभूतव्यंग्य-निरूपणोपसाहारे रसवदाद्यलंकाराणां अर्थे विहिता । यथा-

‘एते च रसवदाद्यलंकाराः । यद्यपि भावोदयभावसन्धि-भाव-
शबलत्वानि नालंकारतया उक्तानि, तथापि कश्चिद्-
ब्रूयादित्येवमुक्तम् ।’

यद्यपि मम्मटो ध्वनिपरंपरापोषक तथापि रसालंकारयोः प्राधान्या प्राधान्यविषये नाप ध्वनिकारमनुवर्तते । ध्वनिकारेण स्पर्शमेव रसस्य लंकारताभ्युपगता ।

यथा—

प्रधानेऽप्यत्र वावपार्ये यत्रांगं तु रसादयः ।

काव्ये तस्मिन्मलकारो रसादिरिति मे मतिः ॥२॥

किन्तु नैव मम्मटेनाभ्युपगम्यते, अपितु गुणीभूतव्यंग्यत्वेनैव तदगी-
करोति । मम्मटो न कदापि रसस्थालकारताम् स्तीति, कामं भवतु स
वाच्यस्योपस्कारकोऽपि । ‘अगत्वे रसोऽलंकारः, अगित्वे च ध्वनि’ इति
व्यवस्था अलंकारप्राधान्यवादिनाम् प्राधान्यालंकारिकाणाम् मतप्रदर्थशतोऽ-
लंकाराणामलंकारत्वमेव समर्थयति, न कथमप्यलंकारत्वेऽपि सर्वांशरूपेणो-
पस्कार्योपस्कार्योभयरूपत्वेन वा प्राच्यालंकारिकवत् । यथा—‘तदित्यम्
त्रिविधमपि प्रतीयमानमनलंकारतया प्रख्यापितं । तदेवमलंकारा एव काव्ये-
प्रधानमिति प्राच्यानां मतम् ।’^१ अलंकारसर्वस्कारो रसस्थालंकारताम्
समर्थयन् ध्वनिकारदशितदिशमेवानुसरति । तेन ध्वनिसंप्रदायेऽपि अलंकारस्य
माहात्म्यं नैव हीयते, प्रत्युत ध्वनित्वेन व्यंग्यप्राधान्येन वा स रमेन सह साम्यं
ध्रजते । तत्रापि रसध्वनेरेव प्राधान्यं वस्त्वलंकारध्वन्यपेक्षया इत्यन्यद्,

१. काव्यप्रकाशः, पृ ५४५ ।

२. ध्वन्यालोकः, २५ ।

६. अलंकारसर्वस्वम् पृ० ६७ ।

एतत् । ध्वनिकारस्य नात्र विशेषाग्रहः । अलंकाराकरे मग्नस्य ध्वनेरेव प्रकाशनार्थं प्रवर्तमानत्वात् । अन्यैरपि लोचनादिभि रसध्वने, प्राधान्यमर्थनव्याजेन तथैव समर्थित्वात् । दर्पणकारेण विश्वनाथेन काव्यलक्षण-प्रमगे ध्वनेः काव्यात्मत्वखण्डनपुरःसर रसध्वनेरात्मत्वं समर्थयता रसालंकारयोर्विवादे रसस्यैव प्राधान्य समर्थितमलंकारापेक्षया । किन्तु विश्वनाथस्यापि काव्यलक्षणं खण्डितम् पण्डितराजेन ध्वनिसमर्थनव्याजेन । अलंकाराणां समता रमेन सह समर्थिता तेन गुणीभूतव्याग्यत्वेन ।

रोतिवक्रंक्तिप्रस्थानयोस्तु अलंकारस्य प्रतिष्ठाऽक्षुण्णैव । श्रीचित्य-प्रस्थानेऽपि ध्वनिविरोधव्याजेन अलंकारप्रतिष्ठेव प्रकारान्तरेण ममर्थ्यते । ध्वनिविरोधिपरंपराया पुन अलंकारसमर्थनं विहाय नाभ्यतिक्रमपि मभाव्यते । आनन्दबर्धनोऽलंकारस्य प्राधान्य निराकृत्य तत्स्थाने ध्वनि स्थापयामास । अत एव तेन समग्रमलंकारप्रस्थानं समालोडितम् । तेन च त्रिविधो वस्त्वलंकाररसात्मको ध्वनिनिर्हृषितः । गुणीभूतव्याग्यस्याप्राधान्यादलंकाररूप एव व्याग्रप्राधान्ये ध्वनित्वमस्यैव स्वीकारात् । इत्थं ध्वनिकारा अलंकारप्रस्थानत्रैविध्यं प्रकटयन्ति । यतो हि येभ्यो विशिष्टेभ्यो अलंकार-स्रोतेभ्यो व्याग्यप्राधान्यध्वनिरुद्घृतः, तान्येव स्रोतांसि पूर्वं त्रिधारास्येण प्रस्थानाभिधया वा प्रसिद्धान्यासन् ।

यद्यपि कुन्तको न मनुते स्वभावोक्तिरसोक्त्योरलंकारताम्, तथापि वक्रतायां मार्गभेदव्याजेन तयोरप्यलंकारताम् सूचयत्येव । वक्रतायाः अलंकाररूपत्वात् तदभेदस्यापि तथात्वेनैव स्वीकारोचित्यात् । इत्यमविच्छिन्न-काव्यव्यवहारदृष्ट्या अलंकाराणां महत्त्व-सिद्धम् ।

सरीरभूती शब्दार्थौ तद्मूलकावलंकारी वा न कथमपि काव्यस्या-त्मत्वं प्राप्नुतः, देहात्मनो भेदेनावस्थानात् । अनोऽपकाराणाम् न कथमपि प्रतिष्ठा । ते केवलमंगभूता. 'उपकुर्वन्ति तं सन्त येऽङ्गद्वारेण जातुचित्'^१ इत्यादिनिर्देशात् । प्रतिष्ठासिद्धये त्वलंकाराणामात्मत्वस्थापनमावश्यकम् । यतः सर्वाण्येव तत्त्वानि यानि प्रतिष्ठा प्राप्नुतेषामात्मत्वमनिवार्यतया स्वीकृतं प्रस्थानप्रवर्तकैः तत्र तत्र यथा—'रोतिरात्माकाव्यस्य'^२ वक्रोक्ति काव्यजीवितम्'^३ 'काव्यस्य आत्मा ध्वनि.'^४ 'श्रीचित्य काव्यजीवितम्'^५

१ काव्य प्रकाशः ८.६७ । २. वामन १२६ ।

३. साहित्यदर्पणः, पृ० १४ (लक्ष्मी टीका) । ४ ध्वन्यालोक १.१ ।

५. श्रीचित्यविचारचर्चा, कारिका ५ ।

इत्यादयः सत्यप्येवं अलंकारप्रतिष्ठायाः महत्त्वाभावो न शक्यः, पूर्वमलंकाराणां अलंकारिकैः तत्तमर्थनात् । यदि चात्मत्व प्रस्थानता-स्थापनेऽनिवार्य-मुच्यते, तदा तु रीतिवक्रोक्तयोरपि प्रस्थानत्वे विवाद प्रापतेत्, तयोरपि काव्यशरीरत्वेनावस्थानात्, रीते केवलं पदसघट्टनारूपत्वेन वक्रोक्तेश्च शब्दार्थ-रूपतयैव स्वीकारात् । रीतिवक्रोक्तयोः प्रतिष्ठायाः समर्थकं रालंकारिकैः यदि तत्र शब्दाद्यपिज्ञाया वैशिष्ट्यमुपन्यस्य तयोः प्रामुख्यमन्युपगम्यते, तदा लंकारप्रस्थानविषयेऽपि तथैव सुवचत्वात् । यथा शरीरमात्मानं विना व्यर्थं शवमात्रं, एवमेव शरीरं विना आत्मापि व्यर्थो, नात्माभिव्यञ्जने समर्थः, शरीरद्वारेणैव तस्य अभिव्यञ्जकत्वात् । एवमेव काव्यशरीरभूतयोः शब्दार्थयोः साहाय्येन व्यग्याना रसादीनामभिव्यक्तिः । इत्थं काव्यशास्त्रे उच्यते-
 उच्यते वाच्यपतीपमानरूपयोरर्थयोः आत्मत्वमधिकृतम् । अत एव ध्वनिकारोऽपि “वाच्यप्रतीपमानार्थयो तस्य नेदो उभौ स्मृती” इति अगोचरं ।

तस्य तु इदं यदेतार्थैव शब्दार्थौ अशेषस्य आत्मत्वविचारस्य मूलम् । एतयोः शरीररूपतायां त्रीणि अलंकार-रीति-वक्रोक्तिसुशक्तानि प्रस्थानानि । शरीररूपतायां च शिष्टानि त्रीणि ध्वनिरसौचित्याख्यानि । अलंकारस्य अन्तःप्रस्थानानामपि आत्मत्वेन प्रतिष्ठानत्वं पुनर्निर्वाच्यम् ।

संस्कृतसमालोचकास्तदेव वाच्यं काव्यं मन्यन्ते, यत्र भवति रमणीयता, सोन्दर्यविच्छित्तिर्वा । एवं रमणीयता भवति व्यावर्तिका काव्यस्थान्यस्माद् लौकिकात् शास्त्रीयाद् वा वाक्यात् । शास्त्रीयेषु वाक्येषु न चकास्ति तत्सौन्दर्यं यत् स्वभावतः समुत्पन्नं काव्यवाक्येषु । लौकिकवाक्येष्वपि तु एव चात्र विचाराश्च व्यज्यन्ते दिविर्धर्वाक्यैः, तथापि न भवति सा रमणीयता या चेतश्चमत्कारमाऽन्वतो स्वभावतः सर्वाः रूढताः दुर्लभताः, अन्यथाशेषान् देशकालोद्भवान् विविधान् दोषान् निहन्ति, ये किल भावानाम् विचाराणाम् च सुगमतामवच्छन्ति ।

वाक्येनैव शास्त्रकारा अपि भावान् विचारान् वा बोधयन्ति, किन्तु तेषां तानि रमणीयतापादकतत्त्वविग्रहितानि वाक्यानि न भवन्ति क्षमण्यं मुखेन भावानामवगमने सर्वेषाम् । काव्यस्वरूपनिष्पत्तये यस्तु नो विशिष्टं वक्रोक्त्या रीत्या वा किञ्चित् आस्वन्दितं वरुणं अपेक्षितं भवति अन्यथा वातैव भवेत्, सा या लोकावर्ता शास्त्रवार्ता वा कथ्यते । यथा प्रथमं आमहं-
 कृता वार्तावर्चा विचारयन्तु—

“गतोऽस्तमर्को भातीन्दुर्यान्ति घासाय पक्षिणः ।

इत्येवमादि किं काव्यं वार्ताभिर्ना प्रचक्षते ॥” १

अत्र श्लोकस्य पूर्वांशं भामहो वार्तामेव मनुते न काव्यम्, यतो हि वार्ता समुदायाभिधानात्मिका एव भवति । तत्र केवलं तत्त्वार्थरूपनमात्र वस्तुनो निविशेषरूपेण वर्णनं वा भवेति । चमत्कारापादकं सोन्दर्यसाधकं वा किमप्यतिशयाधिकं तत्त्वं तत्र नोपन्यते । इत्थं वस्तुनस्तत्त्वार्थकथनं वार्ता, अप्राम्यं पुष्टं चेतश्चमत्कारिवर्णनं च काव्यम् । काव्यवाक्येषु अर्थस्य रमणीयता शब्दस्य च मधुरिमा इत्येषा द्विविधा संपत् स्वतः एव नानारूपेण शब्दायंयोः तिष्ठति । अस्याः शक्तेः सम्पदो वा स्फुरणं जागरणं वा अलं-काराणाम् विन्यासेन जायते । अत्र च कविप्रतिभैव प्राधान्येन प्रथते । कविप्रतिभायोः भ्रान्त्याद् अनन्तताम् यान्ति अलंकाराः । कविरेभिरलंकारैः भूषयति वाक्यानि । अतो वाक्यस्याः शब्दा- अर्था- वा रयजन्ति रुडिप्रस्त श्राभ्यं समुदायात्मकं प्रयोगप्रवाहपतितम् कालेनाजितं च संस्कारं वार्तात्मकं शास्त्रीयारत्यक वा, गृह्णन्ति च सर्वथा नवीनां व्यावृतिका वैयक्तिकीमाकर्षिका स्वभावोपेता बहूतया रसेन वा- रीत्या वा आप्लुतामद्भुतां शक्ति शब्दायंयोः । अथ एव तैरेवालपितैः शब्दैः अभिलपितैश्चार्थैः कविः मोहयति जगत् । यथा—

यानेव शब्दान् वयपालपामः यानेव चार्थान्त्रयमुल्लिखाम ।

तैरेव विन्यासविशेषमव्ययैः संदीहयन्तः कवयो जयन्ति ॥ २

अनेन अलंकारस्य प्रतिष्ठा, विषयता प्रमावद्च अनुष्ण एव ।

१. भामह- २ ८७ ।

२. धिक्लीलार्थवः १. १४ ।

अलंकार-लक्षणम्

अलम् उपपदपूर्वके कृधाती घञ् प्रत्यययोगादलंकारशब्दस्य व्युत्पत्तिः ।
 'घञ्प्रत्ययश्च भावकरणयोरिति' अलकरणमलकृतिवैत्यस्य प्रथमोऽर्थः ।
 'अलक्रियते अनेनेत्यलकारः' इति करणव्युत्पत्तिबलात् च अलकरणसाधन-
 मित्यस्य द्वितीयोऽर्थः । करणप्रधानव्युत्पत्त्या अलकारशब्दः शरीरमुपमा-
 धायकत्वेन हारादीनामिव काव्यशोभासपादकत्वेन अनुप्रासोपमादीनामल-
 काराणां वाचकः ।

अलकृतिरलकरणं वा अलकारः इति भावप्रधानोऽलकारशब्दः
 साहित्यशास्त्रस्य साक्षात् सौन्दर्यस्य सर्वेषाञ्च सौन्दर्योपायवत्त्वानां वा
 वाचकः । अलकारस्य प्रथमं लक्षणमाह दण्डी—काव्यशोभाकरान्यमनि-
 तंकारान् प्रचक्षते^१ एतन्लक्षणानुसारं काव्यस्य सर्वे शोभाकारिणो घर्मा
 गुणगमरीत्यादयोऽलकारस्यैवाख्या स्युः । अस्य समर्थनं स्वत एव करोति
 सप्तमकारो दण्डी—

यच्च संप्रयोगवृत्त्यंगलक्षणाद्युपमादरे ।

व्यावर्णितमिदं चैष्टमलंकारस्यैव नः ॥^२

इमामलकारस्य व्यापकता वामनः सूचीचरति गुणानलंकारात्
 पृथक्कृत्य यथा—काव्यशोभाया कर्तारो घर्मो गुणोः तदतिशयहेतवस्तद-
 लंकारः^३ । एष गुणानलंकारयोर्भेदो यद्यपि अलकारस्य व्यापकता सूचीचरति
 तथापि वामनपूर्ववर्तिनो भामहोद्भटादयो गुणालंकारयोरभेदमंगीकुर्वन्ति ।
 यथा—

'समवायवृत्त्या शीर्षादयः संप्रयोगवृत्त्या तु हारादयः इत्यस्तु गुणाल-
 काराणाम् नेद । अत्र प्रनृतीनामनुप्रासोपमादीनां शोभयेषामपि समवाय-
 वृत्त्या स्थितिरिति गड्डनिकाप्रवाहेणैवैषाम् नेद इति'^४ ।

किन्तु इदं उभयमपि गुणालंकारविषयकं मते नानिमल मम्मटमट्टा-
 दीनाम् । एते मतद्वयमपाकुर्वन्ति । तत्र वामनमतस्य 'यदप्यक्तं; तदपि न

१. घञि च भावकरणयो—षष्ठाध्यायी ६.४.२० ।

२. दण्डी—आख्यातः २१ । ३. काव्यादर्श. २.३६७ ।

४. वामन—काव्यनूत्रवृत्ति ३. १, २ ।

५. नाव्यप्रकाशः, ८ पृष्ठ. ४७० (वामनी) ।

युक्तम्' इति भामहोद्भटादीनां च 'इत्यभिधानमसद्' इति उद्धरणेन च ।
सप्रति मम्मटभट्टानां अलंकारलक्षणं प्रस्तूयते—

उपकुर्वन्ति तं सन्तं येऽङ्गद्वारेण जातुचित् ।
हारादिवदलंकारास्तेऽनुप्रासोपमादयः ॥^३

ये धर्मा अंगद्वारेण अगिनो रसस्यांगभूती शब्दायो तदतिशयाधानमुखेन तमं-
गिनं रस सन्तं कदाचित्, न तु नियमेनेति यावत्, उत्कपयन्ति ते धर्माः अनु-
प्रासोपमादयः अलंकाराः । तत्र शब्दद्वारेण अनुप्रासादयः, अर्थद्वारेण उप-
मादयश्च । यथा-कण्ठाद्यंगोत्कर्षद्वारेण शरीरिणोऽप्युपकारका. हारादयोऽ-
लंकाराः ।

एते अलंकाराः यत्र रसस्य संभवस्तत्र तमुपकुर्वन्ति, यत्र तु रसस्य
अभावः तत्र ते वैचित्र्यमात्रपर्यवसिताः । यथा हारादयोऽपि कामिनीसौन्दर्ये
सति तदंगानामुत्कर्षका, कुरूपानो तु दृष्टिवैचित्र्यमात्रहेतवः ।

अत्र लक्षणेऽङ्गद्वारेणेति रसधर्मत्वमलंकाराणां निरस्तम् । अनेन रसा-
वृत्तित्वं चलस्यतित्वं च अलंकाराणाम् । एवं चालंकारा. रसं विना अवति-
ष्ठन्ते, अवश्यञ्च नोपकुर्वन्ति, न वा रसम् साक्षात् कितु अंगद्वारेणेति गुणोऽप्यो
विलक्षणाः । अतः फलितमलंकारलक्षणां-रसोपकारकत्वे सति तदवृत्तित्वम् ।
तथात्वे सति रसानियतस्यतिकत्वं, अनियमेन रसोपकारकत्वेति
त्रितयम्^१ काव्यालंकारस्य लक्षणम् । कुबलयानन्दचन्द्रिकायान्तु 'रसादिव्य-
ग्यमिन्नत्वे सति शब्दार्थान्यतरनिष्ठा या विपर्ययितासंबधावधिन्ना चमत्कृति-
जनकतावच्छेदकता तदवच्छेदकत्वम् अनुप्रासादिविगिष्टशब्दज्ञानादुपमा-
दिविशिष्टाधिज्ञानात् च चमत्कारोदयात् तेषु लक्षणसमन्वयः । शब्दार्थयोर्ज्ञान-
निष्ठचमत्कृतिजनकतायां विपर्ययितावच्छेदकत्वे तद्विशेषणभूतानुप्रासोप-
मादेस्तन्निष्ठावच्छेदकत्वात् । रसाद्यलंकारसंग्रहाय व्यग्योपमादिवारणाय च
भेदद्वयगर्भे सत्यन्तोपादानम्^२ इत्युक्तम् ।

१. काव्यप्रकाश ८, पृ० ४७० (वामनी) ।

२. काव्यप्रकाश ८, पृ० ४७० । ३. काव्यप्रकाश. ८, पृ० ४७० ।

४. काव्यप्रकाश. (वामनी) ८, पृ० ४६६ ।

५. काव्यप्रकाश. (वामनी) ८ पृ० ४६६ ।

एवमिदं काव्यालंकारलक्षणं प्राधान्यतो ध्वनिमतमनुष्यैव कुबलयानन्दचन्द्रिकायां कृतं तस्यैव काव्यशास्त्रेऽभिमतत्वात् । अत एव मयापि तदेव काव्यप्रकाशतोऽत्र (वामनोटीकात्.) समुद्धृतम् । इदमेव नवोन ध्वनिसम्मत-मलंकारलक्षणं अस्माकं प्रबन्धविषयमुपकरोति । ध्वनिस्वीकार एव रसगुणालंकाराणां प्राप्तिस्त्वियां व्यवस्थितौ सम्पन्नयामलंकारप्रस्थानत्रैविध्य-संभवात् । तत्र स्वभावोक्तिप्रस्थाने गुणानां प्रभावो रसोक्तौ रसानां बहो-वती तु अलंकाराणां प्रभावः स्फुट एव । ध्वनिमते गुणरसयोरलंकारतोया-मापतति विरोधः, अलंकार्यत्वेनेतयोरभ्युपगतत्वात् । किन्तु ध्वनिकारेणान्य-त्रांगदशायां रसस्यालंकारत्वेऽङ्गीकृतेऽपि विवादः । ध्वनिकारेण स्वत एव एष प्रश्नः पूर्वपक्षत्वेन समुपन्यस्य समाहितः । यथा—यत्र च रसस्य वाक्यार्थोभावस्तत्र कथमलंकारत्वम् । अलंकारो हि चास्त्वहेतुः प्रसिद्धः नासावात्मनेवात्मनश्चास्त्वहेतुः । १

प्रश्नान्ध्वत्र वाक्यार्थे यत्रांगं तु रसादयः ।

काव्ये तस्मिन्प्रलंकारो रसादिरिति मे मतिः ॥२

ध्वनिकारस्यैव मतं प्रायः सर्वे मम्मटविश्वनाथपंडितराजादयः
अलंकारिकाः समर्थयन्ति यथा—

रसभावतदाभासभावशान्त्यादिरक्रमः ।

भित्तो रसाद्यनंकारादलंकार्यंतया स्थितः ॥३

‘काव्यशात्मनो व्यंग्यस्य रमणीयता प्रयोजका प्रलंकाराः ।’ ४

अत्र यदि रसानामंगत्वेऽलंकारताभिमतया ध्वनिवादिनां तर्हि तदभेदभूतानां गुणानां अयि विशेषस्थितौ न कापि अनुपपत्तिः । अलंकार-वादिनां प्राचीनानां नये तु सर्वेषाम् एव तत्त्वानामलंकारताभ्युपगतैव ।

१. ध्वन्यलोच २५ (वृत्ति) ।

२. ध्वन्यालोच २५ । ३. काव्यप्रकाशः ४. २६ ।

४. रसमंगाधर ।

अलंकारविकाशः

अलंकारशास्त्रीवैतिहासस्य - अद्ययनेन स्पष्टमिदं बदलंकाराणां विकाशवर्गीकरणयोः आधारी भित्तिर्वा अलंकार-प्रतिष्ठायाः प्रसार एव । दृष्टिभेदादलंकारेषु वर्द्धमानो भेदोज्ज्वलकारस्य विकाशवर्गीकरणयोः प्रयोजकः । अतोः विकाशवर्गीकरणावबोधाय प्रस्थानपरिज्ञानं नितरा आवश्यकम् । प्रस्थानानामवान्तरभेदोऽपि विकाशवर्गीकरणयोः सहायकः । अत इतिहासाधारेण प्रस्थानपुरःसरमासकारिकक्रमेण अलंकारविकाशवर्गीकरणमावश्यकम् ।

प्रथमं समयदृष्ट्यालंकारप्रस्थानानि त्रिधा-प्राचीनमध्यमव्यभेदात् । तत्र प्राचीनमपि रसरीत्यलंकारभेदेन त्रिविधम् । प्राचीनेऽलंकारप्राधान्यकाले अलंकारगतायैमपि रसप्रस्थानं चतुष्णाम् उपमा-रूपक-यमक-दीपकालंकाराणां पूर्वं निर्देशकारित्वाद् निर्दिष्टम् । वस्तुतः प्राचीनप्रस्थानं रीत्यलंकारप्रस्थानभेदेन द्विविधमेव । अस्य प्रस्थानस्य प्रधानाः षोडशः दण्डी-भामह-मट्ट-उद्भट-रुद्रटादयः आलंकारिकाः यैः ख्रिष्टाब्दीयपट्गतकादारम्य अष्टमशतकपर्यन्तं ग्रंथाः रचिताः । अत्र प्राधान्येन वर्णिता अलंकाराः । तत्र शब्दालंकाराः-अनुमासः, यमकः, गोमूत्रिका, सर्वतोभद्रं, प्रहेलिका आदयश्च । अर्थालंकाराश्च-स्वभावोक्तिः, उपमा, प्रतिवस्तूपमा, रूपक, दीपकं, आक्षेपः, अर्थोत्तरन्यासः, व्यतिरेकः, विभावना, समासोक्तिः, प्रतिशयोक्तिः, उत्प्रेक्षा, हेतुः, सूक्ष्मः, लेशः, क्रमः, रसवद्, ऊर्जस्वी, तुल्ययोगिता, विरोधाभासः, अप्रस्तुतप्रशंसा, व्याजस्तुति, तिदशनं निर्दर्शना वा, सहीक्तिः, परिवृत्तिः, आशीः, सकीर्णम्, भाविकम्-इत्यादयो वर्णिताः ।

प्राचीनकाल-प्रस्थानम्-

अस्य प्राचीनप्रस्थानकालस्य आलंकारिका अलंकारप्राधान्यवादिनो नाम्युपगच्छन्ति । रसध्वन्योः प्राधान्यं, अपि द्वेतावपि अत्रैव अन्तर्भवयन्ति । गुणाश्चापि प्राय एषां नये दत्त । भामहात् पूर्वोद्भवम्यो-भरतादिभ्योऽधिगतान् कतिपयानेव यमकोपमारूपकादीनलकारान् एतत्प्रस्थानमियती विपुला संख्या प्रापयति । अत्रास्ति कारणं दण्डि-भामह-मट्टोद्भवामदीनां स्वभावोक्ति-वक्रोक्तिविषयको दृष्टिभेदः ।

मध्यकाल-प्रस्थानम्-

एतत्प्रस्थानं नवमशतकादारभ्य षोडशशतकं यावत् ध्याप्नोति । अत्र प्रस्थाने ध्वनेर्ध्वज्जनाया वा उद्भावनायां सत्यामुपैति प्राधान्यमलंकारा-

णाम् । अस्य मुख्यः प्रतिनिधिः ध्वन्यालोककारः आनन्दवर्धनस्तदनुयायि-
नश्च अभिनवगुप्त-मुकुल-प्रतिहारेन्दुराजादयः । एते प्रायो मध्यकालप्राचीन-
कालप्रस्थाने समुन्नयन्ति । अतोऽलंकारप्रस्थानदृष्टिरामूलमेति परिवर्तनम् ।
शास्त्रसंदर्भे चालंकाराणाम् विहितमध्ययनं परिवर्तनं विस्तारयति । फल-
तोऽत्र प्राचीनप्रस्थानस्य अभिमता बह्व्यो गोमूत्रिका-प्रहेलिकादयोऽलंकारा-
स्त्यज्यन्ते गृह्यन्ते चानेके संकर-संसृष्टिपरिणामोल्लेखादयः । अत्रापि दृष्टि-
भेद एव विचिद्वत्तैवलक्षण्यादलंकारभेदे कारणम् ।

अस्य प्रस्थानस्याभिमता अलंकारा इमे--तत्र शब्दालंकाराः--
यमकानुप्रासवक्रविलभापासमपुनरुक्तवदाभासादयः । अर्थालंकाराः--
उपमाऽनन्वयोपमेयोपमारूपकपरिणामसन्देहभ्रान्तिमानुल्लेखोऽपह्नूतिनिश्च-
योन्प्रेक्षातिशयोक्ति-सुल्ययोगिता-श्लेषक-प्रतिवस्तूपमा-दृष्टान्त-निदर्शना-
व्यतिरेक-सहोक्ति-समासोक्तिपरिकर-श्लेषाप्रस्तुतप्रशंसा-व्याजस्तुतिपर्यायोक्त-
काव्यलिगानुमान-हेत्वनुकूला-अर्थापत्ति-विकल्प-समुच्चय-समाधि-प्रत्यनोक-
प्रतीप-मोलित-सामान्य-तद्गुणात्तद्गुण-सूक्ष्म-व्याजोक्ति-स्वभावोक्ति-
भाविकोदात्त-रसवदलंकार-संसृष्टि-सकराभिधाः । अत्र प्रस्थाने त्रय एव
माधुयोजःप्रसादाख्याः गुणाः न दश प्राचीनप्रस्थानवत् । एवं स्पष्टमेवान्न
भेदः प्राचीनात् । अत एवालंकारेष्वपि दृश्यते महान् भेदः ।

नव्यकाल-प्रस्थानम्--

इदं चान्तिमं महत्त्वपूर्णं प्रस्थानम् । सप्तदशशताब्देऽस्तराधादारम्य
एकोनविंशतेऽस्तराधेर्यन्तं व्याप्तमिदं प्रस्थानम् । अस्य मुख्ययोः विचारको-
न्यायादिसास्त्रनिष्णातः पंडितराजो जगन्नाथः । अयं नव्यन्यायदृष्ट्या
समस्तमेव अलंकाराणां वामाशय अलंकारमणिमुद्वेष्टार, जहार च गुणवता-
मालंकारिकाणां हृदयमधिष्ठमन्तर्ध्वान्तिम् । व्यंग्यस्य रमणीयताप्रयोजिकया
स्वालंकारदृष्ट्या पंडितराजो दश नवीनालंकारानुद्भाव्य मध्यकालप्रस्थाना-
भिमर्तमं रयैः द्विसप्तत्यलंकारैः सह संकलनया अलंकाराणां संख्यां द्विनवति
प्रापयामास । अस्य प्रस्थानस्यान्ये मुख्यतः समर्थका बभूवुः केशवमिश्राः
अलंकारशेखरकाराः, अलंकारकौस्तुभकाराः विश्वेश्वरादयश्च । अस्य
प्रस्थानस्यालंकारदृष्टिः ध्वनेः स्वीकारेण रमणीयतायाश्चाम्युपगमेन अतीव
संगता । नव्यन्यायदृष्ट्या अलंकारपरीक्षणैः अलंकारदृष्टी अगाधता

सूक्ष्मता चापाता । अत एवेदं प्रस्थानं पूर्वं प्रस्थानापेक्षया अधिकमभिमतमः—
संकारिकारणम् ।

अनेन प्रस्थानेनोद्भवाविता उदुषुता वा अलंकारा दश । यथा—
(१) प्रौढोक्तिः (२) ललितम् (३) प्रहृषणम् (४) विषादः (५)
उत्साहः - (६) अज्ञाना (७) अनुज्ञा (८) तिरस्कारः (९) लेशः
(१०) असम इत्याख्याः ।

एते प्रायः सर्वं एवालंकारा प्रदीपोद्योतादि-टीकाकारैः मम्मटाभि-
मतेष्वेव अलंकारेष्वन्तर्भाविताः । यथा—प्रौढोक्तिरतिशयोक्ती काव्यलिङ्गे
चोत्साहः । अज्ञानविषादालंकारौ च विषमालंकारे । एव दृष्टिभेदेन अलं-
काराणां जायते विकासः । अत्र प्रस्थानानां प्रभाव एवाधिकं प्रयते । अत
एव अयमलंकारविकाने प्रस्थानानुसारं भेदं पश्यामः ।

यथा यथा विवर्धन्ते प्रस्थानानि, भवति च नवधन्यायादिशास्त्राणा
प्रयोगोऽलंकाराणां विवेचने, तथा तथा अलंकाराणां सख्याया नाम्नि स्वरूपे
च जायते विकासः । यथा—भरतनाट्यशास्त्रे उपमा-दीपक-रूपक-यमकेति
चत्वार एव अलंकाराः । किन्तु उत्तरोत्तरं प्रस्थानप्रभावितेन अलंकारि-
कारणां दृष्टिभेदेन वर्धन्तेऽलंकाराः । अत एव दण्डिना काव्यादर्शे पञ्चविंश-
दलंकाराः, मामहेन एकोनचत्वारिंशत्, उदमटेन द्विपञ्चाशत्, मम्मटेन
काव्यप्रकाशे सप्तपष्टिः (एषु षट् शब्दालंकाराः), चन्द्रालोके शतम्, कुवल-
यानन्दे च चतुर्विंशत्यधिकशतमलंकारा वसिताः । अलंकाराणां नाम्नि
भेदस्तु अल्प एव । यथा—स्वाभावोक्तिः स्वभावनाम्नां जात्याख्यया वा
व्यपदिष्टा । एवमेव यथासंख्यालंकारोऽपि क्रमाभिधया व्यपदिष्टः । अलं-
काराणां स्वरूपे तु अधिकं परिवर्तनम् । अत्र विस्तरभियां विकाशोपवृंह-
णार्थं संकेत एव क्रियते । यथा समासोक्तिः—

--- उपमेयस्यानुवर्ती समानवस्तुन्यायः समासोक्तिः ।^१

समासोक्तिः समर्थेय कार्यालिंगविशेषणैः ।

व्यवहारसमारोपः प्रकृतेऽन्यस्य वर्तुनः ॥^२

अत्रानयोः प्राचीननवीनलक्षणयोः महान् भेदः । यत्र प्राचीने वस्तुनि वस्तुनो न्यासः स्वीकृतः, किन्तु नवीने वस्तुनो व्यवहारे व्यन्तारसमारोपः । अत्र नवीनभेद लक्षरा संगतं, अन्यथा रूपकप्रति-गतिर्दुर्बला । अत एव उद्योतकारोऽपि सगच्छते । यथा—

‘रूपके विशेष्ये प्रकृतरूपारोपः । समासोक्तौ तु प्रकृतव्यवहारोपः ।’^१

एवं प्राचीननवीनदृष्टिभेदेनालंकारस्वरूपे पर्याप्तौ विकासः प्रतीयते ।

अत्रालंकाराणां विकासस्य प्रधान कारणमलंकारप्रत्यानस्य अन्तरास्त्रिविधा—स्वभावोक्ति-ब्रह्मोक्ति-रसोक्त्यास्या धाराः, यासां निरूपणार्थं प्रयासः विपश्चिद्भिः कृतः । अत्रालंकाराणां विकासप्रसंगेन अत्र धाराणां संकेत एव कृतः, विस्तरस्तु तात्तानत्र न समीचीनः ।

भामहो हेतु-सूक्ष्म-लेशाद् ब्रह्मोक्त्यभावादलंकारात् न मनूते । किन्तु दण्डी सवनितान् उत्तमनूपरात्वेनांगीकृत्य अलंकारान् विकाशयति । यथा—

हेतुः सूक्ष्मोऽप्य लेशश्च नालंकरतया मतः ।

समुदायाभिधानस्य ब्रह्मोक्त्यभिधानतः ॥^२

हेतुश्च सूक्ष्मलेशो च वचामुत्तमनूपरान् ।

कारकज्ञापको हेतु तौ चानेकविधौ यथा ॥^३

एवं नव्यगात्रादिसहृताद् अलंकारप्रत्यानपरिशीलनाद् अङ्घ्रिता सकार-बीजानाम् ऋजुकुटिलनामापञ्चुषामालंकारिकाराणां दृष्टिभेदेन विकसिता अलंकाराः । दर्पटी तु अलंकाराणां बहुधा विवक्ष्यमानानां वचनस्यासंभावता वाठिन्वं वा क्षयति । यथा—

१. प्र० उद्यो० पृष्ठ ४७७ ।

२. भामह, काव्यालंकार २८६ । ३. दण्डी काव्या० २.२३३ ।

'ते चाद्यापि विकल्प्यन्ते करताद् कातर्येन वक्ष्यति ।'^१

ध्वन्यालोकेऽपीदमेव समर्थ्यते—

सहस्रशो हि महात्मभिरन्यैरलंकाराः प्रकाशिताः, प्रकाश्यन्ते च ।
धात्विकल्पानामानन्द्यात् ।^२

अतो मेधाविनां कल्पनायाः कदापि विरमाभावात् कल्पनाप्रभविणाम-
लंकाराणामियत्तया परिच्छिद्य निरूपणमसंभवम् । अत्र त्वलंकारग्रन्थाना-
श्रित्य विकासो दशितः ।

१. दण्डी, काव्या०, २.१ ।

२. ध्वन्यालोक (सोचन०) पृ० २६

अलंकाराणां वर्गीकरणम्

सर्वेषामलंकारग्रन्थानां पर्यालोचनया विदितं यदलंकाराः पूर्वं शब्दार्थयोर्भेदेन विभक्ताः । ततः क्रमशः तृतीयोऽपि भेदः शब्दार्थोभयभेद-रूपेण स्वीकृतः । पूर्वमेतेषाम् विभागानामाधारो बभूव आश्रयाश्रयिभावः, किन्तु मम्मटादिभिरस्य निराकरणं कृत्वा अन्वयव्यतिरेकाभ्यामेव अलंकार-भेदव्यवस्था शब्दार्थोभयरूपिणी स्वीकृता । एष त्रिविधो विभागोऽतीव स्थूलः, अलंकारिकाणामत्र न वसंतोऽधिकं वैमन्यम् । वक्रोक्तिश्लेषादयः कतिपयाः सन्ति ईदृशा अलंकाराः यत्र शब्दार्थयोर्भेदे वर्धते विवादः । शिष्टा-नामन्येषां अलंकाराणाम् भेदस्तु शब्दार्थोभयभेदकृती न तथा विवादं भजते । केवल भोजस्यैव भेदः सर्वथा नश्य । भोजात् पूर्वं स्वीकृता शब्दा-र्थोभयभेदकृता व्यवस्था । भोजो द्विसप्ततिरलंकारान् मनुते यत्र चतुर्विंशतिः अलंकाराः शब्दगताः, शिष्टे च द्वे चतुर्विंशती अर्थशब्दार्थोभयगताश्च । एष विभाग सर्वथा नवीनेन न केनापि अलंकारिकेण अंगीकृतः । एवमेते स्थूलाः विभागाः न मनोवैज्ञानिकता आवहन्ति अलंकाराणां चित्तवृत्तिरूप-त्वात्, स्थूले चात्र विभागे तस्या अदर्शनात् ।

प्रथमं भामहोऽलंकारानामेकां वक्रोक्तिमेव भेदिकां मनुते शब्दार्थ-भेदस्य तदाभावात् । स इमां स्वभावोक्तिवक्रोक्तिभेदेन द्विधा विभजते, तथाप्याग्रहो वक्रोक्तावेव । अत एव स्वभावोक्तिमूलकान् हेतु-मूलकान् लेसादीन् अलंकारान् नायं सहते, तत्र वक्रोक्तेरभावात् । अतोऽस्य दृष्ट्या सर्वे अलंकाराः वक्रोक्तिमूलका एव । परं दण्डी नेदं सहते । स स्वभावोक्ति-वक्रोक्तिभेदेन भिन्न द्विविधं काव्यवाङ्मयमंगीकृत्य अलंकारान् द्विधा विभजते । इममेव वैज्ञानिकक्रम कालान्तरेण स्वोक्त्य भोजोऽपि काव्य-वाङ्मयं स्वभावोक्ति-वक्रोक्ति-रसोक्तिभेदेन त्रिधा विभज्य त्रिविधं वर्गी-करणमंगीकरोति अलंकाराणाम् ।

किन्तु एतान् शोन् अलंकारिकान् विहाय न केनाप्यन्येनात्र कृतो-ऽधिकयासो येनैषा विशिष्टा मनोवैज्ञानिकी पद्धतिः अग्रेऽस्तं याति । मम्मट-सदृशः अलंकारिकमूर्धन्योऽपि वर्गनिर्देशम् विनैव अलंकारान् विद्वणुते ।

दण्डिभोजयो. पदनादपि भवन्ति प्रयामा अनकाराणा वर्गीकरणास्य पर
मत्र दृष्टिभेदान् भिद्यते आधारा ।

प्रथमं भट्टोद्भट एव काव्यालंकारसारमंग्रहे वर्गीकरणाय प्रयतते ।
म स्वाभिमतान् चत्वारिंशदलकारान् षोढा विभजते ।

तत्र प्रथमवर्गस्यालंकाराः—गुणरक्नवदाभास-छेकीनुप्रास-त्रिविधा-
वृत्ति-(पद्या-कोमला-उपनागरिका) सादानुप्रासो-गमा-त्रिविधदीपक-(आदि-
मध्यान्भेदेन)-प्रतिबन्धमा इत्यभिधाः ।

द्वितीय-वर्गस्यालंकाराः—प्राक्षेप-अर्थान्तरन्यामव्यतिरेक-विभावना-
ममामोक्ति-अतिशयोक्तयः ।

तृतीय-वर्गस्यालंकारा—यथान्वयोत्प्रेक्षा-स्वभावोक्तयः इत्याख्या ।

चतुर्थ-वर्गस्यालंकारा—प्रेम-रमवद्-उज्ज्विपर्यायोक्त-ममाहिता-
भिधाः ।

पञ्चम-वर्गस्यालंकाराः—अपह्नु नि-विशेषोक्ति-विरोध-तुल्ययो-
गिता-प्रप्रस्तुतप्रसंगा - व्याजन्तुति—निदर्शनोपमेयोपमा-महोक्ति-मकर-
परिवृत्तिरिति ।

षष्ठ-वर्गस्यालंकाराः—अनन्वय-नदेह-संनृष्टि-भाषिक-काव्यनिग-
दशान्ता ।

किन्तु एतेषु चतुर्थ-वर्ग एव भगतः प्रतिभाति । शिष्टेषु वर्गेषु न
किमपि एतावद् व्यावर्तकम् भेदकं तत्र उपलभ्यते, यदाश्रित्यान्यवर्गो
स्वतन्त्रमतामादधुः । चतुर्थवर्गोऽपि प्रेम-रमवद्-उज्ज्वि-ममाहित इति
एतेषां स्थापनं भवति भजते । उदात्तपर्यायोक्तयोरपि यथाकथञ्चित्
व्यंग्यत्वेन विषयमाख्यान् स्थापनं भवेत् क्षम्यम् । किन्तु श्लेषस्य तत्र स्थिति-
न्तु न कथमपि ममर्थनं सहेतु ।

अतः पञ्च म्दष्टस्य वर्गीकरणं अधिकं मफलं यतो अत्रत्याः वर्गा
प्रायो वैज्ञानिकधारणाहिताः । अनेन अर्थान्काराः चतुर्धा विभक्ता ।
तद्यथा—(१) वास्तवम् (२) औपम्यम् (३) अतिशय (४) श्लेषश्च ।
यस्तुस्वरूपकथनं वास्तवम् । अत्र महोक्तिममुच्चादयोऽलंकाराः । उपमेयोप-
मानभाव औपम्यं । उपमोत्प्रेक्षादयोऽलंकाराश्च गह्यन्ते । प्रेमोक्तिरो-

पोम्प्रेक्षादयोऽप्यकारा प्रतिशयवर्गे आयान्ति । अनेकाधीनिधाने इत्येव
 उच्यते । अत्र च इत्येवविरोधाधिजादयोऽप्यकारा । अनेन केचन धनकारा
 वर्गद्वये स्थापिता । यथा-उत्तरमनुच्चयो वान्मववर्गे श्रीपन्थवर्गे च स्तः ।
 एवमेव विरोधाधिनामकारौ स्नेपानिदायो वर्गयो स्थापितौ, विपनोऽपि
 वान्तवातिनामवर्गयो स्थापितः ।

अतः परं स्व्यङ्ग्य धनकारानुवन्वृत्त वर्गीकरणम् । एकावलि-
 कारो विद्याधर प्राय इदमवानुमरति । एकावले. टीकाकारो मन्तिनापो-
 जनयोरुभयोरपि वर्गीकरणयो नपन ज्ञानञ्चम्य विधाय तत्रैव नगते
 वर्गीकरणे दानितवान् । अतो स्व्यङ्ग्यविद्यानामयो वर्गीकरणमेत गताये
 इति इदमेव प्रदर्शयति । अत्र पूर्वं पोटा प्रघातो विभाग तदनन्तरमनेकेज्वा-
 न्तरभेदाः । यथा—

१ साहस्यमूलको वर्ग — इदमपि साहस्य द्विविध । भेदाभेदप्रधान
 अभेदप्रधानञ्च । तत्राभेदप्रधानमपि द्विविध आरोप्यदमायभेदान् । तत्र
 भेदाभेदप्रधानाऽलकारा—उपमा, उपमेयोपमा, अनन्दय म्मरगुञ्च ।

अभेदप्रधाना पुन आरोपमूलका—रुच्य पङ्क्तिगाम. मदेह,
 भ्रान्तिनाम्, जलेन, अपहृति, अभ्यवनाममूलका च द्वौ उपप्रेक्षानि-
 शयोक्तौ ।

२. श्रीमन्मूलको वर्ग — अत्रापि पदार्थगत-वाक्यार्थगत-भेदप्रधान
 विशेषणविच्छिन्नविक्रि विरोप्यविच्छिन्नविक्रि-विशेषणविरोप्यविच्छिन्नविक्रि
 षट्विधमौम्य मदवलव्य पोटा विभागः गन्यौमन्मूलकानिचवागरा
 जायते ।

- (i) पदार्थगता — दीनकतुल्ययोगिते ।
- (ii) वाक्यार्थगता — प्रतिवन्तूपना-दृष्टान्त-निदर्शना-भूमिधा ।
- (iii) भेदप्रधाना. — सद्गोम्नि - विनोम्नि - व्यतिरेक्येति त्रय ।
- (iv) विशेषणविच्छिन्नविक्रि — यमामोक्तिपरिकारो ।
- (v) विशेष्यविच्छिन्नविक्रि. — अत्रन्तुवप्रगसा-अर्थान्तरन्याय - अर्था-
 योक्त-व्याजन्तुनि-आशेषा ।

(vi) विशेषणविशेष्यविच्छिन्नम् — व्येष एक म्य ।

३ विरोधमूलको वर्गः—विरोध-विभावना-विशेषोक्ति-प्रतिग-
धोक्ति-(वाच्यकारणपूर्वापर्ययविपर्ययश्च)-अधिक-प्रमगति-त्रिपद-सम-
विचित्र-अन्योन्य-विशेष व्याघाता प्रादशालकारा ।

गुट्टविरोध — विरोध ।

कार्यकारणभाववाधिता — विभावना-विशेषोक्ति-प्रतिगयोक्तय ।
अमगति-त्रिपद-सम-विचित्र-अधिक-अन्योन्य-विशेष-व्याघाता ।

४. शृंगलामूलको वर्गः—कारणमाला-दीपक-एकावलि-मार
मालादीपकानि ।

५. न्यायमूलको वर्गः—तर्को वाक्य लोकादिति भेदेन न्यायस्य
त्रैविध्यात् न्यायमूलका अपि त्रिविधा । तत्र—

(क) तर्कन्यायमूला—वाक्यनिग-अनुमानश्च ।

(ख) वाक्यन्यायमूला — प्रथामन्य-पर्यायपरिवृत्ति-परिमत्या-अर्था-
पत्ति-विकल्प-समुच्चय-समाधयश्च ।

(ग) लोकन्यायमूला — प्रत्यनीक प्रतीपयमोक्ति-नामान्य-तद्गुण-
अतद्गुण उच्यते ।

६. गूढार्थप्रतीतिमूलको वर्गः—सूत्र-व्याजोक्ति-वक्रोक्ति-स्वभा-
वोक्ति भाविक-उदात्त-रमवद्-प्रेय-ऊर्जम्बिसमाहित-भावोदय-भावसधि
भाव शकलता ।

एव पञ्चगोषु विभक्ता अलकारा अलकारमर्बस्वकारकेषु
म्यकेषु ।

विद्यानायोऽपि पूर्ववतिनाम् रुद्रट्ट ह्यकविद्याधरादीना वर्गीकर-
णानि आकलश्च अर्थालकाराः कतुर्धा विभजते—

(१) केचन प्रतीयमानवन्तव ।

(२) केचन प्रतीयमानोऽग्नयः ।

(३) केचन प्रतीयमानरमभावादय ।

(४) केचन असृष्टप्रतीयमानाः ।

एतेषामेवान्तरविभागा नव विद्यन्ते । यत्राहितोऽज्ञेयोज्ज्वारवर्गं
यथा—

(१) साधर्म्यमूल (अत्रमपि त्रिधा भेद-ग्रभेद-भेदाभेदभेदात्) ।	
(२) अध्वनाग्रमूल ।	(३) विरोधमूल ।
(४) वाचन्यायमूल ।	(५) लोचनव्यवहारमूल ।
(६) तर्कन्यायमूल ।	(७) शृंखलवैचिन्त्यमूल ।
(८) अपहृत्यमूल ।	(९) विभेदगर्भवैचिन्त्यमूलश्चेति ।

प्राय एतान्येव वर्गोत्तरगानि अनुमृत्वा दर्पणकारो विद्वन्नाथोऽपि
विधत्ते वर्गोत्तरम् । तथापि न प्राधान्येनालङ्कारमवैश्वकारमनुवर्तते ।
यथा—तत्र प्रथममर्थालङ्कारा नष्टा

(१) सादृश्यगर्भं ।	(२) विरोधगर्भं ।
(३) शृंखलाबन्ध ।	(४) तर्कन्यायम् ।
(५) वाचन्यायमूल ।	(६) लोचन्यायमूल ।
(७) शृंखलप्रतीकमूलश्चेति भेदात् ।	

१ सादृश्यगर्भं.—सादृश्यगर्भो वि भेदाभेदप्रधान, नभेदप्रधान,
योऽस्याश्रयश्चेति त्रिधा । तत्र—

(क) भेदाभेदात्मकाद्वैतत्वार —उपम—उपमेयोपमा — अनन्वय- स्मरणश्चेति ।
(ग) अभेदप्रधानारोपाध्ययमायनूतान्यामृद्विधा तत्रारोपश्रुतत्वा- त्तत्र परिणाम मन्दह भ्रान्तिमदुत्पत्त्यापह्नत्वभिधा । प्रत्ययसाधमूर्त्वी—उत्प्रेक्षाविगयोऽस्यान्वयी ।
(ग) गम्भीरन्यायश्च पुन पदार्थगतो नामपार्थगतो भेदप्रधानो विभेदगर्भवैचिन्त्यो विभेदगर्भवैचिन्त्यवैचिन्त्यश्चेति पत्रः । तत्र—

- (i) पदार्थगतौ—दीपक, तुल्ययोगिना चेति ।
 (ii) वाक्यार्थगता.—प्रतिबन्धनमा इष्टान्तिदर्शनार्थेति ।
 (iii) भेदप्रधाना—व्यतिरेक महोक्ति विनोदितेति ।
 (iv) विशेषणविच्छेदिका—नमानोक्ति-गणिकद्वय ।
 (v) विशेषणविशेष्यविच्छेदिका—श्लेष एव । अत्रानुपपन्नाना-
 अर्थान्तरन्यायन-अर्थान्तरन्यायन व्याजस्तुति-आक्षेपश्चेतीमेऽपि ।

(८) विरोधगर्भा—विरोध-विभावना—विशेषोक्ति—अनिशयोक्ति
 (कारणकारणविशेष्यरूपा—अनगति-विषय-मद-विचित्र-अधिक-अन्योन्य
 विशेष व्याघातश्चेत्यभिधा ।

(९) शृङ्खलामूला—कारणनादा-एकावलि—मायादीपक-मात्र
 इत्याख्या ।

(१०) सकंशायमूलो—बाधयतिग-अनुमानश्चेति ।

(११) धारय-दायमूलाः—यथामन्य-पर्यायि—परिवृत्ति—परिसर्या-
 पर्यायिनि-विकल्प-अनुचय-अमाधिश्चेत्यभिधा ।

(१२) लोकन्याययुता.—प्रत्यनीक-प्रतीप-मीलित-सामान्य तदगुण
 अतरगुण उतर इत्याख्या ।

(१३) गूढानुप्रतीतिमूला—नुक्षम-व्याजोक्ति, वक्रोक्ति, स्वभाषोक्ति
 नादिक, उदात्त, समदृ, प्रेय, उज्ज्वली, भावोदय, भावशान्ति, भावमयि,
 भावद्वयततेत्यभिधाः । अन्वेषमूलो सन्निहितकरो ।

अथ दर्शनान्तरो निश्चयानकारनाधिक अपह्लुतेरन्तर म्यापयति ।
 व्याजस्तुति. पर्यायोक्त अर्थान्तरन्याय. वाक्यलिग अनुमानश्चेत्याख्या
 धनकारान् परिभाष्य तेनैव इमेण व्यापयति, येन रूपेणात्र वर्गाङ्गणे ते
 म्यिता । हेतुवृत्त्यान्निधौ अलन्तरो बाधिकौ आक्षेपान्तरं स्थापितौ ।
 विभावनाविशेषोक्तौ च विरोधस्य पूर्वं स्थापिते । पूर्वं मालादीपक
 लक्षयति, तत एकावली । उत्तरालकारश्च अर्थान्तरेः पूर्वं स्थापयति ।

एवमिदं दर्पणकारपयन्तमनकाराणां वर्गीकरणम् । त्वीन परम्प-
राया अनकाराणांश्च वर्गीकरणस्य उपस्थापकं पण्डितराजजगन्नाथ-
अनन नन्दन्यायदृष्ट्या ध्वनि निरीक्ष्य अनकारस्य रमणीयता च परं ध्व-
रनालकारयो रामणीयकं समन्वयं माघिनो यश्च नमन्तस्य त्वीनप्रस्था-
नम्याधारभित्तिः । अत एवानेन मध्यवर्त्यापेक्षया दत्त अनकारा अधिकः
स्वीकृताः । ते च यथा— (१) प्रौढोक्ति (०) नदितम् (३) प्रहृष्टम्
(४) विशदम् (५) उल्लासः (६) अवज्ञा (७) अनुज्ञा (८) त्वे-
(१०) असमञ्च ।

अलकाराणां वर्गीकरणञ्च त्रिविधं कृतम् पण्डितरानेन । १-सादृश्यप्र-
स्थानम् २-विरोधप्रस्थानम् ३-शृङ्खलाप्रस्थानञ्च । तत्र—

१-सादृश्यप्रस्थानमूलकाः अलकाराः—उपमा उपमैयोपमा अनन्वय-
अनन उदाहरणं स्मरणं हृदय परिष्कारं नन्दनं भ्रान्तिमान् उल्लेख-
अपह्नुति उत्प्रेक्षा अतिशयोक्ति तुल्यगिता दीप्त प्रतिबन्धना
दृष्टान्त निदर्शना व्यतिरेकं महोक्ति विनोक्ति नम मोक्ति पञ्च-
इत्येव उत्यान्त्रा एकात्रिंशत् अलकाराः ।

२ विरोधप्रस्थानमूलकाः—विरोध विभाजना विशेषोक्ति प्रमगति
विपमं मम द्विचिदं अधिकं अन्योन्य विशेष व्याघात इत्यभिध्वा
एकादशादकाराः ।

(३) शृङ्खलाप्रस्थानमूलकाः—अवशिष्टाश्च कारकमात्रा एतावति
नारादय त्रिंशदलकाराः शृङ्खलाप्रस्थानमूलकाः ।

ए० वी० गजेन्द्रगडकरमहोदयोरपि वाच्यप्रकाशस्य आन्वभाषी-
भूमिकाया अलकाराणां वर्गीकरणप्रकरणौ सूचितवान् त्वीन मनोवैज्ञानिक
विभाजन—

१. सादृश्य (Similarity) प्रस्थानमूलकाः—

अत्र सादृश्यमूलकानामकाराणां सत्त्वा विज्ञातिः । एतेऽपि सादृश्य-
स्य निम्नत्वान् त्रिषु वर्गेषु विभक्ताः । तत्र प्रथमवर्गं सन्ति उपमा उपमै-

योपमा अनन्वयश्चेति श्रयः । अत्र भेदात्मक सादृश्य । द्वितीयवर्ग—मन्देह
(द्विकोटिक ज्ञान) उत्प्रेक्षा (उत्कटकोटिक) ह्यक् (अभेद) अपह्लूति
(अपह्लवपूर्वकोऽभेदः) अनिशयोक्ति (अध्यवमान) भ्रान्तिमान् इत्याख्या
अलंकाराः । अत्राभेदात्मकं सादृश्य नानारूप परिणमति । तृतीयवर्ग—व-
शिष्टा—प्रतिवस्तूपमा दृष्टान्त. निदर्शना दीपक तुल्ययोगिता समासोक्ति
अप्रस्तुतप्रगमा (पचमी) सामान्य मोक्षित व्यतिरेक इत्यभिधा अलंकार
एवमेते सादृश्यप्रस्थानमूलका विशत्यलंकाराः ।

२. विरोधप्रस्थानमूलकाः—अत्रापि विरोधस्याभ्यन्तरवाह्यभेदेन
द्विविधा भेदमूलकालंकाराः । तत्राभ्यान्तरभेदमूलका—विषम विशेष
अधिक व्याधान. इत्यभिधाः । बाह्यविरोधमूलका—अनिशयोक्ति
(चतुर्थो भेद) विभावना विशेषोक्ति अमगति अतद्गुणम् इत्याख्या ।

३. मानुष्य (Contiguity) प्रस्थानमूलकाः—अप्रस्तुतप्रगमा
(प्रथमं प्रकारमारभ्य चतुर्थं यावत्) सूक्ष्म स्मरस्व इत्याभिधास्त्रय ।

४. शृङ्खलामूलकाः—मालदीपक वाग्गमाता मार एकावली
इत्याख्या चत्वारोऽलंकाराः ।

५. तर्कन्यायमूलकाः—काव्यलिङ्गम् अर्थान्तरन्यास अनुनासपु उत्तर
(प्रथम. प्रकार.) इत्याख्या ।

६. विविधात्मकः (Miscellaneous)—इत्येव यथासंख्यः
स्वभादोक्ति पश्विन्ति पर्यायस्था अलंकारा न कस्मिन्नपि वर्गे म्याप्यन्ते,
उत्तद् वर्गेषु स्वीकृतस्य वैशिष्ट्यान्नुपलभात् ।

एवं मनोवैज्ञानिक नवीनप्रस्थानशास्त्रिय अलंकाराणां विभागो
विहितो गजेन्द्रगडकरमहोदयैः । एषोऽपि विभागा अन्यविभागवत् न
सर्वथा व्यावृत्त विभाग प्रप्नोति अलंकाराणां, अस्ति तु सदिल्लिष्टमयदिक
एवालंकारो वर्गद्वये प्राप्यते । अयं क्रमः प्राचीननवीनप्रस्थानयो अल-
ंकारविभागे समानः । यत् एक एव अलंकारो म्स्टादिभिभिन्ने वर्गे स्वा-
पित यथा—महोक्ति-विषम-हेतुजनरो उत्प्रेक्षादयो नवअलंकारा
वर्गद्वये विनिवेशिता । नैप दोषः, दृष्टिभेदेनास्य ममर्थनाद् । अतोऽलंकार-
विभागे कवेहंष्टिभेद प्रथम इत्यवधेयम् । अलंकारस्य प्राचीननवीनप्रस्था-
नयो सहभावेन निष्पन्नायामलंकारदृष्टौ सर्वैशंकारविवादा विरता म्यु

उपमा

- १-नवानघोऽथो बृहतः पयोधरान् समूटकपूर् रपरागपाण्डुरम् ।
क्षणक्षणोक्षितगजेन्द्रकृतिना स्फुटोपम भूतिसितेन शम्भुना ॥ १-४
- अत्र द्वितीयपादे लुप्तोपमा, स्फुटोपमिति आर्थी समासगता च ।
- २-दवानमम्भोरुहकेशरद्युतीर्जटा शरच्चन्द्रमरीचिरोचिपम् ।
विपक्वापिङ्गास्तुहिनस्थलीरुहो घराघरेन्द्र द्रततीततीरिव ॥ १-५
- अत्र पूर्वोद्धे लुप्तोपमाद्वयम् पराद्धे च श्रौतो पूर्णोपमा ।
- ३-पिशगमोञ्जोयुजमर्जुनच्छर्वि वसानमेणाजिनमञ्जनद्युति ।
मुवर्गामूत्राकलिताधराम्बरा विडम्बयन्त गितिवासस्तनुम् ॥ १-६
- अत्र विडम्बयन्त इति आर्थी उपमा ।
- ४-विहङ्गराजाङ्गरुहैरिवायतैर्हिरण्ययोर्वीरुहवल्चितन्तुभिः ।
वृत्तोपवीन हिमयुभ्रमुच्चैर्बध्नघनान्ते तडिता गणैरिव ॥ १-७
- अत्र प्रथमे चतुर्थे च चरणयो श्रौतोपमा समासगा च ।
- ५-निमगंक्षित्रोज्ज्वसूक्ष्मपदमणा लमट्टिमच्छेदसितागमगिना ।
चक्रामन चाम्बसूक्ष्ममंणा कुथेन नागेन्द्रमिवेन्द्रवाहनम् ॥ १-८
- अत्र द्वितीयचरणो लुप्तोपमा चतुर्थचरणे च श्रौतोपमा पूर्णा च ।
- ६-पतङ्गप्रतिमं पुगेज्य यावन्न भुवि व्यलीयत ।
गिरेन्निश्चित्वानिव तावदुच्चैर्जवेन पीठादुदतिष्ठदच्युतम् ॥ १-९
- पतङ्गप्रतिम इति समासगता, आर्थीयमुपमा । द्वितीयाधे पूर्णोपमा ।
- ७-न यावदेतावुदपश्यदृत्थितौ जनस्तुपाराञ्जनपर्वताविव ।
म्वहस्तदत्तं मुनिमानने मुनिश्चिन्तनस्तावदभिन्यवीविशत् ॥ १-१५
- धर्मं नृणां शाब्दीसमामगोपमा ।

अत्र वाचकशब्दलुपोपमा सा च समासगा ।

६८-गोभानसीपु क्षणमास्थितानामालम्बिभिश्चन्द्रकिणा कलाप ।
हरिन्मणिरश्यामतृणाभिरानंगुं हाणि नीध्रं रिक् यत्र रेजु ॥ ३-४६

अत्रापि वादिलुपोपमा वाक्यग, च सा ।

६९-द्यन्नेष्वपि स्पष्टतरेषु यत्र स्वच्छानि नारीकुचमण्डलेषु ।
आकाशसाम्य दधुरम्बराणि न नामत केवलमर्थतोऽपि ॥ ३-४६

आर्थो समासगोपमा पूर्णा च ।

७०-निषेव्यमाणेन शिवैर्मरुद्भिर्घ्यास्पमाना हरिणा चिराय ।
उद्रश्मिरत्नाङ्कुरधाम्नि सिन्धावाह्वास्त मेरावमरावती या ॥ ३-६२

वादिलुपोपमा वाक्यगा च सा ।

७१-स्निग्धाङ्गनरमामरुचिः सुवृत्तो बध्वा इवाष्वसितवर्णकान्ते ।
विशेषको वा विधिनेप यस्याः धियं त्रिलोकीतिलकं स एव ॥ ३-६३

श्रीतोपमा श्लिष्टा पूर्णा च सा ।

७२-तामीक्षमाणः स पुर पुरस्तात्प्रापत्प्रतोलीमतुलप्रतापः ।
वज्रप्रभोद्भासिसुरायुधश्रीर्था देवमेनेव परैरलङ्घया ॥ ३-६४

पूर्णापमा श्रीती समामगा च सा ।

७३-ऋण इवाङ्गादरविन्दनाभेः शंभोजटाजूटसटादिवापः ।
मुखादिवायु श्रुतयो विधातु पुरान्निरीगुर्भुरजिदध्वजिन्य ॥ ३-६५

मालोपमेय श्रीती समासगा च सा ।

७४-निरन्तरानेऽपि विदुष्यमाने दूर पथि प्राणभृता गणैः ।
तेजोमहद्भिस्तमसेव दीर्घद्विर्परसबाधमयावभूवे ॥ ३-६७

श्रीतोपमा पूर्णा वाक्यगा चैयम् ।

७५-पारेजलं नीरनिधेरपश्यन्मुरारिरानीलपलाशगदी ।

वनावलीरत्कलिकासहस्रप्रतिक्षणोत्कूलित वलाभा ॥ ३-७०

वाचकशब्दलुप्तोपमा सा च समासगा ।

७६-नक्ष्मीभृतोऽम्भोधितटाधिवासान् द्रुमानसो नीरदनीलभास ।

लताधूसप्रयुजोऽधिवेल बहुकृतान् स्वानिव पश्यति स्म ॥ ३-७१

समासगा लुप्तोपमा ।

७७-उद्धृत्य मेघस्तत एव तोयमर्थं मुनीन्द्रैरिव सप्रणीता ।

आलोकयामास हरि पतन्तीनंदी स्मृतीर्वेदमिवास्वुराणिम् ॥ ३-७२

पूर्णापमा श्रौती समासगा च ।

७८-वदन्निजलापायविषाण्डुराणि धीतोत्तरीयप्रतिमच्छदीनि ।

अभ्राणि विभ्राणमुमाङ्गसङ्गविभवतभस्मानमिव स्मरारिम् ॥ ४-४

श्रौती उपमा सा च पूर्णा समासगा ।

७९-विलम्बिनानोत्पलकरांपूरा कपोलभिर्त्तीरिव लोघ्रगोरी ।

नवोलपालङ्कृतसैकताभा शुचीरप शैवलिनीर्दधानम् ॥ ४-८

श्रौतोपमार्धोपमयो समष्टि ।

८०-यन परार्थ्यानि भृतान्यनूतं प्रस्येमुं ह्रुभूरिमिहच्छिखानि ।

आद्यादिव प्रापणि कादजखं जग्राह रत्नान्यमितानि लोक ॥ ४-११

श्रौती उपमा सा पूर्णा समासगा च ।

८१-यत्राधिरुद्धेन महीरुहोच्चैश्चन्द्रिद्रपुष्पाक्षिसहस्रभाजा ।

सुराधिपाधिष्ठिनहस्तिमत्तलीला दधौ राजतगण्डशैल ॥ ४-१२

अत्र वाचकशब्दलुप्तोपमा सा च समासगा ।

८२-विभिन्नवर्णां गरुडाप्रजेन सूर्यस्य रय्याः परितः स्फुरन्त्या ।

गर्गं पुनर्यत्र रचा रुचं स्वामानिन्यिरे वंशकरीरनीलैः ॥ ४-१४

वादिलुप्तोपमा सा च समासगा ।

८३-बहति य परित. कनकस्थली सह्रिता लसमाननवांशुक' ।
मचल एव भवानिव गजते स हरितानममाननवांशुकः ॥ ४-२१

श्रीतोपमार्योपमयो मसृष्टि ।

८४-कृत्वा पुं वत्पातमुच्चं भृंगुम्यो मूर्ध्नि प्रादृशा अर्जरा निर्भरोषाः ।
कुर्वन्ति चामुत्ततन्तः स्मरतस्त्रलोकस्त्रीगात्रनिर्वाणमय ॥ ४-२३

धार्यो तद्वितगतोपमा पूर्णा च सा ।

८५-स्थगयन्त्यमू शमितचातकार्तस्वरा
अलदास्तडित्तुलितकान्त कार्तस्वरा ।
जगतीग्ह स्फुरितचारुचामीकरा,
मवितुः क्वचित् कपिशयन्ति चामी करा ॥ ४-२४

ममामगा आय्युपमा ।

८६-उच्चंमंहारजतराजिविराजितासौ
दुर्वर्णमिस्तिरिह सान्द्रमुधासवर्णा ।
प्रभ्येति भस्मपरिपाण्डुरितस्मरारे-
द्वद्वहिलोचनललामललाटलीलाम् ॥ ४-२५

वाचकशब्दलुप्तोपमा सा च समासगा ।

८७-श्रुमाकारं दधति पुर. सौवर्णं
वर्णेनाग्नेः सर्वश तटे पश्यामी ।
श्यामोभूताः कुसुमसमूहेज्जीना नीना
श्रेणीमिह तरवो विन्नाणाः ॥ ४-३०

वादिलुप्तोपमा सा च वाक्यगा ।

८८-व्योमस्पृश. प्रययता कलघोतमिस्ती-
रुत्तिद्रपुष्पचणचम्पकपिङ्गभास ।

सौमेरवीमधिगतेन नितम्बगोभ्रा-
मेनेत भार्गमिलादृतवद्विभाति ॥ ४-३१

धार्थी तद्वितगा पूर्योपमा ।

८६-वनस्पतिस्क्न्धनिपण्णवालप्रवालहस्ता प्रमदा इनाश्र ।
पुष्पेशरालंम्भितलोचकौर्वा मधुप्रतघातवृत्तैर्बतन्यः ॥ ४-३५

पूर्योपमा श्रोत्री समासगा च ।

६०-द्विद्विद्विरागमपरैर्विवृत कथचि-
च्छ्वत्वापि दृग्रहर्मानिश्चितधीभिर्गन्धै ।
ध्रुवान् द्विजानिरिज इन्तुमघानि दक्ष
गूढायमेप निधिमन्त्रगण दिभति ॥ ४-३७

पूर्योपमा श्रोत्रो नृमानगा च ना ।

८१-मदश्रवा मुग्धिनोऽस्मिन्ननवरतममन्दरागतामरसदृशः ।
तानेवन्ते रनवध्न नवरतममन्दरागतामरसदृश ॥ ४-५१

तद्विनगा धार्थी उपमा वाचर इदमुपमा ।

६२-गतस्मिन्नधिकप्रय श्रियं वहन्त्य-
नशोभ पवनसृवा जवेन नीता ।
धातनीकररहितरामलक्ष्मणाना
साधर्म्यं दधति गिरा महासरन्य ॥ ८५६

वाक्यगा धार्थी उपमा ।

६३-नवनगवननेद्याश्याममध्यानिरामि
न्फटिककटकभूमिनाटियत्येष शील ।
अहिपरिवरभाजो भास्मनैरङ्गराजै-
रधिगतधवनिम्न झूलपारोरमित्याम् ॥ ४६५

वाक्यगा वाचकशब्दलुप्तोपमा ।

६४-दर्पणनिर्मलासु पतिते घनतिमिरमुपि
ज्योतिषि रौप्यभित्तिषु पुरः प्रतिफलति मुहुः ।
ब्रीडमममखोऽपि रमणीरपहृतबसनाः
काञ्चनरुन्दरासु तरुणीरिह नयति रविः ॥ ४-६७

वाचकशब्दलुप्तोपमा आर्थी वाक्यगा च ।

६५-प्रनृकृतगिखरौघश्रीभिरभ्यागतेज्जी
त्वयि मरभसमभ्युत्तिष्ठतीवाद्विरुच्चै ।
द्रुतमरुदुपनुन्नंरुन्नमद्भिः सटेल
हलधरपरिधानश्यामलैरम्बुवाहैः ॥ ४-६८

अर्थोपमा वाचकशब्दलुप्ता समासगा च ।

६६-इत्थ गिर प्रियतमा इव सोऽव्यलीका.
शुश्राव मूततनयस्य तदा व्यलीकाः ।
रन्तु निरन्तरमियेप ततोऽवमाने
तासा गिरो च वनराजिपट वसाने ॥ ५-१

पूर्णा श्रीती उपमा समासगा च ।

६७-भास्वतरुव्यतिकरोल्लसिताम्बरान्ताः
मापत्रपा इव महाजनदर्शनेन ।
सन्निव्युरम्बरविकासि चमूसमुत्थं
पृथ्वीरज करभकण्ठकडारमाशा ॥ ५-२

लुप्तोपमा समासगा च ।

६८-आवतिनः शुभफलप्रदशुक्तियुक्ता
सपन्नदेवमणयो भृतरन्ध्रभागाः ।
अश्वा प्यधुर्वसुमतीमतिरोचमाना-
स्तूणां पयोधय इवोमिभिरापतन्तः ॥ ५-६

साहित्यदर्पणमते पूर्णोपमा समासगा श्रौती च ।

६६-संलोपशत्यनिपतद्रयनेमिधारा-
निष्पिष्टनिष्ठुरगिलातलचूर्णगर्भा ।
मूरेणवो नभसि नद्वपयोदचक्रा-
श्रक्रीवदङ्गहृष्टमूरुचो विसस्तुः ॥ ५-८

आर्या पूर्णा तद्वितगा ।

१००-नीहारजालमलिनः पुनरुक्तसाम्ब्राः
कृर्वन्वधूजनविलोचनपक्षममालाः ।
क्षुण्णः क्षण यदुबलैदिवमातितानुः
पाशुदिना मुखमनुत्ययदृत्तियतोऽद्भः ॥५-११

वादिलुतोपमा वाक्यगा च ।

१०१-उच्छिद्य विद्विष इव प्रसभ मृगेन्द्रा-
निन्द्रानुजानुचरभूपतयोऽध्यवात्सु ।
वन्येभमस्तकनिखातनन्वात्रमुक्त-
मुक्ताफलप्रकरभाञ्जि गुहागृहाणि ॥५-१२

ममासगा श्रौती घर्मलुतोपमा ।

१०२-विभ्राणया बहलयावकपङ्कपिङ्ग-
पिच्छावचूडमनुमाघवघाम जज्ञुः ।
चञ्चवदष्टनदुलाहिपताकयान्ये
म्वावामभागमुरगाशनकेतुयष्ट्या ॥ ५-१३

ममामगा वाचकलुतोपमा ।

१०३-सिक्ता इवामृतजलेन मुद्गुर्जताना
रुनान्निच्छिदो वनवनस्पतयस्तदानीम् ।

शाग्नादसक्तवसनामरेण निरामाः
कल्पद्रुमैः मह विचित्रफलैर्विरेजुः ॥ ५-१६

समामगा वादिलुप्तोपमा ।

१०४-नाभिहृदं परिगृहीतरयाणि निम्नैः
स्त्रीणां बृहज्जघनसेतुनिवारितानि ।
जम्बुजलानि जलमड्डुकवाद्यवल्गु-
बलाद्जनस्तननटम्बलितानि मन्दम् ॥ ५-२६

वादिलुप्तोपमा सा च समासगा ।

१०५-कीर्णं शनैरनुकपोलमनेकपाना
हृत्तंविगाहमदनापरुजः समास ।
आकर्णमुल्लनितमम्बु विवासिकान-
नीकासमास ममतां नितचामरस्य ॥ ५-३५

आर्घ्यं वाक्यगा पूर्णोपमा ।

१०६-गण्डूपमुज्ज्वलवत्ता पयसः सरोर्यं नागेन सव्यपरवारणमाहतेन
प्रम्भोधिरोधनिषुप्रतिमानभागरुद्धोरुदन्तमुत्सलप्रमरं निपेते ॥ ५-३६

वादिनुपमा समासगा ।

१०७-उज्ज्वलाश्लशीकम्बुज प्रवलोष्मरौज्ज-
हृत्पृन्वनीलननिनीदरतुल्यभासः ।
एकान् विमानक्षिरसो हरिचन्दनेषु
नागान् वदन्धुरपरान्मनुजा निरामुः ॥ ५-४५

समामगा पूर्णोपमा आर्घ्योपमा ।

१०८-हेम्नैः स्थलीषु परितः परिवृत्य वार्जाः
घृन्वन् वपुः प्रविननायनकेनापन्ति ।

ज्वालाकणारुणरुचा निकरेण रेणो
शेपेण तेजस इवोल्लसता रराज ॥ ५-५५

धादिलुप्तोपमा समासगा च ।

१०६-दन्तालिकाघरणनिश्चलपाणियुग्म-
मर्घोदितो हरिरिवोदयशैलमूर्ध्नः ।
स्तोकेन नाग्रमत वल्लभपालमुच्चै
श्रीवृक्षकी पुरुषकोन्नमिताप्रकाय ॥ ५-५६

पूर्णा श्रीतोपमा समासगा च ।

११०-रेजे जनं मनपनसान्द्रतराद्रं भूति-
द्वैरिवानिमिपट्टिभिरीदयमाणः ।
श्रीसन्निधानरमणीयतरोऽथ उच्चै-
रुच्चै श्रवा जलनिधेरिव जातमाश्र ॥ ५-५७

श्रीतो पूर्णोपमा समासगा च ।

१११-साधं कथञ्चिदुचितं पिचुमदंपत्रै-
रास्यान्तरालगतमाश्रदलं अदीयः ।
दामेरकः सपदि सवलितं निपाद-
विभ्रं पुरा पतनराडिव निर्जंगार ॥ ५-६६

पूर्णा श्रीतोपमा समासगा च ।

११२-उन्नम्रताम्रपटमण्डपमण्डितं स-
दानीलनागकुलसङ्कुलमावभासे ।
मन्व्यागुभिप्रघनकर्वुरितान्तरिक्ष-
लक्ष्मीविडम्बि निविरं शिवकीर्तनस्य ॥ ५-६८

धार्थी पूर्णोपमा समासगा च ।

११३-तुलयति स्म विलांचनतारकाः कुरवकस्तवकव्यतिषङ्गिणि ।
गुणवदाश्रयलक्ष्यगुणोदये मलिनिमालिनि माधवयोपिताम् ॥ ६-४
पूर्णा आर्या तद्विज्ञा च ।

११४-प्रियसखीमदम प्रतिबोधिता किमपि काम्यगिरा परपुष्टया ।
प्रियतमाय वपुर्गुह्यमत्तरच्छिदुरयाऽदुरयाचितमङ्गना ॥ ६-५
आर्योपमा सा च ममासगा ।

११५-मधुकरैरपवादकरैरिव स्मृतिभुवः पथिका हरिणा इव ।
कलतया वचसः परिवदिनीस्वरजिता रजिता वशमायसुः ॥ ६-६
उपमाद्वय श्रौती पूर्णा ममासगा च ।

११६-भुरभ्रिणि श्वसिते दधतस्नृप नवमुधामधुरे च तषाधरे ।
धनमलेत्रि गन्धरसावमू मम न नीमनसौ मनसौ मुदे ॥ ६-१२
श्रौती पूर्णोपमा ममासगा च ।

११७-दलिनकोमलपाटनकुड्मले निजवधूस्वसितानुविधायिनि ।
मरुति वाति विलामिभिरुन्मदभ्रमदलौ मदलौल्यमुपाददे ॥ ६-२३
आर्या धर्मोपमाननुपमा वाक्यगा च ।

११८-अनुपयो विविधोपलकुण्डलद्युतिवितानवसवलिताशुक्लम् ।
धृनधनुर्बलयस्य पयोमृचः शवलिमा दलिमानमुषो वपुः ॥ ६-२७
वाचकशब्दनुतोपमा ममासगा च ।

११९-द्रुतसमीरचलं क्षणलक्षितव्यवहिता विदपरिव मञ्जरी ।
नवतमालनिभस्य नभस्तरोरचिररोचिररोचत वाग्दि ॥ ६-२८
श्रौती पूर्णोपमा सा च ममासगा ।

१२०-द्विरददन्तवलदास्यनदयत स्फुरितमृङ्गमृगच्छवि केतकम् ।
घनघनोघविघट्टनया दिव कृशगिखं शशिवडमिठच्युतम् ॥ ६-३४

अत्र प्रथमे पाद वादिघर्मलुप्तोपमा ।

१२१-दलितमौक्तिकचूणविषाण्डव स्फुरितनिष्करशीकरधारवः ।

कुटजपुष्पपरागकशा स्फुट विदधिरे दधिरेणुविडम्बनाम् ॥ ६-२४

पूर्वोपमानद्वयानुप्राणितेयमुपमा सा अर्थो वाक्यगा च ।

१२२-नवपयकराकोमलमालतीकुतुम्भन्तिसल्लतसद्भिनि ।

प्रचलितोडुनिभं परिपाण्डिमा शुभ्ररजोन्नरजोलिभिरादद ॥ ६-२६

वादिलुप्तोपमा सा च समानगा ।

१२३-निजरजः पटवासमिवाकिरुद्धतेपटापमवारिमुचा दिशाम् ।

प्रियवियुक्तवधजनचेतसादनवनी नवनीपवनादलि । ६-३०

श्रोती अर्थोपमात्र सा च ममासगा ।

१२४-अनुवन वनराजिवधूमुखे दहलरागजपाधद्वारुणि ।

विकचबाणदलावलयोऽधिष्णु स्मचिरे रचिरेक्षराविभ्रमा ॥६-४६

ममासगा वाचकशब्दलुप्तोपमा ।

१२५-मुससरोजरुच मदपाटनामनुचकार चकोरदृशा मत्तः ।

धृतनवातपमृत्सुकतामतो न कमल इमलन्मदन्मसि ॥ ६-४८

वादिलुप्तोपमा सा च वाक्यगा ।

विगतवारिधरावरणा क्वचिद्दृष्टगुस्तसितासिलतासिताः ।

क्वचिदिवेन्द्रगजाजिनश्च काः शरदि नीरदिनीचंदबो दिशः ॥ ६-५१

श्रोती पूर्णोपमा सा च ममासगा ।

१२६-धनिपिपेणविद्रु मुवनानि यः स्मरमिवास्मत् लोघ्ररजश्चय ।

श्रुमितसंन्यपरागविषाण्डुरद्युतिरय तिरयन्मुदमूहिसः ॥ ६-६४

अत्र तृतीयपादे वादिलुप्तोपमा समानगा च ।

- १२८-त्रपुरम्बुविहारहिम शुचिना रुचिरं कर्मनीयतरा गमिता ।
रमणेन रमश्चरिरामुल्लतारुचिररङ्गमनीयत रागमिता ॥ ६-७१
- वाचकशब्दलुप्तोपमा समासगा च ।
- १२९-मुदमद्दमुवामपा मयूरा सहसायन्त नदी पपाट लाभे ।
अनिनारमतात्तिनी जिलीन्द्रो मह सायन्तनदीपपाटलाभे ॥ ६-७२
- वाचकशब्दलुप्तोपमा समासगा च सा ।
- १३०-कुटजानि वीक्ष्य जिविभि जिञ्जरीन्द्र समयादनी धनमदभ्रमराणि ।
गगन च गीतनिनदस्य गिरोच्चं समया वनीधनमदभ्रमराणि ॥ ६-७३
- वादिलुप्तोपमा समासगा च ।
- १३१-स्तनयोः समयेन याङ्गनानामभिनद्वारसमा न सा रमेन ।
परिरम्भर्त्विं ततिर्जलानामभिनद्धा रसमानसारमेन ॥ ६-७४
- समासगा आर्थोपमा ।
- १३२-भदनरममहौघपूर्णनाभी हृदपरिवाहितरोमराजयस्ता ।
मरित इव मविभ्रमप्रयातप्रणदितहसकभूषणा विरेजुः ॥ ७-२३
- श्लिष्टविशेषणोपमुपमा सा पूर्णा समासगा च ।
- १३३-विलमितमनुकुर्वती पुरस्ताद्धरेणिरुहाधिम्हो वधूलंतग्या ।
रमणमृजुतया पुर सखीनामकनिनचापलदोषमालिनिह ॥ ७-४६
- आर्थी वादिलुप्तोपमा समासगा च ।
- १३४-मलनितमवलम्ब्य पाणिनासे सहचरमुच्छ्रितमुच्छ्रवाञ्छयान्या ।
मकलकलभकुम्भविभ्रमाम्यामुरसि रसादवतस्तरे स्तनाभ्याम् ॥ ७-४७
- तृतीयचरणे वाचकलुप्तोपमा समासगा च ।
- १३५-अतनुकृचमरानेतेन भूय क्लमजनितानतिना शरीरकेण ।
अनुचितगतिमादनि महत्व कलभकरोमभिरुहभिर्दधानै ॥ ७-६६

चतुर्थपादे वादिनुसोपमा समानगा च ।

१३९-हिमलवमदृश श्रमोदविन्दूनपतयता चित्त नूतनीद्वध्वाः ।
 कुचकलशशिरोरकौ कथञ्चित्तस्लतया तस्मिन् पस्पृशाते ॥ ७-७

आर्योपमानुसोपमयो समृष्टि ।

१४०-मुक्ताभि मलिनरयास्तशुक्तिपेगी-
 नृक्ताभि कृतस्त्रि मैकत नदीनाम् ।
 म्त्रीलोक. पश्चिमयाचकार तुल्य
 पन्थङ्गु विगणितहारचारुभि न्वै ॥ ८-६

आर्योपमोपमेय ना च वाक्यगा ।

१४१-उद्विद्रप्रिश्चमनोरम रमण्या
 नरेजे मर्गम वपु प्रकाशमेव ।
 युक्ताना विमनतया निरस्त्रियायै
 नाक्रामन्नपि हि भवत्यन जनौष. ॥ ८-८

शाब्दी पूर्णा समानगा च ।

१४२-प्रध्रष्टं यग्भममम्भसोऽवगाह-
 क्रोडाभिर्वदन्तिनयुधिकापिद्यङ्गै ।
 आकन्दं नरमि हिग्णमैर्वघना-
 मोर्वाग्निद्युनिशकलैरिव व्यराजि ॥ ८-९

पूर्णा समानगा श्रीती उपमा ।

१४३-मनवन्त्यराजत जपाकुसुमस्तवकद्युतो दिनवरेऽवततिम् ।
 बह्वानुगागवृ विन्ददलप्रतिवट्टमध्यमिव दिग्बलयम् ॥ ९-१

समानगा पूर्णा श्रीती च ।

१४४-द्रुतशानतुम्भनिभनशुमती वपुरधमग्गवपुष पयमि ।
 म्भवे विगिन्धनमिभनवृद्ध्यजगदाटकैकनग्गपट्टमिव ॥ ९-२

अथ प्रथमपादे आर्यो नमानगा चतुर्थपादे च श्रौती नमानगा
पूर्णापमा ।

१४२-अमरन्तु भूधरगुहान्तरतः पटल बहिवंहलपङ्कशचि ।
दिवनावमानपदुनस्तननो बहिरेत्य चाधिकममक्त गुहा ॥ ६-१६

द्वितीयपादे वादिलुप्तोपमा समासगा च ।

१४३-नवचन्द्रिकाकुमुमकीर्णतमः कबरीभूतो मलयजाद्रमिव ।
ददमे ननाटनट्टहारि हरेर्हरितो मुक्ते तुहिनरन्निदनम् ॥ ६-१७

श्रौती पूर्णापमा समासगा ।

१४४-उदमज्जि कैटभजितः शयनादपनिद्रपाण्डुरमरोजरुचा ।
प्रथमप्रवृद्धनदराजमुतावदनेन्दुनेव तुहिनद्युतिनः ॥ ६-१८

द्वितीयपादे वादिलुप्तोपमा नमानगा ।

१४५-उपजीवति स्म मनतं दधनः परिमुग्धतां वरिगिबोदुपतेः ।
धनवीथिवीथिमवतीर्णवतो निधिरम्भसामुपचयाय कलाः ॥ ६-१९

श्रौती पूर्णा नमानगोपमा ।

१४६-प्रमृत्तद्वर्षावदधदृजदृशामपमार्गमोपधिपतिः स्म करे ।
परितो विसर्पि परितापि भृशं वपुषोज्वतारयति मानत्रिपम् ॥ ६-२०

वादिधर्मलुप्तोपमा नमासण्यम् ।

१४७-भवनोदरेषु पग्निन्दनया शयिनोज्जसः स्फटिकयष्टिरुचः ।
अवलम्ब्य जालकनुबोधगतानुदनिष्टदिन्दुकिरणान्नदनः ॥ ६-२१

नमासगा वादिलुप्तोपमा ।

१४८-निजपारिपल्लवतलस्तलनादभिनासिकाविवरमुत्पतितैः ।
अपरा परोक्ष्य अनकैर्भुमुदे मुखवात्तमास्यकमलश्वमनं ॥ ६-२२

पारिपल्लव इति वादिलुप्तोपमा ना च नमानगा ।

- १४९-प्रणयप्रकाशनविदो मधुराः सुतरामभीष्टजनचित्तहृतः ।
प्रजिघाय कान्तमनु मुग्धतरान्तरुणीजनो दृग इवाय मन्त्री ६-
अत्र साहित्यदर्पणमते पूर्णोपमा श्रौती समामगा च ।
- १५०-मज्जितानि मुरभीष्यथ यूनामुल्लसन्नयनवारिस्त्रहाणि ।
आययु मुघटितानि मुराया पात्रता प्रियतमावदनानि ॥ १०-
समामगा वादिलुभोपमा ।
- १५१-हावहागि हमित वचनाना वीक्षण दृशि विवागविशेषा ।
चक्रिरे भृशमृजोरपि वध्वा कान्तिनेत्र नग्नेन मदेन ॥ १०-१
श्रौती पूर्णोपमा नमामगा च ।
- १५२-मन्तमेव चिरमप्रवृत्तत्वादप्रकाशितमदिद्यु तदङ्गै ।
विभ्रम मधुमद प्रमदाजा घातुलीनमुपसर्ग इवार्थम् ॥ १०-१५
श्रौती पूर्णोपमा ममामगा च ।
- १५३-मानभङ्गपटुना सुरतेच्छा तन्वता प्रथयता दृशि रागम् ।
लेभिरे मपदि भावयतान्तर्योहित प्रणयिनेत्र मदेन ॥ १०-२
श्रौती पूर्णोपमा ममामगा च ।
- १५४-प्रागु लयितवतीष्टकगमे नीविमर्धमुकुलीकृतदृष्टया ।
रक्तवैणिकहृताधरतन्त्रीमण्डलवर्णितचारु चूक्रे ॥ १०-६४
उपमेयवादिलुभोपमा ममामगा च ।
- १५५-नंगताभिरचितैश्चनितापि प्रागमुच्यत विरेग मन्त्रीव ।
भूय एव समगसा रतान्ते ह्योर्वधुभिरसहा विरह्य ॥ १०-२१
श्रौती पूर्णोपमा ममामगा च ।
- १५६-प्रेक्षणीयकमिव अणमसन् ह्यीतमङ्ग रविलोचनपाता ।
सम्भ्रमद्रुतगृहीनदुक्त्वाच्छाद्यमानवपुपः सुरतान्ताः ॥ १०-२२

श्रीती पूर्णा ममासुगोपमा ।

१५७—तुदतरमुपरिष्ठादन्मनूतेभ्रुवस्य
 म्पुसति नुरमुनीना मग्द्वे व्यन्ममेतत् ।
 शकटमिव महीषः शंगवे गाङ्गापारै-
 स्त्वनवचरत्काव्यप्रेररोत् झिताश्रम ॥ ११-३

पूर्णापमा सा च श्रीती ममासुगा ।

१५८—अरामपित्तविबुद्धा कल्पयन् प्रयोगा-
 नुदधिमहृदि राज्ञे काव्यवद्दृदिगाहे ।
 गहनमपररात्रप्रानवृद्धिप्रसादाः
 कवच इव महीषान्निवन्त्ययत्रातम् ॥ ११-४

शब्दायंगता श्रीती पूर्णापमा ममासुगा च ।

१५९—द्वन्द्वरञ्ज रदसाः क्षिप्तवैशामर्शले
 दधति दधति धीरानारवान्वागिणोव ।
 शनिमिव मुरीषाः मारमुद्धर्तुं मने
 अलग्निमुदविगुर्वी शन्ववा नोऽयन्ति ॥ ११-५

वाक्यममाननञ्जोर्णा पूर्णा श्रीती ममासुगोपमा

१६०—तृषदनिमभेदैः कुङ्कुमेव किञ्चि-
 न्त्वदरद्गर्जानिन्नुपयन्परिचमागाम् ।
 हिमन्विरग्निरान्ना राजते राज्यमाले-
 रैरकमनवन्दच्छेदगौरैर्मयूनेः ॥ ११-६

श्रीती पूर्णापमा ममानगा च ।

१६१—वद् जगद पुरस्तात्तस्य मना किनाह
 चकर च किल चाटु प्रोटोपिट्टदस्य ।
 विदितमिति सुखीभ्यो राजिवृत् विचित्रस्य
 व्यगगतम्बदमाहि वीहिये मुग्धवध्वा ॥ ११-७

तद्वितगा श्रौती पूर्णोपमा ।

१६२-अरुणजलजराजीमुग्धहस्ताग्रापदा
वह्नुमधुपमालाकञ्जलेन्दीवराक्षी ।
अनुपतति विरावः पत्रिणा व्याहर-ती
रजनिमचिरजाता पूर्वमध्या मुतेव ॥ ११-४०

द्वितीयपादे वादिधर्मलुप्तोपमा समासगा चतुर्यचरणे तु श्रौती
पूर्णोपमा समासगा च ।

१६३-प्रकृतजपविधिनामाम्यमुद्गमिदन्त
मुद्गरपिहितमोष्ठं रक्षरैलक्ष्यमन्यैः ।
अनुकृतिमनुवेल घट्टितोद्धट्टितस्य
ब्रजेति नियमभाजा मुग्धमुक्तापुटस्य ॥ ११-४२

वादिलुप्तोपमा समासगा च ।

१६४-पयसि सलिलराशेनंस्तमन्तनिमग्ना
स्फुटमनिशमत्तापि ज्वालया वाऽवाग्ने ।
यद्यमिदमिदानामङ्गमुद्यन्दघाति
ज्वलितखदिग्काष्ठाङ्गारगौरं विवस्वान् ॥ ११-४५

चतुर्यपादे वादिलुप्तोपमा समासगा च ।

१६५-परिणतमदिराभ भास्करेणाशुवाणे-
स्तिमिरक्वरिघटाया मवंदिक्षु क्षताया ।
दधिरमिव बहन्त्यो भ्रान्ति बालानपेन
तुरितमुभयगोधोवारित्त वारि नद्य ॥ ११-४६

अथ परिणतमदिराभमिति वादिलुप्तोपमा समासगा च ।
दधिरमिव वारि इति पूर्णा समासगा ।

१६६-सरमनखपदान्तदंष्ट्रवपप्रभोक
प्रणयिनि विदधाने शोपिनामुन्लसन्त्यः ।

त्रिदधति दधनाना मोत्कृताविष्कृताना-
मभिनवरविभाम. पञ्चरागानुकारम् ॥ ११-५४

ममामगा वादिलुप्तोपमा ।

१६७-अविरतदयिता ह्यामङ्गमचारितेन
द्युरितमभिनवामृक्कान्तिना कुङ्कुमेन ।
वनकनिकपरेशाकोमल कामिनीना
भवति वपुरवाहच्छ्रायमेवात्तपेज्जि ॥ ११-५५

वादिलुप्तोपमा ममामगा च ।

१६८-अरमिजवनकान्त विभ्रदभ्रान्तवृत्ति
करनयनसहस्र हेतुमालोकशक्तेः ।
अखिलमतिमहिम्ना लोकमाक्रान्तवन्त
हरिरिव हरिदम्बः माघु वृत्र हिनस्ति ॥ ११-५६

श्रीती श्लिष्टसमामगा पूर्णोपमा ।

१६९-प्रतिफलति करोत्रे ममुत्वादम्यिताया
रजनकटकभिनो नान्द्रचन्द्राद्युगोर्माभि ।
वद्विरभिहतमद्रेः संहनं कदगन्त-
गंतमपि निमिरोध धर्मभानुभिनत्ति ॥ ११-५७

ममामगा वादिलुप्तोपमा ।

१७०-अदयमिव कगर्गरेप निष्पीडय सद्यः
अशघरमहरादौ रागवानुष्णारश्मिः ।
अवकिरति नितान्तं कान्तिनिर्यामिमब्द-
न्तूनत्रजलपाण्डु पुण्डरीकोदरेषु ॥ ११-६२

अब्देत्यादौ वादिलुप्तोपमा मा च समाप्तगा ।

१७१-श्लमनुहिनघाम्नि प्रोष्य भूय पुरम्बा-
दुपगतवति पाणिग्राहवद्दिग्धूनाम् ।

द्रुततरमुपयाति स्रममानामुक्तोऽसा-
वृपतिरिव नीचं पश्चिमान्तेन चन्द्र ॥ ११-६५

श्रीती पूर्णोपमा समानगा च ।

१७२-प्रलयमखिलतारालोकमह्लाय नीत्वा
ध्रियमनतिशयश्री सानुरागा दधान ।
गगनसलिलराशि रात्रिक्ल्पावसाने
मधुरिपूरिव भास्वानेप एवोऽधिरोते ॥ ११-६६

मधुरिपूरिवेति ममासगा पूर्णोपमा ।

१७३-स्वक्ष मुपत्र कनकौज्ज्वलद्युति जवेन नागाञ्जितमुच्चकैः ।
भारह्य तार्क्ष्य नभसीव भूतले यथावनुद्गतमुखेन सोऽध्वना ॥ १२-२

श्रीती पूर्णोपमा समानगा च ।

१७४-शुक्लं सतारंमुकुलीकृतं स्पुलं वुमुद्धतीना वुमुदाकरंरिव ।
व्युष्ट प्रमाणं च विभोगवेदनाविदूननारीकमभूत्तम तदा ॥ १२-४

अत्र साहित्यदर्पणमते श्रीती पूर्णोपमा समानगा च ।

१७५-नानविधाविष्टृतमामजस्वरः सहस्रवर्मा चपलं दुं रध्यम ।
गान्धर्वभूयिष्ठनया समानता स मामवेदस्य दधी बलोदधि ॥ १२-११

धार्थी पूर्णोपमा वाक्यगा च ।

१७६-कालीयकक्षोदविलेपनश्रिय दिग्दिग्गामुल्लसद्गुमद्व्युति ।
धात मुरैर्मुद्गमुजा विप्रप्रथे गिरेरध. वाञ्छनभूमिज रज. ॥ १२-१४

वादि लुप्तोपमा समानगा च ।

१७७-समताङ्गमंधी विगताक्षपाटवे रजा निवाम विवनीवृत्ते रथे ।
धाप्तेन तक्षणा निपजेव तत्क्षणं प्रचक्रमे लङ्घनपूर्वक क्रम. ॥ १२-२५

साहित्यदर्पणमते पूर्णोपमा ।

- १७८-कोशातकीपुष्पगुलुच्छकान्तिभिर्मृत्विनिद्रोन्मथणावाणचक्षुष ।
 ग्रामीणवह्वस्तमलक्षिता जनेश्चर वृत्तीनामुपरि व्यसोक्तयत् ॥ १२-३७
 ममासगा वादिनुप्रोपमा ।
- १७९-इव्योतन्मदाम्भ कणकेन केनचिज्जनस्य जीमूतकदम्बद्युता ।
 नागेन नागेन गरीयसोच्चकैररोधि पन्था पृथुदन्शालिना ॥ १२-४०
 द्वितीयपादे वादिनुप्रोपमा ममामगा च ।
- १८०-श्मश्रूयमाणे मधुजालके नरोगंजेन गण्ड कपता विधनिते ।
 क्षुद्राभिरक्षुद्रनराभिराकुन विदश्यमानेन जनेन दुद्रुवे ॥ १२-४४
 क्यडिवाचकनुहापमा ।
- १८१-नीते पलागिन्युचिते शरीरवद्गजान्तवेनान्तमदान्तकर्मणा ।
 मचेरुत्तमान इवापर क्षणात्क्षमाहृ देहमिव प्लवंगमा ॥ १२-४५
 घनैकेवददवावशार्थोपमा ।
- १८२-यस्या महानीलतटीरिव द्रुताः
 प्रयान्ति पीत्वा हिमपिण्डपाण्डुरा ।
 कालीरपस्ताभिरिवानुरक्षिता
 क्षणेन भिन्नाञ्जनवर्णाता घनाः ॥ १२-६८
 समामगा पूर्णा श्रैती उपमा ।
- १८३-श्र्यक्तं बलीयान्यदि हेनुरागमादपूरयत्मा जलधि न जाह्लवी
 गाङ्गावनिर्ममिमतगभुरुधरामवर्णमर्णं कथमन्यथास्य तन् ॥ १२-६९
 तृतीयपादे वादिनुप्रोपमा ममासगा च ।
- १८४-प्रम्युद्यतम्भ क्रमिन् जवेन गा तमालनीला नितरा घृतायति ।
 सीमेव सा तस्य पुरः क्षणं बभौ बलाम्बुराशोर्महतो महापगा ॥ १२-७०

द्वितीयपादे उमानतोनेति दादिलुप्तोपमा नमानगा । तृतीयपादे
मोमेवेति पुरां श्रौती नमानगोपमा ।

१८५-लोत्वा जवेनैव नितान्तद्वस्तग नदी प्रतिशानिव ना गरीमन्तो ॥
मृङ्गं न्यस्कीर्णमहतदोहवानशोभतोच्चैर्नेदित बहुद्वयान् ॥१८५-१४
श्रौती पूर्णोपमा नमानगा ।

१८६-मोमन्त्यमाना यदुभ्रभृवा वनेर्वेमी नरद्विगवमन्तमित्युति ॥
मिन्दूरितानेकव कखाङ्कित्वा नरद्विङ्गी वेगिन्दिकाप्रता मुव ॥१८६-१५
अथ गवमावमित्युतिरिति दादिलुप्तोपमा नमानगा च ।

१८७-द्रुतमध्वन्नुपरिपारिवलय परावा इवाश्ववग्नाक्षता मुव ॥
ननृतुभ्र वारिधन्धीरधोरगाध्वनिहृष्टजितञ्जला कन्दापिन ॥१८७-१६
श्रौती पूर्णोपमा नमानगा च ।

१८८-मममेत्य तुल्यमहम गिलाघता-
न्यनपभदीर्घतरबाहुगालिन ।
गरिमिधिनपुः भिनिपनाम्भिनीश्वगा
पुकिमात्सरेण गिरयो गिरीनिव ॥ १८८-१७
श्रौती पूर्णोपमा नमानगा च ।

१८९-पधिरह्यतामिति महान्तोदित. कपिवेत्तुनापितकरो रथ हर्षि ।
अवन्निर्वर्नविलपाणिपन्त्रव अयति न्न मेपमिद मेपवाहन ॥१८९-१८
नमानगा श्रौती पूर्णोपमा ।

१९०-रपमान्धितम् च पुगनिर्गतान्तिमृगा पुगनिद गिपीर्षन्दिष ।
अथ धनंमूर्तिरनुरागभापितः स्वपनादित प्रवयग प्रजापति ॥ १९०-१९
अथ विपुहरो ब्रह्मा हरस्मेव हरैरयं मागम्य क्वचित्तुपमा ।

विदधति दशानाना सौत्कृताविष्कृताना-
मभिनवरविभास पद्मरागानुकारम् ॥ ११-५४

ममासगा वादिलुप्तोपमा ।

१६७-अविरतदयिताङ्गासङ्गमचारितेन
द्वुरितमभिनवासृक्कान्तिना कुङ्कुमेन ।
वनकनिकपरेष्वाकोमल कामिनीना
भवति वपुरवाप्तच्छायमेवात्तपेज्जपि ॥ ११-५५

वादिलुप्तोपमा ममासगा च ।

१६८-सरसिजवनकान्त विभ्रदभ्रान्तवृत्तिः
करनयनमहस्र हेतुमालोकशक्ते ।
अग्विलमतिमहिम्ना लोकमाक्रान्तवन्त
हरिरिव हरिदम्बः माघु वृत्र तिनस्ति ॥ ११-५६

श्रीती श्लिष्टममामगा पूर्णोपमा ।

१६९-प्रतिफलति करौत्रे नमुम्बावम्यिताया
रजतवटकभित्तौ मान्द्रचन्द्राद्युगोर्याम् ।
बहिरभिहनमद्रेः संहत कंदरान्त-
गंतमपि निमिरीत्र धर्मभानुभिनति ॥ ११-५८

ममासगा वादिलुप्तोपमा ।

१७०-यद्यप्यपि वरसुग्रेषु निष्प्रीत्य मदा.
गशाघरमहरादौ रागवानुष्णरग्निः ।
अवकिरति नितान्त कान्तिनिर्याममब्ध-
श्रुतनवजलपाण्डु पुण्डरीकोदरेषु ॥ ११-६२

अब्देत्यादौ वादिलुप्तोपमा सा च ममासगा ।

१७१-अणमत्तुहिनधाम्नि प्रोप्य भूय पुरन्ता-
दुपगतवति पाणिप्राहवद्विखण्डनाम् ।

पुरप. पुर प्रविशति स्म पञ्चभिः
सममिन्द्रियैरिव नरेन्द्रमूनुभिः ॥ १३-२८

ममामगा श्रोतोपमा ।

१६६-ननुभिस्त्रिनेत्रनयनानवेक्षितस्मरविग्रहद्युतिभिरद्यत्नन्तरा ।
प्रमदाश्च यत्र खलु राजयक्षमगा परतो निगाकरमनोरमैर्मखा ॥१३-२९

वादिलुप्तोपमा ममासगा च ।

२००-व्यतनादपास्य चरण प्रमाधिकार्यपल्लवाद्भ्रसवशेन काचन ।
द्रुनयावकंकपदचिन्त्रितावनि पदवीगतेव गिरिजा हारार्धताम् ॥१३-३३

श्रोती पूर्णोपमा ममासगा च ।

२०१-करयुगमपद्मकुलापर्वाजिनं प्रतिवेदम लाजकुसुमैरवाकिरन् ।
अवदीर्णंगुक्तिपृष्ठमुक्तभौक्तिकप्रकरंरिव प्रियरयाङ्गमङ्गना ॥१३-३५

प्रथमपादे वादिलुप्तोपमा । तृतीयपादे च पूर्णा श्रोती समासगा ।

२०२-हिममुक्तचन्द्ररचिर सपद्मको मदयन्द्रिजाञ्जनितमीनकतन ।
अभवत्प्रमादितसुरो महोन्मव प्रमदाजनस्य न चिराय माधव ॥१३-३८

हिमेत्यादिविशेषणे लुप्तोपमा ।

२०३-अधिकोन्नमदनपयोधर मुहु प्रचलत्कलापिकलशङ्खकम्बना ।
अभिकृष्णमङ्गलिमुखेन काचनद्रुनमेकवर्णविवर व्यघट्टयत् ॥१३-४१

कलापिकनेत्युपमा समासगा च ।

२०४-परिपाटलाब्जदलचाक्ष्यामकृच्चलितागुलीक्षिमलमेन पाणिना ।
मशिर प्रकम्पमपरा रिपुं मधोरनुदीर्णंनर्गनिभृतायंमाह्वयत् ॥१३-४२

वादिलुप्तोपमा ममासगा च ।

२०५-निलयेषु लोहितकनिर्मिता भुव क्षितिरत्नरश्मिहरितीवृतान्तरा ।
दमदग्निमूनुपितृतपंशीरपो बहति स्म या विरलशैवला डव ॥१३-४६

श्रोती पूर्णोपमा ममासगा ।

- २०६-अभितः मदोऽथ हरिपाण्डवौ रयादमलानुमण्डलसमुल्लसनन् ।
 भवतेरतुनंयननन्दनो नभ शशिमास्करावुदयवंतादिव ॥ १३-६१
 ममासगा श्रौती पूर्णोपमा ।
- २०७-सुतरां सुधेन सकलकलमच्छिदा सनिदाधमङ्गमिव मातरिऽवना ।
 यदुनन्दनेन तदुदन्वता पयः शशिनेव राजवृलमाप नन्दयुम् ॥ १३-६४
 श्रौती ममासगा मालापमा ।
- २०८-संभूतोपकरणेन निर्मला कर्तमिष्टिमभिवाञ्छता मया ।
 त्व ममीरण इव प्रतीक्षित कर्णकेण वलजान् पुपुषता ॥ १४-५
 ममामगा श्रौती पूर्णोपमा ।
- २०९-तस्य माख्यपुरुषेण तुन्धता विभ्रत. स्वयमकुर्वनः क्रिया ।
 कर्ता तदुपलम्भतोऽभवद् वृत्तिभाजि करणे यथरिवजि ॥ १४-१९
 आर्थी वाक्यगा पूर्णोपमा ।
- २१०-वारिपूर्वमखिलासु मत्त्रियालव्यगुद्धिपु धनानि वोऽभवत् ।
 भावि विभ्रति फल महद्विजज्ञेयभूमिपु तराधिपोऽवपत् ॥ १४-२१
 तद्वितगा आर्थी पूर्णोपमा ।
- २११-प्रागताद् व्यवमितेन चेतसा सत्त्वसम्पदविकारिमानम ।
 तत्र नाभवदसौ महाहवे शात्रवादिव पराङ्मुखोऽधिन ॥ १४-४४
 ममामगा श्रौती पूर्णोपमा ।
- २१२-स्वादयन्रसमनेकमंस्कृतप्राकृतंरकृतपात्रसकरैः ।
 भावगुद्धिसहितैर्मुद जनो नाटकैरिव वभार भोजनं ॥ १४-४०
 श्रौती श्लिष्टा पूर्णोपमा ।
- २१३-एक एव सुमन्वैप सुन्वतां शौरिरित्यभिनय वितन्वतो ।
 पूषमंगुलिमिवोदनीनमद् भूश्चपालतुलिताङ्गुलीयम् ॥ १४-४०
 आर्थी धर्मलुपोपमा ममासगा च ।

- २१४-गच्छतापि गगनाग्रमृच्चकैचंस्य भूधरगरीयनाङ्घ्रिरा ।
क्रान्तकधर इवाद्बलो बलि. स्वर्गभर्तृरगमत्सुबन्धुताम् ॥ १४-७३
भूधरगरीयनेति वादिलुप्तोपमा समासगा च ।
- २१५-क्रामतोऽज्य ददृशुदिवोऽसौ दूरमूरुमलिनीलमायतम् ।
द्योमिनि दिव्यमरिदम्बुपद्धतिस्पर्धयेव यमुनोधमुत्थितम् ॥ १४-७४
समानगा श्रौती पूर्णोपमा ।
- २१६-नात्तगन्धमवधूय शत्रुभिश्छायया च शमितामरथमम् ।
योऽभिमाननिव बृत्रविद्विष पारिजातमुदमूलयद्विव. ॥ १४-७५
साहित्यदर्पणमते पूर्णोपमा सा च श्रौती समानगा ।
- २१७-य समेत्य च ललाटलेखया विभ्रत सपति शम्भुविभ्रमम् ।
चण्डमारतमिव प्रदीपवच्चेदिपस्य निरवाहिलोचनम् ॥ १४-७६
श्रौती मालापमा तद्धितगा समानगा च ।
- २१८-पुर एव शार्ङ्गिणि सर्वैरमय पुनरमुं तदचेया ।
मन्वुरभजददगाटतर समदोषकाल इव देहिन ज्वरः ॥ १४-७७
श्रौती पूर्णोपमा समानगा च ।
- २१९-म वमन्नपाशु घनघर्मविगलदुरगण्डमण्डलः ।
स्वेदजलकरणकारानकरो व्यरचत्प्रमिन्न इव कुञ्जरस्त्रिघा ॥ १४-७८
श्रौती समानगा पूर्णोपमा ।
- २२०-म निवानघमितमनीश्रामधुवदवधूतराजक ।
क्षिप्तबहूलजलविन्दु वपु. प्रदपाशैवांतिवत्त इवादिशूकर. ॥ १४-७९
श्रौती पूर्णोपमा समानगा च ।

२२१-भ्रामाग्लिपद्धटितगैलग्निव्वरकटिनासमण्डल ।

स्तम्भमुपहितविधूनिमसोवधिकावधुनितसमस्तसमदम् ॥ १५-६

वादिनुतोपमा समानगा च ।

२२२-प्रतिरक्तभावमुपगम्य कृतमतिरमुष्य माहमे ।

दृष्टिरगणितभयामिनतामवलम्बते स्म ममया मखीमिव ॥ १५-६

श्रीती पूर्णोपमा समानगा च ।

२२३-नरकुड्मलेन निजमूर्मुस्तरनगाश्मककंगम् ।

अस्तचपलचलमानजनश्रुतभीमनादमयमाहृतोच्चकं ॥ १५-१०

शैलगिलेव ककंग इति वादिनुतोपमा समानगा च ।

२२४-ध्वनयन्मभामथ मनोरघनरवगभीरवागभी ।

वाचमवददतिरोषवगादतिनिष्ठुरस्फुटनगाक्षरामसो ॥ १५-१३

धनरवगभीरेति वादिनुतोपमा ।

२२५-यदराज्ञि राजवदिहाध्यंमुपहृतमिद मुरद्विपि ।

ग्राम्यमृग इव हृदिस्नदय भजते ज्वलन्मु न महिनावह्लियु ॥ १५-१५

श्रीती पूर्णोपमा समानगा च ।

२२६-स्वयमेव शन्तनृतनूज यमपि गरामध्यंमभ्यधा ।

तत्र मुररिपुरय कतमो यमनिन्द्यवन्दिवदभिष्टुपे वृथा ॥ १५-२०

वन्दीवदिति तद्वितगा आर्यो पूर्णोपमा ।

२२७-त्वयि पूजन जगति जाल्म कृतमिदमपाकृते गुणैः ।

हासकरमघटते नितरां शिरसीव कङ्कतमपेतमूर्धजे ॥ १५-२३

श्रीती पूर्णोपमा समानगा च ।

२२८-मृगविद्विषामिव यदित्यमजनि मिपना पृथामुतः ।

अम्य वनशुन इवापचितिः परिभाव एव भवतां मुवोज्यिषा, १५-२४

समानगा श्रीतोपमा ।

- २२९-प्रवधोज्जनगम इवैप यदि हतवृषो वृष ननु ।
स्पर्शमगुचिद्वपुरहन्ति न प्रतिमानना तु नितरा नृपोक्षिताम् ॥ १५-३५
श्रीती पूर्णोपमा समामगा च ।
- २३०-नृपतावधिदक्षिपति शौरिमथ मुरसरित्मुतो दन्व ।
स्माह चलयति भुव मरति क्षुभितस्य नादमनुकुर्वदम्बुधे ॥ १५-४८
आर्थी वाक्यगा वादिलुप्तोपमा ।
- २३१-गितितारकानुमितताम्रनयनमरणीकृत क्रुधा ।
वासगवदनमुदवीपि भिये जगत मशीलमिव सूर्यमण्डलम् ॥ १५-४९
श्रीती पूर्णोपमा समामगा च ।
- २३२-अतिमान्त्वैरदहनेन विरहितवनान्तराद्रंताम् ।
कोपमन्दभिहतेन भग्न नरवारमजेन तरणेव जग्बने ॥ १५-५०
श्रीती पूर्णोपमा समामगा च ।
- २३३-प्रभिधित्मन किमपि गहृवदनविवृत व्यभाष्यत ।
ग्रस्तमगधरमिवोपलभस्मितदलपदक्ति मुखमुत्तमौजस ॥ १५-५१
राहृवदनविवृतमिति वादिलुप्तोपमा समामगा च ।
- २३४-कृपितावृति प्रथममेव हस्मितमगनैरसूचयत् ।
ब्रह्ममगनिदविनाद्रिनटध्वनि दन्ववक्रमरिचक्रभीष्णगम् ॥ १५-५२
नृतीपपादे वादिलुप्तोपमा समामगा च ।
- २३५-कृपितेषु राजन् तथार्थ रथचरणपागिणुजया ।
चित्तबपितक वहागमगा मुदमाहृकिः मुद्दिवाधिका दयो ॥ १५-५३
समामगा श्रीती पूर्णोपमा ।
- २३६-इति तत्तदा विवृतस्वमभजत्तदविभिन्नचेतसम् ।
मारव नमिव भयंकरता इन्द्रोधिमत्त्रममि राजमण्डलम् ॥ १५-५८
समामगा श्रीती पूर्णोपमा ।

२३७-गुह नि स्वसन्तथ विलोलसदवधुवपुवंचोविषम् ।

कीर्णदगनकि रणाग्निक्वण. फणवानिवेति विमसजं चेदिप ॥ १५-६२

श्रीती पूर्णोपमा समामगा च ।

२३८-चलित तनोजमिहनेच्छमवनिपतियज्ञभूमित ।

तुर्गामथ पयुमिवाज्जुपयुदंमधोपसूनुमवनीशमृन्व ॥ १५-६३

पूर्णा श्रीतोपमा समामगा च ।

२३९-जगदन्तकालममेवेतदिवदविपभेरिताममाकृतम् ।

धीरनिजरवविलीनगुरुप्रतिशब्दमस्य रणतुर्वमावधि ॥ १५-७३

वादिलुप्तोपमा समामगा च ।

२४०-गृहमा ममभ्रमविलोलमवलजनतासमाकुलम् ।

म्यानमगमदथ तत्परितश्चलितोडुमण्डलनभस्तलोपमाम् ॥ १५-७४

मार्थी समानगोपमा ।

२४१-दधतो मयानकतरन्वमुपगतवत. समानताम् ।

पूमपटलेपिहितस्य गिरे समत्रमंयन्सपदि भेदिनीभृत् ॥ १५-७५

प्राथोपमा समामगा च ।

२४२-दधत शानद्धितगशाङ्कुरि लमदुग्दद वपु ।

चक्रुग्थ मह पुरन्निजनैरयथार्यंसिद्धि सरक महीभृत् ॥ १५-८०

वादिलुप्तोपमा समामगा च ।

२४३-प्रविवत्सतः प्रियन्मम्य निरडमिव चक्षुरक्षिपत् ।

नीलतलिनदलदामरुचि प्रतिपादपुष्पमचिरोद्गमुदरी ॥ १५-८६

श्रीती पूर्णोपमा समामगा च ।

२४४-सह कज्जनेन विरराज तयनकमलान्द्रुसन्तति ।

गण्डफलकममित सुतनो. पदवीव शोकमयकृष्णवर्त्मने ॥ १५-९०

श्रीती पूर्णोपमा समामगा च ।

२४५-अनुवन्मं वल्लभतमस्य विगलदमलायताङ्गुलम् ।

भूमिनभसि रभयेन यती विरराज काचन समं महोल्कया ॥ १५-६

आर्या वाक्यना पूर्णोपमा ।

२४६-काश्चित्कीर्णा रजोभिर्दिवमनुविदधे भिन्नवक्त्रेन्दुलक्ष्मी-

रथीका काश्चिदन्तदिश इव दधिरे दाहमुद्भ्रान्तसत्त्वा ।

भ्रंमुर्वात्या इवान्या. प्रतिपदमपरा भूमिवत्कम्पमापृ.

प्रस्थाने पार्थिवानामधिवमिति पुरो भावि नार्यं ययामु ॥ १५-६.

प्रथमे पादे वादिलुप्तोपमा, द्वितीयपादे पूर्णोपमा, तृतीयपादे उपमा
द्वय श्रौती आर्या च ।

२४७-अधिवह्नि पङ्कतेजसो नियतम्ब्रान्तममथं कर्मणा ।

तव सर्वविधेषवतिन प्रगति विभ्रति केन भूभृत ॥ १६-५

अत्र अधिवह्नीत्यादिविशेषणो लुप्तोपमा समामगा च ।

२४८-घनजालनिर्भेर्दरामदा परिणो नागकदम्बकैस्तव ।

नगरेषु भवन्तु वीथय परिकीर्णा वनजैर्मृगादिभि ॥ १६-१०

आर्या पूर्णा समामगार्योपमा ।

२४९-विकचोत्पलचारुलोचनम्नव चञ्चेन घटामुपेदुप ।

यदुपुद्गव बन्धुमौहदात्त्वयि पाना ममुरो नवामव ॥ १६-१२

प्रथमे पादे वादिलुप्तोपमा समामगा च ।

२५०-प्रतिबोमलमेकतोऽन्यत मग्नाभ्मोऽहवृन्तककशासु ।

बहति स्फुटमेकमेव ते वचनं शाकपलाजदेश्यताम् ॥ १६-१८

द्वितीयपादे समामगा वादिलुप्तोपमा । अन्यत्र श्रौती पूर्णा समामगा

२५१-अकट मृदु नाम जल्पत परप भूचयतोऽर्थमन्तरा ।

शकुनादिव मार्गवतिभि पुण्यादुद्विजितव्यमोहश ॥ १६-१९

पूर्णा श्रौतोपमा ।

२५२-प्रनिराकृततागमम्पदं फलहीना सुमनोमिहृज्जिताम् ।

स्रलता गलतामिवाऽसती प्रतिपद्येत कथं ब्रुधो जन । १६-२४

श्रीती पूर्णोपमा ।

२५३-विमृजन्त्यविकल्पना परे विषमाशीविषवन्नरा क्रुधम् ।

दधतोऽन्तरमाररूपता ध्वनिसगरा पटहा इवेतेरे ॥ १६-३०

पूर्वश्लोकार्धे अर्थो पूर्णा तद्विगतगा उत्तश्लोकार्धे श्रीती पूर्णा
समासगोपमा ।

२५४-यदनर्गलगोपुगाननस्त्वमतो वक्ष्यसि किञ्चिदप्रियम् ।

विवरिष्यति तच्चिरम्य न समयोदीक्षणरक्षिता क्रुधम् ॥ १६-३७

यनर्गलेति वादिलुगोपमा समासगा च ।

२५५-प्रथवाऽभिनिविष्टबुद्धिषु व्रजति व्यर्थकता सुभाषितम् ।

रविरागिषु शीतरोचिषु करजाल कामलाकरेष्विव ॥ १६-४३

पूर्णा श्रीतोपमा ।

२५६-अनिरूपितरूपसम्पदस्तमसो धान्यभृतच्छदच्छवे ।

तव सर्वगतस्य सम्प्रति क्षितिषु क्षिप्नु रभीशुमानिव ॥ १६-५०

शाब्दी पूर्णोपमा ।

२५७-प्रहित प्रधनाय माधवानहमाकारयितु महीभृता ।

न परेषु महौजसदृशलादपक्रुर्वन्ति मलिम्लुचा इव ॥ १६-५२

श्रीती पूर्णोपमा ।

२५८-नदय समुपैति भूपतिः पयसा पूर इवाऽनिवारित ।

अबिलम्बितमेधि वेतसस्तलवन्माधव मा स्म भजयथा ॥ १६-५३

पूर्वार्धे श्रीती पूर्णोपमा उत्तरार्धे च अर्थो पूर्णा समासगा ।

- २५९-अचिराज्जितमोनकेतनो विलसद्बृष्णिगणैर्नमस्कृत ।
 क्षिनिप क्षपितोद्धताऽन्धको हरलीला स विडम्बयिष्यति ॥ १६-५८
 अत्र आर्थी पूर्णोपमा दावयगा च ।
- २६०-तुहिनाशुममु सुहृज्जना कलयन्त्युष्णारुचि विरोधिन ।
 कृतिभि कृतदृष्टिविभ्रमा सजमेके भुजग यथाऽपरे ॥ १६-६४
 तुहिनाशुममुमिति लुप्तोपमा ।
- २६१-दधतोऽमुलभक्षयागमास्तनुमेकान्नरताममानुषीम् ।
 भुवि साम्प्रति न प्रतिष्ठिता सदृशा यम्य मुरैररातयः ॥ १६-६५
 साहित्यदपंगामते पूर्णोपमा ।
- २६२-नयति द्रुतमुत्तथित प्रसभ भगभभ गुरोदय ।
 गमयत्यवनीतलस्फुरद्भुजशास्त्र भृङ्गमन्यमुन्नितम् ॥ १६-७२
 भुजशास्त्रेति लुप्तोपमा समासगा च ।
- २६३-परित प्रमिताक्षराऽपि सर्वं विषय व्याप्तवती गता प्रतिष्ठासु ।
 न खलु प्रतिहन्यते कृन्धिचत्पग्निभापेव गरीयसी यदाज्ञा ॥ १६-८०
 श्रोती पूर्णोपमा ।
- २६४-इतीगिते वचसि वचस्विनामुना युगक्षयक्षुभितमरुद्गरीयसि ।
 प्रलुप्तुभे सपदि तदम्बुराग्निना सम महाप्रलयममुद्यतं नद ॥ १७-१
 मरुद्गरीयसीति लुप्तोपमा तदम्बुराग्निना सममिति आर्थोपमा ।
- २६५-सरागया रातधनघमंतोयया कराहनिध्वनितपृष्णरपीठया ।
 मुहुर्मुहुर्दंशनविमण्डितोत्पट्या रपा नृपा प्रियतममेव भेजिरे ॥ १७-२
 श्रोती पूर्णोपमा ।

२६६-प्रजापतिकृतुनिधनाथं मुत्थितं व्यतकं यज्ज्वरमिव रौद्रमुदतम् ।

समुद्यत सपदि वधाय विद्विषामतिक्रुध नियवमनोपध जनः ॥ १७-७

श्रीता पूर्णोपमा ।

२६७-विवर्तयन्मदजलुपीवृते दृशौ कराहतक्षितिः कृतभरवारवः ।

क्रुधा दधत् तनुमतिचोहिनीमभूत्प्रमेतजिदगज इव गंगिकास्रग ॥ १७-१३

श्रीनी पूर्णोपमा समासगा च ।

२६८-दधो च्चलत्घुरमनं विवक्षया विदारित वितंतवृहद्भुजानतः ।

विदग्ध प्रतिभयमास्यकन्दरं लमत्फणाधरमिव कोटर तरु ॥ १७-१७

श्रीनी पूर्णोपमा ।

२६९-पगनमै यदपत्रदन्त आत्मनः स्तुवन्ति च स्थितिरमताममाविति ।

मुमोच न प्रकृतिमविस्मित स्मित मुखं दधच्छाधरमुग्धमुद्धवः ॥ १७-१९

शरदिन्दुमुन्दरमिति वादिलुभोपमा समासगा च ।

२७०-मुहुः प्रतिस्खनितपरापुधा युधि स्थवीयसीरचलनितम्बनिर्भराः ।

अदंशयन्नरहितशौर्यदगनास्तनूरय नय इति वृष्णिभूभूत ॥ १७-२१

वादिलुभोपमा समासगा च ।

२७१-मुमेखला मिततरदन्तचारवः समुल्लसत्तनुपरिवारमम्पदः ।

रणोपिणा पुलकभृतोऽधिक्कन्धर ललम्बिरे मदमिलताः प्रिया इव ॥ १७-२५

साहित्यदर्पणमते पूर्णोपमालकारः ।

२७२-गभीरताविजितमृदङ्गनादया स्वतथ्रिया हतरिपुहसहर्षया ।

प्रमोदयन्नथ मुखरान् कलापिनः प्रनिष्ठने नवधनवद्वथ स्म सः ॥ १७-२९

तद्धिनयता श्रीनी पूर्णोपमा ।

- ०१३-प्रमिच्छन् प्रशमितपांनुभिर्मही मदाम्बुभिर्घृतनवपूर्णाकुम्भया ।
अवाद्यन् श्रवणानुत्वं समुद्रमल्पदोषरच्चनिगुम्नूर्यमानकं ॥ १७-३८
पयोधरच्चनिः इति वादिनुनोपमा ।
- ०१४-यथा यथा पट्टह्रस्व समीपतामृषागमत्स हरिवराश्रत नर ।
तथा तथा हृषितवपुर्मुदाकुला टिपा चमूरजनि जनीव चेतना ॥ १७-४०
श्रीती पूर्णोपमा ।
- ०१५-प्रमारिगो सपदि नभस्तले तत समीरगभ्रमिनपरागल्पिना ।
व्यभाष्यन् प्रलयजकालिकाकृतिविद्वन् प्रनिबन्धवेतनावति ॥ १७-४१
वादिनुनोपमा समानगा च ।
- ०१६-पयोमुचामभिपतता दिवि द्रुत विषयं च परित इवातपस्य मः ।
समक्रिय, समविषमेष्वथ क्षणात्क्षमातल बल बलराशिगानये ॥ १७-४२
श्रीती पूर्णोपमा समानगा च ।
- ०१७-मृगाम्बुद पुलकविक्रानितमूर्तयो रसाधिके मनसि निविष्टसाहसा ।
मुक्ते युव सपदि रतेरिवाभवन्मनभ्रमा क्षितिपचमूवधूगणा ॥ १७-४३
रतेरिवेति श्रीनोपमा अपरा च पूर्णोपमा ।
- ०१८-अधोच्चकैर्जंरटकपोतकघरातनूरुहप्रकरविपाष्टुरद्युति ।
बलैश्चलच्चरणविध्नतमुच्चरदनावनीरदचरत क्षमारज ॥ १७-४४
वादिनुनोपमा समानगा च ।
- ०१९-समुद्रमद्वननिकुरम्बकबुंर, क्वचिद्धिरण्मयकगपुञ्जपिञ्जर, ।
क्वचिच्छरच्छशाघरन्वष्टपाण्डुरः सुरक्षत क्षितितनरेणुद्ययौ ॥ १७-४५
श्रीतीमात्रवस्य संसृष्टिः ।

- २८०-गतेमुत्तच्छदपटमाहंगो हन पयस्त्रिरो दधति घने रजम्यपि ।
मदानिलंरधिमधुचूतगन्धिभिर्द्विषा द्विषानभिययुरेव गृहसा ॥ १७-१७
मृषेत्यादौ आर्षोपमा अघीत्यादौ लुप्तोपमा ।
- २८१-सज्जग्माते तावपायानपेक्षी सेनाम्भोधी घोरनादौ ग्येग ।
पक्षच्छेदात्पुवमेतन्न देशे बाञ्छन्ती वा विन्ध्यमह्यो निलेतुम् ॥ १८-१
श्रोतोऽमा वाक्यगा ।
- २८२-पत्ति. पत्ति वाहमेपाय वाजी नाग नाग म्यन्दनस्थो ग्यम्यम् ।
इत्थं मेना बल्लभस्येद गगादङ्गनाङ्ग प्रत्यनीकस्य भेजे ॥ १८-२
बल्लभयेवेति श्रोती पूर्णोपमा ।
- २८३-रोषावेनाद्गच्छतां प्रम्यमित्र दूरोत्क्षिपम्यूलवाहृध्वजानाम् ।
दीर्घास्तिर्यग्बजयन्तीसदृश्य पदात्म्य भ्रेजिरे खड्गवेवा ॥ १८-४
पूर्णा आर्षोपिमुपमा ममामगा च ।
- २८४-मान्द्रत्वक्कास्तल्पलाङ्गिलष्टकक्षा आङ्गी गोमामाप्नुवन्तश्चनृथीम् ।
कल्पत्यान्ते मास्तेनोपनुशाश्चेनृश्चण्डं गण्डशैला इवेभा ॥ १८-६
श्रोती पूर्णोपमा ।
- २८५-उद्यन्नादं घन्विभिनिष्टुगाणि स्थलान्पुञ्चमंषडलत्व दधन्ति ।
आस्फाल्यन्ते वामुं कारिण स्म कामं हस्त्यारोहे कु जराणां गिरासि ॥ १८-८
उपमानवादिलुप्तोपमा ।
- २८६-रोषावेनादानिमुख्येन कीचित्पाणिग्राहं रंहमदोपयाती ।
हित्वा हेतीर्मल्लवन्मुष्टिघातं घन्ती वाहवाहृवि व्यामृजेताम् ॥ १८-१२
मल्लवदिनि तद्धितगता श्रोती पूर्णोपमा ।

- २८७-नीते भेदं धौनधारान्निधातादम्मोदाभे शात्रवेणापरस्व ।
 खान्पाजिस्तीरुणमार्गस्य मार्गो विद्युद्दीप्तः कच्छुटे लक्ष्यते स्म ॥ १८-२०
 वादिलुप्तोपमा ममामगा च ।
- २८८-विष्वद्वीचीर्विक्षिपन्मैत्र्यवीचीराजावन्तः क्वापि दूर प्रयातन् ।
 बभ्रामको बन्धुमिष्ट दिदृशु निन्धी वाद्यो मण्डल गोवैरुहः ॥ १८-२४
 पूर्णा श्रीतोपमा ।
- २८९-यत्नाद्रक्षन् मुस्थितत्वादनाश निश्चित्याग्न्यश्चेतसा भावितेन ।
 धन्त्यादम्धाचालयोग्योपयोगं दध्रेऽग्नीष्ट नागमापटन वा ॥ १८-३१
 श्रीतो पूर्णोपमा वाक्पगा च ।
- २९०-भातज्ञाना दन्तनघट्टजग्मा हेमच्छेदच्छःपचञ्चिच्छसाध ।
 लग्नोऽप्यग्निश्चामरेषु प्रकाम माञ्जिष्ठेषु ध्यज्यते न स्म वैर्वाः ॥ १८-३८
 वादिलुप्तोपमा ममामगा च ।
- २९१-धोषामाते मत्नरोत्पानवातादिलप्यदन्तहमाह्वा धर्षरोत्यैः ।
 योगान्तैर्वा बह्विभिदारणानामुच्चैर्मूर्ध्व्योम्नि नक्षत्रमाला ॥ १८-३५
 वादिलुप्तोपमा दिलष्टा ममामगा च ।
- २९२-सान्द्राम्भोदश्यामने सामजाना वृन्दे नीता. शोणितैः शोणिम ननु ।
 दन्ता. शोभामानुरम्भोनिधीना बन्दीद्रो दा वंद्रमा वारिणीव ॥ १८-३३
 श्रीतो पूर्णोपमा ।
- २९३-उत्क्षिप्योच्चै प्रस्फुरन् रदान्यामोपादन्त कुष्ठर शात्रवीप्युः ।
 शृङ्गप्रोतप्रावृष्याम्बुदन्त्य न्यष्ट प्रापत्साम्बुदुर्वीधरस्य ॥ १८-३८
 पूर्णा पूर्णोपमा वाक्पगा च ।

- २६४-ध्याप्तं लोकैर्दुःखलभ्यापसार मरम्भित्वादेत्य धीगे महीय ।
 मेनामध्य गाहते वारण. स्म ब्रह्मैव प्रागादिदेवोदरान्त ॥१८-४०
 शाब्दी पूर्णोपमा समासगा च ।
- २६५-भृङ्गश्रेणीश्यामभासां समूहैर्नाराचना विद्वनीरन्ध्रदेह ।
 निर्भोकत्वादाहवेनाहतेच्छो हृष्यन्हृस्ती हृष्टरोमेव रेजे ॥ १८ ४१
 भृ गश्रेणीश्यामेति लुप्तोपमा समासगा च ।
- २६६-श्राताम्राभा रोपभाज कटान्तादाशूत्खाते मार्गणे धृगंतेन ।
 निश्च्योनन्ती नागराजस्य जज्ञे दानस्याहोलोहितस्यैव धारा ॥१८ ४२
 पूर्णा श्रौतोपमा समासगा च ।
- २६७-श्रामन्दन्तौ दन्तिन माहमिवयाटीपादण्डी मृत्युशय्यातलम्य ।
 सैन्यैर्गन्यस्तत्त्राणादाशङ्को स्वगम्योच्चैरधमार्गाघिरुह ॥ १८-४३
 श्रौती वाचकलुप्तोपमा समासगा च ।
- २६८-तन्वा पुंसो नन्दगोपात्मजाया कमेनेव स्फोटिताया गजेन ।
 दिव्या मूर्तिर्व्योमगंरुत्पतन्ती तीक्ष्णामामे विस्मिन्दचण्डिकेव ॥१८-४०
 श्रौती पूर्णोपमा ।
- २६९-ग्राह्म्यैकामग्रपादेन जघामन्यामृच्चैराददान करेण ।
 सास्यिस्वान दारुवद्दारुणात्मा कञ्चिन्मध्यात्पाटयामास दन्ती ॥१८ ४५
 समासगा आर्योपमा ।
- ३००-पीन पुन्यादम्बगन्धेन मत्तो मृद्गन्कोपाल्लोकमायोधनोर्व्यामि ।
 पादे लग्नामत्र मालामिभेन्द्र पाशीकल्पामायतामाचर्ष्य ॥ १८ ४७
 पाशीकल्पेत्यत्र तद्धितगता पूर्णोपमा ।

- ३०१-सुनश्रीवात्मायकेनापरस्य आमत्युच्चैराननादुत्पत्तिप्रज्ञो ।
 त्रेमे मुग्धं संहिवे गनुकाराद्रौद्रापा रादप्यरोधक्षचन्द्रे ॥ १८-५६
 वादिलुतोपमा ममामगा ।
- ३०२-मदानान्तादन्विनि मिक्षिताम्ब्रेरादिभ्याघः शातशम्भ्रावज्जना ।
 इमोपस्य व्यक्तमन्तनदानामेभाः प्रापन्नदघ्नलोऽमृद्मयीनाम् ॥ १८-७१
 ममामगा आर्थोपमा ।
- ३०३-गद्याकारैर्योधवक्त्रैरिभाना वरुणंभ्राटंश्चामरैरेव हर्षम् ।
 मोपस्वाना प्रादहन्नक्षतोया स्रोतुन्विन्द्यो वीचिप्रच्चैस्तरङ्गि ॥ १८-७२
 वादिलुतोपमा ममामगा च ।
- ३०४-आयन्तीनामबिह्वलय राजवानीकिनीना-
 मित्य नैर्न्यं नममलघुभि श्रीपतेरुर्मिमद्भि ।
 आनीदोर्धेमुं हरिव भट्टारिधेरपगाना
 दोयाशुद्ध कृतगुह्यरघननभौद्धन्यभात्राम् ॥ १८-८०
 श्रोती पूर्णोपमा ।
- ३०५-अयोत्तम्ये रणाटव्यामनुद्वेगेगुदारिण्या ।
 नृपाद्भिरीधनगैदिग्नवद्वैशुदारिण्या ॥ १९-१
 उपाशनाच्चेयमार्थो तद्धितगता पुर्णोपमा ।
- ३०६-प्रापतन्तममुं इगदूगेकृतपरावम ।
 बलोऽवदोक्ष्यामान मानङ्गमिव केतरी ॥ १९-२
 श्रोती पूर्णोपमा ममामगा च ।
- ३०७-जज्ञोऽजाजिज्जिज्ञाजी त ततोऽतिवकानितुम् ।
 भाभोऽभाभामिभूभाङ्गागरिररिरोरर ॥ १९-३
 ममामगा वादिलुतोपमा ।

३०८-भदन्भयाय, लोन्नातामारम्पितमहीतल ।

निघति इव निर्घोरभीमन्मथापतद्रय ॥ १६ ४

श्रीती पूर्णोपमा ।

३०९-दिगमकमिवावाची मूर्त्ता गनमपाहरत् ।

मन्दप्रताप त मृत याघ्रमाजिविहायस ॥ १६-६

श्रीती पूर्णोपमा समामगा च ।

३१०-कृत्वा शिने शान्दचमू मप्रभावा चमूर्जिताम् ।

ममर्ज वक्त्रं फुल्लाब्जसप्रभा वाचमूर्जिताम् ॥ १६ ७

वादिपुनोपमा समामगा ।

३११-सम समन्ततो राज्ञामापन्ती रतीकिनी ।

कार्ष्णि प्रत्यग्रहोदेरुः मरन्वानिव निम्नगा ॥ १६-१०

वाक्प्रगा श्रीतोपमा ।

३१२-दधानैर्घनसाद्व्य लमदायमदंसनं ।

सत्र काञ्चनमच्छाया समृजे तं शरागति ॥ १०-११

अर्थी वाक्प्रगोपमा ।

३१३-तस्यामृमृज्ज्वरीकीर्णाम्नी तरिद्वोन्मकं ।

वभौ विभ्रद्भुतु शावामधिन्दशिलीनुस्त्राम् ॥ १६ १२

शिनीमुत्तेति चिन्ष्टविशेषणोपमा पूर्णा समासगा च ।

३१४-केसप्रचुरलोकस्य पर्यस्कारि विकसिता ।

सेखरेणैव युद्धस्य शिरः कुसुमलक्षणा ॥ १६-२०

श्रीती पूर्णोपमा समासगा च ।

- ३५-अहितानभि वाहिन्या म मानी चतुरङ्गया ।
चचाल बलगतक्लभममानीचतुरङ्गया ॥ १६-२५
ममासगा श्रौतोपमा ।
- ३६-ततस्तनधनुमौर्वीविस्फारस्फारनिम्बने ।
न्यैयुंगक्षये क्षम्यद्वूपारानुकारिणी ॥ १६-२६
ममामगा लुप्तोपमा ।
- ३७-विषम सर्वतोभद्रचक्रगोमूत्रिकादिभि ।
श्लोकैरिव महाकाव्य व्यूहैस्तदभवद्बलम् ॥ १६-४१
श्रौती पूर्णोपमा समामगा च ।
- ३८-विस्तीर्णमायामवती लोललोकनिरन्तरा ।
नरेन्द्रमार्गं रथ्येव पपात द्विपता बलम् ॥ १६-४३
श्रौतोपमा पूर्णा ममासगा च ।
- ३९-अधिनाग प्रजविनो विवासत्पिच्छचारव ।
पेतुर्वंहिगदेशीया शङ्खव प्राणहारिण ॥ १६-४५
ममामगा वादिनुप्तोपमा ।
- ४०-पुर प्रयुक्तैर्यद्द तच्चलितैलञ्चशुद्धिभि ।
शालापैरिव गान्धर्वमदीप्यत पदानिभि ॥ १६-४७
श्रौती पूर्णोपमा ममासगा च ।
- ४१-शस्त्रक्षणमयश्रामदलकरगभूपित ।
दहशोऽन्यो रावणवदलङ्करगभूपित ॥ १६-५०
तद्विनगा श्रायी पूर्णोपमा ।

३२२-द्विपद्विनासनच्छेदनिरस्तोरुगोऽपरः ।

सित्तञ्चालं हनयथा बभूवारुणविग्रहः ॥ १६-५३

वादिनुप्रोपमा समासगा च ।

३२३-भोमतामपरोऽम्भाधिममेऽधित महाह्वे ।

दासे कोपः शिवस्येव मुमेधितमहा ह्वे ॥ १६-५४

श्रीती पूर्णोपमा समासगा च ।

३२४-स्वगुणैराफनप्राप्तेराकृष्य गणिका इव ।

कामुक्तादिद नातीकान्त्रिणता. महसामृचन् ॥ १६-६१

श्रीती पूर्णोपमा समासगा च ।

३२५-रक्तस्त्रुति जसामूनसमरागामिपुव्यघात् ।

कश्चिन्पुरः सपत्नेषु समरागामिषु व्यघात् ॥ १६-६४

वादिनुप्रोपमा समासगा च ।

३२६-ग्नेहा रणकाम्यन्ती दूरादुपगताविभी ।

ग्नासुरन्तरा दन्ती वरपडक इवाभवत् ॥ १६-६५

श्रीती पूर्णोपमा समासगा च ।

३२७-भूरिभिर्भूरिभिर्भीरा भूमारैरभिरैभिरे ।

भैरौरैर्भिरभ्राभैरभीरभिरभैरिभा. ॥ १६-६६

आयोपमेयम् ।

३२८-रणाङ्गुणं मर इव प्लावितं मदवारिभिः ।

गंजः पृथुकराकृष्टसतपन्नमलोडयत् ॥ १६-६६

श्रीती पूर्णोपमा समासगा च ।

- ३२६-येनागमूहे ब्रह्मवत्सहवा परतोमरैः ।
ममत्व म ययौ खङ्गत्सरुचापरतोऽमरै ॥ १६-७४
अर्थी तद्वितगा पूर्णोपमा ।
- ३३०-निपानितमुहस्वामिपितृव्यभ्रातृमातुलम् ।
पाणिनीयमिवालोकि घोरंस्तत्समराजिरम् ॥ १६-७५
श्रीती ममासगा पूर्णोपमा ।
- ३३१-अभावि सिन्धवा सन्ध्याभ्रमहप्रधिरत्तोयया ।
हृते योद्ध जनः पाशौ म दृग्रधि रत्नो ययो ॥ १६-७६
अर्थी समासगा पूर्णोपमा ।
- ३३२-चित्रं चापैरपेतज्ये स्फुरद्भक्तगतहृदम् ।
पयोदजालमिव तद्रं रागमनमावभौ ॥ १६-७७
श्रीती पूर्णोपमा ।
- ३३३-अथ वक्षोमणिच्छायाञ्चुरितापीतवासमा ।
स्फुरदिन्द्रधनुभिन्नतडितेव तद्वित्वता ॥ १६-७८
अत्र श्रीतोपमा समासगा च ।
- ३३४-पञ्चाङ्कृतानामप्यस्य नराणामिव पत्रिणाम् ।
सो यो गुरोःन मयुक्त म म कर्मान्निमाययी ॥ १६-७९
श्रीती पूर्णोपमा समासगा च ।
- ३३५-नोवालोको कलोऽन्वक्विलोऽलिकुलालकः ।
कालोऽन्वलोऽकलिः काने वोलकेनिकिलः किल ॥ १६-८०
वादिनूतोपमा समासगा च ।

३३६-पररोऽविवरो वैरिविचारी वारिरारव् ।

वियत्रार वरो वैर वीरो रविरिवोवैर ॥ १६-१००

श्रीती पूर्णा समासगोपमा ।

३३७-रूगारिकारी कोरेक कारक कारिकाकार ।

कोरकाकारकरक करीरः कर्करोऽर्करक् ॥ १६-१०४

वाचकलुप्तोपमा समासगा च ।

३३८-आच्छिद्य योधसार्थस्य प्राणसर्वस्वमायुगाः ।

ऐकागारिक्वद्भूमौ दूराज्जगमुरदशनम् ॥ १६-१११

पूर्णा आर्थी समासगोपमा ।

३३९-मदामदबलप्राय समुद्धतरसो बभौ ।

प्रतीतविक्रमः श्रीमान्हरिर्हरिर्वापरः ॥ १६-११६

श्रीती पूर्णोपमार्थत्रयवाची ।

३४०-अभिचेद्यमगाद्रथोपि शीरेरवनि जागुड्कृड्कुमाभिताम् ।

गुग्नेमिनिपीडनावदोर्ण्यमुदेहस्रुतशोणितैर्विलिम्पन् ॥ २०-३

कुंकुमवदभिताम् रित्युपमा समासगा च ।

३४१-सजलाम्बुघरारवानुकारो ध्वनिरापूरितदिङ्मुखो रघस्य ।

प्रगुणोक्तकेकमूर्ध्वकण्ठे शितिकण्ठेरुपकार्णयाम्बभूवे ॥ २०-५

आर्थी समासगोपमा ।

३४२-अनुसन्ततिपातिनः पटुत्व दधत् शुद्धिभूतो गृहीतपक्षाः ।

वदनादिव वादिनोऽथ शब्दाः क्षितिमर्तुं धनुषः शराः प्रसस्रु ॥ २०-११

साहित्यदर्पणमते पूर्णोपमा ।

- ३४३-गबलासितकान्ति तस्य मध्यस्थितघोरायत्तवाहुदण्डनामम् ।
दद्वेषे कुपितान्तकोन्नमद्भ्रूयुगभोमाकृति कार्मुक जनेन ॥ २०-१२
वादिलुनोपमा समासगा च ।
- ३४४-नडिदुज्ज्वलजातहृत्पृष्ठं खमय श्याममुखैरभिध्वनद्भिः ।
जलदैरिव रहसा पतद्भिः पिदधे सहतिनालिभिः शरीरैः ॥ २०-१३
श्रीती पूर्णोपमा समासगा च ।
- ३४५-इति चेदिमहीभृता तदानी तदनीक दनुसूनुमूदनस्य ।
वयसामिव चक्रमक्रियाक परितोऽरोधि विपाटपञ्चरेण ॥ २०-१७
श्रीती पूर्णोपमा ।
- ३४६-इपुवपंमनेकमेकद्वीरस्तदरिप्रच्युतमच्युत, पृषत्कं ।
अथ वादिकृत प्रमाणमन्ये प्रतिवादीव निराकरोत्प्रमाणं ॥ २०-१८
समासगता श्रीती पूर्णोपमा ।
- ३४७-प्रतिकुञ्चितद्वर्परेण तेन श्रवणोपान्तिकनीयमानगव्यम् ।
ध्वनति म्म धनुर्धनान्तमत्तप्रचुरक्रोश्वरवानुकारमुच्चं ॥ २०-१९
अर्थो समासगतोपमा ।
- ३४८-ध्वनतो नितरा रथेण गुर्व्यंस्तडिदाकारचलद्गुणादसंख्याः ।
इपवो धनुषः सशब्दमाद्यु न्यपतन्नम्बुधरादिवाभ्युधाराः ॥ २०-२१
श्रीतोपमार्थोपमयो संकरः ।
- ३४९-शिलरोन्नतनिष्ठुरासपीठ स्थगयन्नेकदिगन्तमायतान्तः ।
निरर्वाण मवृत्प्रमारितोऽस्य क्षितिमर्तेव चमूभिरेकवाहुः ॥ २०-२२
श्रीती पूर्णोपमा ।

- ३५०-तमकुण्डमुखा सुपर्णकेतोरिषव क्षिप्रमिषुव्रजं परेण ।
विभिदामनयन्त क्रत्यपक्ष नृपतेनेतुरिवायथार्यवर्णा ॥ २०-२३
पूर्णा श्रौतोपमा ।
- ३५१-दयितैरिव खण्डिता मुरारेविगिन्वै समुगमुज्ज्वलाङ्गमेरा ।
लघिमानमुपेयुषी पृथिव्या विफला गन्नगरावलि पपात ॥ २०-२४
दयितैरिवित्युपमा पूर्णा श्रौती च ।
- ३५२-प्रमुखेऽभिहताश्च पत्रवाहा प्रसभ माधवमुक्तवत्सदन्तैः ।
परिपूर्णतर भुवो गताया परत. कातरवत्प्रतीपमीयु ॥ २०-२५
कातरवदिति तद्धितगता श्रौती पूर्णोपमा ।
- ३५३-शरदीव शरश्रिया विभिन्ने विभुना शत्रुगिलीमुवाभ्रजाले ।
विकसन्मुखवारिजा. प्रकाश वमुराशा इव यादवध्वजिन्य ॥ २०-२७
चतुर्यपादे श्रौती पूर्णोपमा ।
- ३५४-गुरुवेगविराविभिः पतत्रैरिषवः काञ्चनपिङ्गलाङ्गमाम ।
दिनतासुतवत्तलं भुव. स्म व्यथितभ्रान्त मुजगमं विशन्ति ॥ २०-३०
तद्धितगता श्रौती पूर्णोपमा ।
- ३५५-शतशः पस्थाः पुरो विशङ्क' शिशुपालेन शिलोमुखा. प्रयुक्ता ।
परममंभिदोऽपि दानवारैरपराधा इव न व्यया वितेनुः ॥ २०-३१
समासगतोपमा श्रौती पूर्णा च ।
- ५६-सलिलाद्रवराहृदेहनीलो विदधद्भास्करमयंमूयमजम् ।
प्रचलायितलोचनारविन्दं विदधे तद्वलमन्धमन्धकार ॥ २०-३३
वराहृदेहनीललोचनारविन्देत्युपमा सा च वादिलृप्ता ।

- २५७-इत्यन्ता ब्रह्मन्तया पनेषामगलद्वारणाक्तिमुष्कत. न्वाम् ।
 नृगृहोत्तमपि प्रमादभावा मनन शास्त्रमिवाभ्यमप्रपारोः ॥ २०-३५
 ममानग्ना श्रीतो पूर्णोपमा ।
- २५८-महतं प्रसूतेष्विव प्रनाद न मखेनंशुचयः वदुम्मुनेषु ।
 व्यञ्जमद्विकलद्विलोचनम्नो दददानोकननाविम बनेन्द ॥ २०-३६
 गार्धो पूर्णोपमा ।
- २५९-व्यवहार इवानृताभियोग निमिर निर्जितवत्यथ प्रजाते ।
 रिपुल्बराभीमभोगभाजा मुज्जगाना जननी जजाप विद्याम् ॥ २०-४१
 पूर्णोपमा श्रीतो ।
- २६०-कृत्केशविहम्बर्नविहापो विजय नत्स्रामिच्छुषिःछलेन ।
 अमृताप्रभुव पुरेव पृच्छ वदवामर्तुन्द्वारि नाद्रवेये ॥ २०-४३
 श्रीतो पूर्णोपमा ।
- २६१-दधनन्तनिमानमानुपूर्णा बभुरक्षिधरमो मुखे विद्यालाः ।
 भरतकवविप्रशीतवाभ्यश्रयिताद्वा इव नाटवप्रपञ्चाः ॥ २०-४४
 श्रीतो पूर्णोपमा ।
- २६२-मविपञ्चतनोदितोरुपमव्यवधिम्नानमरोचि पद्मगानाम् ।
 उपरागवनेव निम्नभासा वपुरीदुम्बरमण्डलानमर्हे ॥ २०-४५
 तद्विनगा घाघोपमा ।
- २६३-शिखिपिच्छुत्तध्वजावच्छुकरानामच्छुविदन्तानभोगा ।
 धनपानवदागुद्वन्द्याय न्यपनन्वृष्णिमगेतु विनिहाना ॥ २०-४६
 यनभागवदितुपमा तद्विनगा च ।

- ३६४-गृधुवारिधिदीचिमण्डनान्निविलमत्पन्नविनानपाण्डुराणि ।
दधति स्म भुजङ्गमाङ्गमध्ये नवनिर्मोकर्णचि ध्वजागुक्तानि ॥ २०-४७
वादिलुप्तोपमा समामगा च ।
- ३६५-परिवेष्टितमूर्तं धरुच मूलादुर्गंगिग्म सग्लपुष्पं ।
दधुरायतवन्निवेष्टितानामुपमान मनुजा महीरुहाणाम् ॥ २०-४६
आर्या पूर्णा वाक्यगोपमा ।
- ३६६-प्रनृतं रमभादयोभिनीला प्रतिपाद परितोऽभिवेष्टयन्ती ।
तनुरायतिनाविनी महाहेर्गजमन्दूरिव निश्चल चकार ॥ २०-५१
श्रीती पूर्णोपमा ।
- ३६७-द्रुतहेमरुच गगना स्वगेन्द्रादलघूदीग्निनादमुत्पतन्त ।
क्षरणैश्चिपतोच्चकैश्चभुभिर्ज्वलत मण्डलेरिव स्फुलिङ्गा ॥ २०-५३
श्रीती समामगा पूर्णोपमा ।
- ३६८-उपमानमलम्भि लालपक्षक्षणाविक्षितमहाम्बुवाहमत्स्यं ।
गगनार्णवमन्तरा मुमेरो कुलजाना गरुडैरिलाघराणाम् ॥ २०-५४
आर्या पूर्णोपमा वाक्यगा च ।
- ३६९-प्रभित क्षुभिताम्बुराग्निधोरध्वनिरावृष्टममूलपादपौष ।
जनयन्नमदद्युगान्तशङ्कामनिलो नागविपक्षपक्षजन्मा ॥ २०-५७
वादिलुप्तोपमा समामगा च ।
- ३७०-अचरंः क्षयमक्षयेऽहितैन्धे मुकुर्तदुं कृतवत्तदोपनीते ।
अयुगाच्चिरिव ज्वलन्रपायो रिपुरोदचिपमाजुहाव मन्त्रम् ॥ २०-५६
दुष्कृतवदिति तद्धितगता आर्या पूर्णोपमा । अयुगाच्चिरिवेति श्रीती
पूर्णोपमा ।

- ३७१-सहसा दधदुद्धताट्टहामश्रियमुश्रासितजन्तुना स्वनेन ।
विततायतहेतिवाहुरुच्चैरथ वेताल इवोत्पपात वह्निः ॥ २०-६०
श्रीती पूर्णोपमा ।
- ३७२-चनितोद्धतधूमकेतनोऽमी रभमादम्बरराहिरोहितास्व ।
द्रतमारुतसारथि शिखावान्कनकस्यन्दनमुन्दरश्चञ्चल ॥ २०-६१
कनकस्यन्दनवद्रम्य इत्युपमा वादिलुभा ।
- ३७३-ज्वलदम्बरकोटरान्तगल बहुलाद्राम्बुदपत्रवद्धधूमम् ।
परिदीपितदीर्घकाष्ठमुच्चैस्तस्वद्विश्रमुवोप जातवैदा ॥ २०-६२
तस्वदिति तद्धितगार्थी पूर्णोपमा ।
- ३७४-मधुरैरपि भूयसा स मेघ्यं प्रथम प्रत्युत वारिभिर्दिदोषे ।
पवमानसर्वस्तत क्रमेण प्रणयब्रोध इवाशमद्विवादे ॥ २०-७१
श्रीती पूर्णोपमा ।
- ३७५-प्रयत प्रशम हूनाशनस्य क्वचिदालक्ष्यत मुक्तमूलमर्चि ।
दलभित्प्रहितायुधाभिघातात्नष्टित पत्रिपतेरिवंपत्रम् ॥ २०-७३
एक पत्रमिवेत्युपमा श्रीती सा ।
- ३७६-इति नरपतिरस्त्र यद्यदाविश्रकार
प्रकुपित इव गेग क्षिप्रकारी विकारम् ।
भिपगिव गुरदोपच्छेदिनोपक्रमेण
क्रमविदय मुरारि प्रत्यहस्तत्तद्राशु ॥ २०-७६
श्रीती पूर्णोपमा ।
- ३७७-बाले मित तथ्यमुदकंपथ्य तथागतस्येव जनः मचेता ।
विनानुरोधात् स्वहितेच्छयैव महीपतिर्यस्य वचश्चकार ॥ २०-८१
पूर्णा श्रीतोपमा ।

उपमेयोपमा

१-दघदयकलमेक खण्डितामानमद्भिः

श्रियमपरमपूर्णांमुच्छ्वसद्भिः पलाशैः ।

कलरवमुपगोते पट्टपदीधेन घत्त

कुमुदकमलखण्डे तुल्यरूपामवस्थाम् ॥ ११-१५

कुमुदकमलखण्डे पलाशैः इति द्वयोः शब्दयोः क्रमेणोपमानोपमेय-
भावरूपोपमेयोपमा व्यज्यते ।

२-अपदान्तरं च परितः क्षितिक्षितामपतन्द्रुतभ्रमितहेमनेमयः ।

जविमारुताञ्चितपरस्परोपमक्षितिरेणुकेतुवसना. पताकिन ॥ १३-४

अत्र परस्परोपमेति विशेषणाद्रेणुवत्केतवः,

केतुवच्च रेणुव इत्युपमेयोपमा ।

स्मरणम्

१-दिव्यानामपि कृन्विस्मया पुरस्ता-

दम्भस्तः स्फुरदरविन्दवारुहस्ताम् ।

उद्वीक्ष्य श्रियमिव काचिदुत्तरन्ती-

मस्मार्पीज्जलनिधिमन्यमस्य शौरिः ॥ ८-६४

अत्र समुद्रमन्यनस्मारिकया श्रियमिवेत्युपमया सादृश्याच्छ्रीः

स्मृतेति स्मरणालकारः ।

रूपकम्

१-निवेशयामामिथ हेतवोद्धृत फगाभृता छादनमेवमोवनः ।

जगत्प्रयंकस्थपतिस्त्वमुच्चकरहीन्वरस्तम्भगिर मु भूतलम् ॥ १-२४

श्लिष्टाश्लिष्टरूपकयोर्हेतुहेतुमद्भावात् श्लिष्टमानापरंपरितरूपवत्
तच्च समानाभावम् ।

२-करोति कमादिमहीभृता वधाञ्जनो मृगागामिव यत्तव स्तवम् ।

त्वे । हिरण्याक्षपुर.सरामुरद्विपद्विप प्रत्युत सा तिरस्त्रिया ॥ १-२६

हरिषद्वरिरिति श्लिष्टपरपरित केवलरूपवत् ।

३-जाज्वत्यमाना जगत दाम्भये समुपेयुषो ।

व्यद्योतिष्ठ सभावेद्याममो नरगिषिष्यो ॥ २-३

सभावेद्यामिति रूपवानकार. तच्च केवलपरम्पारतम् ।

४-स्वया विप्रकृतदक्षेद्यो रविमणी हरता हरे ।

यद्वमूलस्य मूल हि महद्वरतरो खिय. ॥ २-३८

महद्वरतरोरिति साङ्गरूपकालंकारः तच्च एकदेशविवर्ति ।

५-शुद्धिदक्ष प्रवृत्त्यङ्गो धनमंवृतिवञ्चुकः ।

धारैक्षणो दूतमुखः पुरुष कोऽपि पाथिवः ॥ २-८२

मालापरपरितरूपकम् तच्च अश्लिष्टशब्दनिबंधनम् ।

६-करप्रचेयामुत्तुङ्ग. प्रभुर्नाक्ति प्रथोयनीम् ।

प्रजाबलवृहन्मूलः फलत्युसाहपादप ॥ २-८६

उत्साहपादप इति साङ्गरूपकम् तच्च समन्तवस्तुधिपयम् ।

७-प्रातव्यपाणिप्राहादिमालायामधिकद्युतिः ।

एकमर्थतन्तुप्रोतायां नायको नायकायते ॥ २-६२

पाणिप्राहादिमालायामिति साङ्गरूपकम् तच्च समस्तवस्तुविषयम् ।

८-पाङ्गुष्यमुपयुञ्जोत शक्त्यपेक्षो रसायनम् ।

भवन्त्यस्यैवमगानि म्यास्नूनि वन्दवन्ति च ॥ २-६३

द्विलष्टपरम्परितरूपकं तच्च केवलम् ।

९-कृत्वा कृत्यविदस्तीर्येष्वन्त प्रणिधयः पदम् ।

विदाङ्कुर्वन्तु महतस्तल विद्विपदम्भस ॥ २-१११

द्विलष्टपरम्परितमालारूपकम् ।

१०-सहजत्रापलदोपसमुद्धतश्चनितदुर्वलपक्षपरिग्रहः ।

तव दुरासदवीर्यविभावसौ शलभता लभतामनुहृद्गण ॥ २-११७

दुर्वलपक्षपरिग्रहरिति साङ्गरूपकम् तच्च एकदेशविवर्ति ।

११-इति विशकलितार्थामोद्वी वाचमेना-

मनुगतनयमार्गमर्गला दुर्नयस्य ।

जनितमुदमुदम्यादुच्चकैरुच्छित्तोर

स्यलनियतनिषण्णश्रीश्रुता शुश्रुवान् सः ॥ २-११८

अर्गला निवारयित्रीमिति वैधर्म्येण साङ्गरूपकम् एकदेशविवर्ति

तच्च समानाभावम् ।

१२-अम्भश्च्युत कोमलरत्नराशीनपानिधिः फेनपिनद्धभासः ।

यत्रातपे दातुमिदोपतत्पं विसारयामास तरङ्गहस्तैः ॥ ३-३६

तरङ्गहस्तैरिति भागरूपकम् तच्च एकदेशविवर्ति ।

१३-मधुकरविटपानमितास्तस्पडवतीविभ्रतोऽप्य विटपानमिता ।

परिपावपिण्डानतारजमा रोधश्चवास्ति वपिण्ड गदता ॥ ४-४८

मधुकरविटेति निरग केवलरूपक ।

१४-विभ्राणया बहलयावकपङ्कपिण्ड-

पिच्छावचूडमनुमाधवधाम जग्मु ।

चञ्चवप्रदष्टचटुलाट्टिपताकयान्य

स्वात्रामभागमुरगाशनकेतुयष्ट्या ॥ ४ १३

तृतीयपादे निरग केवलरूपक ।

१५-नाभिहृदे, परिगृहीतरयाणि निम्ने
श्रीणा वृहज्जघनमेतुनिवागितानि ।

जग्मुर्जलानि जलमड्डुक्वाद्यवत्गु-

बन्गाद्धनस्तनतटस्मलितानि मन्दम् ॥ ५-२६

नाभिहृदेरित्यत्र निरग केवलरूपक ।

१६-प्रनुवन वनराजिवधूमुखे बहुरागजवाधरचारुणि ।

विवचवाणदलावलयोऽधिक शरचिरे रुचिरेक्षणविभ्रमा ॥ ६-४६

ममस्तवस्तुविषयदिनष्टमाङ्गरूपकम् तच्च धारोप्यमाणाधिकाष्ट-
वैशिष्ट्यम् ।

१७-कृनमद निगदन्त इवाकुलीकृतजगत्त्रयमूर्जमतङ्गजम् ।

बबुरयुवद्वदगुच्छद्रुगन्धय सततगास्ततगानगिरोऽलिभि ॥ ६-४०

ऊर्जमतङ्गजमिति सागररूपकम् तच्च ममस्तवस्तुविषयमारोप्यमाणा-
धिकाष्टवैशिष्ट्यम् ।

१८-स्मिनगराग्नेनमगोजलामतिमितागविहृगहमद्विवम् ।

प्रकलयन्मुदिनामिव भवंत स नरद नरदन्तरदिङ्मुमुषाम् ॥ ६-५४

सरोजहंसदारेषु नैवह्यामदन्तत्वारोपणाद्दृष्टव्यम् तच्च अश्लिष्ट-
समस्तवस्तुविषयम् ।

- १६-भृशमदूषण याऽधरपल्लवक्षत्रिणावरणा हिममारुते ।
दगनरश्मिपटेन च सौलृतेनिवसितेव सितेन मुनिवंदो ॥ ६-५८
अधरपल्लव इति भागरूपवम् तच्चाश्लिष्टसमस्तवस्तुविषयम् ।
- २०-धननुषारकणस्य नभस्वतम्नस्लताङ्गुलितजंनविभ्रमा ।
पृष्ठु निरन्तरमिष्टमुज्जान्तर वनितयाजनिनया न विषेहिरे ॥ ६-६०
तरुलतासु अगुलित्वारोपात् निरग केवलरूपक ।
- २१-कुमुदमन्फलिनी रलिनीरवंमंदविकासिभिराहितहृ कृति ।
उपवनं निरमत्संशत प्रियान्धियुवतीर्युवती गिशिरानिल ॥ ६-६२
अलिनीहृ कृतिरिति एकदेशविवर्ति साङ्गरूपकम् तच्च समाना-
भावम् ।
- २२-अतिशुरभिरभाजि पुष्पधियामतनुतरतयेव सन्तानक ।
तरुणपरमृत. स्वनं रागिणामतनुत रतये वसन्तानक. ॥ ६-६७
तरुणपरमृत इति समस्तवस्तुविषयसाङ्गरूपकम् तच्चाश्लिष्टसमा-
माभावम् ।
- २३-स्मररागमयो वपुस्तमिस्रा परितस्तार रवेरमत्यवश्यम् ।
प्रियमाप दिवापि कोकिले स्त्री परितस्ताररवे रसत्यवश्यम् ॥ ६-७०
रागतमिस्रे ति एकदेशविवर्ति साङ्गरूपकम् तच्चारोप्यमाणाधिक-
रुद्वैतिष्टम् ।
- २४-तव मपदि समीपमानये तामहमिति तस्य मयाग्रतोऽम्यवायि ।
अतिरममृतालधुप्रतिज्ञामनृतगिरं गुणगौरि मा कृया माम् ॥ ७-७
गुणगौरीति श्लिष्टपरंपरितरूपकम् तच्च केवलम् ।

२५-मदग्ममहीषपूर्गनाभीहृदपरिवाहितनोमरा १यस्ता ।

सगित इव मत्रिभ्रमप्रयातप्रणदिनहमकभूपरणा विरेजु ॥ ७-२३

अत्र ममस्तवस्तुविषय माङ्गरूपकम् ।

२६-मद्युमयनवध्रिवाह्वयन्ति भ्रमरबुजानि जगुर्यदुत्सुकानि ।

तदन्निनयमिवावलिवनानामतनुत नूतनपल्लवाङ्गुलीभि ॥ ७-२४

वनानामावलिनूतनपल्लवा एवागुल्य इत्येकदेशविवर्तिसावयव-
रूपकम् ।

२७-विनयति सुदृशो दृश पराग प्रणयिनि कौमुममाननानिलेन ।

तदहितयुवतेरभीक्षणमक्षणोद्वयमपि रोपरजोभिरापुपूरे ॥ ७-२५

रोपरजोभिर्गिति सागरूपकम् तच्च एकदेशविवर्ति ।

२८-गत्वोद्रेक जघनपुलिने रद्धमध्यप्रदेश

त्रामन्त्रद्रुमभुजलता पूर्गनाभीहृद्वान् ।

उल्लङ्घ्योच्चै कृचतटभुवं प्नावयन् रोमकूपान्

स्वेदापूरो युवतिमरिता व्याप गण्डम्यनानि ॥ ७-२६

युवतिसगितामिति श्लिष्टममस्तवस्तुविषयसावयवरूपकम् ।

२९-उत्क्षिप्तस्फुरितमरोम्हाध्यंमृच्चं. मस्नेह विहगरतैरिवालपन्ती ।

नाराणामय सरमी मर्कतहासा प्रीत्येव व्यतनुत पाद्यमूर्तिहस्तै ८-१४

ऊर्मिहस्तैरिति सागरूपकम् तच्चाश्लिष्टश्लिष्टकदेशविवर्ति ।

३०-आनाभे मरमि नतभ्रुवावगाडे

चापत्यादय पयमस्तरङ्गहस्तै ।

उच्छ्रायि स्ननयुगमध्यगेहि लक्ष्म-

गर्गाना भवति कुत्राप्यत्रा व्यवस्था ॥ ८-२२

तरंगहर्त्तैरिति माङ्गरूपकम् तच्च एकदेशविवर्ति रूपकम् ।

३१-प्रादानुं दयिनमिवावगाहमाहा-

दूर्मोग्या तनिभिरभिप्रनायंमाणः ।

कस्याश्चिद्विततचलच्छिद्राङ्गुलीको

लक्ष्मीवान् मग्नि रराज केमहृन्म ॥ ८-२७

चलच्छिद्राङ्गुलीक इति सावयवैकदेशविवर्ति रूपकम् ।

३२-योगमस्य त्रिनयनलोचनातलाचि-

निर्देशस्मरपृतनाधिराज्यलक्ष्म्या ।

कान्ताया करकनशोचते पयोभि-

र्वक्त्रेन्दोरकृत महाभिषेकमेक ॥ ८-३३

करकलशेति माङ्गैकदेशविवर्ति रूपकम् ।

३३-रागान्धोक्चननयनेन नामधेय-

व्यत्यसादभिमुखमीरित. प्रितेण ।

मानिन्या वपुषि पतन्निसर्गमन्दो

भिन्दानो हृदयममाहि नोदवज्ज ॥ ८-३६

उदवज्ज इति केवलनिरवयवरूपकम् ।

३४-पर्यच्छे सरणि हृत्तेजुके पयोभि-

र्लोलाक्षे सुरतगुरावपत्रपिण्डो ।

सुश्रोत्र्या दलवसनेन वीचिहस्त-

न्यस्तेन द्रुतमकृताब्जिनी सन्वीत्वम् ॥ ८-४६

यत्राऽब्जिन्यादिषु सन्वीत्वाचारोपारसमस्तवस्तुवृत्ति सावयवरूपकम् ।

३५-विरलातपच्छविरनुष्णदपु परितो विषाण्डु दवदभ्रगिर. ।

प्रभवद्गन. पण्डिति जिधिल परिमन्दमूर्धनयनो दिवसः ६-३

अन्नगर इति सावयवैकदेशविवर्ति रूपकम् ।

- ३६-अनुरागवन्नमि लोचनयोर्दधत वपुः सुत्रमतापकरम् ।
 निष्कामयन्विमपेतवसु वियदालयादपरदिग्गणिवा ॥ ६-१०
 वियदालयादिति मावयत्रैकदेशविवर्ति रूपकम् तच्च श्लिष्टम् ।
- ३७-अभितिग्मरदिम निरमाविपयादवधानविन्नमनिमैपतया ।
 विगलन्मधुव्रतकुलाश्रुजल न्यमिमीलदब्जनयन नलिनी ॥ ६-११
 अद्बजनयनमिति साङ्गैकदेशविवर्ति रूपकम् तच्च अश्लिष्टम् ।
- ३८-पतिते पतङ्गमृगराजि निजप्रतिविम्बरोपित इवाम्बुनिधौ ।
 अथ नागयूथमलिनानि जगत्परितस्तमामि परितस्तरिरे ॥ ६-१२
 पतङ्गमृगराजीति साङ्गैकदेशविवर्ति रूपकम् ।
- ३९-रुलया तुपारकिरणस्य पुरः परिमन्दिभित्तिमिरोषजटम् ।
 क्षणमभ्यपद्यत जननं मृषा गगन गणाधिपतिमूर्तिरिति ॥ ६-२७
 तिमिरोषजटमिति साङ्गैकदेशविवर्ति रूपकम् अश्लिष्ट च तत् ।
- ४०-अथ लक्ष्मणानुगतकान्तवपुर्जलधि व्यतीत्य शशिदाशरधिः ।
 परिवारित परित ऋदागणैस्तिमिरोषराक्षसकुल विभिधे ॥ ६-३१
 समस्तवस्तुवतिसावयवरूपकालकारः ।
- ४१-दिपस मृशोष्णरुचिपादहता रुदतीमिवानवरतानिरर्त्ते ।
 मुहुरामुशान् मृगधरोऽप्रकरैरुदगिश्चसत् कुमुदिनीवनिताम् ॥ ६-३४
 श्लिष्टैकदेशविवर्तिमाङ्गरूपकम् ।
- ४२-प्रमृतद्रवैर्विदधदब्जदृशामपमागंमोषधिपतिः स्म करैः ।
 परितो विसर्पि परितापि भृश वपुषोऽवतारयति मानविषम् ॥ ६-३६
 श्लिष्टममस्तवस्तुविषयवर्तिमाङ्गरूपकम् ।

- ४३-बदलीप्रकाण्डहचिरोस्तरो जघनस्थलीपरिमरे महति ।
रशनाकलापकगुणेन वधूर्मकरध्वजद्विरदमाकलयन् ॥ ६-४५
ममस्तवस्तुवति सावयवरूपकम् तच्चादिलष्टम् ।
- ४४-स्फुरदुज्ज्वलाघरदलेविलसदृशनाशुके सरभरैः परिित ।
धृन्मृगशण्डफलकैविवभुविकमद्भिराम्यकमलैः प्रमदा ॥ ६-४७
एकदेशविवति सावयवरूपकम् ॥
- ४५-सोष्णः स्तनशिलाशिखराप्रादात्तघर्मसन्तिलैस्तगणानाम् ।
उच्छ्वसस्त्वमलचापु हस्तेनिम्ननाभिमरसीपु निपेते ॥ १०-५८
स्तनशिलाशिखरेति एकदेशविवति माङ्गरूपकम् ।
- ४६-प्राप्यते स्म गतचित्रकचित्रैश्चित्रमाद्रंनखनक्ष्म कपोलैः ।
दध्नरेष्य रममच्छुतपुष्पाः स्वेदविन्दुकुमुमान्यलकान्ताः ॥ १०-७८
स्वेदविन्दुकुमुमेति एकदेशविवतिमाङ्गरूपकम् तच्चादिलष्टम् ।
- ४७-अद्विरतरतलीलायामजातध्रमाणा-
मुपगममुपयान्तं नि सहेङ्गे ऽङ्गमानाम् ।
पुनरपि विविक्तैर्मतिरिग्वाश्चूर्ण्यं
ज्वलयति मदनाग्निं मालतीनां रजोभिः ॥ ११-१७
मदनाग्निमिति निरङ्ग केवलरूपकम् ।
- ४८-गिगिरकिरणकान्तं वामरान्तेऽभिसार्यं
व्यमनमुरभिगन्धिः माम्प्रतं सत्त्वरेव ।
द्रजति रजनिरेषा तन्मयूखाङ्गरामं
परिमलितमनिन्द्यैरम्बरान्तं वहन्ती ॥ ११-२१
गिगिरकिरणकान्तेति एकदेशविवति रूपकम् तच्चादिलष्टार्थम् ।

- ४९-कृत्नगुस्तरहारच्छेदमालिङ्ग्य पत्यो
परिशियिलितगाने गन्तुमापृच्छमाने ।
विगलितनवमुक्तास्थूलवाप्याम्बुविन्दु-
स्तनयुगमवलायास्तत्क्षणा रोदितीव ॥ ११-३८
- मुक्तास्थूलवाप्याम्बुविन्दु इति अभेदप्रधानाद्रूपकम् तच्चैकदेश-
विवर्ति सावयवम् ।
- ५०-विगतपृथुवरत्रातुल्यरूपमंयूखं
कलश इव गरीयान् दिग्भिरावृष्यमाणः ।
कृत्नचपलविहगालापकोलाहलाभि-
जंलनिधिजनमध्यादेप उत्तार्यतेऽर्कः ॥ ११-४४
- विहङ्गालापकोलाहलेति केवलनिरग्रूपकम् ।
- ५१-उदयनिखरिशृङ्गप्रागणेष्वेष रिङ्गन्
सकमलमुखहास वीक्षित पद्मिनीभि ।
विततमृदुकराग्र शब्दयन्त्या वयोभि.
परिपतति दिवोऽङ्के ह्येसया बालसूर्यः ॥ ११-४७
- मालारिलष्टपरंपरितरूपकम् तच्च समासाभावम् ।
- ५२-परिणतमदिराभ भास्करेणांशुवाणै-
स्तिमिरवरिघटायाः सर्वदिक्षु क्षताया ।
रधिरमिव बहन्त्यो भान्ति वालातपेन
च्युरितमुभयरोधोवारितं वारि नद्यः ॥ ११-४९
- प्रार्थकदेशविवर्ति साङ्गरूपकम् ।
- ५३-भग्नद्रुमाश्वक्रुरितस्तती दिश समुल्लसत्वेतनकाननाकुलाः ।
पिष्टाद्रिपृष्ठास्तरसा च दन्तिनश्चलन्निजाङ्गाचलदुर्गमा सुव. ॥ १२-४९
- एकदेशविवर्ति साङ्गरूपकम् ।

५४-अलनमं देन सुदृगः शरीरकैः स्वगृहान्प्रति प्रतिपद्युः शनं शनं ।
अलधुप्रमारितश्लोघनाञ्छ्रुतिद्रुतपीतमाधवरमोधनिभं ॥ १३-४८

दिलोचनाञ्जनीति निरंगं केवलरूपकम् ।

५५-निलदेषु नक्तममिताश्मनां चयुर्वित्तिनीवधूपरिमदस्फुटागसः ।
मुहुश्चमद्भिरपि यत्र गौरवाच्छगलाञ्छ्रुतांशव उपाशु जग्निरे ॥ १३-५४

वित्तिनीवधुरिति एकदेशविवर्ति साङ्गरूपकम् ।

५६-मर्त्यलोकदुरवापनवाभरसोदय
शूननत्वमतिरक्तनयानुभवं दवत् ।
धोपति पतिरक्षावदनेश्च परत्परं
संक्रयामृतमनेकमसिस्वदवानुभौ ॥ १३-५६

संक्रयामृतमिति केवलनिरंगरूपकम् ।

५७-मदनन्नुभविगन्तुनिच्छनः कुबंनुग्रहमनुज्ञपा मम ।
मूलतामुपगते शमो त्वयि प्रापि धर्ममयवृद्धता मया ॥ १४-६

धर्मवृद्धत्वेन एकदेशविवर्तिभावयवरूपकम् ।

५८-पल्लवेह्म मन्त्रे न भूयतिः कर्म कर्मकरवत् करिष्यति ।
तस्य नेप्यन्ति वपुः कवन्धतां वन्द्युरेव जगतां मुदग्नः ॥ १४-१६

मुदगने वन्द्युरेवरूपाद् रूपकम् तच्च केवलनिरवयवम् ।

५९-नेनेहेतिरक्तपाशज्जमानामण्डलेन लतता ह्लात्रिज ।
प्राग्दमाज्यमसृष्टद्वयद्रुतं निमंलीमंमलीड पावक ॥ १४-२५

हेतिरक्षनेति उपनानोपमेयोरभेदात् एकदेशविवर्तिमाङ्गरूपकम् ।

६०-वारिपूर्वमन्त्रिणां सत्त्रिपालव्यगुद्विषु घनानि वीजवत् ।
भावि विभ्रति फलं महद्द्विजक्षेत्रभूमिषु भराधिपोऽवपत् ॥ १४-३४

द्विजक्षेत्रभूमिषु इति एकदेशविवर्तिमाङ्गरूपकम् ।

- ६१-कनकाङ्गदद्युतिभिरस्य गमितमरचत्पिण्डगताम् ।
 क्रोधमयशिविशिन्नापटलैः परितः परीतमिव बाहुमण्डलम् ॥ १५-७
 क्रोधमयशिवीति निरंग केवलरूपकम् ।
- ६२-प्रथमं शरीरजविकारकृतमुकुलबन्धमव्यधी ।
 भाविकलहफलयोगमसौ वचनेन बोधकुमुमं व्यचीकसत् ॥ १५-१२
 समस्तवस्तुवर्तिसावयवरूपकम् तच्चान्दलिष्टम् ।
- ६३-विवृतोरबाहुपरिधेण सरभसपद निपित्सता ।
 हन्तुमखिलनृपतीन् वस्तुना वसने विलम्बिनि निजे विचस्त्वले ॥ १५-२७
 बाहुपरिधेति एकदेशविवर्तिसागरूपकम् ।
- ६४-स्फुरमाणनेप्रब्रूमोष्ठदलमभूत भूभृदङ्घ्रिपे ।
 धृतपृथुमुजलत चलितं द्रुतवातवानवनविभ्रम सद ॥ १५-६०
 मालश्लिष्टपरपरितरूपकम् ।
- ६५-मह वज्जनेन विरराज नयनकमलाम्बुसन्तति ।
 गण्डफानकममितः सुतनोः पदवीव शोत्रमयकृष्णवर्त्मनः ॥ १५-६०
 शोषमयकृष्णवर्त्मति निरंग केवलरूपकम् ।
- ६६-चलितोर्ध्वकवन्धमपदो मव रव्यूहनिरद्वरर्मनः ।
 अतरत्स्वभुजौजसा मुहुर्महतः सङ्गरसागरानमो ॥ १६-६७
 अत्र केवर्तं श्लिष्टपरम्परितरूपकम् ।
- ६७-यियासितामथ मधुभिद्विवम्बना जनो जरन्महियविपाणपूनराम् ।
 पुरः पतत्परवलरेणुमालिनीमलक्षयद्दिनामभिभ्रमितामिव ॥ १७-४१
 मधुभिद्विवस्वेति केवलनिरंगरूपकं तच्च विषयाधिवास्त्वैश्लिष्ट्यम्

६८-महोदसा महति दिगन्तदन्तिनामनीकजे रजसि मुखानुपङ्क्तिणि ।
विसारितामजिह्वत कोकिलावलीमसा जलदमदाम्बुराजय ॥ १७-५७

अत्र समस्तवस्तुवर्ति सावयवरूपकम् मुग्गमेव मुखमिति श्लिष्ट-
परम्परितमिति मङ्कर ।

६९-ममूलसार्द्धनकरवक्त्रकान्तयो रजस्वलाः परिमलिताम्बरश्रिय ।
दियद्गनाः क्षणमविलोकनक्षमा. शरीरिणां परिहरणीयता ययु ॥ १७-६१

श्लिष्टपरपरितमालारूपकमत्र ।

७०-अन्यूनोन्नतयोऽतिमात्रपथव पृथ्वीधरथीभूत-
स्तन्वन्तः कनकावलीभिरुपमां सौदामनीदामभिः ।
वयन्त. शममानयन्नुपलसच्छृङ्गारलेखायुधाः
काले कालिकामकालवपुष पासूंगजाम्भोमुच ॥ १७-६६
गजाम्भोमुच इति केवलाश्लिष्टपरंपरितरूपकम् ।

७१-रोदोरन्ध्रं व्यश्नुवानानि लोलैरङ्गस्यान्तर्मापितं स्यावराणि ।
केचिद्गुर्वमित्य सयन्निपद्यं क्रीणन्ति स्म प्राणमूर्त्यैर्यशामि ॥ १८-१५
सयन्निपद्येति निरगकेवलरूपकम् ।

७२-ओषामासे मत्सरोत्पातवाताश्लिष्यहन्नक्षमारहा धर्पणोत्पै ।
योगान्तर्वा बह्निभिवरिणानामुच्चैर्मूर्ध्व्योस्मि तक्षत्रमाला ॥ १८-३५
दन्तक्षमारहामित्यभेदाद्रूपकम् तच्चाश्लिष्टकेवलपरपरितम् ।

७३-लूनप्रोवात्सायकेनापरस्य धामत्युच्चैरसननादुत्पतिप्णो ।
त्रेमे मुग्धं. संहिकेयानुकाराद्रौद्राकाबादप्मरोवक्त्रचन्द्रै ॥ १८-५६
वक्त्रचन्द्रैरिति केवलनिरङ्गरूपकम् ।

७४-पद्माकारंयोवक्त्रैरिभाना कर्णभ्रष्टैश्चामरैरेव हसै ।
सोपस्कारा प्रावहन्नसतोषा. श्रोतस्त्रिन्यो वीचिपूच्चैस्तरङ्गि ॥ १८-७२
चामरैरेव हसै. इति उपात्तरूपकम् तच्च एकदेशविवर्तिसावयवम् ।

७५-ग्लानिच्छेदी क्षुत्प्रबोधाय पीत्वा रक्तारिष्ट शोषिताजीर्णशेषम् ।
स्नादु कार कालखण्डोपदान क्रोष्टा डिम्ब व्यप्वणान्यस्वनञ्च ॥१८१

रक्तमेवारिष्ट केवलनिरगरूपकम् ।

७६-रामे रिपुः शरानाजिमहेष्वाप्त विचक्षणे ।
कोपादर्धेन शितया महेष्वाप्त विचक्षणे ॥ १८५

आजिमहेषु इति केवलनिरगरूपकम् ।

७७-दधानेर्धनसाहस्य लसदायसदशनं ।
तत्र काञ्चनमन्त्राया ममृजे तं शराशनि ॥ १८६-११

शराग्निनिरिति अभेदान् केवलनिरगरूपकम् ।

७८-वाणान्निहूणान्तूणीरकोटरंधंन्विशास्त्रिभिः ।
गोधाश्लिष्टभुजाशार्धंरभूद्धीमा रणाटवी ॥ १८६-३६

गोधा एव गोधा इति श्लिष्टरूपकम् । समस्तवस्तुवर्णान्नास्वाययन-
रूपकम् ।

७९-वरणागगभीरा सा साराग्भीगगणारवा ।
कारितारिवधा सेना नामेधा वरितारिका ॥ १८६-४४

वारणमेति निरंगकेवलरूपकम् ।

८०-अन्तकस्य पृथी तत्र क्षयनीय इवाह्वे ।
दशनव्यसनादीयुर्मत्कुण्ठत्वं मतङ्गजा ॥ १८६-७१

मतङ्गजा. मतकुण्ठत्वमिति केवलाश्लिष्टपरपरितरूपकम् तत्त्व
समासाभावम् ।

८१-दारी दरदरिद्रोऽरिदारुदारोऽद्रिदूरदः ।
दूरादराद्रोऽदरद्रोदोरुद्दारादरी ॥ १८६-१०६

परिदारिविति केवलनिरंगरूपकम् ।

८२-स्रत्वे मानविशिष्टमाजिरभनादालम्ब्य भव्य पुरो
 लब्धाघक्षयशुद्धिद्दधुरत्तरश्रीवत्सभूमिमुंदा ।
 मुक्त्वा काममपास्तभीः परमृगध्याघ म नाद हरे-
 रेकौघं समकालमध्रमुदयो रोषंस्तदा तस्तरे ॥ १९-१२०

परमृगध्याघ इति एकदेशविवर्ति साङ्ग्रहूपकम् ।

८३-शितचक्रनिपातसम्प्रतीक्ष बहूत स्कन्धगन च तस्य मृत्युम् ।
 अमिनीरि रथोऽय नोदिताश्व. प्रययौ सारथिरूपया नियत्या ॥२०-२
 सारथिरूपया नियत्येति समासाभावरूपकम् तच्च केवलनिरवयवम् ।

८४-सलिलाद्रं वराहदेहनीलो विदधद्भास्करमयं शून्यमंजम् ।
 प्रचलायित लोचनारविन्द विदधे तद्दलमन्धकारः ॥ २०-३३
 लोचनारविन्दमिति उपमानोपमेयोऽभेदरूपकम् तच्चैकदेशविवर्ति ।

८५-कृतदाहमुदचिपः शिखाभि परिपिक्तं मुहुरभ्रमसा नवेन ।
 विगताम्बुधरव्रण प्रपेदे गगनं तापितपायितासिलक्ष्मीम् ॥ २०-७५
 अम्बुधरव्रणेति एकदेशविवर्ति साङ्ग्रहूपकम् ।

८६-शुद्धि गर्तरपि परामृजुभिविदित्वा
 वाणैरजय्यमविधट्टितमर्मभिस्तम् ।
 मर्मातिगैरनृजुमिनितरामशुद्धं-
 दाक्सायकंरथ तुतोद तदा विपक्षः ॥ २०-७७
 वाक्सायकैरिति केवलनिरंगरूपकम् तच्च वैयधिकरणम् ।

परिणामः

१-सोपधानां धिय घीराः स्थेयसी खट्वयन्ति यै ।

तत्रानिशं निपण्णास्ते जानते जातु न श्रमम् ॥ २-७७

धिय श्रमापनोदरूपोपकारात् तुल्याधिकरणपरिणामालंकारः ।

२-समीरशिशिर शिरःसु वसता सता जवनिकाः निकामसुखिनाम् ।

विभर्ति जनयन्नय मुदमयामपायघवला वलाहकततीः ॥ ४-५४

वलाहकततिषु मुद जनयन्निति प्रकृतोपयोगिवर्णनात् तुल्याधिकरण-
परिणामालंकारः ।

३-इत्थं नारीघंटयितुमल कामिभिः काममास-

न्प्रालेयाशोः सपदि रुचयः शान्तमानान्तराया ।

आचार्यत्वं रतिषु विलसन्मन्मथश्रीविलासा

ह्यौप्रत्यूहप्रदामकुशला शीघवश्चक्रुरासाम् ॥ ६-८७

अत्र प्रकृतोपयोगिवर्णनाद् व्यधिकरणपरिणामः ।

४-अदृशजलजराजीमुग्धहस्ताग्रपादा

वहलमधुपमालाकज्जलेन्दीवराक्षी ।

धनुपतति विरावैः पत्रिणा व्याहरन्ती

रजनिमचिरजाता पूर्वमंध्या सुतेव ॥ ११-४०

विरावैर्व्याहरन्तीति व्यधिकरणपरिणामः ।

५-मृग्यमाणमपि यद्दुरासद भूरिमारमुपनीय तत्स्वयम् ।

धामतावसरकाङ्क्षिणो वहिस्तस्य रत्नमुपदीकृत नृपाः ॥ १४-३६

अत्र रत्ने प्रकृतोपयोगाद् व्यधिकरणपरिणामः ।

संदेहः

- १-गतं तिरस्चीनमनूत्सारथे प्रसिद्धमूर्ध्वंज्वलन हविर्मुंज ।
पतत्यथो घाम विसारि सर्वतः किमेतदित्याकुलमीक्षित जनं ॥ १-२
निश्चयगर्भो नाम मंदेहालकारस्य भेदोऽयम् ।
- २-किं तावत्सारसि सरोजमेनदारा-
दाहोस्विन्मुखमवभासते भुवत्या ।
संशय्य क्षणमिति निश्चिकाय कश्चि-
द्विब्वोकैर्बंकुसहवासिना परोक्षं ॥ ५-२६
निश्चयान्तसन्देहाज्जंकारोऽयम् ।
- ३-व्यमरन्नु भूधरगुहान्तरतः पटल वहिर्वहलपङ्कुरचि ।
दिव्यभावसानपटुनस्तमसो वहिरेत्य चाधिकमभक्त गुहा ॥ ६-१६
अत्र मशयपर्यवसानात् शुद्धसन्देहालकारः ।
- ४-किमलम्बनाम्बरविलम्बमघः किमवर्धनोर्ध्वमवनीनत ।
विससार तिर्यंगथ दिग्म्य इति प्रचुरीभवन्न निरधारि तम ॥ ८-२०
मन्देहपर्यवमानात् शुद्धमन्देहालंकारोऽयम् ।
- ५-अप्रसन्नमपराद्धरि पत्यौ कोपदीप्तमुरीकृतधर्मम् ।
क्षानितं नु क्षमित नु वधूनां द्रावितं नु हृदयं मधुवारं ॥ १०-१४
क्षानितं द्रावितमिति शुद्धसन्देहोऽयम् ।
- ६-लब्धसौरभगुणो मदिराणामङ्गनास्यचपकस्य च गन्धः ।
मोदितातिरितरेतरयोगादन्यतामभजतातिशय नु ॥ १०-२४
अत्रादौ सशयान् मध्ये निश्चयाच्च निश्चयगर्भमंदेहालंकारः ।

- ७-घ्राताघ्राभा रोपभाज कटान्तादायूत्याते मार्गणे घृगंतेन ।
निश्च्योतन्ती नागराजस्य जजे दानम्याहोनीहितस्येव धारा ॥ १६-४८
अथ संशयपर्यवसानान् शुद्धमदेहालकारः ।

—

भ्रान्तिमान्

- १-शुकागनीलोपलनिमित्ताना लिप्तेषु भासा गृहदेहनीनाम् ।
यस्यामलिन्देषु न चक्ररेव मुग्धाङ्गना गोमयगोमुखानि ॥ ३-४८
भरकतप्रभाया विलेपनभ्रान्त्येति भ्रान्तिमदनकार ।
- २-चिक्र सया कृत्रिमपत्रिपक्ते कपोतपालीषु निवेतनानाम् ।
मार्जारमप्यानतनिश्चलाङ्ग यस्या जन. कृत्रिममेव मेने ॥ ३-४९
अथ कविकल्पितसादृश्यात् विपरीतमतिवर्णनाद् भ्रान्तिमदर्नकारः ।
- ३-भिन्नेषु रत्नकिरणं किरणेष्विहेन्दो-
दृच्चावचैरुपगतेषु मह्यमख्याम् ।
दोषापि नूनमहिमाशुरमौ किलेति
व्याकोशबोवनदत्ता द्रघते नत्विन्यः ॥ ४-८९
अत्र इन्दोरहिमागुभ्रान्त्या भ्रान्तिमदनकार ।
- ४-अन्योन्यव्यतिकरचारुभिविचित्रै-
रत्रम्यप्रवमसिजन्मभिमंयूखैः ।
विस्मेरान् गगनसदः करोत्यमुष्मि-
प्राकाशे रवितममिति चित्रकर्म ॥ ४-९३
प्राकाशे रचितचित्रकर्मणि भ्रान्तिमदनकारः ।

५-आत्मानमेव जलधेः प्रतिविम्बिता न्न-
मूर्धो महस्यभिमुग्धागतित निरीदय ।
क्रोधादघावदपभीरभिहन्तुमन्य-
नागाभियुक्त इव मुक्तगहो महेभः ॥ ५-३२

प्रतिगजभ्रातिनिवधनत्वाद् भ्रान्तिमान् ।

६-इदमपास्य विरागि परागिणीरलिकदम्बकमम्बुरुहा ततीः ।
स्ननभेरण जितस्तबकानमन्ववलेवलतेऽभिमुख तव ॥ ६-११
अम्बुरुहा ततीरपास्य तवाऽभिमुख वलते इति भ्रान्तिमदलकार ।

७-श्रुतिपयमधुराणि सारमानामनुनदि शुश्रुविरे स्तानि ताभि ।
विदधनि जनतामन शरव्यव्यघपटुमन्मयचापनादशङ्काम् ॥ ७-२४
अत्र सारसस्ते मन्मयचापनाद्भ्रमाद् भ्रातिमदलकारः ।

८-पतिते पतगमृगराजि निजप्रतिविम्बरोपित इवाम्बुनिधौ ।
अथ नागयूथमलिनानि जगत्परितस्तमासि परितस्तरिरे ॥ ८-१८
नागयूथमलिनानि तमासि परितः इति भ्रमात् भ्रान्तिमान् ।

९-प्रतिकामिनोति ददृशुश्चकित्ता स्मरजन्मघर्मेपयसोपचिताम् ।
सुहृणोऽभिभर्तुं शशिरश्मिगलज्जलत्रिन्दुमिन्दुमणिदारवधूम् ॥ ९-३५
अत्र प्रतिकामिनाभ्रान्त्या भ्रान्तिमदलकार ।

१०-विम्बितं भृतपरिस्रुति जानन् भाजने जलजमित्यवलायाः ।
घ्रातुमक्षि पतति भ्रमरः स्म भ्रान्तिभाजि भवति वव विवेकः ॥ १०-५
अत्र भ्रमरस्याऽक्षिजलभ्रान्तेर्भ्रान्तिमदलकारः ।

११-सितरुचि शयनीये नक्तमेकान्तमुक्त
दिनकरकरसङ्गवात्कौमुम्भकान्ति ।

निजमिति रतिवन्धोर्जानतीमुत्तरीय
परिहसति सन्वी स्त्रीमाददाना दिनादौ ॥ ११-५२

अत्राञ्जीमुम्भे वीमुम्भभ्रमान् भ्रान्तिमदलकार ।

१२-द्वृतमध्वनन्नुपरिपाणिवृत्तय पणवा इवाश्वचरणक्षता मुव ।
ननृन्नुच वारिधरधीरवारणध्वनिदृष्टकूजिनवला कलापिन ॥ १३-५३

गजवृ हितेषु धनगजिताद् भ्रातिमदलकार ।

१३-रभमेन हारपददत्तकाञ्चय प्रतिमूर्धज निहितवर्गंपूरवा ।
परिवर्तिताम्बरयुगा समापनन्वलयीकृतश्रवणपूरका छिय ॥ १३-५४

त्वरमाकाले भूपास्थानाद्विपर्यये भ्रान्तिमदलकार ।

१४-बलयापितासितमहोपलप्रभावहृलीकृतप्रतनुरोमराजिना ।
हरिवीक्षणक्षणिकचक्षुषान्यया वरपल्लवेन गलदम्बर दधे ॥ १३-५५

अमितमहोपलप्रभाणा रोमगजित्वप्रतीतेभ्रान्तिमदलकार ।

१५-नदगन्धवारिविरजीकृता पुरो धनधूपधूमवृत्तरेणुविभ्रमा ।
प्रबुरोद्धतध्वजविलम्बिवासस पुरवीययोऽप्य हृग्गितातिपेतिरे ॥ १३-५६

अत्र सादृष्याद् भूरेणुभ्रान्त्या भ्रान्तिमदलकार ।

१६-तृणवाञ्छया मुहुरवाञ्चिताननात्रिचमेपु यत्र हृग्गितात्मवध्मनाम् ।
रसनाप्रलग्नकिरगाद्धराञ्जनी हरिणाङ्गहीतकवलानिवेक्षत ॥ १३-५७

अत्र हृग्गितात्मसु तृणाभ्रान्तेभ्रान्तिमदलकार ।

१७-हमितुं परेण परितः परिस्फुरत्करवालकौमलरुचावुपेक्षितः ।
उदवपि यत्र जननद्वया जनेमुं हरिन्द्रनीलमुवि दूरमम्बरम् ॥ १३-६०

अत्रेन्द्रनीलस्थलसादृष्यात्मनिलभ्रान्तेभ्रान्तिमदलकार ।

१८-क्षरामाश्रोधि चलितेन कतिपयपद नतध्रुव ।

अस्तभुजयुगलद्वलयस्वनित प्रति क्षुत्तमिवोपशुश्रुवे ॥ १५-६१

स्वनित प्रतिक्षिाद् भ्रान्त्या भ्रान्तिमदलकार ।

१९-उत्प्लुत्यारादधंघद्रेण लूने वक्त्रेऽन्यस्य क्रोधदष्टोष्ठदन्ते ।

सैन्यं कण्ठच्छेदलीने कवन्धाद्भ्रुयो विम्ये वल्गत सासिपाणे । १६-५३

कवन्धादप्यकवन्धभ्रान्त्या भ्रान्तिमदलकार ।

२०-जनिताशनिशब्दशङ्कमुच्चैर्धंनुरास्फालितमध्वनन्पेण ।

चपलानिलबोध्यमानकल्पक्षयकालाग्निशिखानिभस्फुरज्ज्यम् । २०-७

अत्र अशनिशब्दशकाभ्रान्त्या भ्रान्तिमदलकार ।

अपह्नुतिः

१-ओमित्युक्तवतोऽय शान्तिना इति व्याहृत्य वाच नभ-

स्तस्मिन्नुत्पतिते पुर सुरमुनाविन्दो. श्रिय विभ्रति ।

शत्रूणामनिश विनाशपिशुन. क्रुद्धस्य चैद्यं प्रति ।

व्याम्नीव ध्रुकुटिच्छलेन बदने केतुश्चकारास्पदम् ॥ १-७५

ध्रुकुटिच्छलेन केतुरिति आरोपपूर्वकोऽपह्नुतिश्चकार ।

२-गुरुनिविडनितम्बविम्बभाराक्रमणनिपीडितमङ्गनागणस्य ।

चरणयुगमसुस्रुवत्पदेषु म्बरमसक्तमलवत्कच्छलेन ॥ ७-६

अत्रालवत्कच्छलेन स्वरसत्वारोपादारोपपूर्वकोऽपह्नुतिश्चकार ।

३-भजते विदेशमधिकेन जितस्तदनुप्रवेशमथवा कुशल ।

गुम्बमिन्दुहज्ज्वलकपोलमत प्रतिमाच्छलेन सुदशामविशत् ॥ ६-४८

प्रतिमाच्छलेन सुतनोरविशतिति आरोपपूर्वकोऽपह्नुतिश्चकार ।

४-नं वदन्तमिति विष्टरश्रवा श्रावयन्नथ समस्तभूमतः ।

व्याजहार दशनांगुमण्डलव्याजहार शकनं दघट्टपु ॥ १४-१२

अत्र दशनांगुमण्डलव्याजेनारोपपूर्वकोऽपह्नवानकारः ।

५-शरक्षते गजे भृङ्गं सविपाद्रिनिपादिनि ।

रुनव्याजेन रदितं तत्रासीदतिसीदति १६-७०

अत्र रुनव्याजेन रदितमिति अपह्नवपूर्वकोऽपह्नवुतिरत्नकारः ।

६-शरवर्षी महानाद स्फुरत्वाम्बुवेतनः ।

नीलच्छद्विरमौ रेजे केशवच्छलनीरद ॥ १६-६६

अत्र केशवापह्नवेन मेघत्वारोपणमादारोपपूर्वकोऽपह्नवानकारः ।

उत्प्रेक्षा

१-विहङ्गराजाङ्गरुहेरिवायतं हिरण्मयोर्वीरहवतिलतन्तुभिः ।

कृतोपयीतं हिमशुभ्रमुच्चकैर्घनघनान्ते तडितां गर्गुरिव ॥ १-७

घनान्ते घनमिवेति उपतद्विषयोत्प्रेक्षा सा च जातिभावस्वरूपा ।

२-निमगंचित्रोज्ज्वलमूष्मपद्मणा तमद्विमच्छेदमिताङ्गसङ्घिता

चकामतं चारचमूर्च्छमंणा बुधेन नागेन्द्रमिवेन्द्रवाहनम् ॥ १-८

इन्द्रवाहनमिव चकासतमिति वाच्यानुपान्तविषया द्रव्यन्वरूपोत्प्रेक्षा

३-प्रजम्भास्फालितवल्ग्वकीगुणुक्षतीज्ज्वलागुच्छन्त्वांगुभिप्रया ।

पुर प्रवानेरिव पूरितार्धया विभान्तमच्छस्फटिवाक्षमालया ॥ १-९

प्रवानेः प्रोतमिवेति वाच्योत्प्रेक्षा सा चोपान्तजातिस्वरूपा ।

४-न यावदेताबुदपद्म्यदुत्थितौ जनस्तुपाराञ्जनपर्वतादिव ।

स्वहृन्मदत्ते मुनिमानने मुनिश्चिग्ननस्तावदभिन्ययीविगन् ॥ १-१०

उदपद्म्यद् इत्यत्र प्रनीयमानोत्प्रेक्षा सा च क्रियागतभावाभिमानौ ।

५-रथाङ्गपाणोः पटनेन रोचिषामृषिविषयः सवनिता विरेजिरे ।

चलत्पलशान्तरगोचरास्तरोस्तुपारमूर्तेरिव नक्तमशय ॥ १-२१

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च गुणहेतुभावा ।

६-प्रफुल्लतापिच्छनिर्भरभीयुभि सुभैश्च सप्तच्छदपासुपाण्डुभि ।

परस्परेण च्छुरिताऽमलच्छवी तर्दकवर्णाविव तो बभूवतु ॥ १-२२

स्वरूपभावा द्रव्योत्प्रेक्षा सा च वाच्योपादानविषया ।

७-प्रभुर्बुं भूपुर्बुं वनत्रयस्य यः शिरोऽतिरागाद्गम चिकर्तिपु ।

अतर्कयद्विघ्नमिवेष्टमाहमः प्रसादमिच्छासदृश पिनाकिनः ॥ १-४६

विघ्नमिवातर्कयदिति गुणाभावोपादानविषयोत्प्रेक्षा ।

८-परेतभर्तुं मंहियोऽमुना धनुर्विधातुमुत्खातविषाणामण्डलः ।

हृतेऽपि भारे महत्स्त्रपाभरादुवाह दु खेन भृशानतं शिरः ॥ १-५७

शपाभरादिति उपादाननिमित्ता प्रतीयमानोत्प्रेक्षा ।

९-विदग्धनीलोचितदन्तपत्रिकाविधित्मया नूनमनेन मानिना ।

न जानु वनायकमेकमुमुदद्घृत विषाणामद्यापि पुनः प्ररोहति ॥ १-६०

नूनमिति वाच्योत्प्रेक्षा सा च गुणहेतूपादाननिमित्ता ।

१०-म धान ग्रामोद्वपुषा चतुर्भुं जो मुनेन पूर्येन्दुनिभस्त्रिचोचन ।

युवा करारान्तमहीभृदुच्चैरसशयं मम्प्रति तेजसा रवि ॥ १-७०

श्लेषानुप्राणितेषमुत्प्रेक्षा सा च प्रतीयमानोपादाननिमित्ता ।

११-श्रोमिन्युत्कवतोऽय शार्ङ्गिण इति व्याहृत्य वाच नभ-

स्तस्मिन्नुत्पतिते पुरः सुरमुनाविन्दोः श्रिय विभ्रति ।

शन्नूणामनिशं विभाशपिशुनः क्रुद्धस्य चंचं प्रति ।

व्योम्नीव भ्रुकुटिच्छनेन वदने केतुश्चकारास्यदम् ॥ १-७५

इन्दो श्रिय विभ्रति इति प्रतीयमानोत्प्रेक्षा सा च भावद्रव्यरूपा ।

१२-रत्नस्तम्भेषु संक्रान्तप्रतिमास्ते चनागिरे ।

एकाकिनोऽपि परितः पौरुषेयवृता इव ॥ २-४

जातिवाच्योत्प्रेक्षा सा च शिष्यानिमिना ।

१३-द्योतितान्त नभः कुन्दकुड्मवाप्रदत्त स्मितैः ।

स्नपितेवाभवत्तस्य शुद्धवर्णा सरस्वती ॥ २-७

शिष्यावाच्योत्प्रेक्षा फलगा च सा ।

१४-सम्पदा मुन्यिरंमन्यो भवति स्वल्पपार्श्वि य ।

कृत्नकृत्यो विधिर्मेत्यं न वर्धयति तस्य ताम् ॥ २-३२

वाच्या फलाभावा च सा ।

१५-इति संरम्भणो वाणीर्वलस्यानेरुषदेवताः ।

सनाभिनिप्रतिध्वानंभयादन्ववदन्निव ॥ २-६७

शिष्यावाच्योत्प्रेक्षा उपानविपया च सा ।

१६-नस्योत्तमत्काञ्चनकुण्डलाप्रप्रत्पुनगाररुमततरत्ननामा ।

अदाप दाल्योचिननीलकण्ठपिच्छावभूटानननामिधोरः ३-१

भावाभिमाने गुरुवाच्योत्प्रेक्षा ।

१७-उत्तम हृदे मन्दरूढकोटिव्याघट्टनोत्तेजनया नगीनाम् ।

वंशोपमा दीपिविमानकेन चकामयामामनुस्त्वमन्ती ॥ ३-६

जातिप्रतीयमानोत्प्रेक्षा सा च भावाभिमाने हेतुगा ।

१८-निमगंरक्तेवंलपावनद्वनान्नाश्मरस्मिच्छुरितैर्नम्बापैः ।

व्यद्योनताद्यापि नृसारिवक्षोबिज्ञोभजानृक्स्नपितैर्नृदामौ ॥ ३-७

वाच्याश्चियोत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

१६-तेनाम्भसा सारमयः पयोधेर्दध्ने मणिर्दीधितिदोषितामः ।

अन्तर्वसन्धिम्वगतस्तदङ्गे साक्षादिवालक्ष्यत यत्र लोकः ॥ ३-६

वाच्याजात्योत्प्रेक्षा क्रियागता च सा ।

२०-मुक्तमय सारमनावलम्बि भाति स्म दामाप्रदीनमस्य ।

अङ्गुष्ठनिष्ठयूतमिवोर्ध्वमुच्चस्त्रिन्वोनस सनतधारमम्भ । ३ १०

जातिवाच्योत्प्रेक्षा स्वस्वरूपगा च सा ।

२१-आकपतेवोर्ध्वमतिक्रशीयानत्युन्नतत्वात्कुचमण्डनेन ।

ननाम मध्योऽतिगुरुत्वभाजा नितान्तमाक्रान्त इवाङ्गनानां ३-१५

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च उपादाननिमित्ता ।

२२-विरोधिना विप्रहेढदक्षा मूर्तेव शक्ति वशचिदस्वलन्ती ।

नित्यं हरे सन्निहिता निकामं कौमोदकी मोदयति स्म चेतः ॥ ३-१८

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा चोपादाननिमित्ता ।

२३-निरुध्यमाना यदुभि कश्चिन्मुद्ग्येदुच्चिक्षिपुरश्रमादान् ।

ध्रुव गुरुन्मार्गस्थः करीन्द्रानुल्लङ्घय गन्तु तुरगास्तदीपू- ॥ ३-२६

वाच्योत्प्रेक्षा सा च जातिस्वरूपगा ।

२४-मध्येसमुद्रं ककुभं पिशङ्गीर्या कुर्वती काञ्चनवप्रभासा ।

तुरङ्गकान्तामुखहृद्यवाहृज्वानेव भित्त्वा जलमुल्ललास ॥ ३-३३

उपात्तविषयोत्प्रेक्षा सा च जातिवाच्या ।

२५-कृतास्पदा भूमिभृता सहस्रं रुदन्वदम्भ परिवीनमूर्ति ।

अनिर्विदा या विदधे विधात्रा पृथ्वी पृथिव्या प्रतिपातनेव ॥ ३-३४

वाच्योत्प्रेक्षा सा च जातिस्वरूपगा ।

२९-त्वष्टु सदान्यासगृहीतगिल्पविज्ञानसम्प्रमरस्य सीमा ।

मद्व्यताद्वर्गननामनेषु ऋधिव या स्वर्जनभेर्जेनेषु ॥ ३-३५

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च हेतुगा ।

३०-यम्भश्च्युतः कोमलरत्नराशोतपानिधिः फेजपिनद्रभातः ।

यथातपे दातुमिवाधितल्प विस्तारयामास तन्गहर्त्त ॥ ३-३६

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च उपानविषया ।

३१-यच्छानमुत्तुङ्गतया विजेतुं दूग्दृदस्थीयत मागरस्य ।

महोमिभिव्याहृतवाञ्छितार्थेव्रीडादिवाभ्यामगनेर्विलिन्ये ॥ ३-४०

हेतुत्प्रेक्षा सा च गुणगतवाच्या ।

३२-कुतूहलेनेव जवादुपेन्य प्रावारभित्त्सा महमा निपिद्ध ।

रमन्नरोदीद्धु दामम्बुवपंध्याजेन यस्या ब्रह्मम्बुवाहः ॥ ३-४१

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च ना ।

३३-यदगनारूपसरूपताया, कंचिद्गुण भेदकमिच्छनीभिः ।

आराधितोऽद्रा मनुरप्सरोभिश्चक्रे प्रजाः स्वाः मनिमेपविह्ला ॥ ३-४२

भावाभिमाने जातिगतप्रतीयमानोत्प्रेक्षा ।

३४-स्फुरन्पारांगुभरोत्रिजालेर्विनिहूनुताः स्फाटिकमोघपंत्ती ।

धारत्य नार्यं क्षणदानु यत्र नभोगता देव्य इव व्यराजन् ॥ ३-४३

वाच्योत्प्रेक्षा सा च भावाभिमाने जातिगा ।

३५-यस्यामति दलक्षगुतया गृहेषु विधातुमानेह्यमनभ्रुवन्तः ।

चक्रुर्गुं वानः प्रतिविम्बिताङ्गा सजीवचित्रा इव रत्नमिती ॥ ३-४६

उपात्तविषयोत्प्रेक्षा सा च जातिगतफलगा ।

- ३३-गोपानसीपु क्षणमास्थितानामानम्बिभ्रन्द्रकिणा कन्पां ।
हरिन्मणिन्वामनृस्याभिगमंनृं हाणि नोर्ध्रंरिव यत्र रेजुः ॥ ३-४६
जातिस्वभूपोत्प्रेक्षा सा च भावामिमाने वाच्या ।
- ३४-रतान्तरे यत्र गृहान्तरेषु वितदिनियुं हविटङ्कनीड ।
स्तानि गृष्वन्वयसा गणोऽन्नेवामित्वमाप स्फुटमङ्गनानाम् ॥ ३-५५
जातिगतप्रतीयमानोत्प्रेक्षा सा चोपात्तविषया ।
- ३५-बलोमिमिस्तारक्षणहीयमानरप्यामुजाया बलयैरिवास्या ।
प्रायेण निष्क्रामति चक्रपाणो नेष्टं पुरो द्वारवतीत्वमासीत् ॥ ३-६६
उपात्तविषयोत्प्रेक्षा सा च जातिगतवाच्या ।
- ३६-पारेजलं नीरनिधेरपश्यन्पुरारिरानीलपलाशराशो ।
वनावलीरुत्कलिकासहस्रप्रतिक्षणोत्कूलितशंभलाभाः ॥ ३-७०
प्रतीयमानोत्प्रेक्षा सा च उपमामूनाद् वंचित्र्यमधिका ।
- ३७-लक्ष्मीभृतोऽभोधितटाधिवासान् द्रुमानसो नीरदनीलभामः ।
नतावधूनप्रयुजोऽधिबेल ब्रह्मकृतान् स्वानिव पश्यति स्म ॥ ३-७१
श्लेषमंकीर्णा वाच्योत्प्रेक्षा ।
- ३८-आश्लिष्टभूमि रमितारमुच्चैर्लोलद्रुमुजावाखवृत्तरङ्गम् ।
पेजायमानं पतिमापगानामसावपस्मारिणमागशङ्के ॥ ३-७२
वाच्योत्प्रेक्षा सा च भावामिमाने द्रव्यगा ।
- ३९-पीत्वा जलानां निधिनातिगार्ध्यादृद्धि गतेऽप्यात्मनि नैव मान्तीः ।
क्षिप्ता इवेन्दोः स रुचोऽधिबेलं मुक्तावलीराकलयाचकार ॥ ३-७३
जातिगा वाच्योत्प्रेक्षा ।

४०-उत्तिगत्सवोऽन्तनंदभर्तु र्चर्चंगरीयमा नि श्रसितानिनेन ।
पयानि भक्त्या गरुडध्वजस्य ध्वजानिवोच्चिक्षिपिरे फणीन्द्रा ॥ ३-७

उपात्तविषयोत्प्रेक्षा सा च जातिस्वरूपगा ।

४१-तमागत वोक्ष्य द्युगान्तबन्धुमुत्सङ्गनय्याशयमम्बुराशि ।
प्रत्युज्जगामेव गुरुप्रमोदप्रमारितोत्तुङ्गतरङ्गबाहु ॥ ३-७८

क्रियागतस्वरूपोत्प्रेक्षा वाच्या च सा ।

४२-नि श्वासधूम मह रत्नभाभिभित्त्वोत्थित भूमिमिवोरगाणाम् ।
नोलोपलस्यूतविचित्रधातुमसौ गिरि रैवतक ददर्श ॥ ४-१

गुणनिमित्तजातिस्वरूपोत्प्रेक्षा ।

४३-गुर्वीरजम् दृषद ममन्तादृपर्यपर्यम्बुमुचा वितानैः ।
विन्ध्यायमान दिवसस्य भर्तुर्मार्गं पुना रोद्धुनिवोन्नमद्भिः ॥ ४-२

क्रियास्वरूपोत्प्रेक्षा सा चोपात्तविषयवाच्या ।

४४-सहस्रमध्यंगंगन शिरोभि पादंभुक् व्याप्य वितिष्ठमानम् ।
विनोचनस्थानगतोष्णरदिमनिशाकरं साधु हिरण्यगर्भम् ॥ ४-४

गुणगतप्रतीयमानोत्प्रेक्षा ।

४५-स्वन्धाधिरुद्धोज्ज्वलनीलकण्ठानुर्वीरह् दित्पटतनूनहीन्द्रैः ।
प्रनतितानेकलतामुजाप्रात् स्नाननेवानिव धारयन्तम् ॥ ४-७

वाच्योत्प्रेक्षा सा च भावाभिमाने जातिस्वरूपगा ।

४६-उत्क्षिप्तमुच्छ्रितसिताशुवरावलम्बै-
रसम्मिनोद्भुभिरतीवतरा शिरोभि ।

थङ्गेपनिर्भरजलव्यपदेगमस्य
विष्वक्कनठेषु पतति स्फुटमन्तरीक्षम् ॥ ४-२५

भावाभिमाने क्रियामतप्रतीयमानोत्प्रेक्षा ।

४७-रुचिरचित्रतनूरुहगालिभिर्विचलितं परितः प्रियकरजैः ।
विविधरत्नमयैरभिभात्यसाववयवैरिव जङ्गमतां गतैः ॥ ४-३२

वाच्योत्प्रेक्षा सा च जातिस्वरूपगा ।

४८-वनस्पतिस्कन्धनिपष्णबालप्रवालहस्ताः प्रमदा इवान् ।
पुष्पोद्भागां नन्मिमतनोचकैर्वा मधुव्रतव्रातवृत्तैर्वा तल्प ॥ ४-३५

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च उपात्तविषया ।

४९-वर्जयन्त्या जनैः मगमेकान्तत-
स्तकंयन्त्या मुवं मङ्गमे कान्तत ।
योपयंप स्मरामन्नतापाङ्गया
मेव्यतेजेकया मंनतापाङ्गया ॥ ४-४२

उपात्तविषयोत्प्रेक्षा सा च प्रभावाभिमाने जातिस्वरूपगा ।

५०-मंकीणंकीचकवनस्वलितं क्वाल-
विच्छेदकातरधियञ्चनितुं चमयैः ।
अस्मिन् मृदुश्चसनगर्भतदीपरन्ध्र-
निर्यत्स्वनश्चुनिमुखादिव नोत्सहन्ते ॥ ४-४३

हेतुत्प्रेक्षा सा च जातिगतवाच्या ।

५१-भिन्नेषु रत्नकिरणैः किरणेष्विहेन्दो-
रुच्चावचं रूपगतेषु -सहस्रमस्याम् ।

दोषापि नूनमहिभागुरसो किलेति
प्याकोशकोकनदता दधते नलिन्यः ॥ ४-४६

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च अतिशयोक्तिमूला ।

५२-अपशङ्कमङ्कपरिवर्तनोचिताश्चलिताः पुरः पतिमुपेतुमात्मजा ।
अनुरोदितीव करणेन पत्रिणा विस्तेन वत्सलतयेष निम्नगाः ॥४-४७

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा चाभावात् फलगा ।

५३-इक्षति च विरक्तदिचित्रकल्प-
द्रुमकुसुमैरभिगुम्फितानिवृता ।
क्षणमलघुविलम्बिषिच्छदान्त
शिखरशिखा. शिखिशेखरानमुप्य ॥ ४-५०

जानिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च रूपकमूला ।

५४-सायंशशाङ्ककिरणाहतचन्द्रकान्त-
निस्यन्दिनीरनिकरेण कृताभिषेका ।
अर्कपलोल्वसितवह्निभिरह्लितपा-
स्तीर्णं महाव्रतमिवात्र चरन्ति वप्रा ॥ ४-५८

अभावाभिमाने गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा ।

५५-अनुकृतशिखरौघश्रीभिरभ्यागतेऽसौ
त्वयि सरभसमभ्युत्तिष्ठतीवाद्रिरुच्यै ।
द्रुतमरुदुपनुन्नंश्न्नमद्भि सहैल
हलधरपरिधानश्यामलैरम्बुवाहैः ॥ ४-६८

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च आन्तिमान्मूला ।

५६-तं स द्विनेन्द्रतुलितानुलतुङ्गगृङ्ग-
मम्पुल्लमत्कदम्बिकावनराजिमूर्च्छं ।
विस्तारकद्वयमुद्योज्ज्वल चचाल
लक्ष्मी दधत्प्रतिगिरेरलघुर्वनौषः ॥ ५-२

श्लेषानुप्राणितप्रतोपमानोत्प्रेक्षा सा च भावाभिमाने जातिगा ।

५७-भास्वत्करव्यतिकरोल्लमिताम्बरान्ता
सापत्रपा इव महाजनदर्शनेन ।
मविव्युरम्बरविकाशि चमूनमुत्थ
पृथ्वीरज करभक्कण्ठकडारभासाः ॥ ५-३

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च उपात्तविषया ।

५८-उद्यत्कृणानुसकलेषु क्षुराभिधाता-
द्भ्रूमीममायतगिलाफलकाचितेषु ।
पर्यन्तवर्मन्मु विचक्रमिरे महाश्वा-
सैलस्य दर्दुरपुटानिव वादयन्त ॥ ५-६

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च भावाभिमाने स्वरूपगा ।

५९-नौहारजालमनिन पुनरुक्तमान्द्राः
कुर्वन्वधूजनविलोचनपद्ममालाः ।
क्षुण्णः क्षणं यदुवलेदिवमातितास्तु
प्राशुद्धिदां मुस्रसुतुत्थयदुत्थितोद्गः ॥ ५-११

प्रतोपमानोत्प्रेक्षा सा चाभावेजातिगा ।

६०-मिक्ता इवामृतरमेन मुहुर्जनानां
वनान्तिच्छिदो वनवनस्पतस्यस्तदानीम् ।
शाखावसक्तवसनाभरणाभिरामाः
कन्दुमैः सह विचित्रफलैर्विरेजुः ॥ ५-१६

त्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा चोपमामूला ।

६१-दृष्ट्वेव निजितकलापभरामघस्ताद्-
 ध्याकीर्णमाल्यकवरां कवरी तम्प्याः ।
 प्रादुद्रु वत् नपदि चन्द्रकवान् द्रुमाप्रात्
 नर्पापिणा सह गुणान्मधिकर्दुरासम् ॥ ५-१६

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा मा च अर्थांतरन्यासमूला ।

६२-रोचिष्णुकाञ्चनचयांशुपिशङ्गिताशा
 वशध्वजंजलदमहतिमुल्लिखन्त्य ।
 भूमतुं रायतनिरन्तरमनिविष्टाः
 पादा इवाभिवभुरावलयो रथानाम् ॥ ५-२०

जातिस्वरूपोत्प्रेक्षा वाच्या च सा ।

६३-घ्रास्तीर्णतत्परचितावमयः शणेन
 वेद्याजन कृननवप्रतिकमंकाम्यः ।
 विन्नानविन्नमतिरापततो अनुष्यान्
 प्रत्यग्रहौच्चिरनिविष्ट इवोपचारैः ॥ ५-२७

क्रियागतवाच्यात्प्रेक्षा सा चानुपात्तविषया ।

६४-मालोलपुष्करमुष्णोल्लसितैरभोक्षण-
 मुसांबभूवुरभितो वपुरम्बुवर्षे ।
 वेदायतश्वमितवेगनिरस्तमुग्ध-
 मूर्धन्यरल्लनिकरंरिव हास्तिवानि ॥ ५-३०

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा ।

६५-ये पक्षिणः प्रथममम्बुनिधि गतास्ते
 येऽपीन्द्रपाणितुलितामुषलूनपक्षाः ।
 ते जम्पुरद्विपतय सरसीद्विगःट्टु-
 माक्षिप्तकेतुकुयसैन्यगजच्छपेन ॥ ५-३१

जातिगतगम्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

६६-प्रात्मानमेव जलवे प्रतिविम्बिताङ्ग-
मूमौ महत्यभिमुखापनित निरीक्ष्य ।

क्रोधादधावदपभीरभिहन्तुमन्व-
नागाभियुक्त इव युक्तमहो महेभ ॥ ५-३२ -

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च भावभिमाने हेतुगा ।

६७-घ्नन्जंलौघमवगाडवत कपोलौ
हित्वा क्षणं विततपक्षतिरन्तरीक्षे ।

द्रव्याश्रयेष्वपि मुण्डेषु रराज नीलो
वर्णः पृथग्गत इवानिगणो गजस्य ॥ ५-३३

क्रियागत वाच्योत्प्रेक्षा ।

६८-शुक्लांशुकोपरचितानि निरन्तराभि-
वैशमानि रश्मिविततानि नराधिपानाम् ।
चन्द्राकृतीनि गजमण्डलिकाभिरुच्चै-
र्नीलाभ्रपंक्तिनरिवेपमिवाधिजग्मु ५-५२

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा गुणनिमित्ता च सा ।

६९-घरस्थोद्धर्ताऽसि त्वमिति ननु सर्वत्र प्रगति
प्रतीनस्तर्कः मामतिभरमघ प्रापिपयिषु ।
उपान्द्वेदोच्छ्वैरिषितिरिति श्रीपतिदत्तौ
बलाक्रान्तः क्रीडद्द्विरदमथितोर्वीरुहरवै ॥ ५-६६

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा ।

७०-स्फुटमिवोज्ज्वलकाञ्चनकान्तिभिर्युतमशोकमशोभत चम्पकं ।
विरहिणा हृदयस्य भिदामृन. कपिशितं पिशितं मदनाग्नि ॥ ६-५

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च उपात्तविषया ।

- ७१-स्मरहृताशनमुर्मु रचूर्णता दधुरिवाभ्रवणस्य रज वगा ।
निपतिता परित पथिकद्रजानुपरि ते परितेपुगतो भृगम् ॥ ६-६
क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमिना च सा ।
- ७२-रतिपतिप्रहितेव कृतक्रुध. प्रियतमेपु वधूरनुनायिका ।
वकुलपुष्परसामवपेक्षलध्वनिरगान्निरगान्मधुपावलि ॥ ६-७
वाच्योत्प्रेक्षा सा च क्रियागतहेतुगा ।
- ७३-प्रियसम्बोमदृश प्रतिबोधिता किमपि वाम्यगिरा परपुष्टया ।
प्रियनमाय वपुर्गमत्सरच्छिद्रयाऽदुरनाचितमङ्गना ॥ ६-८
गम्योत्प्रेक्षा सा च गुणगतफलगा ।
- ७४-इति गदन्तमनन्तरमङ्गना भुजयुगोन्नमनोच्चनरस्तनी ।
प्रणयिनं रमसाद्दुरश्रिया बालभयानिमयादिव मम्बजे ॥ ६-९
हेतूत्प्रेक्षा सा च गुणगतवाच्या ।
- ७५-न खनु दूरगतोऽप्यतिवर्तते महमसाविति वन्धुतयोदिते ।
प्रणयिनो निशम्य्य वधूर्बहि स्वरमूर्तरमूर्तेरिव निर्ववी ॥ ६-१०
वाच्योत्प्रेक्षा सा च द्रव्यस्वरूपगा ।
- ७६-द्विरददन्तवलक्षमलक्ष्यत स्फुरितनृङ्गमृगच्छवि केतवम् ।
घनघनीघविघट्टनया दिव कृशनिम्बं शनिम्बं डमिवच्युनम् ॥ ६-११
जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा चोपमामूला ।
- ७७-जवपय. कणाकोमलमालतीकृमुममततिसंतनमङ्गिभिः ।
प्रचलितोडुनिभै परिपाण्डिमा शुभरजोभरजोर्जलिभिराददे ॥ ६-१२
क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा चोपमामूला ।

७२-विगतरागगुणोऽपि जनो न कञ्चनति वाति पयोद्वनभम्बति ।
अभित्तिनेऽतिभिरेवमिवोच्चकंरतनृते ननृते नवपत्नवैः ॥ ६-३९
वाच्योत्प्रेक्षा सा च भावाभिमाने फलगा ।

७३-म विकचोत्पताचक्षुषमंक्षत दिविभृनोऽङ्कुगता दयितामित्र ।
शरदमच्छगनद्वसनोपमाक्षमघनामघनाशमकीर्तन ॥ ६-४२
जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च भावाभिमानीस्वरूपगा ।

७४-समय एव करोति बलायन प्रणिगदन्त इतीव गरीरिणाम् ।
शरदि हसरवाः पन्पीकृतस्वरमयुग्मयुग्मगीयताम् ॥ ६-४४
अभावाभिमानो क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा ।

७५-तनुहाणि पुरो विजितध्वनेर्धवलपक्षविहंगमकूजितै ।
जनलुरक्षमयेव शिखण्डिन परिभवोऽरिभवो हि मुद्गु मह ॥ ६-४५
गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा चाभावाभिमाने हेतुगा ।

७६-कृनमद्रं निगदन्त इवाकुलोक्तेनजगत्त्रयमूर्जमतङ्गजम् ।
यवुरयुकच्छदगुच्छदमुगन्धयः सततयास्ततयानगिरीऽग्निभि ॥ ६-४०
जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

७७-विगतवारिधरावरणाः क्वचिद्दृष्ट्युरल्लमितामिलतासिता ।
क्वचिदिवेन्द्रगजाजिनकञ्चुका शरदि नीरदिनीर्यद्वो दिश ॥ ६-४१
वाच्योत्प्रेक्षा सा च रूपकमूला ।

७८-विलुलितामनिलैः शरदङ्गना नवमरोहकेशरसंभवाम् ।
विकरितु परिहामविधित्पया हरिवधूरिव धूमिमुदक्षिपत् ॥ ६-४२
वाच्योत्प्रेक्षा सा च रूपकमूला ।

- ८५-हरितपत्रमयीव मरुद्गणैः स्रगवनद्धमनोरमपल्लवा ।
मधुरिपोरभिताम्रमुखी मुद्ग दिवि तता विततान शुकावलिः ॥ ६-५१
- गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।
- ८६-स्मितसरोरहनेत्रसरोजलामतिसिताङ्गविहगहसद्विवम् ।
अकलयन्मुदितामिध सर्वत स शरद शरदन्तुरदिङ्मुखाम् ॥ ६-५४
- द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च रूपकमूला ।
- ८७-गुणमदूयत याऽघरपल्लवक्षतिरनावरणा हिममारतैः ।
दशनरश्मिपटेन च सीत्कृतैर्निवसितेव सितेन मुनिबंधो ॥ ६-५८
- क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा ।
- ८८-व्रणभृता सुतनो कलसीत्कृतस्फुरितदन्तमरीचिमय दधे ।
स्फुटमिवावरण हिममारतैर्भृदुतया दुतयाघरलेखया ॥ ६-५९
- क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा ।
- ८९-कुसुमयन्कलिनोरलिनोरवमंदविवासिभिराहितहृत्कृतिः ।
उपपन्न निर्भ्रमंयत प्रियान्वियुवतीर्यवती शिगिरानिल ॥ ६-६०
- क्रियागतगम्योत्प्रेक्षा सा च हेतुगा ।
- ९०-अभिषिपेणयिषु भुवनानि य स्मरमिवाभ्यत लोध्ररजश्चय ।
सुभितसैन्यपरागविषाण्डुरद्युतिरय तिरयन्नुदभूद्दिगः ॥ ६-६४
- जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।
- ९१-शिशिरमासमपास्य गुणोऽस्य न क इव शीतहरस्य कृचोष्मण ।
इति धियास्तरूप परिरेभिरे धनमतो नमतोज्जुमत्तान् प्रियाः ॥ ६-६५
- गुणगतगम्योत्प्रेक्षा उपात्तविषया च सा ।

- ६२-प्रधिनवङ्गमयी रजसाधिकं मलिनिताः शुभनोदलतानिनः ।
स्फुटमिति प्रसवेन पुरोऽहसत्पदि कुन्दलता दलतानिनः ॥ ६-६६
क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा फलगा च सा ।
- ६३-प्रतिमुरभिरमात्रि पुष्पधियामतनुतरतयेव सनानकः ।
तरणपरमूनः स्वनं रागिणामतनुत रतये वसन्तानकः ॥ ६-६७
गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च उपमामूला ।
- ६४-जगद्वशीक्तुं मिमांस्मरस्य प्रभावनीके तनवै जयन्तीः ।
इत्यस्य तेने कदनीमंघुश्री प्रभावनी केतनवैजयन्तीः ॥ ६-६८
द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।
- ६५-स्मररागमयी वपुस्तमिस्रा परिनस्तार र्वैरसत्यवश्यम् ।
प्रियमाप दिवापि कोकिले स्त्री परितस्ताररवे रस्यवश्यम् ॥ ६-७०
त्रिमास्वरूपागम्योत्प्रेक्षेयम् ।
- ६६-गतवतामिव विस्मयमुच्चकैरमकलामलपल्लवलीलया ।
मधुकृताममकृद्गिरमावली रसकलामलपल्लवलीलया ॥ ६-७१
गुणहेतुत्प्रेक्षा सा च गावरी ।
- ६७-कुर्वन्तमित्यतिभरेण नगानवाचः
पुष्पैर्विराममलिनां च न गानवाचः ।
श्रीमान्ममस्तमनुनानु गिरौ विहृतुं
विभ्रत्यचोदि म मयूरगिरा विहृतुम् ॥ ६-७२
गम्योत्प्रेक्षा सा च जातिस्वरूपगा ।
- ६८-इति वदति मञ्जीजनेज्जुरागाद्व्यित्तमामपरदिवरं प्रतीक्ष्य ।
तदनुगमवभादनायतानि न्यधित मिमान इवावनि पदानि ॥ ७-१३
क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

६६-मधुमयनवधरिवाह्वयन्ति भ्रमरकुलानि जगुयंदुत्मुकानि ।
तदभिनयमिवावलिर्वनानामतनृत नूतनपल्लवाङ्गुलीभि ॥ ७-२४
क्रियास्वरूपोत्प्रेक्षा सा च प्रतीयमाना रूपवानुप्राणिता ।

१००-प्रसक्लकलिकाकुलीवृत्तालिस्मलनविकीर्णं विवासिकेशरारणाम् ।
मरुदवनिर्हृत्वा रजो वधूम्य समुपहरन् विचकार कोरकाणि ॥ ७-२६
जातिगतगम्योत्प्रेक्षा सा च फलगा ।

१०१-रथचरणघराङ्गनाकराब्जव्यतिवृत्सपद्पात्तसौमनस्याः ।
वगति मुमननस्तदादि नूनं दधति परिस्पृष्टमथंतोऽभिधानम् ॥ ७-२८
गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा हेतुगा रूपवानुप्राणिता च ।

१०२-मुदिनमधुमुजो भुजेन गालाञ्चलितविशृङ्खलनह्वक ध्रुवत्प्याः ।
तरुतिशयितापराङ्गनाया शिरसि मुदेव मुमोच पुष्पवपम् ॥ ७-३०
गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा हेतुगा रूपकानुप्राणिता च ।

१०३-सरजसमकरन्दनिर्भरानु प्रसवविभूतिषु भूम्हा विरक्तः ।
ध्रुवममृतपतामवाञ्छयामावधरमनुं मधुपस्तवाजिहीते ॥ ७-४०
जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च श्लेषानुप्राणिता ।

१०४-मुद्गरुपहसितामिवालिनार्दवितरमि न कलिका किमर्थमेनाम् ।
वसतिमुपगतेन घाम्नि तम्या शठ वनिरेष महास्वदाद्य दत्तः ॥ ७-४४
क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

१०५-स्पृष्टमिदमभिचारमन्त्र एव प्रतियुवतेरभिधानमङ्गनानाम् ।
वरतनुरमुनोपहृय पत्या मद्रुवमुमेन यदाहताप्यमूर्च्छं ॥ ७-४८
गुणगतगम्योत्प्रेक्षा सा च क्रियातिमिता ।

- १०६-प्रवजितमधुना तवाहमक्षणे खचिरतयेत्यवनम्य लज्जयेव ।
श्रवणकुवलय विलासवरया भ्रमरस्नेहकण्ठमाचक्षे ॥ ७-६०
क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।
- १०७-श्लयशिरमिजपाशपातभारादिव नितरा ननिमद्भिरसभागैः ।
मुकुलितनयनैर्मुस्तारविन्दैर्घनमहतामिव पक्ष्मणा भरेण ॥ ७-६१
जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च लपात्तविषया ।
- १०८-प्रवसितलनितक्रियेण याह्वोर्ननिततरेण तनीयसा युगेन ।
सरसकिसलयानुरञ्जितर्वा करकमलैः पुनरुत्तरक्तभाभिः ॥ ७-६४
इवार्थे वागवद् प्रयुक्त । जातिगतवाच्योत्प्रेक्षात्र ।
- १०९-स्मरसरसमुर स्थलेन पत्युर्विनिमयमक्रमिताङ्गरागरागैः ।
भृगभतिशयक्षेदसांभवे स्तनयुगलैरितरेतरं निपण्णैः ॥ ७-६५
हेतूत्प्रेक्षा सा च गुणगतवाच्या ।
- ११०-नीरुध्रद्रुमसिशिरा भुव व्रजन्तो
साशङ्कं मुहुरिद कौमुकारररेन्ता ।
पस्पर्शं क्षणमनिनाकुलीकृतानां
शाखानामतुहिनरग्मिरन्तरालं ॥ ८-
गुणहेतूत्प्रेक्षा सा वाच्या फलगा च
- १११-एकस्यास्तपनकरैः करानिताया
विभ्राणः सपदि मिनोष्णदारसुत्वम् ।
सेवायै वदनसरोजनिजितश्रो-
रागत्य प्रियमिव चन्द्रमाश्चकार ॥ ८-४
क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

११२-श्रीमद्भिजितपुलिनानि माघवीना-
मारोहैनिविडवृहन्नितम्बविम्बैः ।
पापाणस्खलनबिनोलमानु नूनं
दैनक्ष्याद्यपुरवरोधनानि सिन्धो ॥ ८-८

वाच्यगुणहेतुत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

११३-उत्क्षिप्तस्फुरितसरोरुहार्ध्यमुच्चै
सस्नेह विहृगस्तैरिवालपन्तो ।
नारीणामथ सरसी सफेनहामा
प्रोत्थेव व्यतनुत पाद्यमूर्मिहस्तैः ॥ ८-१४

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च रूपकानुप्राणिता ।

११४-नित्याया निजवसतेनिरामिरे य-
द्रागेण श्रियमरविन्दत. करार्थं ।
व्यक्तत्वं नियतमनेन निग्युरस्याः
सापत्न्य क्षितिमुनविद्विपो महिष्य. ॥ ८-१५

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा जातिगयोक्त्यनुप्राणिता ।

११५-प्रास्वन्दन् कथमपि योषितो न याव-
द्भ्रीमत्य. प्रियकरधायंमाणहस्ता. ।
श्रोत्सुक्वात्शरितममूस्तदम्बु ताव-
त्संक्रान्तप्रतिमतया दद्यादिवान्तः ॥ ८-१६

क्रियास्वरूपोत्प्रेक्षा सा च वाच्या ।

११६-प्रादातुं दयितमिवावगाढमारा-
दूर्मोणां ततिनिरभिप्रसायंमाण ।

कस्याश्चिद्विततचलच्छिद्राङ्गुलीको
लक्ष्मीवान् मरसि रराज केनहस्त ॥ ८-२७
क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा चानुपात्तविषया ।

११७-योग्यस्य त्रिनयनलोचनानलात्रि-
निदंघस्मरपृतनाधिराज्यलक्ष्म्या ।
कान्ताया करकलशोद्यतं पयोभि-
वंक्रेन्दोरकृत महाभिषेकमेक ॥ ८-३३
गुणगतगम्योत्प्रेक्षा सा च उपात्तविषया ।

११८-मिञ्चन्त्या कथमपि बाहुमुन्नमय्य
प्रेयास मनसिजदु न्दुर्वलायाः ।
सोदर्शं बलयमवागलत्कराग्रा-
ल्लावप्यथिय इव शेषमङ्गनाया ॥ ८-३४
गुणनिमित्तजातिस्वरूपोत्प्रेक्षा ।

११९-स्निह्यन्ती दृग्मपरा निधाय पूर्णं
मूर्तेन प्रणयरमेन वारिणोव ।
कदर्पप्रवणमनाः मन्वीमिसिद्धा-
लक्ष्येण प्रतियुवमञ्जलि वकार ॥ ८-३५
गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा चाभावाभिमानो ।

१२०-प्रेम्णोरः प्रणयिनि मिञ्चति प्रियायाः
सतापं नवजलविप्रुषो गृहीत्वा ।
वद्धता कठिनकुचस्यलाभिघाता-
दासना भृगमपराङ्गनामघातुः ॥ ८-४०
गुणगतगम्योत्प्रेक्षा सा च हेतुगा ।

१२१-हृतावा प्रनिमखि कामिनान्यनाम्ना
 ह्रीमत्प्रः सरमि गलन्मुखेन्दुकान्ते ।
 यन्तधि व्रतमिब वतुं मथुवर्षे
 भूमान गमयितुभीपिरे पयामि ॥ ८-४२

वाच्योत्प्रेक्षा सा च क्रियागतहेतुगा ।

१२२-भोगन्ध्य दधदपि काममङ्गनाना
 इरत्वाद्गतमहमाननोपमानम् ।
 नेदीयो जितनिदि नृजयेव तासा-
 मालोने पयामि महोत्पन्न ममज्ज ॥ ८-४८

मुग्गतगम्योत्प्रेक्षा ।

१२३-प्रभ्रष्टे सरभममम्भनोऽवगाह-
 क्रोडाभिर्विदन्तिनभूयिवापिगङ्गाः ।
 घ्राकल्ने मग्मि हिरण्मयैर्वधना-
 मौर्वाभिद्युतिमकलैरिव व्यराजि ॥ ८-४६

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च पलगा ।

१२४-ध्राम्माकी युवतिहनामसौ तनोति
 च्छायैव श्रियमनपायिनी किमेभि ।
 मत्सैवं स्वगुणपिधानमाम्यसूर्ये
 पानीयैरिति विदधाविरेऽज्जनानि ॥ ८-५०

प्रतीयमानोत्प्रेक्षा सा च क्रियागतोपात्तविषया ।

१२५-निधीने सति हरिचन्दने जलोर्ध-
 रापाण्डार्गतपरभागया ह्मनाया ।

ग्रह्णाय स्तनकलशद्वयादुपेये
विच्छेद सहृदययेव हारयष्ट्या ॥ ८-५१

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च गुणनिमित्ता ।

१२६-स्नान्तीनां बृहदमलोदबिन्दुचित्रौ
रेजाते रुचिरदृशामुरोजकुम्भौ ।
हारारणा मणिभिरुपश्रितौ समन्ता-
दुत्सूर्त्रगुणवदुपघ्नकाम्ययेव ॥ ८-५३

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्लेषानुप्राणिता च सा ।

१२७-अश्याद्भिर्जलमभि भूपणवंधुना-
मङ्गम्यो गुहमिरमज्जि लज्जयेव ।
निर्माल्यैरथ ननतेऽवधीरिताना-
मप्युच्चैर्भवति लघीयसा हि घाष्ट्यैम् ॥ ८-६०

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा अर्थान्तरन्यासमूला च सा ।

१२८-शीताति बलवदुपेयुपेव नीरं-
रासेकाच्छिन्निरसमोरकम्पितेन ।
रामाणामभिनवयौवनोष्मभाजो-
राश्लेषि स्तनतटयोर्नवागुकेन ॥ ८-६२

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा भावाभिमाने हेतुगा ।

१२९-श्चोतद्भि समधिकमात्तमङ्गसङ्गा-
ल्नावप्यं तनुमदिवाभ्यु वाससोऽर्न्तः ।
उत्तरे तरलतरङ्गरङ्गलीला-
निष्णातैरथ सरसः प्रियासमूहैः ॥ ८-६३

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

१३०-वानांनि न्यवन्त यानि योषितस्ताः

शुभ्राभ्रद्वृत्तिभिरहासि तं मुं देव ।

अत्याधु स्तपनगलज्जलानि यानि

म्यूनाध्रुस्रुत्तिभिररोदि तं शुचेव ॥ ८-६६

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा उपात्तविषया च सा ।

१३१-इति धीतपुरंघ्निसत्नरान्मुरनि मज्जनेन

श्रियमाप्तवतोऽतिगायिनीमपमलाङ्गमानः ।

अवलोच्य तदैव यादवानपरवारिरामो.

सिमिरेतररोचिषाप्यपा ततिपु मबनुमीपे ॥ ८-६६

द्रव्यगतगम्योत्प्रेक्षा अनावाभिमानेऽनुपात्तविषया च सा ।

१३२-गतवत्पराजत जपाधुनुमस्तब्रच्छुती दिनकरेऽवनतिम् ।

बहानानुरागबुम्बिन्ददलप्रतिबद्धमध्यमिव दिग्बलयम् ॥ ८-६७

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

१३३-अथ सान्द्रनाध्यकिरणारगिन हरिहेतिदृति मिधुनं पततो ।

पृषगुन्पपात विरहानिदलद्दयन्नुतानृगनुनिमिव ॥ ८-६४

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा स्वस्वगा च सा ।

१३४-दिवसोजुमिन्नमगनद्वितय रिमिहास्यने बत मयाबनया ।

गचिभर्तु रस्य विरहाधिगमादिति मंध्ययापि नपदि व्यगमि ॥ ८-६५

क्रियागतगम्योत्प्रेक्षा फलगा च सा ।

१३५-पतिते पतद्भृगुराजि निजप्रतिबिम्बरोषित इवाम्बुनिधौ ।

अथ नागपूषमनिनानि जगत्परितस्तनानि परितन्तरिरे ॥ ८-६६

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

१३६-प्रवर्षार्थं कार्यगुरुनामभवन्न भयाम सान्द्रतमनतममम् ।

मुत्तनो. स्तनी च दयितोपगमे तनुरोमरात्रिपथवेपथवे ॥ ६-२२

क्रियागतगम्योत्प्रेक्षा फलगा च मा ।

१३७-वसुधान्नि सृनमिवाहिते. पटल फणामणिमहम्भ्रुचाम् ।

स्फुरदशुजालमथ नीतरुच. ककुभ समम्ब्रुस्त भाषवनीम् ॥ ६-२५

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा गृणनिमित्ता च मा ।

१३८-विशदप्रभापरिगत विबभावुदयाचमभ्यवहितेन्दुवपु ।

मुखमप्रकाशदशनं शनकं: सविलासहासमिव शक्रदिशः ॥ ६-२६

गृणगतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

१३९-नवचन्द्रिकाकुमुमकीर्णतमः कवरीभृतो मलयजाद्रीमिव ।

ददृशे सलाटनटहारि हरेर्हरितो मुखे तुङ्गिनगर्मदलम् । ६-२८

गृणगतस्वरूपोत्प्रेक्षा वाच्या च मा ।

१४०-उदमज्जि कंटभजिनः शयनादपनिद्रपाण्डुरमगोजरुचा ।

प्रथमप्रबुद्धनदराजनुतावदनेन्दुनेव तुहिनद्युतिना ॥ ६-३०

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा मा च स्वरूपगा ।

१४१-दिवसं भृशोप्यारुचिपादहतां म्दतीमिवानवरतानिरुतः ।

मुहुरामृशान् मृगधरोऽप्रकरैरुदशिश्वमत् कुमुदिनीवनिताम् ॥ ६-३४

गृणगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च मा ।

१४२-भवनोदरेषु परिमन्दतपा शयितोज्जसः स्फटिकयष्टिरुचः ।

भवलम्ब्य जालकमुखोपगतानुदनिष्ठदिन्दुकिरणान्मदन ॥ ६-३६

क्रियागतगम्योत्प्रेक्षा मा च फलगा ।

१४३-अविभाक्तेषु विषय प्रथम मदकोऽपि नूनमभवत्तमसा ।।

उदिते दिशः प्रवटयत्यगुना यदधर्मं धाम्नि धनुराधेऽङ्गमे ॥६-४०

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

१४४-ककुभा मुष्णानि सहसोज्ज्वलयन् दधदाकुलत्वमधिक रेतये ।-

अदिदीपदिन्दुरपरो दहनः कुमुमेषु मयिनयनप्रभवः ॥६-४१

द्रव्यगतगम्योत्प्रेक्षा उपात्तविषया च सा । ।।

१४५-ध्रुवमागता प्रतिहति कठिने मदनेपवः कुचतटे महति ।

इतराङ्गवन्न यदिद गरिमग्लपितावलग्नमगमत्तनुताम् ॥६-४२

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा । ।।

१४६-मम रूपकीतिमहाद्भुवि यस्तदनु प्रसक्तहृदयेयमिति ।

त्वयि मत्सरादिव निरस्तदय नुतरा क्षिणाति मनु ता मदतः ॥६-४३

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

१४७-तव सा कथासु परिघट्टयति श्रवण यदङ्गुलिमुत्तेन मुहुः ।।

घनता ध्रुव तयति तेन भवद्गुणसूगपूरितमत्ततया ॥ ६-४४

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा उपात्तविषया च सा ।

१४८-दधति स्फुट रतिप्लोरिव-नितेताः यदुत्पलपतामहज ।

हृदय निरन्तरवृहत्काठिनस्तनमण्डलावरणमप्यभिदन् ॥६-४५

जातिगतगम्योत्प्रेक्षा फलगा च सा । । ।

१४९-दयिताहृतस्य युवभिर्मंससः परिभूटनामिव गर्भे अयमम्

उदिते तत सपदि नमधपदं शरणशक्तेऽनुपदिभिः प्रयये ॥ ६-४६

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा फलगा च सा । ।

१५०-निपपात मर्ममभृतीश्रवणादसितश्रुव. प्रणदितानि कुनम् । १००

३ दयितावलोकविकेसप्रयनप्रमरप्रतुश्रमिव धारिरुहम् ॥ ६-७१

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगात्र सा । १००

१५१-उगनेतुमुद्रतिमनेकदिवं कुचयोयुनेन तस्सा कलितान् । १००

रुभमोतिधनुभुषगतः सहमापस्त्रिम्य कश्चन लघुमयत् ॥ ६-७२

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षानुपासत्रियमाप्य स ॥ १००

१५२-तदमुक्तमङ्ग तवधिदवत्तृजापनमृत्तं धंदीक्षणासहस्रतयम । १००

४ प्रकटीकृतभिर्भृति येन सप्तु स्फुटमिन्स्वाद्यमपि गोत्रमिदा । ६-७०

श्लेषानुप्राणितजातिगतवाच्योत्प्रेक्षा १००

१५३-आनोक्य प्रिद्धतममंशुके विनीवौ यत्तस्ये तमितमुषेन्दु सत्तवत्या । १००

तन्नून पदमवलोक्यावभूवे मानस्य द्रुतमपयानमास्थितस्य ६-७४

जानिगतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगात्र सा १००

१५४-मोपचारमुपशान्तविचार सानुतपमनुतपंपदेन १००

ते मुहूर्तमय सूतमपीप्यन् प्रेममानमवधूय वधु म्वा ॥ १०-२

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगात्र सा १००

१५५-दत्तमिष्टमया मधु पत्युर्बहिमापपिवतो रसव्रिताम् १००

यत्मुदणंमुकुटागुमिरामोच्चैतदाविरहितैरपिपीतम् ॥ १०-६

जानिगतप्रतीयमानोत्प्रेक्षा सान्त्वःश्लेषमूना १००

१५६-स्वादनेन सुननोरविचारादोप्यतः समक्विष्टरसोऽत्र १००

यन्यन्नन्यदिव मम्मधु यूतः स्वादमिष्टमतनिष्ट तदेव ॥ १०-७

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगात्र सा १००

- १५७-पीतवत्यभिमतं मधुतुल्यस्वादमोघरुचकं विददङ्क्षी ।
लभ्यते स्म परिरक्ततयात्मा यावकेन वियतापि युवत्या ॥ १०-६
गुणगतगम्योत्प्रेक्षा सा च तुल्ययोगितानुप्राणिता ।
- १५८-पीतशीघ्रमधुरमिधुनानामाननं परिहृतं चपकान्त ।
ब्रीडया रुदिवालिविरावंनीलनीरजमगच्छदघस्तान् ॥ १०-११
जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।
- १५९-अप्रसन्नमपराद्धरि पत्यो कोपदीप्तमुररीकृतधैर्यम् ।
क्षालितं नु शमितं नु वधूना द्रावितं नु हृदयं मधुवारं ॥ १०-१४
सदेहानुप्राणिता जातिगतगम्योत्प्रेक्षा ।
- १६०-कुर्वता मुकुलिताश्रियुगानामङ्गमादमवमादिनवाचाम् ।
द्विष्यंथेव हरता ह्लियमामा तद्गुणं स्वयमकारि मदेन ॥ १०-३०
जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।
- १६१-क्षीवतामुपगतास्वनुवेलं तामु रोषपरितोषवतीषु ।
अग्रहीन्नु सगरं धनुर्गुणमास नृजिभ्रतनिपङ्गमनङ्ग ॥ १०-३४
यथासंख्यानप्राणिता गुणगतगम्योत्प्रेक्षा ।
- १६२-त्र समानमुपयन्तरि बध्वाः श्लिष्टवत्युपमपत्ति रसेन ।
प्रात्मनैव हरुथे कृतिनेव स्वेदमङ्गं वसनं जघनेन ॥ १०-४५
जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।
- १६३-पीडिते पुर उरःप्रतिषेधं भर्तारि स्तनयुगेन युवत्या ।
स्पष्टमेव दन्तं प्रतिनार्यास्तन्मयत्वमभवद्धृदयस्य ॥ १०-४६
जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

१६४-मप्रवेष्टुमिव योपित ईषु दिलप्यता हृदयमिष्टतमानाम् ।
आत्मनः सततमेव तदन्तर्वनिनो न खलु नूनमजानन् ॥ १०-४८

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

१६५-स्नेहनिर्भरमधत्त बधूनामाद्रंता वपुरमनामन्त ।
यूनि गाढपरिरम्भिणि वस्त्रकनोपमम्बु बवृपे यदनेन ॥ १०-४९

क्रियागतगम्योत्प्रेक्षा श्लेषानुप्राणिता च सा ।

१६६-न स्म मानि वपुषः प्रमदानामन्तरिष्टनमसगमजग्मा ।
यद्बहुर्वहिरवाप्य विक्रम व्यानशे तनुहृहाष्यपि हर्षे ॥ १०-५०

गुणगतगम्योत्प्रेक्षा श्लेषानुप्राणिता च सा ।

१६७-आहत कुचतटेन तस्ण्याः माधु सौहममुनेति पपात ।
बुद्ध्यन प्रियतमोरसि हारात्पुष्पवृष्टिरिव भोक्तिकवृष्टि ॥ १०-५१

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा उपमानुप्राणिता च सा ।

१६८-सीत्कृतानि मणितं करुणोक्ति स्निग्धमुक्तमलमर्षदवामि ।
हारभूषणरवाश्च रमण्याः कामसूत्रपदतामुपजग्मुः ॥ १०-५२

क्रियागतगम्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

१६९-ईदृशस्य भवतः कथमेतल्लाघवं मुहूरतीव रतेषु ।
क्षिप्तमायतमदर्शयदुर्व्यां काञ्चिदाम जघनस्य महत्त्वम् ॥ १०-५३

जातिगतगम्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

१७०-मृष्टचन्दनविशेषकभक्तिभ्रंष्टभूषणकदयितमाल्य ।
सापराध इव मण्डनमासीदात्मनैव मुदृशामुपभोगः ॥ १०-५४

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

१७१-योपित. पतितकाञ्चनकाञ्ची मोहनातिरभसेन नितम्बे ।

मेखलेव परित स्म विचित्रा राजते नवनसक्षतलक्ष्मी ॥ १०-२५

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

१७२-इति मदमदनाभ्या रागिण स्पष्टरागा-

ननवरत्तरतथ्रीसङ्गिनस्तानवेश्य ।

अभजत परिवृत्ति साथ पर्यस्तहस्ता

रजनिरवनतेन्दुर्लज्जयाधोमुखीव ॥ १०-२१

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

१७३-उदयमुदितदीप्तिर्याति य सगतौ मे

पतति न वरमिन्दु सौऽपरामेष गत्वा ।

स्मितरुचिरिव सद्यः साम्यसूय प्रभेति

स्फुरति विशदमेवा पूर्वंकाष्ठान्ङ्गनाया ॥ ११-१२

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

१७४-मदरुचिमरणोद्गच्छता तन्मिभनस्य

त्यजत इव चिराय स्यायिनीमानु लज्जाम् ।

धमनमिव मुग्धस्य न्र सते सप्रतीदं

सितकरकरजाल वासदागायुवत्या ॥ ११-१६

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा निदर्शानानुप्राणिता च सा ।

१७५-अनिमिपमत्रिरामा रागिणा सर्वरात्र

नवनिधुवनलीलाः कौतुकेनातिबीड्य ।

इदमुदवमितानामस्फुटालोकमंथ-

प्रयनमिव मनिद्रं घूर्णते दंपमचि. ॥ ११-१८

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

१७६-नेवकुमुदवनश्रीहासकेलिप्रसङ्गा-
दधिकरुचिरशेषामप्युषा जागरित्वा ।
अयमपरदिशोऽङ्गे मुञ्चति सस्तहस्तः ।
शिशयिपुरिव पाण्डु म्लानमात्मानमिन्दु ॥ ११-२२

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा समामोषितमूला च सा ।

१७७-सपदि कुमुदिनीभिर्मीलित हा क्षपापि
क्षयमगमदपेतास्तारकास्ताः समस्ताः ।
इति दयितकलत्रश्चिन्तयन्नङ्गमिन्दु-
वंहति कुरामशेष अष्टशोभ द्युचेव ॥ ११-२४

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

१७८-प्रकटमलिनलक्ष्मा मृष्टपत्रावलीकं -
रधिगतरतिशोभं प्रत्युषः प्रोषितश्रीः ।
उपहसित इवासो चन्द्रमाः कामिनीनां
परिणतशरकाण्डापाण्डुभिर्गण्डभागैः ॥ ११-२०

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

१७९-सकलमपि निकाम कामलोलाव्यनारी-
रतिरभसविमर्देभिन्नवत्यङ्गरागे ।
इदमतिमहदेवाश्चर्यमादचर्यधाम्म-
स्तव ग्वलु मुखरागो यन्न भेद प्रयातः ॥ ११-३१

जातिगतगम्योत्प्रेक्षा गुणनिमित्ता च सा ।

१८०-कृतगुरुतरहारच्छेदमालिङ्गय पत्यो
परिशिषिलितगात्रे गन्तुमापृच्छमाने ।

विगलितनवमुक्तास्थूलवाष्पाम्बुविन्दु-
स्तनयुगमवलायास्तत्क्षणं रोदित्तीव ॥ ११-३८

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

१८१-भवकनकपिशाङ्ग वासराणां विधातुः
ककुभि कुलिशपाणेर्भाति भासां वितानम् ।
जनितमुवनदाहारम्भमम्भामि दग्ध्वा
ज्वलितमिव महान्धेरुध्वंमौर्वानिलाचि ॥ ११-४३

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

१८२-विततपृथुवरन्नातुत्यरूपमंयूग्मैः
कलश इव गरीयान्दिग्भिराकृष्यमाणाः ।
कृतचपलविहंगालापकोलाहलामि-
र्जलनिघजलमध्यादेप उत्तार्यतेऽर्कः ॥ ११-४४

जातिगतगम्योत्प्रेक्षा उपमानुप्राणिता च सा ।

१८३-पयसि सलिलराशेर्नक्तमन्तनिमग्नः
स्फुटमनिशमतापि ज्वालया वाडवाग्नेः ।
यदयमिदमिदानीमङ्गमुद्यन्दघाति
ज्वलितखदिरकाष्ठाङ्गारगौरं विवस्वान् ॥ ११-४५

द्रव्यगतगम्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

१८४-प्रतुहिनरविनासो केवल नोदयाद्रिः
क्षणमुपरिगतेन क्षमानृत. सर्व एव ।
नवकरनिकरेण स्पष्टवन्धूकसून-
स्तवकरचितमेते शेखरं विभ्रतीव ॥ ११-४६

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

१८५-परिणतमदिराभं भास्करेणांशुवासां-
स्तिमिरकरिषदाया सर्वदिशु क्षताया ।

रधिरमिव बहन्त्यो भान्ति बालातपेन
द्वुरितमुभयरोधोवारितं वारि नद्य ॥ ११-४६

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा रूपकानुप्राणिता च सा ।

१५६-अधिरजनि दधूभिः पीतमैरेयरिक्तं
कनकचपकमेतद्रोचनालोहितेन ।
उदयदहिमरोचिज्योतिपाकान्तमन्त-
मंधुन इव तथैवापूर्णमद्यापि भङ्गति ॥ ११-५१

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

१५७-प्लुतमिव निशिरांसोरुगुभिर्यन्निशासु
स्फटिकमयमराजद्राजताद्विस्वस्तामम् ।
अरुणितमकठोरैर्वैश्व कश्मीरजाम्भः-
स्नपितमिव तदेतद्भ्रानुभिर्भाति भानो ॥ ११-५३

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

१५८-चिरमतिरसलौल्यादध्वन्यं लम्बिताना
पुनरयमुदयाय प्राप्य धाम स्वमेव ।
दलितदलकपाट, पट्पदानां सरोजे
सरभम इव मुक्तिस्फोटमर्कः करोति ॥ ११-६०

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

१५९-युगपदयुगसन्निस्तुल्यनन्ध्वंमंयुम्भ-
दंगसतदलभेद कौतुकेनाशु कृत्वा ।
धियमनिकुलगीर्तुर्ललितां पङ्कजान्त-
भवनमधिगयानामादरात्पश्यतीव ॥ ११-६१

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

१६०-अदयमिव कराग्रैरेष निष्पीड्य सद्यः
सशधरमहरादौ रागवानुष्णरहिम् ।

अवकिरति नितान्तं कान्तिनिर्यासमब्द-
स्तुतनवजलपाण्डुं पुण्डरीकोदरेषु ॥ ११-६२

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा उपमानुप्राणिता च सा ।

१६१-प्रविकसति चिराय द्योतिताशेषलोके

दशशतकरमूर्ताविक्षिणोव द्वितीये ।

सितकरवपुषामो लक्ष्यते सप्रति द्यौ-

विगलितकिरणेन व्यङ्गितैकेक्षणैव ॥ ११-६३

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा गुणनिमित्ता च सा ।

१६२-उत्क्षिप्तगात्रः स्म विडम्बयन्ननः समुत्पतिष्यन्तमगेन्द्रमुच्चकौ ।

घ्राकुञ्चितप्रोहनिष्पितक्रम करेणुरारोहयते निषादिनम् ॥ १२-१

जातिगतगम्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

१६३-यान्तोऽनृशान्तश्चरणैरिवावनि जवात्प्रचोर्णैरमितः प्रकीर्णकैः ।

अद्यापि सेनातुरगा सविस्मयैरलूनपक्षा इव मेनिरे जनैः ॥ १२-१७

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

१६४-नूणं प्रणैश्चा कृतनादमुच्चकं. प्रणोदितं वेतरमुग्धमध्वनि ।

प्रात्मीयनेमिघ्नतमान्द्रमेदिनीरजश्चयाक्रान्तिनयादिवाद्भवत् ॥ १२-१६

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

१६५-व्यासेद्भुमस्मानवधानतः पुरा

चलत्पसावित्युपकण्यमन्नसौ ।

गीतानि गोप्या. बलम मृगवज्रो

न नूनमतीति हरिष्यंलोकयत् ॥ १२-४३

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

- १६६-आलोकयामास हरिमंहीधरानधिभ्रमन्तीर्गजताः पर शसाः ।
उत्पातवातप्रतिकूलपातिनीरूपत्यकाभ्यो बृहती शिला इव ॥१२-५०
जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।
- १६७-प्रासादगोभातिशयालुभि पथि प्रभानिवासा पटवेदमभिर्बभुः ।
नूनं सहानेन वियोगविकलवा पुरः पुरश्रीरपि नियंथौ तदा ॥ १२-६३
जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।
- १६८-वर्ष्मं द्विपाना विरुदन्त उच्चकंबनेचरेम्यश्चिरमाचचक्षिरे ।
गण्डस्थलाघर्षगलन्मदोदकद्रवद्रुमस्कन्धनिलायिनोऽलय ॥ १२-६४
जातिगतगम्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।
- १६९-उद्धूतमुच्चैर्ध्वंजिनीभिरशुभि प्रतप्तमम्परांतया विदस्वतः ।
माल्लादिकह्लारसमीरणाहते पुर पपाताम्भसि यामुने रज. ॥ १२-६६
जातिगतगम्योत्प्रेक्षा गुणानिमित्ता च सा ।
- २००-अभ्युद्यतस्य क्रमितुं जवेन गा तमालनीला नितरां धृतायति ।
सीमेव सा तस्य पुर. क्षणवभौ बलाम्बुराशेर्महतो महापगा ॥१२-७०
जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा रूपकानुप्राणिता च सा ।
- २०१-लोलैररिर्ब्रंश्वरशौरिवाभितो जवाद्ब्रजन्तीभिरमी सरिञ्जनैः ।
तोभि प्रतेरे परितः प्लवोदितभ्रमोनिमोलल्ललनावलम्बितैः ॥ १२-७१
जातिगतगम्योत्प्रेक्षा उपमामूला च सा ।
- २०२-मीमन्त्यमाना यदुभूभृता बलैर्वभौ तरङ्गिर्गदलासितद्युतिः ।
सिन्दूरितानेकपककणाङ्किता तरङ्गिणी वेणिरिषायता भुव. ॥१२-७५
जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

२०३-अध्याहृतक्षिप्रगतैः समुच्छ्रिताननुजिह्वन्तद्वाधिमभिर्गरीयसः ।

नाव्य पय. केचिदतारिपुर्भुजं क्षिपद्भिर्स्मृन्तपरंरिवोमिभिः ॥१२-७६

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

२०४-यद्गुर्भृतरागमनलब्धजन्मन. प्रमदादभानिव पुरे महीयनि ।

सहसा तत. न सहितोज्जुजन्मभिर्वसुधाधिपोऽभिमुचनस्य निर्ययो ॥१३-१

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

२०५-गतया निरन्तरनिवासमध्युर परिनाभि नूनमवमुच्य दारिद्र्यम् ।

कुरुराजनिदंयनिपीडनानयान्मुत्समध्यरोहि मुरविद्विष श्रिया ॥१३-११

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

२०६-शिरसि स्म जिघ्रति सुरारिबन्धने ह्यनवामन विनयवामनं तदा ।

यशस्तेव वीर्यविजितामरद्रुमप्रसवेन वासितशिशोर्दहे नृपः ॥ १३-१२

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा गुणनिमित्ता च सा ।

२०७-गतयोरभेदमिति सैन्ययान्तयोरथ भानुजह्नु तनयाम्नसोरिव ।

प्रतिनादितामरविमानमानकैर्नितरा मुदा परमवेव दध्वने ॥ १३-२१

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा उपमानुप्राणिता च सा ।

२०८-मन्वभोक्षितुं क्षितिपतेरप्येषां परितः प्रकल्पितनिवेतनं बहि ।

उपरध्यमानमिव भून्ता बर्तः पुटभेदन दनुमुताग्निरेक्षत ॥ १३-२६

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

२०९-अवलोकनाय नुरविद्विषा द्विष. पटहप्रणादविहितोपहृतयः ।

अवधीरितान्यकरणोयसत्त्वरा प्रतिरध्यभोवुरय पीरयोपितः ॥१३ ३०

जातिगतगम्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

- २१०-अविष्टया निजनिकेतमुच्चकैः पवनावधूतवसनान्तपैकया ।
विहितोपशोभमुपयाति माघवे नगर व्यरोचत पताकयेव तत् ॥ १३-३६
जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।
- २११-करयुगमपद्यमुकुलापवजितैः प्रतिवेश्म लाजकुसुमैरवाकिरन् ।
अवदीर्णंशुक्तिपुटमुक्तमोक्तिकप्रकरैरिव प्रियरयाङ्गमङ्गनाः ॥ १३-३७
जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।
- २१२-धरणीधरेन्द्रदुहितुभंयादसौ विपमेक्षण स्फुटममूर्न पर्यति ।
मदनेन वीतभयमित्यधिष्ठिताः क्षणमीक्षते स्म स पुरोधिलासिनोः ॥ १३-३८
द्रव्यगतग्रम्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।
- २१३-निजसौरभभ्रमितभृङ्गपक्षतिव्यजनानिलक्षयितघर्मवारिणा त . .
अभिगौरि काचिदनिमेपदृष्टिना पुरदेवतेव वपुषा व्यमाव्यत ॥ १३-४५
जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।
- २१४-अभियाति नः सतृप एष चक्षुषो हरिरित्यखिद्यत नितम्बिनीजनः ।
न विवेद यः सततमेनमीक्षते न वितृष्णात्ता व्रजति खरवमावपि ॥ १३-४६
गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।
- २१५-प्रकृतस्वसद्यगमनादर .।क्षणं लिपिकर्मनिमित्त इव व्यतिष्ठत ।
गतमच्युतेन सह शून्यता गतः प्रतिपालयन्मन इवाङ्गनाजनः ॥ १३-४७
जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।
- २१६-अधिरान्नि यत्र निपतन्नभोलिहा कलघोतशिलवेश्मना रुचौ ।
-पुनरप्यवापदिव दुग्धवारिविद्वान्गर्भवान्मनिदाघदोधिति ॥ १३-५१
द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा उपात्तविषया च सा ।

- २१७-विपुलालबालभृतवारिदपंणप्रतिमागतरभिविरेजुरात्मभिः ।
 यदुपान्तिकेषु दधतो महीरुह मपलागरानिमिव मूनसंहृतिम् ॥१३-५७
 जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।
- २१८-सकले च तत्र गृहमागते हरी नगरेऽप्यकालमहमादिदेश सः ।
 सततोत्सव तदिति नूनमुग्मुदो रमयेन विस्मृतमनून्महीमृतः ॥१३-६७
 गुरागतवाच्योत्प्रेक्षा उपासविषया च सा ।
- २१९-त जगाद गिरमुदिगरन्निव स्नेहमाहितविवामया दृशा ।
 मज्ञकर्मणि मनः ममादधद्वाग्विदां वरमकद्वदो नृपः ॥ १४-१
 क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।
- २२०-सोलहेतिरमनाशतप्रभामण्डलेन त्वमता हसन्निव ।
 प्राज्यमाज्यमनकृदपट्टकृतं निर्मलीमममलीढ पावकः ॥ १४-२४
 जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा भावाभिमानो क्रियानिमित्ता च सा ।
- २२१-उन्नमन्मपदि धूम्रयन्दिश साग्द्रतां दधदधःकृताम्बुदः ।
 धामिधाय दहनस्य केतनः कीर्तयन्निव दिवोकसां प्रियम् ॥ १४-३०
 जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा फलस्वरूपगा च सा ।
- २२२-गच्छतापि गगनाप्रमुच्चकैर्यस्य भूधरगरीयमाङ्घ्रिणा ।
 क्रान्तकंधर इवाबलो बलिः स्वर्गमर्तुं रगमत्नुबन्धुनाम् ॥ १४-३६
 जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।
- २२३-क्रानतोऽन्ध ददृशुदिवोकसो दूरमूरमतिनीलभायतम् ।
 स्योम्नि दिव्यसरिदम्बुपद्मनिस्पर्धयेव यमुनौघमुत्थितम् ॥ १४-७७
 दम्पगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगुरानिमिता च सा ।

२२५-सुभितजंयन्निव समस्तनूपगणमत्तावकम्पयत् ।

लोलमुकुटमणिरदिम शनैरगनैः प्रकम्पितजगतत्रय गिरः ॥ १५-३

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

२२५-कतकजङ्गदद्युतिभिरस्य गञ्जितमरुत्तपिणङ्गताम् ।

क्रोधमयशिक्षिगिम्बापटलैः परितः परीतमिव बाहुमण्डलम् ॥ १५-७

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा उपात्तवियया च सा ।

२२६-वृत्रसनिधानमिव तस्य पुनरपि तृतीयचक्षुषा ।

क्रूरमजनि कुटिलभ्रु गुरुभ्रुकुटीव ठोरितललाटमानमम् ॥ १५-८

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

२२७-इति भीष्मभाषितवचोऽर्थसुधिगतवतामिव ।

सौभमगमदनिमात्रमयो गिगुपालपक्षपृथिवीभृता गणः ॥ १५-१०

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा मृणनिमित्ता च सा ।

२२८-प्रविदारितास्युत्तरोश्चनयनकुसुमोज्ज्वलः स्फुरन् ।

प्रातरहिमकरताम्रननुविपजद्रुमोऽपर इवामवदद्रुमः ॥ १५-१६

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा रूपकानुप्रासिता च सा ।

२२९-श्रमिधिस्रस्तः किमपि शङ्खवदनविकृतं व्यभाव्यत ।

श्रस्तगनाधरमिवोपलमस्त्रितदन्तपट्टि मुखमुत्तमौजसः ॥ १५-२१

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

२३०-गुहकोपददपदमापदमितयवनस्य रीड्रताम् ।

व्यात्तमशितुमिव सर्वजगद्रिकरालमास्यकुहरे विवक्षतः ॥ १५-२६

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

२३१-परितश्च धीतमुखरुक्मविलसदहिमागुमण्डलाः ।

तेनुरतनुवपुष पृथिवी स्फुटलक्ष्यतेजन इवात्मजा. धिय. ॥ १५-७८

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

२३२-प्रधिमण्डलोद्धतपरागघनवनयमध्यवर्तिनः ।

• पेतुरगनय इवागनकैर्गृह्णति स्वनव्यथितजन्तवो रथा ॥ १५-७९

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा रूपवानुप्राणिता च सा ।

२३३-प्रविवस्मत् प्रियतमस्य निगडमिव चक्षुरक्षिपन् ।

नीननलिनदलदामरुचि प्रतिपादयुग्ममचिरोडमुन्दरी ॥ १५-८०

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

२३४-मह कज्जलेन विरराज नयनवभलाम्बुमतति ।

गण्डफलकमभित सुतनो षट्पदीव शोकमयवृष्णवरमनः ॥ १५-८१

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा फलगा च सा ।

२३५-विदुषीव दशनममुष्य युवतिरतिदुर्लभं पुनः ।

याम्भमनिमिपमत्तृप्तमताः पतिभोजते स्म नृशमो दृशः पथः ॥ १५-८२

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

२३६-भ्रलक्षयत क्षणदलिताङ्गदे गदे करोदरप्रहितनिजांमघामनि ।

समुल्लसच्छकसितपाटलोपलं स्फुनिङ्गवान्स्फुटमिव कोपपावकः ॥ १५-८३

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

२३७-यदुत्पतत्पृथुतरहारमण्डलं च्यवतत द्रुतमभिदूतमूल्मुव ।

बृहच्छिलातलकठिनांमपट्टितं ततोऽभवद्भ्रमितामिवाग्निम मद ॥ १५-८४

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

- २३८-निरायतामनलशिखोज्ज्वलां ज्वलग्रसप्रभाकृतपरिवेषसपदम् ।
अविभ्रमद्भ्रमदनलोल्मुकाकृति प्रदेशिनी जगदीव दग्धुमाहुकि । १७-६
जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।
- २३९-दुरीक्षतामनजत मन्मथस्तथा यथा पुरा परिचितदाहघाष्टर्षया ।
ध्रुवं पुरः सशरममु तृतीयया हरोऽपि न व्यसहत वीभितु दृगा १७-१०
द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा गुणनिमित्ता च सा ।
- २४०-मकुङ्कुमैरविरलमम्बुविन्दुभिर्गवेषण. परिणतदाडिमारणं ।
स मत्सरम्फुटितवपुर्विनिसृतैर्बभौ चिरं निचिन इवामृजां नवं । १७-१४
द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।
- २४१-प्रतिक्षणं विधुवति शारणे शिरः शिम्बिद्धुत. वनककिरीटरश्मयः ।
अशङ्कितं युधमघुना विनन्दवमो क्षमापत्नीनिति निरराजमन्त्रिव । १७-१६
जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।
- २४२-मनोहरैः प्रकृतिमनोरमाकृतिभंयप्रदं. समितिषु भीमदर्शनं ।
मदैवतैः सततमयानप्रायिभिर्निजाङ्गवन्मुरजिदमेध्यतायुधैः ॥ १७-२६
द्रव्यगतगम्योत्प्रेक्षा गुणनिमित्ता च सा ।
- २४३-बवृंहिरे गजपतयो महानकाः प्रदध्वनुर्जयतुरगा जिहैपिरे ।
असंभवद्विरिवरगह्वरैरभूत्तदा रवेदंलित इव स्व आश्रयः ॥ १७-३१
क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।
- २४४-अनारतं रसति जयाय दुन्दुभी मघुद्विष. फलदलघुप्रतिस्वनैः ।
विनिष्पतन्मृगपतिभिर्गुहामुखैर्गता परां मुदमहमन्निवाद्रय- । १७-३२
जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

२४५-सविक्रमशमणचलेरितस्तत प्रकीर्णकैः क्षिपत इव जिते रजः ।

व्यरमिपुर्न म्बलु जनस्य दृष्टयस्तुरंगमादभिनवभाण्डमारिण ॥१७-२६

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा गुणनिमित्ता च सा ।

२४६-यियासितामथ मधुभिद्विवस्वता जनो जरन्महिषविपाणुघूसराम् ।

पुरः पतत्परबलरेणुमालिनीमलक्षयद्विंशमभिधूमितामिव ॥ १७-४१

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा रूपकानुप्राणिता च सा ।

२४७-ध्वजानुकैर्ध्रुवमनुकूलमारतप्रसारितं प्रसभकृतोपहृतयः ।

यदूनभिद्रुततरमुद्यतामुघा क्रुधा पर रयमरयः प्रपेदिरे ॥ १७-४६

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

२४८-पुरा शरक्षतिजनितानि संयुगे नयन्ति न प्रसभमसृञ्जि पङ्कताम् ।

इति ध्रुव व्यलगिपुरात्तभीतयः समुच्चकैरनलसवस्य केतवः ॥१७-५१

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा फलगा च सा ।

२४९-शिरोरुहैरलिवूलकोमलैरमी मुघा मूधे मृपत युवान एव मा ।

वलोद्धत धवलितमूर्धजनिति ध्रुवं जनाञ्जरत इवाकरोद्रज ॥१७-५८

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

२५०-द्रुतद्रवद्रथचरणक्षतक्षमातलोत्तसद्वहूलरजोवगुण्टितम् ।

युगक्षयक्षणनिरवग्रहे जगत्वयोनिधेर्जल इव मग्नभावंभी ॥ १७-६०

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा फलगा च सा ।

२५१-गजेन्द्रजाक्रमणभरावनत्रया रमातलं यदल्लिलमानशे मुवा ।

नभस्तलं बहुलतरेण रेणुना ततोऽगमत्त्रिजगदिवैवर्ता स्पुटम् ॥ १७-६१

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

२१२-मदाम्भसा परिगलितेन मन्त्रघा गजाञ्जनः जमितरजश्चयानघः ।

उपयैवस्थितधनपांशुमण्डनानलोमयत्तपटमण्डपानिव ॥ १७-६८

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

२१३-संजग्माते तावपायानपेक्षी सेनान्मोघी घोरनादौ रयेण ।

पक्षच्छेदात्पूर्वमेकत्र देगे वाञ्छन्ती वा विन्ध्यसह्यौ निनेतुम् ॥ १८-१

वा गद्द. इवार्थः । जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च हेतुस्वरूपगा ।

२१४-वधोविद्धा घोरितेन प्रयातामश्रीयानामुच्चकंरुचलन्तः ।

रौक्मा रेजुः स्यासता मृनिभाजो दर्पत्पेव व्याप्तदेहस्य शेषाः ॥ १८-५

अभावाभिमाने गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा ना च स्वरूपगा ।

२१५-मंत्रीडन्ती तेजिताश्रस्य रागादुद्यम्यारामप्रकायोत्थिनस्य ।

रंहोभाजामलघुं म्यन्दनानां हाहाकारं प्राजितुः प्रत्यनन्दन् ॥ १८-७

जातिगतगम्योत्प्रेक्षा सा चोपात्तविषया ।

२१६-कृबलिानां नांपरायान्तरायं भूरेणूनां मृत्युना मार्जनाय ।

संमार्जन्यो नूनमुद्धूयमाना भान्ति स्मोच्चैः कैतनानां पताकाः ॥ १८-८

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा चोपात्तविषया ।

२१७-घष्टानादो निस्वनो डिण्डिमानां प्रवेयाणानारवो वृंहितानि ।

श्रोमेतीद प्रत्यदोचन् गजानामुल्पाहार्यं वाचमावोरणस्य ॥ १८-१०

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च क्रियानिमित्ता ।

२१८-चेतुं जैत्राः शैकिरे नारिमैर्न्यैः पश्यन्तोऽधो लोकमस्तेपुजात्वाः ।

नागाहृडाः पार्वतानि श्रयन्तो दुर्गाणीव ज्ञानहीनास्त्रनानि ॥ १८-२४

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

२५६-भृङ्गश्रेणीश्यामभासा समूहैर्नाराचाना विद्धनीरन्ध्रदेह ।

निर्भात्रत्वादाहवेनाहतेच्छो हृष्यन्हृत्ती हृष्टरोमेव रेजे ॥ १८-४१

गुणनिमित्तवाच्योत्प्रेक्षा सा च हेतुगा ।

२६०-ब्राम्दन्तौ दन्तिन साह्मिकयादीपादण्डौ मृत्युशय्यातलस्य ।

मन्यैरन्यस्तक्षणादागगङ्गे स्वर्गस्योच्चैरुर्ध्वमार्गाधिहृष्टः ॥ १८-४३

क्रियानिमित्ता वाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

२६१-बुर्वञ्ज्योत्स्नाविप्रुषा तुल्यरूपस्तारस्ताराजालसागमिव द्याम् ।

खड्गाघातैर्दारिताहन्तिकुम्भादाभाति स्म प्रोच्छन्नमोक्तिकौष ॥ १८-४४

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा चोपमानुप्राणिता ।

२६२-हस्तेनाग्रे वीतभीति गृहीत्वा कचिद्व्याल क्षिप्तवानूध्वंमुच्चैः ।

प्रासीनाना व्योम्नि तस्यैव हेतोःस्वर्गस्त्रीणामपयामास नूनम् ॥ १८-४५

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च हेतुगा ।

२६३-तूर्यारारवैराहितोत्तालतालैर्गायन्तीभि वाहल काहनाभि ।

नृत्ते चक्षुःशून्यहस्तप्रयोग काये कूजन्वम्बुश्चैर्जहाम ॥ १८-४६

गुणगतगम्योत्प्रेक्षा सा च गुणनिमित्ता ।

२६४-गत्वा नून वंबुध सद्य रम्य मूच्छाभाजामाजगामान्तरात्मा ।

भूयो दृष्टप्रत्ययाः प्राप्नन्नाः माधीयस्ते यद्रगायाद्रियन्ते ॥ १८-४७

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च हेतुगा ।

२६५-भग्नैर्दण्डैरातपत्राणि भूमौ पर्यस्तानि प्रौढचन्द्रद्युतीनि ।

ग्राहाराय प्रेतराजस्य रोप्यस्थालानीत्र स्थापितानि स्म भान्ति ॥ १८-४८

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

२६६-रेजुभ्रंष्टा वक्षसः कुङ्कुमाङ्का मुक्ताहाराः पार्थिवाना व्यसूनाम् ।
हासास्त्रक्ष्या पूर्णकामस्य मन्ये मृत्योर्दन्ता पीतरक्तासवम्य ॥ १८-६८
जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च उपात्तविषया ।

२६७-निम्नेध्वोधी भूतमस्त्रधतानामस्र भूमी यच्चकामाचकार ।
रागार्थं तत्किं नु कौमुभमम्भ सव्यानानामन्तकान्त पुरस्य ॥ १८-६९
जातिगतगम्योत्प्रेक्षा सा चोपात्तविषया ।

२६८-उत्क्रान्तानामामिपायोपरिष्टादध्याकाश वभ्रमु पत्रवाहा ।
मूर्ता प्रमणा नूनमद्याप्यवेक्षाभामु काय त्याजिता दाम्णास्त्रं ॥ १८-७३
गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च क्रियानिमित्ता ।

२६९-भोजोभाजा यद्रणे सत्थितानामादत्तीघ्नं साधंमङ्गेन नूनम् ।
ज्वालाव्याजादुद्धमन्ती तदन्तस्तेजस्तारं दौमजिह्वा यवाशे ॥ १८-७५
जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च क्रियानिमित्ता ।

२७०-क्रव्यात्पूगैः पुष्कराण्यानकाना प्रत्याशाभिर्मेदसो दारितानि ।
आभीलानि प्राणिन प्रत्यवस्यन्कालो नून व्याददावाननानि ॥ १८-७८
जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च फलगा ।

२७१-कीर्णं रेजे नाजिभूषिः सभन्तादश्रम्याङ्गि श्राणाभाजा अस्तीर्णं ।
बह्वारम्भैरर्धसंयोजितैर्वा रूपं सप्तु मृष्टिकर्मान्तगाला ॥ १८-७९
जातिगतगम्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

२७२-इत्यालिङ्गितमालोचय जयलक्ष्म्या भयध्वजम् ।
क्रुद्धयेव क्रुधा सद्य प्रपेदे चेदिभूपति ॥ १९-२४
गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च फलगा ।

२७३-लोलासिवांलियकुला यमेत्येव त्वसा स्वयम् ।

चिकीर्षुस्तलसत्लोहवमंश्यामा सहापताम् ॥ १६-२५-११ ॥

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

२७४-निपीडनादिव मिथो दानतोयमनारतम् ।

वपुषामदयापातादिभानामभितोऽगलर्त्त ॥ १६-२६ ॥

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च गुणनिमित्ता ।

२७५-सरक्षते गजे भृङ्गे सविपादिनिपादिनि ।

स्नय्याजेन रदित तत्रामीदृतिमीदृति ॥ १६-२७ ॥

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

२७६-अन्तकस्य पृथो तेष शयनीय इवाह्वे ।

दशनव्यमनादीयुमंस्तुणत्वे मेतङ्गजा ॥ १६-२८ ॥

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च गुणनिमित्ता ।

२७७-कृत्त कीर्णा मर्तो रेजे दन्तगर्त्रे दन्तिनाम् ।

क्षुण्णलोकाभुमिर्मृत्योर्मुसलो लूखलैरिव ॥ १६-२९ ॥

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

२७८-प्रपूर्वमेव तत्कालसमागमसकामया ।

दृष्टेन राजन्वपुषा कटाक्षविजयश्रिया ॥ १६-३० ॥

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च गुणनिमित्ता ।

२७९-वररोऽवित्रेरो धरिविवारी वारिरारव ।

विववार वरो वैर वीरो रविरिदीवरे ॥ १६-३१ ॥

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च द्वयक्षरमूला ।

२८०—नामाक्षराणां मलना मा भूद्भूतुरतः स्फुटम् ।

अगृह्यत पराङ्गानामसूनस्र न मार्गणा ॥ १६-११०

द्रव्यगतगम्योत्प्रेक्षा सा च हेतुगा ।

२८१—सदामदवलप्राय. समुद्रतरसो बभौ ।

प्रतीतश्चिक्रम. श्रीमान्हरिर्हरिखापरः ॥ १६-११६

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च श्लेषगर्भा ।

२८२—द्विधा त्रिधा चतुर्धा च तमेकमपि शत्रव ।

पश्यन्तः स्पर्धया सद्य म्वयं पञ्चत्वमाययुः ॥ १६-११७

द्रव्यगतगम्योत्प्रेक्षा सा च गुणनिमित्ता ।

२८३—स निरायतकेतनागुकान्तः कलनिववाणकरालविद्धिणीकः ।

विरराज रिपुक्षयप्रतिज्ञामुखरो मुक्तशिखः स्वयं नु मृत्युः ॥ २०-४

जातिगतगम्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

२८४—अभिवीक्ष्य विदभंराजपुत्रीकुचकाग्मीरजचिह्नमच्युनीर ।

चिरसेवितयापि चेदिराज. सहसावाप स्या तदं व योगम् ॥ २०-६

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च गुणनिमित्ता ।

२८५—समकालनिवानिलक्षणीयग्रहनवान्तत्रिकर्षणापवर्गैः ।

अथ साभिन्तर गरंस्तरस्वी स तिरस्कर्तुमुपेन्द्रमभ्यवर्षन् ॥ २०-८

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च उपात्तविषया ।

२८६—शितगल्पमुस्तावदोर्णभेषक्षरदम्भ स्फुटतीव्रवेदनानाम् ।

श्वदस्रुततीव चक्रवालं ककुभामौर्णविपुः सुवर्णपुद्गाः ॥ २०-१४

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च फलगा ।

- २८७-विनिवारितभानुतापमेकः सकलस्यापि मुरद्विपो बलस्य ।
 धरजालमय मम ममन्तादुर सन्नो व नराधिपेन तेने ॥ २०-१६
 जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।
- २८८-उरना विततेन पातितान्. न मधूगाश्चितमस्तवस्तदानीम् ।
 क्षणमालिखितो नु सौष्टवेन स्थिरपूर्वापरमुष्टिरावभौ वा ॥ २०-१७
 द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च गुणनिमित्ता ।
- २८९-न दिव ममचिच्छदच्छरोर्धं कृततिग्मद्युतिमण्डलापलापैः ।
 ददृशेऽथ च तस्य चापयष्ट्यामिपुरेकैव जनं नर्करद्विमृष्टा ॥ २०-१८
 गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।
- २९०-सविषम्भसतोद्धतोर्बुमव्यवधिम्लानमरीचि पन्नगानाम् ।
 उपरागवतेव तिग्मभासा वपुरौदुम्बरमण्डनाभमूहे ॥ २०-१९
 द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च फलगा ।
- २९१-कृतमण्डलवन्धमुल्लसद्भिः गिरसि प्रत्युरम विलम्बमानैः ।
 ध्यश्चञ्जनता भुजंगभोगैर्दलितेन्दोवरमालभारिणीव ॥ २०-२०
 गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च उपमानुप्राणिता ।
- २९२-ज्वलितानललीलपल्लवान्ता. स्फुरदष्टापदपत्रपीतभाम् ।
 क्षणमात्रभवामभावकाने मुतरामानुरिवायति पताकाः ॥ २०-२१
 क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।
- २९३-तपनीयनिकपंराजिगोरस्फुरदुत्तालतटिच्छटाट्टहामम् ।
 अनुबद्धसमुद्धताम्बुवाहध्वनिताडम्बरमम्बरं बभूव ॥ २०-२२
 गुणगतगम्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

२६४-सवितुः परिभाषुकंमंरीचीनच्चिराम्यक्तमतङ्गजाङ्गभाभि ।
जनदंरभिन स्फुरद्भिरुच्चैर्विदधे केतनतेव धूमकेतो ॥ २०-६६
जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

२६५-ज्वलतः समनाय चित्रभानो प्रलयाप्लावमिवाभिदग्ंयन्त ।
बवृषुवृपनाद्रिनो नदीना प्रतदारोपितवारि वारिवाहा ॥ २०-७०
क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

अतिशयोक्तिः

१-प्रथ प्रयत्नोद्यमितानमत्फणैर्घृते कथचित्फणिनां गरौरधः ।
न्यघाशिपातामभिदेवकीसुनं सुतेन धातुश्चरणौ मुवस्तले ॥ १-१३
असंबंधेऽपि संबंधाभिधानान् संबंधातिशयोक्तिः ।

२-पुगान्तवालप्रतिसंहृतात्मनो जगन्ति यस्या सत्रिकाशभासत ।
तनौ नमुस्तत्र न कंटभद्विपस्तपोधनान्यागमसम्भवा मुद ॥ १-२३
संबंधेऽपि असंबंधाभिधानात् संबंधातिशयोक्तिः ।

३-मित क्षितिम्ना सुतरां भुनेबंपृविमारिभिः सौघमिवाऽय लम्भयन् ।
द्विजावन्निव्याजनिशाकरांशुभिः शुचिस्मिता वाचमवोचदच्युत ॥ १-२५
असंबंधेऽपि संबंधाभिधानान् संबंधरूपातिशयोक्तिः सा चोपमागर्भा ।

४-जगत्प्रार्थात्सहस्रभानुना न यन्नियन्तुं नमभावि भानुना ।
प्रसह्य तेजोभिरमह्वचना गर्तेरदम्बव्या मुन्नममुत्तमं तम ॥ १-२७
असंबंधेऽपि संबंधाभिधानान् संबंधरूपातिशयोक्तिः ।

५-सटाच्छटाभिन्नघनेन विभ्रता नृसिंहसैहीमतनु तनुं त्वया ।

स मुग्धकान्तास्तनसङ्गमङ्गुरैरुरोत्रिदार प्रतिचस्करे नर्वः ॥ १-४७

सवधेऽपि अमवधाभिधानात् नवधातिशयोक्तिः ।

६-तिरस्कृतस्तस्य जनाभिभाविना मुहुर्महिम्ना महमा महीयसाम् ।

यभार वाष्पद्विगुणीकृत तनुस्तन्नपाद्भूमवितानमाधिजः ॥ १-६२

धूमद्वैगुण्यामवधे मवधाभिधानादतिशयोक्तिः ।

७-तपेन वर्षा शरदा हिमागमो वसन्तलक्ष्म्या शिशिरः समेत्य च ।

प्रमूनवर्षातिदधत् मदतंत्र पुरेऽस्य वास्तव्यकुन्दुम्बिता ययु ॥ १-६६

सवधाभिधानादसवधे मवधरूपातिशयोक्तिः ।

८-हृदयमरिवधोदयादुद्दद्रुद्धिम दधातु पुनः पुरन्दरस्य ।

धनपुलकपुलोमजाकुचाग्रद्रुतपरिरम्भनिषीडनक्षमत्वम् ॥ १-७४

मवधेऽप्यसम्बन्धोक्त्या सम्बन्धेऽसम्बन्धरूपातिशयोक्तिः ।

९-आश्लेषलोलुपवधूस्तनकार्कश्यसाक्षिणीम् ।

म्लापयन्नभिमानोऽणैर्बनमाला मुखानिलं ॥ २-१७

अम्लाने म्लानसम्बन्धादतिशयोक्तिः ।

१०-विरोधिवचसो मूकान्वागोशानपि कुर्वते ।

जडानप्यनुलोमार्थान्प्रवाच कृत्तिना गिरः ॥ २-२४

अमयंघे सवधातिशयोक्तिः विशेषानुप्राणिता च मा ।

११-बुद्धिशस्त्रः प्रकृत्यङ्गो धनसंवृतिकञ्चुकः ।

चारैक्षणो दूतमुखः पुष्पः कोऽपि पार्थिवः ॥ २-८२

१२-अमृतं नाम यत्सन्तो मन्त्रजिह्वेषु जुह्वति ।

शोभैव मन्दरक्षुब्धशुभिताम्भोधिवर्णना ॥ २-१०७

अत्र असवधेऽपि तत्सवधोवनेरतिशयोक्ति ।

१३-मृणालसूत्राऽमलमन्तरेण स्थितश्चलच्चामरयोद्धंय सः ।

भेजेऽभित पातुरुसिद्धमिन्धोरभूतपूर्वा रुचमम्बुराशेः ॥ ३-३

सवधमूलात् असवधे संवधरूपातिशयोक्तिः ।

१४-तमङ्गदे मन्दरकूटकोटिव्याघट्टनोत्ते जनया मणीनाम् ।

वहीयसा दीप्तिवितानकेन चकासयामासतुस्तलसन्ती ॥ ३-६

असम्बन्धेऽपि सम्बन्धोक्त्या द्वयोरतिशयोक्त्योः मकरः ।

१५-उभौ यदि व्योम्नि पृथक्प्रवाहावाकाशगङ्गापयसः पतेताम् ।

तेनोपमीयेत तमालनीलमामुक्तमुक्तालतमस्य वक्षः ॥ ३-८

अत्रासम्बन्धेऽपि सभादनाया सम्बन्धयथनादतिशयोक्तिः ।

१६-प्रसाधिनस्यास्य मधुद्विपोऽभूदन्यैव लक्ष्मीरिति युक्तमेतत् ।

वपुष्यशेषेऽखिललोककान्ता मानग्यकान्ता ह्युरमीतरा तु ॥ ३-१२

लक्ष्मीरित्यभेदे भेदरूपानि शयोक्तिरलकारः ।

१७-कपाटविस्तीर्णमनोरमोर म्थलस्थितश्रीललनस्य तस्य ।

आनन्दिताशेषजना वभूव सर्वाङ्गसङ्गिन्यपरैव लक्ष्मी ॥ ३-१३

अपरैव लक्ष्मी इति अभेदे भेदरूपातिशयोक्तिः ।

१८-प्राणच्छिद्रां दैत्यपतेर्नग्वानामुपेयुषां भूपणता क्षतेन ।

प्रकाशकार्कश्यगुणो दधाना, स्तनौ तरुण्यः परिवद्भुरेनम् ॥ ३-१४

अत्रामवधेऽपि तत्सवधोवत्यातिशयोक्तिः ।

- १९-प्रवृद्धनन्दान्बुद्धधीरनादः वृष्ट्यारणवान्परैवैवहसः ।
नन्दानिलापूरुद्धन दधानो निध्वानमश्रूयत पाञ्चदश्वः ॥ ३-२१
अत्र संबन्धेऽपि संबन्धशयनात् संबन्धानिगयोक्तिः ।
- २०-यियास्तत्तन्मन्य महीप्ररुन्मनिवापटीयान् पट्टप्रसादः ।
जनान्तरारोत्र महारांवीधः ऋदान्तराप्यन्तरयानकार ॥ ३-२४
अत्र संबन्धेऽप्यसंबन्धानिधानादतिगयोक्तिः ।
- २१-यत स नता जगता जगान धर्त्रा धरित्र्या परिना ततोऽत्र ।
महानराकुन्गिर महलचाहायकव्यप्रमुञ्ज प्रसन्ने ॥ ३-२५
अत्रानवधेऽपि संबन्धोक्तेरतिगयोक्तिः ।
- २२-श्यामारण्यैर्वारदानतोर्यैरालोडिताः काञ्चनभूपरागाः ।
आनेमिमन्ने गितिकण्ठपक्षोदद्युत्तरहुमुदिरे रयीधैः ॥ ३-२७
अत्र संबन्धेऽपि तत्संबन्धोक्तेरतिगयोक्तिः ।
- २३-वरािकवधे पूगङ्गताति यत्र अमागतैरम्बुभिरम्बुराशिः ।
लोनेरलो नद्युनिभाञ्जि नुष्णान् रत्नानि रत्नाकरत्नानवाप ॥ ३-३०
अत्र संबन्धेऽप्यनसंबन्धोक्तेरतिगयोक्तिः ।
- २४-कान्तेन्दुकान्तोपलङ्घुट्टिनेषु प्रतिक्षप हर्ष्यतनेषु यत्र ।
उर्च्वरघ.पातिपयोनुबोऽपि समूहमूटः पयना प्रणान्वः ॥ ३-४६
अत्रानसंबन्धेऽपि तत्संबन्धोक्त्यानिगयोक्तिः ।
- २५-परस्परस्पर्धिनरार्थरुपा. पौरुषिणो यत्र विधाय देधा. ।
श्रीनिनिनिप्रातपुराधर्तैवदारौनमावाच्यमन मनार्ज ॥ ३-५०
संबन्धेऽपि असंबन्धानिधानात् संबन्धरूपानिगयोक्तिः ।

२६-शुभ्रं यदन्तःकरणेन वृक्षाः फलन्ति कल्पोपवास्तदेव ।

अध्वूपुषो यामभवञ्जनस्य या सपदस्ता मनमोज्यगम्याः ॥ ३-५६

असंबवेऽपि संबंधाभिधानात् संबधातिशयोक्तिः ।

२७-याश्चात्यभागमिह मानुषु मतिपङ्खाः

पश्यन्ति शान्तमनसाद्भनरांगुजासन् ।

मंसूर्णैलव्यललनालपनोपमान-

मुत्सङ्गमङ्गिहरिणस्य मृगा द्वमूर्ते । ४-२२

असंबवेऽपि संबधाभिधानात् संबधातिशयोक्तिः ।

२८-त्रिम्बोष्ठं बहू मनुते तुरगवक्त्र-

दधुम्बन्तं मृत्वमिह कित्तं प्रियाया ।

अल्प्यन्तं मुट्टुरितरोऽपि तं निजस्त्री-

मुत्तु हस्तनभरमङ्गमोरमध्याम् ॥ ४-३८

संबवेऽपि असंबंधाभिधानात् संबधातिशयोक्तिः ।

२९ अनतिविगोऽभ्यन्तस्य जन्तरेन चिर-

म्यिनवद्दुद्दुदस्य पयमंनुत्तिम् ।

विरलविकीर्णवज्रशक्ता मक्ला-

मिह विदधानि धौतकनधौतमही ॥ ४-४१

अत्र स्थिरबुद्बुदान्बवेऽपि संभावनया संबधोक्तेरतिशयोक्तिः ।

३०-निलेषु रत्नकिरराः किरणैर्विहृन्दो-

रच्चाववैरुपमतेषु महत्संस्लाम् ।

श्रीशानि नूनमहिमांगुरसी विलेनि

व्याकोमबोक्त्रदतां दधते तन्निग्नः ॥ ४-४६

इह संबंधरुपातिशयोक्तिः सा च भ्रान्तिमदनुप्राणिता ।

३१-प्राग्भागत पतदिहेदमुपत्यकाम्

दृङ्गारितायतमहेभकराभमम्भ ।

सलक्ष्यते विविधरत्नकरानुविद्ध-

मूर्ध्वंप्रक्षारितसुराधिपचापचारु ॥ ४-४६

अपेन्द्रचापस्योर्ध्वंत्वात्तवधेऽपि मवधोक्तेरतिगयोक्ति ।

३२-प्रोत्यं घना व्यवहिततपनाः

प्रोदृध्वान्त दिनमिह जलदा ।

दोषामन्य विदधति नुरत-

क्रीडाभासध्रमसमपटव' ॥ ४-६२

अत्रा तन्वन्धेऽपि तत्तन्वन्धोक्तेरतिगयोक्तिरनंगार ।

३३-दपंशानिर्मलानु पतिते घनतिमिरनुषि

जगोतिषि रौन्ध्रभित्तिषु पुरः प्रतिपलति मुहुः ।

घोडमममुखोऽपि रमरोरपहतवतनाः

वाञ्छनकंदेरासु तस्सरोरिह नयति रविः ॥ ४-६३

अत्रातन्वन्धेऽपि तन्वन्धोक्तेरतिगयोक्तिः ।

३४-नीहारजालमलिनः पुनरत्नान्द्रा

वृषन्वधूजतविलोचनरश्मनालाः ।

धुष्णः क्षरा चदृढलंजिदनातिगांसुः

पांसुदिसां मुलमवृत्तननुत्पितोऽपि ॥ ४-६४

अत्रादिशांसुसत्य आदररागमन्धन्धेऽपि तन्वन्धोक्तेरतिगयोक्तिः ।

३५-धध रिरत्तुमसुं धुगनद्गिरी कृत्तनधास्वदरश्मननक्षिना ।

रत्तुगणैव निरेतिनुनादये मुनि पदे दिवदन्तहृत्तं नतव ॥ ५-१

अत्रातन्वन्धेऽपि तन्वन्धोक्तेरतिगयोक्तिः ।

- ३६-गजकदम्बकमेचकमुच्चकोर्नभसि वीक्ष्य नवाम्बुदमम्बरे ।
अभिसप्तार न वल्लभमङ्गना न चकमे च कमेकरस रह ॥ ६-२६
नवाम्बुदस्योद्दीपकत्वादतिशयोक्ति सा च कार्यकारणस्था ।
- ३७-इदमयुक्तमहो महदेव यद्वरसतो स्मरयत्यनिलोऽन्यदा ।
स्मृतमयोवनसोप्मपयोधरान् सतुहिनस्तु हिनस्तु वियोगिन ॥ ६-२६
अमारके मारकसवधोक्तेरतिशयोक्ति ।
- ३८-मुदमब्दभुवामषा मयूरा सहसायन्त नदी पषाट लाभे ।
अलिना रमतानिनी शिलीन्ध्रे सह सायन्तनदीपषाटलाभे ॥ ६-७२
अत्र कार्यकारणयो सहत्वेऽक्रमातिशयोक्ति ।
- ३९-नखरुचिरचितेन्द्रचापलेख ललितगतेषु गतागत दधाना ।
मुखरित्वलयं पृथो नितम्बे मुञ्जलतिका मुद्गरस्वलेतरुण्याः ॥ ७-४
अत्र इन्द्रचापरचनाया असम्बन्धेऽपि तत्संबन्धाभिधानादतिशयोक्तिः ।
- ४०-उपवनपवनानुपातदर्शरलिभिरस्ताभि यदङ्गनाजनस्य ।
परिमलविषयस्तदुन्नतानामनुगमने खलु सपदोऽग्रत स्थाः ॥ ७-२७
अत्रानुगमनयोर्द्वयोरभेदाध्यवसायात् श्लेषोत्थापितातिशयोक्तिरलंकारः ।
- ४१-अभिमुखमुपयाति मा स्म किञ्चित्त्वमभिदधा पटले मधुव्रतानाम् ।
मधुमुरभिमुखाब्जगन्धलब्धेरधिकमधित्वदनेन मा निपाति ॥ ७-४६
अत्र निपाताऽम्बधेऽपि तत्संबन्धोक्तेरतिशयोक्तिरलंकारः ।
- ४२-सरजसमकरन्दनिर्भरासु प्रसवविभूतिषु भूत्वा विरक्तः ।
ध्रुवममृतपनामवाञ्छयासाविंधरमनु मधुपस्तेवाजिहीते ॥ ७-४२
मधुपस्याधरोद्देशस्यासंबन्धेऽपि संबन्धाभिधानादतिशयोक्तिः ।

- ४३-मृदुचरणतलाश्रदु स्थितत्वादसहतरा कुचकुम्भयोर्भरस्य ।
उपरि निरवनम्ब्रन प्रियस्य न्यपनदयोच्चतरोच्चिचीपयान्या ॥७-४८
अत्र सहतरत्वमयधेऽपि तदमवधाभिधानादतिशयोक्तिः ।
- ४४-मुहुरूपहृमिनामिवालिनादेवितरति न. कलिका किमर्थमेनाम् ।
वसतिमुपगतेन घाम्नि तस्या शठ कलिरेप महास्त्वयाद्य दत्त ॥७-४९
कोरककलहयोर्भेदेऽभेदम्पातिशयोक्ति ।
- ४५-अवचितकुसुमा विहाय वल्लीर्युं धतिपु कोमलमात्यमालिनीपु ।
पदमुपदधिरे कुलान्यलाना न परिचयो मलिनात्मना प्रधानम् ॥७-५०
अत्र मलिनात्मना दुष्टचित्तत्वेन सहाभेदाध्यवसायादतिशयोक्ति ।
- ४६-प्रधिकमरुणिमानमुद्बहद्भिर्विकसदशीतमरीचिरदिमजालं ।
परिचितपरिचुम्ब्रनाभियोगादपगतकु कुमरेणुमि. कपोलै. ॥ ७-५१
असम्बन्धे सम्बन्धोदत्यातिशयोक्ति ।
- ४७-यान्तीना मममसितभ्रुवा नतत्वा-
दमाना महति नितान्तमन्तरेऽपि ।
संसक्तं विपुलतया मिथो नितम्बं
सबाधं वृहदपि तद्वभूव वत्सै ॥ ८-१
अत्रासम्बन्धेऽपि सम्बन्धाभिधानादतिशयोक्तिः ।
- ४८-गच्छन्ती रलममवेक्ष्य विस्मयिन्य-
स्तास्तन्वीनं विदधिरे गतानि हस्य. ।
बुद्ध्वा वा जितमपरेण काममात्रि-
ष्कुर्वीत स्वगुणमपत्रप. क एव ॥ ८-७
असम्बन्धे सम्बन्धाभिधानात् सम्बन्धातिशयोक्तिः ।

४९-मुग्धायाः स्मरललितेषु चक्रवाक्या
निःशङ्कं दयिततमेन चुम्बितायाः ।
प्राणेशानभि विदधुविघ्नतहस्ता.
सीत्कारं ममुचितमुत्तर तरुष्यः ॥ ८-१३

असम्बन्धेऽपि सम्बन्धाभिधानात् तत्सम्बन्धातिशयोक्तिः ।

५०-नित्याया निजवसतेनिरासिरे य-
द्वागेण श्रियमरविन्दत कराम्रैः ।
व्यवृत्तत्वं नियतमनेन निग्युरस्या
सापत्यं श्रितिनृतविद्विपो महिष्यः ॥ ८-१४

अत्र श्रीशब्देनाभेदाध्यवसायेनातिशयोक्तिः श्लेषप्रतिभोत्यापिता च सा ।

५१-संशोभं पयसि मुहुर्महेभकुम्भधीभाजा कुचयुगलेन नीपमाने ।
विदनेयं युगमगमद्रथाङ्गनाम्नोत्तृत्तः क इव मुखावहः परेषाम् ॥ ८-१५
असम्बन्धेऽपि सम्बन्धादतिशयोक्तिः सा च श्लेषमूला ।

५२-मानाभेः सरभि नतश्रुवावगाढे
चापल्यादय पयसस्तरङ्गहस्तैः ।
उच्चद्राणि स्तनयुगमध्यरोहि लब्ध-
स्पर्शानां भवति कुतोऽथवा व्यवस्था ॥ ८-२२
अत्र चापल्यादभेदाध्यवसानादतिशयोक्तिः ।

५३-गाम्भीर्यं दधद्रपि रन्तुमङ्गनाभिः
सक्षोभ जघनविघ्नदृगेन नीतः
अम्भोधिक्वसितवारिजाननोऽसौ
मर्वादा सपदि विलङ्घयाबभूव ॥ ८-२६
समासोवक्ष्यनुप्राणिता प्रतीयमानाभेदाध्यवसायमूलातिशयोक्तिः ।

५४-आदातु दमिनमिवावगाटनास-

दूर्मीणा ननिमिग्भिप्रभायेमाण् ।

वस्याश्चिद्विनतचलच्छिवाङ्गुलोक्षो

लक्ष्मीवान् नरमि रराज केनहम्न ॥ ८-२७

रूपकानुप्राणिता श्लेषमूलाप्रतीप्रमानादभेदरूपातिशयोक्ति ।

५५-उन्निद्रप्रियकमनोग्न रमण्या

नरेजे नरमि वपु प्रकाशमेव ।

युवनाना विमलतया तिरम्क्रियार्थ

नाङ्गामन्त्रपि हि भवत्यल जलौघ ॥ ८-२८

श्लेषमूलार्थान्तरग्यामानुप्राणिताभेदेऽभेदरूपातिशयोक्तिः ।

५६-उत्तुङ्गादनिलचलाशुकास्तटान्ता-

स्वेतोभिः सह भयदर्शिनां प्रियाणाम् ।

श्रोणीभिर्गुं रनिरसूगुंमुत्पतन्व-

न्तोयेषु द्रुतनरमङ्गना निपेतुः ॥ ८-२९

कार्यकारणयो पौत्रापर्यविध्वंसनरूपातिशयोक्तिः ।

५७-बुधेन्द्रिमुं न्वरचिमुज्ज्वलामञ्ज

यैस्तोयैरसिचन वल्नसा बिलानी ।

तरेव प्रनियुदतेरकारि दूरा-

त्कालुप्यं शशधरदोघिनिच्छटाच्छ्टैः ॥ ८-३०

वैवर्ष्यंकालुष्ययोरभेदाध्यवसायादतिशयोक्तिः ।

५८-उद्धोटु कनकविभूषणान्मशक्त

सध्रीचा वलयितपद्यतालसूत्र' ।

आरूढप्रतिवनिताकटाक्षभार

साधीयो गुरुरभवद्भुजस्तरण्या ८-४४

कनकविभूषणान्यशक्त गुरु माधीय इति भेदेऽभेदरूपानिशयोक्ति ।

५९-आबद्धप्रचुरपरार्धर्षिकिङ्किणीको

रामाणामनवरतोदगाहभाजाम् ।

नारावं व्यतनुत मेखलाकलाप.

कस्मिन्त्रा सजलगुणे गिरा पटुत्वम् ॥ ८-४५

भेदेऽभेदरूपानिशयोक्ति सा च श्लेषानुप्राणिता ।

६०-सौगन्ध्यं दधदपि काममङ्गनाना

दूरत्वाद्गतमहमाननोपमानम् ।

नेदायो जिनमिति लज्जयेत्र तासा-

मालोने पयसि महोत्पल ममज्ज ॥ ८-४६

शालोने पयसि महोत्पलं ममज्जेति श्लेषमूलातिशयोक्तिश्च ।

६१-मनान्तीना बृहदमलोदबिन्दुचित्रो

रेजाते रुचिरदृशामुरोजकृम्भी ।

हाराणा मणिभिरुपाश्रितो समन्ता-

दुत्सूत्रं गुणवदुपघ्नकाम्ययेव ॥ ८-४७

श्लेषानुप्राणितातिशयोक्तिः सा चोत्प्रेक्षोपजीविता ।

६२-आरूढ पतित इति स्वसभवोऽपि

स्वच्छानाः पङ्क्तिहरणीयतामुपैति ।

कार्णोम्यश्च्युतममितोत्पलं वधूना

दीचीभिस्तटमनु यन्निरामुराप ॥ ८-४८

श्लेषमूलातिशयोक्तिः सा चाप्यन्तरन्यासानुप्राणिता ।

६३-वशोन्वो घनमनुलेपनं यदूना-

मुत्त सानहरत वारि मूर्धजेन्ध ।

नेत्राणा मदरचिरक्षतेव तस्थी

चक्षुष्य खलु महता परैरलङ्घ्य ॥ ८-५७

सम्बन्धेऽसम्बन्धाभिधानात् सम्बन्धातिशयोक्तिः ।

६४-धी वाह्यं न खलु जनेनिरानि रागो

यश्चिन्ते स तु तदवस्थ एव तेषाम् ।

धीराणा व्रजति हि सर्वं एव नान्त

पातित्वादभिभवनीयता परस्य ॥ ८-५८

सम्बन्धेऽसम्बन्धाभिधानात् सम्बन्धातिशयोक्तिः सा च श्लेषमूला ।

६५-श्लक्ष्णं यत्परिहितमेतयो किन्तान्त-

र्धानार्थं तदुदकमेवसक्तमूर्धोः ।

नारीणा विमलतरो ममृल्लसन्त्या

भासान्तर्दधतुरुह दृक्कलमेव ॥ ८-६५

विषमानुप्राणितासम्बन्धे सम्बन्धरूपातिशयोक्तिरत्र ।

६६-निलय. श्रियः सत्तमेतदिति प्रथितं यदेव जनजन्म तथा ।

दिवसारमपात्तदपि मुक्तमहो चपलाजनं प्रति न चोद्यमद. ॥ ८-६६

भेदेऽभेदरूपातिशयोक्तिः श्लेषमूला च सा ।

६७-प्रनुलेपनानि कुसुमाग्यचलाः कृतमग्यवः पत्तिषु दीपनिष्ठाः ।

समयेन तेन चिरनुमनोभवबोधनं मममवोधिपत ॥ ८-६७

अत्र श्लेषमूलाभेदाद्यवसायरूपातिशयोक्तिः ।

- ६८-प्रमलात्मसु प्रतिफलप्रभितस्तरुणीकपोलफलकेषु मुहु ।
विमसार सान्द्रतरमिन्दुचामधिकावभासितदिशा निकर ॥ ६-५७
असम्बन्धे सम्बन्धोक्तिरूपाऽतिशयोक्ति ।
- ६९-भवनोदरेषु परिमन्दतया शयितोऽलसः स्फटिकयष्टिहृत् ।
अवनम्य जालकमुखीपगतानुदतिष्ठदिन्दुकिरणान्मदनः ॥ ६-३६
अभेदाव्यवनायमूलातिशयोक्ति सा चोत्प्रेक्षानुप्राणिता ।
- ७०-युगपद्विवासमुदयाद्गमिते शशिनः शिलीमुखगणोऽलभत ।
द्रुतमेत्य पुष्पधनुषो धनुष कुमुदेऽङ्गनामनसि चावसरम् ॥ ६-४१
तुल्ययोगितामूला स्लिष्टपदोपात्तातिशयोक्ति ।
- ७१-न मनोरमास्वनि विशेषविदा निरचेष्ट योग्यमिदमेतदिति ।
गृहमेष्यनि प्रियनमे सुदृशा वमनाङ्गरागसुमनस्सु मनः ॥ ६-५०
निश्चयसम्बन्धेऽप्यसम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- ७२-उपताप्यमानमनघूष्यमभि इवसितैः सितेतरसरोजहृत् ।
द्रवतां न नेतुमधरं क्षमते नवनागवल्लिदलरागरसः ॥ ६-६५
अत्र द्रवत्वसम्बन्धेऽप्यसम्बन्धोक्तेरतिशयोक्ति ।
- ७३-अनुदेहमगतवत्, प्रतिमा परिणायकस्य गुरुमुद्गहृत्ता ।
मुकुरेण वैपशुभृतोऽतिभरात् कथमप्यपाति न वधूकरत् ॥ ६-७३
अत्र वधूकरस्य भारोऽसम्बन्धेऽपि सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्ति ।
- ७४-सुदृशः सरसव्यलीकत्तप्तस्तरसादिलष्टवतः सयौवनोष्मा ।
कथमप्यभवत्स्मरानलोष्णः स्तनभारो न नलपचः प्रियस्य ॥ ६-८५
ताद्गोप्यसम्बन्धेऽप्यसम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।

- ७५-दत्तपुरोजद्वयमुर्वंगीनल भुवो गतेव स्वयमुर्वंगी तनम् ।
वभौ मुयेनाप्रतिमेन तन्नन श्रियाधिका ता प्रति मनवा च न । १० २
मवनेऽमववाभिधानान् सप्रधानिगयोक्ति ।
- ७६-बिम्बित भूतपरिच्छुति जानन् भाजने जलजमित्यवलाया ।
घानुमभि पतति भ्रमर स्म भ्रान्निभाजि भवति नव विवेकः । १० ३
मवने मववाभिधानात् सप्रधरूपातिगयोक्ति ।
- ७७-दत्तमिष्टतमया मधु पत्युर्वहिमाप पिवतो रभवत्ताम् ।
यत्सुवर्गामुकुटाद्युभिरानीञ्चैननाविरहितैरपि पीतम् ॥ १० ६
श्रियाभेदाध्यवसायेन श्वेपमूलातिगयोक्ति ना चोप्रेक्षानुप्रासित
- ७८-कस्यचित्समदन मदनीयप्रेयसोवदनपानपगस्य ।
स्वादित मकृदिबासव एव प्रन्युन क्षणद्विदगपदेऽभूत् ॥ १०-१०
अघरपानस्योपदंशत्वमवनेऽप्यसवध इति श्रतिगयोक्ति ।
- ७९-मद्यमन्दविगलत्त्रपमीपच्चक्षुरन्मिपितपक्ष्म दद्यत्या ।
वीक्ष्यते स्म शनकं नैववध्वा कामिनो मुग्धमद्योमुख्यैव ॥ १० ११
मदमानाम्या अपैव वलीयमोति मवधातिगयोक्ति ।
- ८०-छादिन कथमपि अपयान्तर्यं प्रियं प्रति चिराय रन्ध्र्या ।
वाग्णीमद्विदङ्गमयाविश्रक्षुपोऽभवदसाविव राग ॥ १०-१६
अत्र श्वेपप्रतिभोत्यापिताऽभेदाध्यवसायमूलानिगयोक्ति ।
- ८१-मानभङ्गपटुना नुरसच्छा तन्वता प्रथयता दृशि रागम् ।
नेभिरे सपदि भावयतान्तर्योपित प्रगाधिनेव मदन ॥ १० १८
रागमिति श्वेपमूलातिगयोक्ति ना चोपमानुप्रासिता ।

८२-दीपितस्मरमुरस्युपपीड बल्लभे घनमभिष्वजमाने ।

वक्रता न ययतु कुचकुम्भो मुञ्जुव कठिनतानिशयेन ॥ १०-४७

यत्र सम्बन्धेऽप्यसम्बन्धोक्तेरतिशयोक्ति ।

८३-न स्म माति वपुषः प्रमदानामन्तरिष्टतमसगमजन्मा ।

यद्वद्वृवंहिरवाप्य विकासं व्यानने तनुरहाप्यपि ह्ययं ॥ १०-४०

श्लेषमूलाऽभेदाध्यवसायातिशयोक्ति सा चोत्प्रेक्षानुप्राणिता ।

८४-कामिनामसकलानि विभुर्न स्वेदवारिमृदुमि करजाग्रै ।

अक्रियन्त कठिनेषु कथञ्चित्कामिनी कुचनटेषु पदानि ॥ १०-५७

यत्र कुचानामीदृक्काठिन्यासम्बन्धेऽपि तत्सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।

८५-ग्रामृशङ्खिरभिनो बलिबीचीर्ललिमानवितताद्गुलिहर्स्व ।

मुञ्जुवामनुभवात्प्रतिपेदे मुष्टिमेयमिति मध्यमभीष्टं ॥ १०-५६

अमुष्टिमेयस्य मुष्टिमेवोक्तेः सम्बन्धातिशयोक्तिः ।

८६-ग्रन्थिमुदप्रथयितु हृदयेषे वासस स्पृशति मानधनायाः ।

भ्रूयुगेन सपदि प्रतिपेदे रोमभिश्च सममेव विभेदः ॥ १०-६३

श्लेषप्रतिभोल्यापिताऽभेदाध्यवसायमूलातिशयोक्तिः ।

८७-आयतागुलिरभूदतिरिक्त मुञ्जुवा क्रशिमशालिनि मध्ये ।

श्रीग्लिपु प्रियकर पृष्ठलामु स्पर्शमाप मकलेन तलेन ॥ १०-६५

सम्बन्धेऽसम्बन्धाभिधानात् सम्बन्धातिशयोक्ति ।

८८-कान्तया सपदि कोऽप्युपगूढः प्रौढपाणिरपनेतुमिमेष ।

सहृदस्तनतिरस्कृतहृष्टिभ्रष्टमेव न दुक्लमपश्यत् ॥ १०-७३

असम्बन्धेऽपि सम्बन्धरूपातिशयोक्तिः सा च काव्यलिङ्गानुप्राणिता ।

८९-विपुलतरनितम्ब्राभोगरुद्धे रमण्या
 शयितुमनधिगच्छञ्जीवितेशोऽवकाशम् ।
 रतिपरिचयनश्यन्नाद्रतन्द्र. कथचि-
 द्रमयति शयनीये शर्वरी किं करोतु ॥ ११-५

अत्रामवधेऽपि सवधोक्तेरतिशयोक्तिरलंकारः काव्यलिङ्गमूला च सः ।

९०-मदरुचिमरुणेनोद्गच्छता लम्बितस्य
 त्यजत इव चिराय स्थायिनीमासु लज्जाम् ।
 वसनमिव मुग्धस्य स्र सते सप्रतीद
 सितकरकरजाल वासवाशायुवत्या ॥ ११-१६

अत्र मुखस्येति प्रागभागवदनयोरभेदाध्यवसायात् श्लेषमूलातिशयोक्तिः ।

९१-विलुलितकमलौघ कीर्णवल्लीवितान.
 प्रतिवनमवधूताशेषशाखिप्रसून ।
 क्वचिदयमनवस्थ स्थास्नुतामेति वायु-
 वंधुपुसुमविमर्दोद्गन्धिवेदमान्तरेषु ॥ ११-२८

अत्र वायोरस्यापित्वेऽपि स्थायित्वसंबंधोक्तेरतिशयोक्तिः ।

९२-उदयशिखरिङ्गप्राङ्गणेष्वेव रिङ्गत्
 सकमलमुखहास वीक्षित पद्मिनीभिः ।
 विततमृदुकराग्रः शब्दयन्त्या वयोभिः
 परिपतति दिवोऽङ्गे हेलया बालमूर्धे. ॥ ११-६७

अत्रासम्बन्धेऽपि सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।

९३-प्रतिफलति करीधे ममुष्यावस्थिताया
 रजतकटकभित्ती सान्द्रचन्द्राशुगीर्याम् ।

बहिरभिहतमद्रे. सहतं कदरान्त-
गतमपि तिमिरीष घर्मभानुभिन्नति ॥ ११-५८

अत्र करौघस्यान्त सम्बन्धाभावेऽपि मन्वन्धोक्तेरतिशयोक्ति ।

६४-भेरोभिराक्रुष्टमहागुहामुखो ध्वजाशुकैस्तजितकन्दलीवनः ।
उत्तुङ्गमातङ्गजितालघूपलो बलैः स पदचात्क्रियते स्म भूधर ॥ १२-२७

अत्र प्रतीयमानाभेदाध्यवसायात् श्लेषमूलातिशयोक्ति ।

६५-तैर्वैजयन्तीवनराजिराजिभिर्गिरिप्रतिच्छन्दमहामतङ्गजैः ।
बह्वेषः प्रसपञ्जनतानदीशतंभुं वो बलैरन्तरयावभूविरे ॥ १२-२६

श्लेषमूलाभेदातिशयोक्ति सा च काव्यलिङ्गानुप्राणिता ।

६६-ब्रह्मानतोव क्वचिदुद्धतिश्रित क्वचित्प्रकाशानथ गह्वरानपि ।
साम्यादपेतानिति बाहिनी हरेस्तदातिचक्राम गिरीन्गुरूनपि ॥ १२-५६

गुरुनिनि वाच्यप्रतीयमानयोरभेदाध्यवसायात् श्लेषमूलातिशयोक्ति ।

६७-स व्याप्तवत्या परितोऽप्यान्यपि स्वसेनया सर्वपथीनया तथा ।
अम्भोभिरल्लङ्घितनुङ्गरोधम. प्रतीपनाम्मीः कुस्ते स्म निम्नगा ॥ १२-५७

अत्र निम्नगाना प्रतीपनामाऽसवधेऽपि सबधोक्तेरतिशयोक्ति ।

६८-यावद्दृग्ग्राहन्त न दन्तिनां घटास्तुरंगमस्तावदुदारित खुरं ।
क्षिप्तं समीरं. सरितां पुर. पतज्जलान्यनैपीद्रज एव पङ्कताम् ॥ १२-५८

अत्र सरिता पङ्कताऽम्बधेऽपि सम्बन्धातिशयोक्ति ।

६९-रन्तुं क्षतोत्तुङ्गनितम्बभूमयो मुहुर्व्रजन्त प्रमद मदोद्धताः ।
पङ्कं कर्गपाकृतजं वलाशुका. समुद्रगाणामुदयादयस्त्रिभा. ॥ १२-५९

स्त्रीपङ्कयोरभेदाध्यवसायादिति श्लेषमूलातिशयोक्ति ।

- १००-हृत्कोटरोध परिपूरिताम्भसः समस्थलीकृत्य पुरातनीनेदी ।
 कूनङ्गपोषा भरितन्मघापगः प्रवर्तयानानुरिमा मदाम्बुभि ॥१२-६०
 अत्रामवधेऽपि सवधोक्ते नवधानिशयोक्ति ।
- १०१-गर्भं गन्वीतवधुमुक्षद्युतो गता न हर्मै. श्रियमातपत्रजाम् ।
 दूरेऽभवन्नोजबलस्य गच्छन् शंलोपमातीतगजस्य निम्नगा ॥१२-६१
 अनेदाध्यवसायेनैव श्लेषमूलातिशयोक्ति ।
- १०२-प्राथमवद्भिः करिणा घटागतैरथ कृताट्टानवपङ्क्तिरचकैः ।
 द्व्यैर्जितोदप्रगृहासि ना वमूरतोत्य भूमामि पुराप्यवर्तत ॥ १२-६४
 अनेदाध्यवसायेन श्लेषमूलातिशयोक्ति ।
- १०३-न ममो कपाटतटविम्बुत तनी मुरवैरिवक्ष इरसि क्षमामुजः ।
 भुजयोन्मयापि युगलेन दीर्घयोर्विकटीकृतेन परितोऽभिपस्वजे ॥१३-१०
 अत्र सन्वन्धेऽनन्वन्धरूपातिशयोक्तिः ।
- १०४-रथमास्थितस्य च पुरामिर्वतिनन्तिसृणां पुरामिद रिपोर्मुं रद्विपः ।
 अथ घर्भंमूर्तिरनुरागभावितः स्वयमादित प्रवयर्णं प्रजापतिः ॥१३-१६
 प्रजापतिरिति श्लेषमूलाभेदाध्यवसायादतिशयोक्तिः ।
- १०५-नलिनान्तिवोपहितपल्लवश्रिया ध्ववधाय चार मुम्बमेकपाणिना ।
 स्फुरदङ्गुलीविवरनि सृतोल्लसद्दशनप्रमाङ्कुरमजृम्भतापरा ॥१३-४३
 अत्र नलिनपल्लवयोरसंबधयो सन्भावनाया संबधानिधानादतिशयोक्तिः ।
- १०६-अलसैर्मदेन सुहृद्य शरीरकं. स्वगृहान्प्रति प्रतियमु शनैः शनैः ।
 अलघुप्रमारितवितोवनाञ्जलिद्रुतपीतभाधवरसौघनिर्भरः ॥१३-४८
 भाधवरसेनेति श्लेषमूलातिशयोक्तिः ।

१०७-तदलक्ष्यरत्नमयकुड्यमादग्दमिघातरीत इत इत्यथो नृपे ।

षवनास्मरश्मिपटलाविभावितप्रतिहारमाविशदसौ सदः गर्न ॥१३-६२

अत्र कुड्यप्रतीहारयोरलक्ष्यत्वामंत्रधेऽपि तत्संबंधोक्तेरतिशयोक्तिः ।

१०८-नवहाटकैष्टकचित्त ददर्शनं म क्षितिपम्य पम्यमथ तत्र ससदि ।

भगनस्पृशां भग्निरुचा चपेन यत्मदनाद्युदम्यत नाकिनामपि ॥१३ ६३

अत्र नृपमदनस्य नाकिमदनादाधिक्यासत्रधेऽभितस्मदधोक्तेरतिशयोक्तिः ।

१०९-उदयाद्रिमूर्ध्न युगपच्चक्रामतीदिननाथपूर्णांशगिनोरसभवाम् ।

रुचिमासने रुचिरधाम्नि विभ्रनावलघुन्यथ व्यदनां नृपाच्युती ॥१३ ६४

अत्र संभावनया अर्कपूर्णेन्दुशोभासंबंधोक्तेरमंत्रधेः मन्त्ररूपातिशयोक्तिः ।

११०-सा विभूतिरनुभावसम्पदा भूयसो तव यदायतायति ।

एतद्गुडगुस्मार भारतं वषमद्य मम वर्तते वसे ॥ १४-५

भगवदनुभावसंपदं विना संबन्धेऽप्यसंबंधोक्तेरतिशयोक्तिः ।

१-पूर्वमङ्ग जुष्टि त्वमेव वा स्नातवत्यवभृथे ततस्त्वयि ।

मोमपायिनी भविष्यते मया वाञ्छितोत्तमवितानयाजिना ॥ १४-१०

अत्रामंत्रधेः तत्संबंधोक्तेरतिशयोक्तिः ।

२-किं विवेचमनया विधीयता त्वत्प्रसादजितपार्यसपदा ।

गाधि शासक जगत्त्रयस्य मामाश्रवोऽस्मि भवतः सहानुज ॥१४-११

अत्राज्ञाश्रवस्याश्रवत्वसंबंधोक्तेरतिशयोक्तिः ।

३-शासनेऽपि गुरुणि व्यवस्थितं कृत्ववस्तुषु नियुङ्क्व कामतः ।

त्वत्प्रयोजनघनं घनंजयादन्य एष इति मां च मावगा ॥ १४-१५

अत्र भेदाभेदरूपातिशयोक्तिः सा च काव्यलिङ्गानुप्राणिता ।

- ११४-वद्धदर्भमयकाञ्चिदामया वीक्षितानि यजमानजायया ।
गुप्सणि प्रणयनादिमस्कृते तैर्हवीषि जुहुवांबभूविरि ॥ १४-२२
अत्र प्रकृतस्याप्रकृतेनाध्यवमानाद् भेदेऽभेदरूपातिशयोक्तिः ।
- ११५-निजिताग्निलमहागर्भोवधिस्यन्दसारममृत ववल्गिरे ।
ताकिन कथमपि प्रतीक्षितु ह्यमानमन्त्रे विषेहिरे ॥ १४-२३
अत्र हविषोऽमन्त्रमित्यभेदोक्त्या भेदरूपातिशयोक्तिः ।
- ११६-तत्र नित्यत्रिहिनोपहृतिषु प्रोपितेषु पतिषु द्युषोपिताम् ।
गुम्फिना शिरसि वेणुयोऽभवन्न प्रफुल्लमुरपादपम्बजः ॥ १४-२०
अत्र मंत्रधेऽप्यमवधोक्ते मन्त्रधरूपातिशयोक्तिः ।
- ११७-प्राशुराशु ह्वनीयमत्र यत्नेन दीर्घममरत्वमध्यगु ।
उद्धतानधिकमेधितोजसो दानवाश्च विबुधा विजिग्यिरे ॥ १४-३१
अत्रामन्त्रधेऽपि मन्त्रधोक्तेरतिशयोक्तिः सा च काव्यनिगानुप्रासिगता ।
- ११८-भृग्यमाग्मपि यद्दुरामद भूरिमारमुपनीय तत्स्वयम् ।
ग्रामतावसरकाङ्क्षिणो बहिस्त्वस्य रत्नमुपदीकृतं नृपाः ॥ १४-३२
अत्रामन्त्रधेऽपि सवधाभिधानात् मन्त्रधरूपातिशयोक्तिः ।
- ११९-एक एव वसु यद्दो नृपस्तत्समापवन्मतव्यत क्रतो ।
स्वागशालिनि तपःसुते ययु मन्त्रेणार्थवधनान्धपिष्यम् ॥ १४-४०
अत्रामन्त्रधेऽपि तत्सवधोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- १२०-रेणुकातनयतामुपागतः शालितप्रचुरपत्रमहति ।
सूनभूरिभुजशाग्यमुज्जितच्छायमर्जुनवन व्यधादयम् ॥ १४-८०
अत्र ह्येवप्रतिभोत्थापिताऽभेदातिशयोक्तिः सा च रूपकानुप्रासिगता ।

१२१-छलयन्प्रजास्वमनृतेन कपटपटुरेन्द्रजालिक ।

प्रीतिमनुभवमि नग्नजित सुतयेष्टसत्य इति सप्रतीयसे ॥ १५-२५

अत्र हरे. मत्यसंबंधेऽपि तत्संबंधोक्ते संबधरूपातिशयोक्तिः ।

१२२-धृतवान्न चक्रमरिचक्रभयचकितमाहूवे निजम् ।

चक्रधर इति रथाङ्गमद सतत विभपि भुवनेषु रुटये ॥ १५-२६

अत्र चक्रधारणमवधेऽप्यसंबंधोक्तेरतिशयोक्तिः ।

१२३-जगति श्रिया विरहितोपि यदृदधिसुतामुपायया ।

ज्ञातिजनजनितनापदा स्वमत श्रियः पतिरिति प्रथामगा ॥ १५-२७

अत्र जगति श्रियपतित्वसंबधेऽप्यसंबधोक्तेरतिशयोक्तिः ।

१२४-यमिगन्तु सयति कदाचिदविहितपराक्रमोऽपि यत् ।

व्योम्नि कथमपि चकर्थे पद व्यपदिश्यसे जगति विक्रमोत्थत. ॥ १५-२८

अत्र पराक्रममवधेऽप्यसंबधोक्तेरतिशयोक्तिः ।

१२५-पृथिवी विभयं यदि पूर्वमिदमपि गुणाय वर्तते ।

भूमिभृदिति परहारितभूस्त्वमुदाह्रियस्व कथमन्यथा जनैः ॥ १५-२९

अत्र भूधरणमवधेऽप्यसंबधोक्तेरतिशयोक्तिः ।

१२६-तव धन्यतेयमपि सर्वेनूपतिकलितोऽपि यत्क्षणम् ।

क्यान्तकरतलघृताचलकः पृथिवीतले तुलितभृदुच्यसे ॥ १५-३०

अत्र भूमृदिति श्लेषमूलाऽभेदाध्यवमायोत्यापितातिशयोक्तिः ।

१२७-कुपिताकृति प्रथममेव हसितमशनैरसूचयत् ।

क्रुद्धमशनदलितान्द्रितटध्वनि दन्तवक्रमरिचक्रभीषणम् ॥ १५-३२

- १०८-वग्रोऽहन्ति नुबल. स्म गिधिनितमहीध्रवन्धनाम् ।
तीरतरनजनरागिजनामवभुग्न्भोगिफलमण्डला भुवम् ॥ १५-५४
अत्र पादाघाताद् भुव कम्पासवधेऽपि तत्सवधोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- १२६-सहसा मनभ्रमविलोलमवलजनतामभाकुलम् ।
स्थानमगमदय तत्पगितश्चलितोडुमण्डलनभ स्थलोपमाम् ॥ १५-७४
अत्रोडुमण्डलस्य चलनानवधेऽपि सभावनाया तत्सवधोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- १३०-परिमोहिणा परिजनेन कथमपि चिरादुपाहृतम् ।
वर्मं करतलयुगेन महत्तनुचूर्णोपेयमपिपद्रपा पर ॥ १५-७६
अत्र वमंग पेषणाऽनवधेऽपि तत्सवधोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- १३१-विपुलाऽचलस्थलघनेन जिगमिषुभिर्गता प्रियैः ।
पीनवृचनटनिपीडदलद्वरवारवाग्मृग्नालिनिङ्गिरे ॥ १५-८४
अत्र वारवाग्मनां दलनामवधेऽपि तत्सवधोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- १३२-प्रतनुन्मिताऽचिरदत्त शरदं प्राप्य विश्वण्डितायुषा ।
दधतेर्गरिभिरस्य तुन्वता यदि नामारभृतः पयोभृतः ॥ १६-६१
अत्र आमारामवधेऽपि सभावनाया तत्सवधोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- १३३-ममगाय तिवामकर्कशं क्षणमाकृष्टमुपैति यम्य च ।
धनुषा मममाशु दिट्टिषा कुलमागद्धितभङ्गमाततिम् ॥ १६-६३
अत्र कायंवारणयो पीवापयंदिषयंयनिमित्तरूपानिशयोक्तिः ।
- १३४-भृतमृत्तिरहीनभोगभान्विजिताऽनेकपुरीऽपि विट्टिषाम् ।
गचिमिन्दुदने वनेन्यजः पतिपूरौन्दुचिमंहीपतिः ॥ १६-७१
एष्योरभेदाश्रयादिति श्लेषसूनाऽभेदातिशयोक्तिः ।

- १३५-लोकालोकव्याहत धर्मरश्मे शालीन वा घाम नात्र प्रमर्तुं म् ।
लोकस्याग्रे पश्यतो धृष्टमाशु क्रामत्पुच्चैभू भृतो यस्य तेज ॥ १६-८
लोकान्लोकयो भूभूतामभेदाध्यवसायान् स्नेयमूलाऽतिशयोक्ति ।
- १३६-परस्पर परिकुपितस्य पिपतः क्षनोमिकाकनकपरागपङ्किलम् ।
करद्वयं मपदि मुधन्वनो निर्जरेनाग्न्यतिभिरघाव्यताम्बुभि ॥ १७-८
अत्रा मबंधेऽपि मवधोक्तेरतिशयोक्ति ।
- १३७-मसंभ्रम चरणतन्नाभिताडनस्फुटन्महीविवरध्रितोर्गंबटमंभि ।
खं करैरनुचिन्तापिनोरग प्रकाशता गिनिरनयद्रमाननम् ॥ १७-९
अत्रामबंधेऽपि मवधोक्तेरतिशयोक्ति ।
- १३८-जडीकृतश्रवणपथे दिवोकमा तमृश्वे विगति मृगादिकदरा ।
अनर्थकैर्जनि विदग्धकामिनीरतान्तरवर्गिणविलासकोशलैः ॥ १७-१०
वर्णितानामानर्थक्यामबंधेऽपि तत्सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- १३९-प्रयोच्चकैर्जरुठकपोतकधराननूहप्रकरविषाण्डुरशु नि ।
वर्नश्चनच्चरसाविधूनमुच्चरद्वनावलीन्दचरत क्षमारज ॥ १७-११
अत्र भूरेणोर्मधमण्डनाक्रमसाम्बन्धेऽपि सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्ति ।
- १४०-निरोक्षितु वियति ममेत्य कौतुकात्पराक्रम ममग्मुखे महीभूताम् ।
रजस्ततावनिमिषलोचनोत्पलव्यधाकृति शिदगणै फलाय्यत ॥ १७-१२
अत्र लोचनोत्पलाना व्यथाऽम्बन्धाक्तेरतिशयोक्ति ।
- १४१-वियङ्गिणि प्रतिपदमापिबस्यथो हनाचिरशु तिति ममारलक्ष्मणि
धर्तैः धर्तैराचितपङ्कभारिका पयोमुचः प्रययुरपेतदृष्टय ॥ १७-१३
अत्र पयोमुत्रा पंकभरणसम्बन्धेऽपि तत्सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्ति ।

- १४२-नभोनदीव्यनिकरधोतमूर्तिमिद्विषद्वर्तैरनधिगतानि नेत्रिरे ।
चलच्चमूर्तुरगन्तुगहतीतरतन्महोरज स्नपनमुत्थानि दिग्गर्जः ॥१७-६४
अत्र दिग्गजाना रज स्नपनामम्बन्धेऽपि मम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- १४३-समस्यलीकृतविवरेण प्रिता महोभृता बलरजसा महागुहा ।
रहस्यविधुन्वधन्तार्थिनः नभ मदामुपकरणीयताययु ॥१७-६६
अश्रीपकारकत्वामम्बन्धेऽपि मम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- १४४-यावच्चक्रे नाञ्जन बोधनाथ धृत्यानजो हस्तिचारी मदस्य ।
मेनास्वानादृन्तिनामात्मनेव स्थानान्नावत्प्रावहन्दानकुन्धा ॥ १८-२६
अञ्जनात्प्राक् दानमवधोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- १४५-तूष्णीं यावन्नापनिभ्ये निपादी वासश्चसुर्वारण वारस्यस्य ।
तावत्पुनरन्यनागाधिरुष्ट वादम्बानामेकपातैरमीव्यत् ॥ १८-२६
अत्र चक्षुष नीवनाञ्जवधेऽपि मवधोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- १४६-प्रास्यद्दृष्टेराच्छद चाप्रमनो यन्ता यातु प्रत्यरीर्न द्विपस्य ।
मग्नम्योच्चैर्बहंभारेण शङ्कोरावव्राते वीक्षणै च क्षणेन ॥ १८-३०
अत्र कार्यकारणशरीर्वापर्यविपर्ययान्तरानतिशयोक्तिः ।
- १४७-मग्नेऽग्निमे म्वे पगावत्यं देह योद्घ्रा माघं वीड्या भुक्तेरनु ।
साक यन्तु ममदेनानुबन्धी दूनोऽभीक्ष्ण वारण्ण प्रत्यगोधि ॥१८-३६
अत्र कारणयोस्तनुषीर्वापर्यविपर्ययरूपानतिशयोक्तिः ।
- १४८-दूगेतिक्षिप्तक्षिप्रचरेण इत भनो हन्तु हस्तिराज म्बमेव ।
भीमं भूमौ लोलमान मरणः पादेनानृक्वद्वेषेप पिपेष ॥ १८-४५
अत्र पेषणा मवधेऽपि मवधोक्तेरतिशयोक्तिः ।

- १४६-आपस्काराल्लूनगात्रस्य भूमि नि साधारं गच्छतोऽवाङ्मुखस्य ।
 लब्धायाम दन्तयोर्धर्ममेव स्वं नागस्य प्रापदुत्तम्भनत्वम् ॥ १८-४६
 अत्र दन्तयोर्दन्तम्भनमिति संबंधेष्वसंबन्धोक्तेरतिशयोक्ति ।
- १४७-लब्धस्पर्शं भ्रूव्यघादवगयेन स्थित्वा किञ्चिद्दन्तयोरन्तराले ।
 ऊर्ध्वार्धासिच्छिन्नदन्तप्रवेष्टे जित्वोत्तस्थे नागमन्येन सद्य ॥ १८-४७
 अत्र तयोल्यानाद्यसंबन्धेषु संबन्धोक्तेरतिशयोक्ति ।
- १४८-कच्चिद्गूरादायतेन द्रवीय प्रासप्रोतस्रोतसान्त क्षत्तेन ।
 हस्ताग्रेण प्रातप्यप्रतोऽभूदानैश्वर्यं वारणस्य ग्रहीतुम् ॥ १८-४८
 अत्रानैश्वर्यसम्बन्धेषु संबन्धोक्तेरतिशयोक्ति ।
- १४९-कश्चिन्मूर्छमित्य गाढप्रहार सित्तः शीतः शीकरंवारणस्य ।
 उच्छ्वास प्रास्थिता त जिघृक्षुर्द्वयैर्थाकृता नाकनारी मुमुक्षुः ॥ १८-४९
 नाकनारी मुमुक्षु इत्यसम्बन्धेषु संबन्धोक्तेरतिशयोक्ति ।
- १५०-वृत्तं युद्धे शूरमाहित्य काचिद्रन्तु तूलां मेरुकुञ्जं जगाम ।
 त्यक्त्वा नागो देहमेनि स्म दावत्पत्नी सदस्तद्वियोगसमर्था ॥ १८-५०
 अत्र मेरुकुञ्जासम्बन्धेषु संबन्धोक्तेरतिशयोक्ति ।
- १५१-त्यक्त्वा प्राणा संयुगे हस्तिनीस्था वीक्ष्य प्रेम्णा तत्क्षणादुद्रतासु ।
 प्राप्याम्रण्ड देवभूय मतीत्वादाशिशोप स्वंव कचित्पुरघ्नी ॥ १८-५१
 अत्र कार्यकारणपूर्वापर्यंबिपर्ययान्चपलातिशयोक्ति ।
- १५२-भिन्नोरस्को शत्रुणाकृष्य दूरादासन्नत्वात्कीचिदेकेपुणैव ।
 अन्योन्यावष्टम्भसामर्थ्ययोगाद्भुवविषं रवगंतावप्यभूताम् ॥ १८-५२
 अत्र स्वर्गतौ इति असम्बन्धेषु संबन्धोक्तेरतिशयोक्ति ।

१५६-नैग्नयंछन्नदेहान्तरानं कुर्मसस्य ज्वालिना दाशितेन ।
योद्गुर्वाणप्रोनमादीप्य मांसं पाकापूर्वस्वादमादै निवाभि ॥ १८-७६

अत्र पाकापूर्वस्वादाद्यसम्बन्धेऽपि सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।

१५७-स का र ना ना र का स
का य मा द द मा य का ।
र सा ह वा वा ह ना र
ना द वा द द वा द ना ॥ १९-२७

अत्र प्रकृतस्याप्रकृतेनाप्यवसानाद् रूपातिशयोक्तिः ।

१५८-निषीटनादिव मिषो दानतोयमनारतम् ।
वपुषामदयापातादिभानामनितोज्ज्वलत् ॥ १९-६८

अत्र सम्बन्धेऽसम्बन्धाभिधानाद्सम्बन्धातिशयोक्तिः ।

१५९-प्लुतेनकुम्भोरतिजहं दयलतिजन्मनिः ।
भावर्तपन्नदोरर्त्तं द्विषां तद्योगिता च सः ॥ १९-११५

अत्र द्विषां योषितामर्त्तं श्लेषपूर्वाभेदातिशयोक्तिः ।

१६०-सदानदबलप्रायः समुद्धृतरसो बनी ।
प्रतीवविक्रमः शीमान्दरिहंरिरिवापरः ॥ १९-११६

प्रकृतस्याप्रकृतेनाप्यवसानाद् रूपातिशयोक्तिः ।

१६१-इतरेतरमनिकर्षज्जन्मा फनसुषुद्रविनीरांविस्फुलिङ्गः ।
पटनानि लिहन्वलाहकानामपरेषु क्षणमज्वलत्कृशानुः ॥ २०-२६

अत्रासम्बन्धेऽपि तत्सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।

- १६२-गुरुवेगविराविभि पत्रैरिषवः काञ्चनपिङ्गलाङ्गमास ।
विगतासुतवत्तल भुव. स्म व्यथितभ्रान्तमुजंगमं विशन्ति ॥ २०-३०
अत्रासम्बन्धे सम्बन्धाभिधानात् सम्बन्धरूपातिशयोक्तिः ।
- १६३-पतता परित् परिस्फुरद्भि परिपिङ्गीकृतदिङ्मुखैर्मयूखैः ।
सुतरामभवद्दुरीक्ष्यविम्बस्तपनस्तत्किरणैरिवात्मदर्शं ॥ २०-५५
अत्र तपनस्य दुरीक्ष्यत्वासम्बन्धेऽपि सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- १६४-अभितः क्षुभिताम्बुराशिधीरध्वनिराकृष्टसमूलपादपीघः ।
जनयन्नभवद्युगान्तशङ्कामनिलो नागविपक्षपक्षजन्मा ॥ २०-५७
अत्र पादपोन्मूलनासम्बन्धेऽपि सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- १६५-प्रचलत्पत्तगेन्द्रपत्रवातप्रसभोन्मूलितशैलदत्तमार्गः ।
भयविह्वलमाशु दन्दशूकैर्विवशैराविविशे स्वमेव घाम ॥ २०-५८
दन्दशूकानां रन्ध्रप्रवेशासम्बन्धेऽपि सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- १६६-गुरुतापविशुष्यदम्बुशुभ्रा क्षणमालग्नकृशानुताम्रभासः ।
स्वमसारतया मपीभवन्तः पुनराकारमवापुरम्बुवाहाः ॥ २०-६३
अत्र मेघानां मपीभावाद्यसम्बन्धेऽपि सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।

तुल्ययोगिता

- १-चयस्त्वियामित्यवधारित पुरा तत शरीरीति विभाविताकृतिम् ।
विभुर्विभक्तावयव पुमानिति क्रमादमु नारद इत्यबोधि सः ॥ १-३
अत्र त्रयाणामप्रस्तुनामेकक्रिययाभिसंबंधात्तुल्ययोगिता ।
- २-पुराणि दुर्गाणि निशातमायुध बलानि शूराणि घनाश्च कञ्चुका ।
स्वरूपशोभंकरुणानि नाकिना गरुण्यंमाशङ्कष तदादि चक्रिरे ॥१-४५
अत्र चक्रिरे क्रिययापुराणीत्यादीनामभिमबंधात्तुल्ययोगितां ।
- ३-सलीलयातानि न भर्तुं रभ्रमोर्न चित्रमुच्चं श्रवसः पदक्रमम् ।
अनुद्रुत सयति येन केवल बलस्य शत्रु प्रशसस शीघ्रताम् ॥ १-५२
केवलप्रकृतास्पदा तुल्ययोगिता सा चक्रिययाभिसंबंधा ।
- ४-विरोधिवचसो मूकान्वागीशानपि कुर्वते ।
जडानप्यनुलोमार्यान्प्रवाच. कृतिना गिरः ॥ २-२४
अप्रस्तुतानामपि कुर्वते इति क्रिययाभिसम्बन्धात्तुल्ययोगिता ।
- ५-सखा गगैर्याम् शत्रूश्च कृत्रिमस्तौ हि कार्यतः ।
स्याताममित्रौ मित्रे च सहजप्राकृतावपि ॥ २-३६
अप्रकृतविषया तुल्ययोगिता सा चक्रिययाभिसंबंधा ।
- ६-तुल्येऽपराधे स्वर्मानुर्नानुमन्त चिरेण यत् ।
हिमायुमायु असते तन्नदिम्नः स्फुटं फलम् ॥ २-४६
असत इति क्रियया प्राकरणिकयो कर्मतयाभिसम्बन्धात्तुल्ययोगिता ।

७-तस्य मित्राप्यमित्रास्ते ये च ये चोभये नृपा ।

अभियुक्त त्वयैव ते गन्तारस्त्वामतः परे ॥ २-१०१

गन्तारः क्रियया शब्दद्वयोःकर्मनयाभिमम्बन्धात्तुल्ययोगिना ।

८-रम्या इति प्राप्तवती पनाका राय विविक्ता इति वर्धयन्ती ।

यस्याममेवन्त नमद्वलीका नम वधुभिर्वलभीर्युवान् ॥ ३-४३

अत्र प्रकृतानामेव धर्ममाधर्म्येण तुल्ययोगिना ।

९-मुगन्धिनामप्रतियरत्नपूर्वा विभ्रन्नि यत्र प्रमदाय पु माम् ।

मधुनि वक्त्राणि च कामिनीनामामोदकमंथतिहारमीयु ॥ ३-४४

मधुना वक्त्राणां च प्रकृतत्वान्तसूर्वक एव तुल्ययोगिता ।

१०-यस्यामजिह्वा महतीमण्डुः सीमानमयागतयोऽथजन्तः ।

जनैरजातमन्वलयनैर्न जातु द्वयेऽप्यमुच्यन्त विनीतमार्गा ॥ ३-४७

द्वयाना मार्गाणांभिमम्बन्धात्तुल्ययोगिता सा च श्लिष्टा ।

११-कला दधानः सकला स्वभाभिन्दुमामयन्मोममिताभिराशा ।

या रेवतीजानिरियेष हानु न रोहिण्यो न च रोहिण्योशः ॥ ३-६०

एकक्रिययाभिमम्बन्धात् केवलप्रज्ञत्रिपया तुल्ययोगिता ।

१२-मच्छादितायनदिग्भ्रमरमुच्यन्तर्गा

साक्रम्य मस्मितमुदप्रविशापशङ्गम् ।

मूर्ध्निम्वलन्तु हिनदाभितिकोटिमेन

मुद्गीक्ष्य को मुवि न विस्मयते नगेशम् ॥ ४-१६

१३-इतस्ततोऽस्मिन्विलसन्ति मेरोःममातवप्रे मणिमानुरागाः ।

स्त्रियश्च पत्न्यो मुग्धमुन्दरीनि मना नवप्रेमणि मानुरागाः ॥ ४-२७

अथ प्रस्तुतविषया तुल्ययोगिता सा चैकत्रियानितंबंधा ।

१४-वि-द्वोष्ठ यद्गु मनुते तुरगवक्त्र-

श्चुम्बन्त मुग्धमिह विनय प्रियाया ।

श्लिष्यन्तं मुहुरितगोत्रि त निज्ज्ही-

मुन्मुङ्गन्ततभरनङ्गभोगमध्यम् ॥ ४-२८

मनुते इत्येकत्रियया प्रस्तुतयोरभिमवधानुल्ययोगितालकारः ।

१४-दन्तोऽग्ग्वलामु विमनोषलमेयलान्ता

सद्रत्नवित्रकटवामु वृहत्प्रितम्बा ।

अस्मिन् भजन्ति घनवोमतगष्टशैला

तायोनिरुपमधिदाममधिप्यवामु ॥ ८-४०

षेवलप्रवृत्तगोचरा तुल्ययोगिता श्वेदोत्पत्तिता च सा ।

१६-आयस्तमैधन जनश्चतुलाग्रसद

मच्छन्नमुच्चलितचामरचारमम्बम् ।

ताय पुनमृदु मलीलनिमोमितास

सर्वः प्रिय मनु भवत्यनृम्पचेष्ट ॥ ४-९

एकत्रियानितंबंधात् तुल्ययोगिता सा च प्रवृत्तविषया ।

१७-जगति नंगमगोतकरः वरैविमनि वारिद्वन्द्वनय तन ।

जलजराजिपु नैद्रमदिद्रवन् महतामहताः लव च नाण्यः ॥ ९-४३

षेवलप्रवृत्ताम्यदा तुल्ययोगिता सा चैकत्रियानितंबंधा ।

१८-कुर्वन्तमित्यतिभरेण नगानवाच।

पुष्पविराममलिना च न गानवाचः ।

श्रीमान्ममस्तमनुसानु गिरौ विहनुं

विभ्रस्यचोदि स मयूरगिरा विहनुं म् ॥ ६-७६

कुर्वन्तमित्येकया त्रियया नगविरामयो. कर्मतयाभिसंबंधात्तुल्ययोगिता ।

१९-इति गदितवतो स्या जघान स्फुरितमनोरमपद्मकेशरेण ।

श्रवणनियमितेन कान्तमन्या सममसिताम्बुहृहेण चक्षुषा च ॥ ७-४६

स्फुरितेत्यादितुल्यधर्मेण प्रस्तुतयोरभिसम्बन्धात्तुल्ययोगिता ।

२०-शृंगाणि द्रुतकनकोज्ज्वलानि गन्धा

कौमुम्भपृथु कुचकुम्भसङ्घि वामः ।

मार्द्वीकं प्रियतममंनिधानमाम-

शारीणाभिति जलकेनिमाधनानि ॥ ८-३०

तुल्यधर्माभिसंबंधा केवलप्रकृतगोचरा तुल्ययोगिता ।

२१-प्रन्यूनं गुणममृतस्य धारयन्ती

मंफुल्लस्फुरितसरोरुहावतंसा ।

प्रेयोभिः सह मरमो निपेव्यषाणा

रक्तत्वं व्यधित वयूहशा मुग च ॥ ८-१०

तुल्यक्रियाभिसंबंधा प्रकृतगोचरा तुल्ययोगिता ।

२२-प्रनुनेपनानि कुसुमान्मवला कृतमन्मव. पतिपु श्लेषदशाः ।

नमयेन तेन चिरसुप्तमतीभवंबोधनं सममशोधन ॥ ९-२४

गन्धमान्यादीनां प्रस्तुतानामवबोधनरूपैकधर्मसंबंधात्तुल्ययोगिता ।

- २३-युगपद्विक्रान्तमुदयाद्गमिते शशिनः शिलीमुखगणोऽलभत ।
द्रुतमेत्य पुष्पधनुषो धनुषः कुमुदेऽङ्गनामनसि चावसरम् ॥ ६-४६
प्रकृतगोचरा तुल्ययोगिता सा चैकधर्माभिसवधा ।
- २४-विधृते दिवा सवयमा च पुरः परिपूर्णमण्डलविकानभृति ।
हिमघाम्नि दर्पणतले च मुहुः स्वभुग्वश्रिय मृगदृशो ददृशुः ॥ ६-४७
एकक्रियाभिसवधा प्रस्तुतगोचरा तुल्ययोगिता ।
- २५-बापिशायनसुगन्धि विष्णुगन्तुन्मदोऽधिदायित्वा नमयेत् ।
पुल्लदृष्टि वदन प्रमदानामवजचार चपक च पङ्कजि ॥ १०-४
प्रकृतगोचरा तुल्ययोगिता सा चैकधर्माभिसवधा ।
- २६-विन्नतो मधुरतामधिपात्र रागिभिर्युगपदेव पपाने ।
घाननंमधुरसो विक्रमद्भिर्नामिवाभिरमितोत्पलगन्धः ॥ १०-५
रसगन्धयो प्रकृतयोरेकपानक्रियामवधात्तुल्ययोगिता ।
- २७-हावहारि हृमित वचनाना कौशल दृशि विकारविशेषा ।
चक्रिरे भृगुमजोरपि वध्वा कामिनेव तरणेन भदेन ॥ १०-१३
चक्रिरे इत्येकया क्रियया हसितादीना कर्मतयाभिसवधात्तुल्ययोगिता ।
- २८-स्पर्शभाजि विनदञ्छविचारो कल्पिते मृगदृशा मुरताय ।
मन्नति दधति पेनुरजस्रं दृष्ट्य प्रियतमे शयने च ॥ १०-३६
केवलप्रकृतगोचरा तुल्ययोगिता सा चैकधर्माभिसवधा ।
- २९-पाणिरोगमविरोधितवाञ्छं भस्मेनाश्व मधुरस्मितगर्भा ।
कामिनः स्म कृत्ते वरभोर्हृदि शुक्ररुदिन च नुवेऽपि ॥ १०-६६
कृत्ते इत्येकया क्रियया पाणिरौघादीनामभिसवधानुत्पयोगिता ।

३०-अन्यकालपरिहार्यमजस्रं तद् द्वयेन विदधे द्वयमेव ।

धृष्टना रहसि भर्तृपुताभिनिदं पत्वमितरं रवत्तासु ॥ १०-७१

अत्र प्रकृतयोर्विधानक्रियायोगपद्य गम्यत इति तुल्ययोगिता ।

३१-सीत्कृतानि मणित करुणोक्ति स्निग्धमुक्तमलमर्थवचांसि ।

हारभूपणारवाश्च रमण्याः कामसूत्रपदतामुपजग्मु ॥ १०-७५

उपजग्मुरित्येकमा क्रियया सीत्कृतादीनामसंबंधास्तुल्ययोगिता ।

३२-दधदसकलमेकं खण्डितामानमद्भिः

श्रियमपरमपूर्णमुच्छ्वसद्भिः पलाशं ।

कलरवमुपगीते पट्टपट्टीयेन घत्त

कुमुदकमलखण्डे तुल्यरूपामवस्थाम् ॥ ११-१५

प्रकृतगोचरा तुल्ययोगिता सा चैकक्रियाभिसंबंधा ।

३३-कुमुदवनमपश्चि श्रीमदम्भोजपण्ड

त्यजति मुदमुलूक प्रीतिमाश्रुक्रवाक ।

उदयमहिमग्निमर्याति शीतानुरस्त

हतविधिलसितानां ही विचित्रो विषाक ॥ ११-६४

क्रियाभिसंबंधा प्रकृतगोचरा तुल्ययोगिता ।

३४-ग्लोस्विवर्णोज्ज्वलवृत्तशालिनः प्रसादिनोऽनुज्जिभतगोत्रसंविद ।

श्लोकानुपेन्द्रस्थ पुरस्म भूयसो गुणान् समुद्दिश्य पठन्ति बन्दिनः ॥ १२-३५

श्लेषोत्थापिता प्रकृतगोचरा तुल्ययोगिता सा चैकधर्माभिसंबंधा ।

३५-उच्चैर्गतामस्खलितां गरीयसां तदातिदूरादपि तस्य गच्छतः ।

एके समूहवर्लरेणुमंहति शिरोभिराज्ञामपरे महीभूतः ॥ १२-४५

श्लेषगर्भा प्रकृतास्पदा तुल्ययोगिता सा चैकक्रियाभिसंबंधा ।

- ३६-भग्नद्रुमाश्चक्रुरितस्ततो दिशः समुल्लसत्केतनकाननाकुलाः ।
पिष्टाद्रिपृष्ठास्तरसा च दन्तिनश्चलत्रिजाङ्गाचलदुर्गमा सुवः ॥ १२-४६
रूपकानुप्राणिता प्रकृतगोचरा तुल्ययोगिता सा चैकक्रियाभिसंबंधा ।
- ३७-अपदान्तरं च परित् क्षितिक्षितामपतन्द्रुतभ्रमितहेमनेमय ।
जबिमारुनाञ्चितपरस्पररोपमक्षितिरेणुकेतुवसना पताकिनः ॥ १३-४
राष्ट्रवर्णने रेखूनां केतूनां च प्रकृतत्वात्केवलप्रकृतान्पदातुल्ययोगिता ।
- ३८-नापचारमगमन्वचिक्रियाः सर्वमत्र समपादि साधनम् ।
अत्यक्षरत परस्पर विमं सत्रिणा नरपतेश्च सपद ॥ १४-३२
प्रकृतान्पदा तुल्ययोगिता सा चैकक्रियाभिसंबंधा ।
- ३९-नानवाप्तवमुनायं काम्यता नाचिकित्सितगदेन रोगिणा ।
इच्छनाशितुमनाशुपा न च प्रत्यगामि तदुपेयुषा सदः ॥ १४-४६
केवलप्रकृतविषया तुल्ययोगिता सा चैकधर्माभिसंबंधा ।
- ४०-स्नातक गुरुमभोष्टमृत्वज मयुजा च सह मेदिनीपतिम् ।
अर्धंभाज इति कीर्तयन्ति पट् ते च ते युगपदागताः सदः ॥ १४-५५
स्नातकादीना प्रकृतानामर्धंभाज इति धर्माभिसंबंधात्तुमयोगिता ।
- ४१-शोभयन्ति परितः प्रभाविनो मन्त्रमन्त्रि विनिवारिताःपदः । -
एवमन्त्रं मुखसुवः स्वयम्भुवो भ्रुमुजश्च परलोकजिष्णावः ॥ १४-५६
अत्र प्रकृतानामेव प्रतापादिसाधर्म्येणोपमानात्तुल्ययोगिता ।
- ४२-स्तात नोर्दधिविलोडन प्रति त्वद्विनाथ वयमुदसहामहे ।
यः सुरैरिति सुरीषवल्लभो वल्लवंश्च जगदे जगत्पतिः ॥ १४-८३
प्रकृतविषया तुल्ययोगिता सा चैकक्रियाभिसंबंधा ।

- ४३-यः कोलता बल्लवता च विभ्रदंष्ट्रामुदस्याशु मुजां च गुर्वीम् ।
मग्नस्य तोयापदि दुस्तरायां गोमप्लस्योद्धरणचकार ॥ १४-८६
प्रकृतविषया तुल्ययोगिता सा चैकक्रियाभिसंबंधा ।
- ४४-मृगमङ्गमादमरसान्वमविशदहज कपोलयोः ।
वाक्यममकलमपास्य मद विदधुस्तदीयगुणमात्मना शुचः ॥ १५-८२
त्रिदधुगित्येकया क्रियाभिसंबंधात् प्रकृतविषया तुल्ययोगिता ।
- ४५-क्रियते धयन् भलूच्चकैर्धवलरेव सितेतरैरथः ।
गिरमौघमघत्त शकरः सुरमिन्धोर्भुंजितमङ्घ्रिणा ॥ १६-४६
अप्राकरणाकविषया तुल्ययोगिता सा चैकक्रियाभिसंबंधा ।
- ४६-तुहिनामुममुं नुहृज्जना कलयन्त्युष्णहृचि विरोधिनः ।
कृतिभिः कूनद्विटिविभ्रमाः सत्रमेके भुजगं यथाञ्जरे ॥ १६-६४
प्रकृतास्पदातुल्ययोगिता सा चैकक्रियाभिसंबंधा ।
- ४७-दुस्त्रहाः क्षणमपरैस्तदन्तरे रणश्रवाद्भुचयमाशु विभ्रति ।
महीभुजां महिमभृता न संभुमुर्दोऽन्तरा वपुषि बहिस्त्र कञ्चुका ॥ १७-२२
केवलप्रकृतास्पदातुल्ययोगिता सा चैकधर्माभिसंबंधा ।
- ४८-गजत्रजाक्रमणभरावनप्रया रसानन्नं यदखिलमानने मुवा ।
नभस्तलं बहलतरेण रेणुना ततोऽगमत्त्रिजगदिविकृता स्फुटम् ॥ १७-६५
प्रकृतविषयात्तुल्ययोगिता सा चैकक्रियाभिसंबंधा ।
- ४९-पत्तिः पत्तिः वाहमेयाप वाजोः नागं नागः स्यन्दनस्थो रयस्थम् ।
इत्यं सेना वस्त्रभस्येव रागादङ्गेनाङ्गं प्रत्यनीकस्य भेजे ॥ १८-२
एकक्रियाभिसंबंधा तुल्ययोगिता सा च केवलप्रकृतास्पदा ।

- ५०-उद्यन्नादं घन्दिमिनिपुत्राणि स्फूलान्युच्चैर्मण्डलत्वं दधन्ति ।
घास्फाल्यन्ते कामकारिणि स्म कामं हस्त्यारौहैः कुञ्जराणां गिरामिः ॥ १८-
केवलप्रकृतविषया तुल्ययोगिता सा चैकधर्मानिसंबंधा ।
- ५१-द्राघीयांतः सहताः स्पेभभाजश्चारुदप्रास्तीक्ष्णतानत्यङ्गन्तः ।
दन्ता दन्तराहता भामजाना भङ्गं जग्मुर्न स्वयं सानजाना ॥ १८-
प्रकृतविषयैकक्रिययाभिसंबंधात्तुल्ययोगिता ।
- ५२-प्रत्यावृत्तं भङ्गभाजि स्वसंये तुल्यं मुक्तं राविरन्ति स्म कश्चिद् ।
एकोधेन स्वरांपुङ्खं द्विपन्तः मिद्धा मान्यैः माधुवादंढ येरदि ॥ १८-
केवलप्रकृतास्पदा तुल्ययोगिता सा चैकक्रियानिसंबंधा ।
- ५३-स्वर्गवासं कारयन्त्या चिराय प्रत्यप्रत्व प्रत्यह धारयन्त्या ।
कश्चिद्भेजे दिव्यतार्या परस्मिन्लोके लोक प्रीत्यायन्त्येह कीर्त्या ॥ १८-
तुल्यधर्मनदघात्केवलप्रकृतास्पदा तुल्ययोगिता ।
- ५४-निपीड्य तरसा तेन मुक्ताः काममनास्पदा ।
उपाययुविलसत्वं विद्विषो न शिलोमुक्ताः ॥ १९-१८
प्रावरणिकविषया तुल्ययोगिता सा च तुल्यधर्मानिसंबंधा ।
- ५५-कृतोस्वेग युगपद्द्वयजिगीषन्त सैनिद्राः ।
विपक्षं बाहुपरिघेजं ह्वाभिरितरेतरम् ॥ १९-३२
केवलप्रकृतास्पदा तुल्ययोगिता सा चैकक्रियानिसंबंधा ।
- ५६-वाजिन शत्रुसैन्यस्य समारब्धनवाजिनः ।
वाजिनश्च शरा मध्यमविशद्भुतवाजिनः ॥ १९-६२
केवलप्रकृतास्पदा तुल्ययोगिता सा चैकक्रियानिसंबंधा ।

- ५७-दिङ्मुखव्यापिनस्त्रीश्यान्हादिनो मर्मभेदिन ।
चित्रोपेकक्षणेनैव मायकानहिताश्च मः ॥ १६-६५
अत्र प्रकृतानां तुल्यधर्मयोगात् तुल्ययोगिता ।
- ५८-न केवल जनेस्तस्य लघुमन्वायितो धनु ।
मण्डलीकृतमेकान्ताद्बलमैक्षि द्विषामपि ॥ १६-६७
तुल्यधर्मयोगालेखनप्रकृतास्पदा तुल्ययोगिता ।
- ५९-उद्धतान्द्रिषतस्तस्य तिघ्ननो द्विषय मधु ।
पानार्थे मधिरं घाती रसायं भुवनं शराः ॥ १६-१०३
पानयोरभेदाध्यवसायेन केवलप्रकृतास्पदा तुल्ययोगिता ।
- ६०-मानव्यधोचितमुहं शून्यतां दधदत्रियम् ।
शकुन्तिनि शशुबल व्यापि तस्येपुभिर्नभः ॥ १६-११३
तुल्यधर्मयोगित्वात्तुल्ययोगिता सा च प्रकृतविषया ।
- ६१-प्लुतेभकुम्भोरमिर्जहं दयभनिजन्मभिः ।
प्रावर्तयन्नदीरम् द्विषां तद्योपितां च म ॥ १६-११५
अन्वङ्गानुल्यधर्मयोगित्वात्तुल्ययोगिता सा च प्राकरणिक्विषया ।
- ६२-प्रमनोहरता यनी जनस्य क्षणमालोक्यपात्रभःमदा च ।
कम्पे पिहिताहिमचृतिर्द्याविजिष्वैरन्तरिता व्युता धरित्री ॥ २०-१५
तुल्यधर्मयोगात्तुल्ययोगिता सा च केवलप्रकृतास्पदा ।

दीपकम्

- १-सुरीमवस्कन्द तुनीहि नन्दन मुषाण रत्नानि हृराऽमराङ्गनाः ।
 विगृह्य वक्र तमुचिद्विषा ब्रसी य इत्यनन्वास्थ्यमहनिगं दिवः ॥१-५६
 धनःवस्कन्देन्यादिष्वनेकक्रियास्वेककर्तुं कारकन्वाद्दीपकमन्तकार ।
- २-तीक्ष्णा नास्तुदः बुद्धिः कर्म शान्त प्रतापवन् ।
 तोपतापि मन भाष्म वागेका वाग्मिनः मन ॥ २-१०६
 अत्र प्रकृताया वाचोऽप्रकृताना बुद्धिकर्ममनसा च तुल्यधर्माद्दीपकम् ।

प्रतिवस्तूपमा

- १-उपप्लुत पातुमयो मदोद्धतन्त्वमेव विश्वम्भर । विश्वमीगिपे ।
 श्रुते रवेः क्षालमितुं क्षमेत क क्षपातमष्काष्टमलीमत्तं नमः ॥१-३८
 अत्र वाक्यद्वये समानधर्मस्यैकस्य ईगिपे क्षमेतेति शब्दद्वयेन वस्तु-
 नावेन निर्देशात्तत्रापि व्यतिरेकमुन्वत्वाद्द्वयैरेण प्रतिवस्तूपमा ।
- २-भवद्गिरामवस्तरप्रदानाय वचांसि न ।
 पूर्वैरङ्ग- प्रसङ्गाय नाटकीयस्य वस्तुनः ॥ २-८
 अत्र वचांसिपूर्वरगयोः प्रसङ्गत्वस्वस्वसामान्यस्य वाक्यद्वये शब्दा-
 न्तरे पृथङ्निर्देशात्प्रतिवस्तूपमालकारः ।
- ३-नतन्तध्वपि भूयस्या वचो वाचाप्रतिगम्यते ।
 इन्धनोधधगम्यग्निम्विदया नात्येति पूषणम् ॥ २-२३

अत्रातिशय्यतेऽप्येति इत्युभयोरपि एकातिक्रमार्थत्वात् अथ च
तादृशपृथङ्निर्देशात् साधर्म्येण प्रतिवस्तूपमा ।

निदर्शना

- १-महामहानीलशिलारुचः पुरो निपेदिवान् कंसकृपः स विष्टरे ।
श्रितोदयाद्रेरभिसायमुच्चकैरचूचुरच्चन्द्रमसोऽभिरामताम् ॥ १-१६
असम्मवद्वस्तुसम्बन्धरूपा निदर्शना शुद्धपदार्यगा च सा ।
- २-प्रोमित्युक्तवतोऽथ शार्ङ्गण इति व्याहृत्य वाचं तम-
स्तस्मिन्नुत्पतिते पुरः सुरमुनाविन्दोः श्रियं विभ्रति ।
शत्रूणामनिशं विनाशपिगुनः क्रुद्धस्य चंशं प्रति,
व्योम्नीव भ्रुकुटिच्छलेन वदने केतुश्चकारास्पदम् ॥ १-७
असम्मवद्वस्तुसम्बन्धरूपो निदर्शनालंकारः स च शुद्धपदार्यगा ।
- ३-साधंमुद्धवसोरिम्यामयासावासदत्सदः ।
गुरुकाव्यानुगां विभ्रच्चान्द्रोममिनमः श्रियम् ॥ २-२
एकवाक्यगा शुद्धासम्मवद्वस्तुसम्बन्धरूपा निदर्शना ।
- ४-प्रोल्लसत्कुण्डलप्रोतपद्मरागदलत्विया ।
कृष्णोत्तरासङ्गहचं विदधच्चोतपल्लवीम् ॥ २-१६
वाक्यगावाधितनिदर्शना ।
- ५-तृतीयोगः परेणापि महिम्ना न महात्मनाम् ।
पूर्णश्चन्द्रोदयाकाङ्क्षी दृष्टान्तोऽत्र महार्णवः ॥ २-३१
संभवद्वस्तुसंबन्धनिदर्शना सा चानेकवाक्यगा ।

६-विधाय वैरं सामणं नरोऽरौ य उदासते ।

प्रक्षिप्योर्दक्षिण कक्षे शेरते तेजनिमाहृतम् ॥ २-४२

शुद्धानेकवाक्यगा निदर्शना सा च सम्भवद्वस्तुसम्बन्धा ।

७-प्राप्यता विद्युता सम्यत्सम्पर्काटिकरोचिषाम् ।

शास्त्रैर्द्विपच्छिद्ररश्त्रेदप्रोच्छ्रयच्छोणितोक्षिते ॥ २-६६

शुद्धवाक्यगा निदर्शना सा चासम्भवद्वस्तुसंबन्धा ।

८-मृणालमूत्राज्मलमन्तरेण स्थितञ्चलच्चामरयोर्द्वयं सः ।

भेजेऽभित पातुकसिद्धनिन्दोरभूतपूर्वा रुचमम्बुराशेः ॥ ३-३

शुद्धानेकवाक्यगा निदर्शना सा चासम्भवद्वस्तुल्पा ।

९-सावर्ष्यभाजा प्रतिमागताना लक्ष्यैः स्मरापाण्डुतयाङ्गनानाम् ।

यस्या कपोलैः कलघीतघामस्तम्भेषु भेजे मण्णदर्पणश्री- ॥ ३-४७

असम्भवद्वस्तुसंबन्धा निदर्शना सा च शुद्धैकवाक्यगा ।

१०-यत्राधिरुद्धेन महीरहोच्चैरन्निद्रपुष्पाक्षिसहस्रभाजा ।

नुराधिपाधिष्ठितहस्तिमल्ललीला दधौ राजतगण्डरीलः ॥ ४-१३

शुद्धवाक्यगा निदर्शना सा चासम्भवद्वस्तुल्पा ।

११-उदयति विततोर्ध्वं शशिरज्जावहिमक्षी हिमधाम्नि याति चास्तम् ।

वहति गिरिरस्यं बिलम्बिषण्टाद्वयपरिवारितवारणेन्द्रलीलाम् ॥ ४-२०

शुद्धासम्भवद्वस्तुल्पा निदर्शना सा चैकवाक्यगा ।

१२-एकत्र स्फटिकतटांगुभिन्ननीरा

नोलासमद्युतिभिद्रुराम्भसोऽपरत्र ।

कालिन्दोजलजनितश्रिय, श्रयन्ते

वैदग्धीमिह सरित, सुरापगयाः ॥ ४-२६

असंभवद्वस्त्ररूपनिदर्शना सा चैकवाक्यगा ।

१३-उच्चैर्मंहारजतराजिविराजितासी

दुर्वसंभित्तिरिह सान्द्रसुधासवणी ।

अभ्येति भस्मपरिषाण्डुरितस्मरारे-

खट्वहिलोचननलामललाटलीलास् ॥ ४-२८

असम्भवद्वस्त्रसम्बन्धरूपो निदर्शनार्त्कारः स चानेकवाक्यगः ।

१४-व्योमस्पृशः प्रययता कलघौतभित्ती-

सन्निद्रपुष्पचणचम्पकपिङ्गभासः ।

सीमेरवीमधिगतेन नितम्बशोभा-

मेतेन भारतमिलावृत्तवद्विमाति ॥ ४-३१

शुद्धानेकवाक्यगा निदर्शना सा च वाधितरूपा ।

१५-मुक्तं मुक्तागौरमिह क्षीरमिवाध्रं-

वर्षीष्वन्तर्लानिमहानीलदलासु ।

शस्त्रीश्यामैरशुभिराशु द्रुतमम्भ-

दद्यामच्छामृच्छति नीनीसलिलस्य ॥ ४-४४

शुद्धैकवाक्यगा निदर्शना सा चासम्भवद्वस्त्ररूपा ।

१६-प्राच्छाद्य पुष्पपटमेय महान्तमन्त-

रावतिभिर्गृहकपोतसि रोधराभैः ।

स्वाङ्गानि घमरुचिमागुरवी दधानै-

ध्रुंपायतीव पटलैर्नवनोरदानाम् ॥ ४-५२

असम्भवद्वस्त्रसम्बन्धरूपो निदर्शनार्त्कारः स चोत्प्रेक्षानुप्राणितः ।

१७-मरकतमयमेदिनीपु भानो-

स्तश्चिटपान्तरपातिनो मयूखाः ।

श्रवणतशितिकण्ठकण्ठलक्ष्मी-

मिह दधति स्फुरितागुरेणुजाला ॥ ४-५६

शुद्धकवाक्यगा निदर्शना सा चासंभवद्वस्तुरूपा ।

१८-नवनगवनलेखाश्याममध्याभिराभिः

स्फटिककटकभूमिर्नाटयत्येष शैलः ।

अहिपरिकरभाजो भास्मनैरङ्गरागै-

रधिगतघवलिम्नः शूलपाणोरभिख्याम् ॥ ४-६५

पदायंगा शुद्धनिदर्शना सा चासंभवद्वस्तुसम्बन्धा ।

१९-अनुकृतशिखरोधश्रीभिरभ्यागतेऽसौ

त्वयि सदमसमभ्युत्तिष्ठतीवाद्रिरुच्चैः ।

द्रुतमरुदुपनुत्नैरुन्नमद्भिः सहेलं

हृत्तघरपरिधानश्यामलैरम्बुवाहैः ॥ ४-६८

शुद्धवाक्यगा निदर्शना सा चासंभवद्वस्तुसंबंधा ।

२०-तं स द्विपेन्द्रतुलितातुलतुङ्गशृङ्ग-

मभ्युल्लसत्कदलिकावनराजिमुच्चैः ।

विस्ताररुद्धवसुधोऽन्वचलं चचाल

लक्ष्मीं दधत्प्रतिगिरेरखद्युवंलीषः ॥ ५-२

शुद्धासंभवद्वस्तुसंबंधनिदर्शना सा च वाक्यगा ।

२१-जज्ञे जनैर्मुकुलिताश्रमनादवाने

संरब्धहस्तिपकनिष्ठुरचोदनाभिः ।

गम्भीरवेदिनि पुरः कवलं करीन्द्रे

मन्दोऽपि नाम न महानवगृह्य साध्यः ॥ १-४६

शुद्धसंभवद्वस्तुसंबन्धो निदर्शनालंकारोऽयम् ।

२२-अरुणिताखिलशैलवना भुहुविदधती पथिकात् परितापिनः ।

विकचकिशुकसहतिरुच्चकैरुदवहृद्वहृद्व्यवहृद्वियम् ॥ ६-२१

असंभवद्वस्तुसंबन्धा निदर्शना सा चैकवाक्यगा ।

२३-अविरसपुलकः सह ध्रजन्त्याः प्रतिपदमेकतरः स्तनस्तरण्याः ।

घटितविघटितः प्रियस्य वलस्तटमुवि कन्दुकविभ्रमं वमार ॥ ७-१५

असंभवद्वस्तुसंबन्धा शुद्धनिदर्शना सा चैकवाक्यगा ।

२४-संक्षोभं पयसि मुहुर्महेमकुम्भश्रीभाजा कुक्षयुगलेन नीयमाने ।

विश्लेषं युगमगमद्रथाङ्गनाम्नोरुद्धतः का इव सुखावहःपरेषाम् ॥ ८-१८

असम्भवद्वस्तुसम्बन्धो निदर्शनालंकारः स च शुद्धवाक्यगः ।

२५-कस्याश्चिन्मुखमनु घीतपत्रलेखं

व्यातेने सलिलभरावलम्बिनीमि ॥

किञ्जल्कव्यतिकरपिञ्जरान्तरामि-

श्चित्रश्रीरलमलकाग्रवत्तरोभिः ॥ ८-५६

वाक्यार्थवृत्तिनिदर्शना सा च शुद्धसंभवद्वस्तुसंबन्धा ।

२६-विघृते दिवा सवयसा च पुरः परिपूर्णमण्डलविकाशश्रुति ।

हिमघाम्नि दर्पणतले च मुहुः स्वमुखश्रियं मृगदृशो ददृशुः ॥ ९-५३

असम्भवद्वस्तुसम्बन्धा निदर्शना सा चैकवाक्यगा ।

२७-मधुरोन्नतध्रु सलितं च दृशोः सकरप्रयोगचतुरं च वचः ।

प्रकृतिस्थमेव निपुणागमितं स्फुटनृत्यलीलमभद्रत्नुतनोः ॥ ६-७६

सम्भवद्वस्तुसम्बन्धा निदर्शना सा च शुद्धा ।

२८-गण्डभित्तिषु पुरा सदृशोषु व्याञ्जि नाञ्चितदृशा प्रतिमेन्दुः ।

पानपाटलितकान्तिषु पश्चाद्गोघ्नचूर्णतिलकाकृतिरासीत् ॥ १०-३१

अनेकवाक्यगा शुद्धा निदर्शना सा चासभवद्वस्तुसंबन्धा ।

२९-मदहचिमरणोद्गच्छता लम्भितस्य

त्यजत इव चिराय स्यायिनीमाशु लज्जाम् ।

वसनमिव मुखस्य ससते संप्रतीदं

सितकरकरजालं वासवाशानुवत्या ॥ ११-१६

असभवद्वस्तुसंबन्धा निदर्शना सा चैकवाक्यगा ।

३०-दधति परिपतन्त्यो जालवातायनेभ्य-

स्तरुणतपनभासो मन्दिराभ्यन्तरेषु ।

प्रणयिषु वनितानां प्रातरिच्छत्सु गन्तुं

कुपितमदनमुक्तोत्तप्तनाराचलीलाम् ॥ ११-५०

असंभवद्वस्तुसंबन्धा वाक्यैकगा निदर्शना सा च शुद्धा ।

३१-कालीयकञ्जोदविलेपनध्रियं दिशद्दिशामुल्लसदंशुमद्द्युति ।

स्नात सूरुर्मुद्गमुजा विपप्रथे गिरेरधः काञ्चनभूमिर्ज रज ॥ १२-१३

असभवद्वस्तुसंबन्धा निदर्शना सा चैकवाक्यगा ।

३२-सुन्ववेदनाहृषितरोमरूपया निधिलीकृतेऽपि वसुदेवजन्मनि ।

कुरभर्तु रङ्गनतया न तत्यजे विकसत्कदम्बनिकुरम्बचारुता ॥ १२-१३

असंभवद्वस्तुसंबन्धा निदर्शना सा च शुद्धवाक्यैकगा ।

३३-अचिराज्जितमीनकेतनो विलसद् वृष्टिगणैर्नमस्कृतः ।

न्नितिः क्षयितोद्धताञ्घको हरलोलां स विडम्बयिष्यति ॥ १६-५८

अनंभवद्वस्तुसम्बन्धा निदर्शना सा च श्लेषसंकीर्णा ।

३४-विलङ्घितस्थितिमभिवीक्ष्य रक्षया

रिपोगिरा गुरुमपि गान्दिनीसुतम् ।

अनंस्तदा शुभपरिवर्तंवायुमि-

बिबतिता गिरिपतयः प्रतीयिरे ॥ १७-१२

अनंभवद्वस्तुसंबन्धो निदर्शना सा च शुद्धवाक्यैकगा ।

३५-निरन्तरस्यगितदिगन्तरं ततः समुच्चलद्वलमवलोक्यज्वनः ।

बिकीर्णकः प्रकृतमहाप्लवेऽभवद्विशृङ्खलं प्रचलितसिन्धुवारिणि ॥ १७-३०

अनंभवद्वस्तुसंबन्धा निदर्शना सा च वाक्यगा ।

३६-महाम्रपूरणाः कश्चिन्नूनमूर्धाजिसिना द्विपः ।

तदोर्ध्वं एव कावन्वीममजप्रतंनक्रियाम् ॥ १६-५१

असम्भवद्वस्तुसंबन्धा निदर्शनालंकारः स चैकवाक्यगः ।

३७-बहुलाञ्जनपङ्कपट्टनीलद्युतयो देहमितस्ततः ध्वजन्तः ।

दधिरे फणितस्तुरगमेषु स्फुटपल्याणनिवद्धवर्धलीलाम् ॥ २०-५०

असम्भवद्वस्तुसम्बन्धा निदर्शना सा च शुद्धवाक्यगा ।

३८-दधुरम्बुधिमन्यनाद्रिमन्यघ्रमणापस्तफणीन्द्रपित्तजानाम् ।

रचमुल्लसमानवैनतेयद्युतिभिन्नाः फणभारिणो मणोनाम् ॥ २०-५६

असम्भवद्वस्तुसम्बन्धनिदर्शनालंकारः स च शुद्धः ।

३६-कृतदाहमुद्विपः शिखाभिः परिपिक्तं मुहुर्म्भसा नवेन ।
विगताम्बुधरव्रणं प्रपेदे गगनं तापितपायित्वासिलक्ष्मीम् ॥ २०-७५
संभवद्वस्तुसंबन्धिदर्शना सा च रूपकसंकीर्णा ।

दृष्टान्तः

- १-नैतल्लघ्वपि भूयस्या वचो वाचाऽतिशय्यते ।
इन्धनीघघग्निस्त्विपा नात्येति पूरणम् ॥ २-२३
अत्र समानघर्भंविम्बितया दृष्टान्तालंकारः स च शुद्धसाधर्म्यमूलः ।
२-विपक्षमखिलीकृत्य प्रतिष्ठा खलु दुर्लभा ।
अनीत्वा पङ्कता घूलिमुदकं नावतिष्ठते ॥ २-३४
साधर्म्यगतदृष्टान्तालंकारोऽयं स च शुद्धः ।
३-अग्न्यदुच्छ्र ह्वलं सत्वमन्यच्छास्त्रनियन्त्रितम् ।
सामानाधिकरण्य हि तेजस्तिमिरयोः कुतः ॥ २-६२
अश्रोभयोवक्रिययोः साधर्म्येण दृष्टान्तालंकारः शुद्धस्त सः ।
४-सम्प्रत्यसाम्प्रतं वक्तुमुक्ते मुसलपाणिना ।
निर्धारितेऽर्थे लेखेन खलूक्त्वा खलु वाचिकम् ॥ २-७०
साधर्म्यं शुद्धदृष्टान्तालंकारोऽयं ।
५-तेजः क्षमा वा नैकान्तं कालज्ञस्य महीपतेः ।
नैकमोजः प्रसादो वा रसभावविदः कवेः ॥ २-८३
साधर्म्याश्रयाद्दृष्टान्तालंकारोऽयम् ।

६-द्वीतविघ्नमतयेन भाविता संनिधेस्तव मखेन भेष्युना ।

को विहन्तुमलमास्थितोदये वासरश्रियमशीतदीधिति ॥ १४-८

अत्र वाक्य भेदाद्विम्बप्रतिविम्बतया साधर्म्ये दृष्टान्तालकारः ।

७-सादिताखिलनृष महन्महः सप्रति स्वतयसंपदेव ते ।

किं परस्य स गुण समश्नुते पथ्यवृत्तिरपि यद्यरोगिताम् ॥ १४-१३

वाक्यभेदाद्विम्बप्रतिविम्बतया साधर्म्येऽत्र दृष्टान्तालकारः ।

८-निर्गुणोऽपि विमुखो न भूपतेर्दानशीण्डमनसः परोऽभवत् ।

वपुंकस्य किमपः कृतोन्नतेरभ्रुदस्य परिहायंमूपरम् ॥ १४-४६

अत्र विम्बप्रतिविम्बतया समानधर्माभिधानाद् दृष्टान्तः ।

९-तव घमंराज इति नाम कयमिदमपण्डु पठ्यते ।

भौमदिनमभिदघत्यथ वा भृशमप्रशस्तमपि मंगल जनाः ॥ १५-१७

अत्र वाक्यद्वये विम्बप्रतिविम्बकरणाद् दृष्टान्तालकारः ।

१०-समाकुले सदसि तथापि विक्रियां मनोजगमन्न मुरभिदः परोदितैः ।

घनाम्बुभिर्वहलितनिम्नगाजलजंल न हि ब्रजति विकारमम्बुधे' । १७-११

अत्र विम्बप्रतिविम्बतया समानधर्माभिधानाद् दृष्टान्तालकारः ।

११-न शून्यतामगमदसौ निवेशभू श्रभूतता दधति बले चलत्यपि ।

पयस्यभिद्रवति भ्रुवं युगाज्वधौ सरित्पतिर्न हि समुपति रिक्तताम् । १७-४

समानधर्माभिधानात् विम्बप्रतिविम्बतया दृष्टान्तोऽयम् ।

१२-घनसन्तमसैर्जयेन भूयो यदुयोर्धुं धि रेधिरे द्विपन्तः ।

ननु वारिधरोपरोधमुक्तः सुत रामुत्तपते पतिः प्रभाणाम् ॥ २०-४०

अत्र यदुयोधाना द्युतिपतेश्च वापयभेदेन प्रतिविम्बकरणाद् दृष्टान्तः

व्यतिरेकः

- १-गतं तीरश्रीनमनूस्सारथेः प्रसिद्धमूर्ध्वज्वलनं हविर्भुजः ।
पतत्यधो घाम विसारि सर्वतः किमेतदित्याकुलमीक्षितं जनैः ॥ १-२
उपमेयस्याधिक्वयादाक्षिप्तौपम्ये द्नेपामात्रे च व्यतिरेकालंकारः ।
- २-जगत्यपयप्रिमहस्रभानुना न यन्नियन्तुं समभावि भानुना ।
प्रसह्य तेजोभिरसंख्यतां गतैरदस्त्वया नुन्नमनुत्तमं तमः ॥ १-२७
उपमेयस्योत्कर्षे उभयोपादाने आक्षिप्तौपम्ये च व्यतिरेकालंकारः ।
- ३-पादाहतं यदुत्थाय मूर्धानमधिरोहति ।
स्वस्यादेवापमानेऽपि देहिनस्तद्वरं रजः ॥ २-४६
प्रस्तुतस्याधिक्ववर्णनादाक्षिप्तौपम्ये व्यतिरेकालंकारः ।
- ४-तुं गत्वमितरा नाद्री नेदं सिन्धवावगाधता ।
अलघनीयताहेतुस्त्वयं तन्मनस्विनि ॥ २-४८
अप्रस्तुतस्य न्यूनत्ववर्णनादाक्षिप्तौपम्ये व्यतिरेकालंकारः ।
- ५-तुरगगताकुलस्य परितः परमेक्षतुरंगजन्मनः
प्रमथितभ्रूमृतः प्रतिपथं मथितस्य भृशं महीभृता ।
परिचलतो बलानुजबलय पुर. सततं घृतश्रिय-
दिचरविगतश्रियो जलनिधेद्व तदाऽभवदन्तरं महत् ॥३-८२
अप्रवृत्तस्य न्यूनत्ववर्णनात् प्रवृत्तस्य चाधिक्वयाद् व्यतिरेकालंकारः ।

६-प्राणेशीतमचनेश्वरमीश्वरोऽपि
सान्द्रेभर्चमवसनावरणोऽपिशेते
सर्वतुं निवृत्तिकरे निवसन्नुपति न
द्वन्द्वदुःखमिह किञ्चिदकिञ्चनोऽपि ॥४-६४॥

सादृश्यनिषेधरूपो व्यतिरेकालंकारः स चाक्षिप्तौपम्यः ।

७-किसलयशकलेष्ववाचनीयाः पुलकिनि केवलमङ्गके निषेधाः ।
नखपदलिपयोऽपि दापितार्याः प्रणिदधिरे दयितैरनगलेखाः ॥ ७-३

लोकप्रसिद्धलेख्यवैलक्षण्याद्व्यतिरेकः सादृश्यनिषेधरूपोऽप्यम् ।

८-मुदितयुवमनस्कास्तुल्यमेव प्रदोषे
रुचमदधुरुमय्य कल्पिता भूपिताश्च ।
परिमलरुचिराभिन्यङ्कृतास्तु प्रभाते
युवतिभिर्हपभोगान्नीरुचः पुष्पमालाः ॥ ११-२७

पुष्पमालाम्यो युवतीनां विमदंसहत्वेनाधिकयोक्तेव्यतिरेकः ।

९-विलुलितकमलौघः कीर्णवल्लोवितानः
प्रतिवनमवधूताशेषशास्त्रिप्रसूनः ।
वदचिदयमनवस्यः स्थास्तुतामेतिवायु-
मंघुकुसुमविमदोद्गन्धिवेस्मान्तरेषु ॥ ११-२८

विमदंगन्धस्य कमलादिगन्धादाधिक्यकथनाद् व्यतिरेकः ।

१०-लज्जते न गदितः प्रियं परो वक्तुरेव भवति त्रपाऽधिका ।
व्रीडमेति न तव प्रियंवदो ह्योमता तु भवतैव भूयते ॥ १४-२

अत्र वक्तु त्रपाधिक्याद् व्यतिरेकालंकारः स च सादृश्यनिषेधरूपः ।

- ११-तीपमेति वितथतस्तवै. परस्ते च तस्य मुलभाः शरीरिभिः ।
अस्ति न स्तुतिवचोऽनृतं तव स्तोत्रयोग्य न च तेन तुष्यति ॥ १४-३
प्रस्तुतस्याधिक्यवर्णनाद् व्यतिरेकः स च सादृश्यनिषेधरूपः ।
- १२-आद्यकोलतुलिता प्रकम्पनैः कम्पितां मुहुरनरेदृगात्मनि ।
वाचि रोपितवताऽमुना महीं राजकाय विषया विलेभिरे ॥ १४-४३
उपमानादुपमेयस्याधिक्यकथनाद् व्यतिरेकः स चोपात्तहेतुगः ।
- १३-आदितामजननाय देहिनामन्तता च दधतेऽनपायिने ।
विभ्रते भुवमघ. सदाऽघ च ब्रह्मणोऽप्युपरि तिष्ठते नमः ॥ १४-६५
प्रस्तुतस्याधिक्यवर्णनाद् व्यतिरेकः स च सादृश्यनिषेधरूपः ॥
- १४-केवल दधति कर्तृवाचिनः प्रत्ययानिह न जातु कर्मणि ।
घातवः सृजतिसहनास्तद. स्तीतिरत्र विपरीतकारकः ॥ १४-६६
भगवतः पुरपान्तराधिक्यप्रतीतेर्व्यतिरेकः स च सादृश्यनिषेधरूपः ।
- १५-द्राघीयांसं भंहाताः स्यामनाजश्चारुदग्रास्तीक्ष्णतामत्यंजन्तः ।
दन्ता दन्तराहताः सामजानां भगं जग्मुर्न स्वयं सामजाताः ॥ १५-३३
अत्रोन्मेषानामुपमानदन्तापेक्षयाऽभग्नत्वेनाधिक्योक्तेर्व्यतिरेकः ।
- १६-रामेण त्रि.सफकृत्वो हृदानां चित्रं चक्रं पञ्चकं क्षत्रियाऽर्त्तः ।
रक्षणाऽभ्नोभिस्तत्प्राणादेव तस्मिन्संख्येऽनंख्याः प्रावहृद्दीपवत्यः । १५-७०
उपमानादुपमेयस्याधिक्योक्तेर्व्यतिरेकालंकारः ।
- १७-निपीड्य तरमा तेन मुक्ताः काममनास्थया ।
उपायमुद्विलक्ष्यत्वं विद्विपो न शिलीमुक्ताः ॥ १६-१८
अत्र प्रस्तुतस्य विलक्षणत्वोक्ते व्यतिरेकः स च तुल्ययोगितासंकरः ।

१८-शस्त्रत्रणमयथीमदलंकरेणभूषितः ।

ददशेऽन्यो रावणवदलङ्करणभूषितः ॥ १६-५२

उपमानानुपमेयस्याधिक्यकथनाद् व्यतिरेकः स चोपमासंकरः ।

१९-गुद्धि गतैरपि परामृजुभिर्विदित्वा वारुणैरजय्यमविघट्टितममंभिस्त्वम् ।

ममाऽतिगैरनृजुमिनितरामगुद्धैर्वाक्त्रिमायकैरथ तुतोद तदा विपद्मः ॥२०-७७

अत्र वाक्त्रिमायकानामधिक्यकथनाद् व्यतिरेकालंकारः स च रूपकानु-
प्राणितः ।

सहोक्तिः

१-वत्तुङ्गादनिलचलाशुकास्तटान्ता-

चेतोभिः सह भयदर्शिनां प्रियारणाम् ।

श्रोणीनिर्गुं सभिरतूष्णमुत्पतन्त्य-

स्तोत्रेषु द्रुततरमङ्गना निपेनुः ॥ ८-३१

चलांशुकाः चेतोभिः सहेति सहोक्तिरत्र सा च श्लेषरहिता ।

२-गुद्धमश्रुतिविरोधि विभ्रतं शास्त्रमुज्ज्वसमवस्यंसंकरैः ।

पुस्तकैः सममसौ गणं मुहुर्वाच्यमानमश्रुणोद् द्विजन्मनाम् ॥ १४-३७

अभेदाव्यवसाये श्लेषानुप्राणिता सहोक्तिः ।

३-समराय निकामकर्कशं क्षणमाकृष्टमुपैति यस्य च ।

घनुषा सममाशु विद्विपां कुलमाशङ्कितभङ्गमानतिम् ॥ १६-६३

कार्यकारणसाहचर्ये श्लेषरहिता सहोक्तिरत्र ।

- ४-भग्नेऽपीभे त्वे परावत्यं देहं योद्ग्रा साधं ब्रीडया मुञ्चतेपून् ।
साकं यन्तुः संभेदेनानुबन्धी दूनोऽभीक्ष्णं धारणः प्रत्यरोधि ॥ १८-३६
संभेदेन साकं धारणः प्रत्यरोधीति सहमावोक्ते. सहोक्तिरलकारः ।

समासोक्तिः

- १-दिशामधीनांश्चतुरो यतः मुरानपास्य त रागहृताः त्रिपेविरे ।
अवापुरारन्ध्रं ततश्चला इति प्रवादमुच्चैर्यशस्करं श्रियः ॥ १-४४
सभेन कार्थेण प्रस्तुतेऽप्रस्तुतव्यवहारसमारोपात् समासोक्तिः ।
- २-स्पृशन्तश्चकः समये शुचावपि स्थित. कराग्रैरसमग्रपातिभिः ।
अधर्मधर्मोदकविन्दुमौक्तिकैरलञ्चकाराश्रय बध्नुरहस्करः ॥ १-५८
द्विलिप्तविरोपणमूला समासोक्तिः ।
- ३-परस्य मर्माविषमुञ्क्ततां निजं द्विजिह्वतादोषमजिह्वागामिभिः ।
तमिद्धमाराधयितुं सकलैः कुलैर्न भेजे फणिनां भुजंगता ॥ १-६४
वस्तुनि वस्तुनो व्यवहारसमारोपात् समभेदकधर्ममूला समासोक्तिः ।
- ४-अट्टत्रा हेलया पादमुच्चंभूं धंनु विद्विषाम् ।
कथकारमनालग्वा कीर्तिर्द्यमिधिरोहति ॥ २-५२
अत्र प्रस्तुतकीर्त्तैरप्रस्तुतस्त्रीव्यवहारप्रतीते. समासोक्तिः ।
- ५-प्राक्पेतेत्रोर्ध्वमपि क्रचोयानभ्युन्नतत्वात् कुचमण्डलेन ।
ननाम मध्योऽतिगुरत्वभाजा नितान्तमाक्रान्त इवाङ्गनानाम् ॥ २-१५
समभेदकधर्ममूला समासोक्तिः सा चोपमागर्भा ।

६-न लंघयामास महाजनानां शिरसि नैवोद्धतिमाजगाम ।

अचेष्टताऽष्टापदभूमिरेणुः खुराहतो यत्सदृशं गरिम्णः ॥ ३-२८

स्फुटविशेषणमूलैकार्यं प्रतिपादिका समासोक्तिः ।

७-कुतूहलेनेव जवादुपेतः प्राकारभित्त्या सहसा निषिद्धः ।

रसन्नरोदीद् भृशमम्बुवर्षं व्याजेन यस्या वहिरम्बुवाहः ॥ ३-४१

अत्र प्रस्तुताम्बुवाहेऽप्रस्तुतव्यवहारसमारोपात् समासोक्तिः ।

८-त्रलोमिभिस्तत्क्षणहीयमानरथ्यामुजाया वलयैरिवास्याः ।

प्रायेण निष्क्रामति चक्रपाणी नैष्टं पुरो द्वारवतीत्वमासीत् ॥ ३-६६

द्वारकाया नवविद्यवाया व्यवहारप्रतीतेर्लिगसाधारण्यभूलसमासोक्तिः ।

९-आचद्वादितायतदिगम्बरमुच्चकैर्गा-

माक्रम्य संस्थितमुदप्रविशालशृङ्गम् ।

मूर्ध्निस्खलत्तु हिनदीधितिकोटिमेन-

मुद्वीक्ष्य को भुवि न विस्मयते नमेशम् ॥ ४-१६

विशेषणसाम्यादौपम्यनिबन्धना समासोक्तिरत्र ।

१०-अयमतिजरठा. प्रकामगुर्वीरलघुविलम्बिपयोधरोपरुद्धाः ।

सततमसुमतामगम्यरूपाः परिणतदिक्करिकास्तटीर्धिभति ॥ ४-२६

अत्र प्रकृतेऽप्रकृतवृद्धांगनाप्रतीतेः समासोक्तिः सा च विशेषणमूला ।

११-आसादितस्य तमसा नियतेनियोगा-

दाकाङ्क्षतः पुनरपक्रमणेन कालम् ।

पत्युस्त्रिपामिह महौषधयः कलत्र-

स्थानं परैरनभिभूतममूर्धेजन्ते ॥ ४-३४

प्रस्तुतेऽप्रस्तुतस्य साम्यप्रतीतेः विशेषणमूलासमासोक्तिः ।

१२-अपशङ्कमङ्कपरिवर्तनोचिताञ्चलिताः पुरः पतिमुपेतुमात्मजाः ।
 अनुरोदितीव करणेन पत्रिणां विस्तेन वत्सलतयेप निम्नगा ॥ ४-४७
 सर्वाङ्गमूला समासोक्तिः सा चोत्प्रेक्षानुप्राणिता ।

१३-भास्वत्करव्यतिकरोत्लसिताम्बरान्ताः
 सापत्रया इव महाजनदर्शनेन ।
 सविव्युरम्बरविकासि चमूसमुत्थं
 पृथ्वीरजः करमकण्ठकडारमाशाः ॥ ५-३

श्लेषवशाद्गुमयार्यपादकतया श्लिष्टविशेषणमूला समासोक्तिः ।

१४-मद्रोन्द्रकुञ्जचरकुञ्जरगण्डकाप-
 संक्रान्तदानपयसो वनपादपस्य ।
 सेनागजेन भयितस्य निजप्रसूनै-
 मंभ्ले यथागतमगामि कुसैरलीनाम् ॥ ५-४३

विशेषणसाम्यादापन्नाद्यौपम्यप्रतीतेः समासोक्तिः ।

१५-आजिघ्रति प्रणतमूर्धनि बाल्हिजेऽदे
 तस्याङ्गसङ्गममुत्तानुभवोत्सुकायाः ।
 नासाविरोकपवनोल्लमितं तनीयो
 रोमाञ्चतामिव जगाम रजः पृथिव्याः ॥ ५-५४

लिङ्गसाम्येन नायकनायिकाव्यवहारसमारोधान् समासोक्तिरलंकारः ।

१६-स्फुरदधीरतडिन्नयना मुहुः प्रियमिवागलितोरुपयोधरा ।
 जलधरावलिप्रतिपानितस्वनमया समयाज्जगतीधरम् ॥ ६-२५
 जलधरावली नायिकात्वप्रतीतेरुपमागर्मा समासोक्तिः ।

- १७-अग्निमुखपतितं गुणप्रकर्षादिवजितमुद्धतिमुज्ज्वलां दधानं ।
 स्रक्किसलयजालमग्रहस्तैः प्रसभमनीयत भङ्गमङ्गनानाम् ॥ ७-२६
 समेन कार्येण प्रस्तुतेऽप्रस्तुतव्यवहारसभारोपात् समासोक्तिः ।
- १८-आनाभेः सरसि नतञ्चुवावगाढे
 चापत्यादय पयसस्तरङ्गहस्तैः ।
 उच्छ्रायि स्तनयुगमध्यरोहि लब्ध-
 स्पर्शाना भवति कुतोऽथवा व्यवस्था ॥ ८-२२
 रूपकगर्भा समभेदकधर्ममूला समासोक्तिरत्र ।
- १९-गान्भीर्यं दधदपि रन्तुमङ्गनामिः
 संक्षीमं जघनविघट्टनेन नीतः ।
 अम्मोधिबिकसितवारिजातनोऽसौ
 मर्यादां सपदि विलङ्घ्यां बभूव ॥ ८-२६
 श्लिष्टविशेषणमूला समासोक्तिः सा चातिशयोक्त्यनुप्राणिता ।
- २०-नवकुङ्कुमारुणपयोधरया स्वकरावसक्तश्चिराम्बरया ।
 अतिसक्तिमेत्य वरुणस्य दिशा भृगमन्वरज्यदनुपारकरः ॥ ९-७
 व्यवहारसादृश्यप्रतीतेः श्लिष्टविशेषणमूला समासोक्तिः ।
- २१-अनुरागवन्तमपि लोचनयोर्द्वेषतं वपुः मुखमतापकरम् ।
 निरकासयद्रविमपेतवसुं वियदालयादपरदिग्गणिका ॥ ९-१०
 समलिङ्गमूला समासोक्तिः सा च रूपकगर्भा ।
- २२-भवनोदरेषु परिमन्दतया शयितोऽन्सः स्फटिक्यष्टिरुच ।
 अवलम्ब्य जालकमुखोपगतानुदतिष्ठदिन्दुकिरसान्मदनः ॥ ९-२६
 समभेदकधर्ममूला समासोक्तिः सा चैकार्थप्रतिपादिका ।

- २३-लीलयैव सुतनोस्तुल्यित्वा गौरवाह्यमपि लावणिकेन ।
मानवञ्चनविदा वदनेन क्रीतमेव हृदय दयितस्य ॥ १०-३८
प्रकृतेऽप्रकृतस्य व्यवहारसमारोपाद् विशेषणमूला समासोक्तिः ।
- २४-यूनि रागतरलैरपि तिर्यक्पातिभिः श्रुतिगुरोः युतस्य ।
दीर्घं दर्शभिरकारि वधूनां लङ्घनं न नयनेः श्रवणस्य ॥ १०-४०
दिनष्टविशेषणगा प्रस्तुतेऽप्रस्तुतव्यवहारसमारोपात् समासोक्तिः ।
- २५-यत्प्रियव्यक्तिकराद्वनितानामङ्गजेन पुलकेन वभूवे ।
प्रापि तेन भृशमुच्छ्वसिताभिर्नीविभिः सपदि वन्धनमोक्षः ॥ १०-४१
विशेषणसाम्याद् समभेदकधर्ममूला समासोक्तिः ।
- २६-अम्बर विनयतः प्रियपारुषोपितश्च करयो कलहस्य ।
वारणामिव विघातुमभीक्ष्णं वक्ष्यया च बलयैश्च शिशिञ्जे ॥ १०-६२
अत्र प्रस्तुते स्त्रीपुरुषव्यवहारसमारोपात् समासोक्तिरलंकारः ।
- २७-वाहूपीडनकचप्रहणाभ्यामाहतेन नखदन्तनिपातैः ।
बोधितस्तनुशयस्तरणोनामुन्मिमील विशिखं विपमेपुः ॥ १०-७२
विशेषणसामर्थ्याद् प्रकृतेऽप्रकृतव्यवहारप्रतीतेः समासोक्तिः सा च शुद्धा ।
- २८-कृन्धवलिमभेदैः कुङ्कुमेनेव किञ्चि-
न्मनपरहरजोभिर्भूषयन्पश्चिमाशाम् ।
हिमरचिररुणिम्ना राजते रज्यमानं-
जंरठकमलकन्दच्छेदगौरिमंयूगैः ॥ ११-१४
अत्र प्रस्तुते नायकनायिकाव्यवहारसमारोपात् समासोक्तिः ।
- २९-नवकुमुदधनश्रीहासकेलिप्रसङ्गा-
दधिकरचिरशेषामप्युपां जागरित्वा ।

अयमपरदिशोऽङ्के मुञ्चति हस्तहस्तः

शिशयिपुरिव पाण्डुं भ्रानमात्मानमिन्दुः ॥ ११-२२

लिंगसाम्या समासोक्तिः सा चोत्प्रेक्षानुप्राणिता ।

३०-क्षरामयमुपविष्टः क्षमातलन्यस्तपादः

प्रणतिपरमवेक्ष्य प्रीतमहाय लोकम् ।

भुवनतलमशेषं प्रत्यवेक्षिष्यमाणः

क्षितिधरतटपीठादुत्थितः सप्तसप्ति ॥ ११-४८

प्रकृतार्कविशेषणवमवाद्प्रकृतमहाराजप्रतीतेः समासोक्तिः ।

३१-युगपदयुगसप्तितुल्यसख्यैर्मयूखै-

दंशतदलभेदं कौतुकेनाशु कृत्वा ।

श्रियमलिकुलगीर्वर्लिता पङ्कजान्त-

भवनमधिशयानामादरात्पश्यतीव ॥ ११-६१

अत्र प्रकृते नायकनायिकाव्यवहार समारोपात् समासोक्तिरलकारः

३२-अदयमिव करार्थैरेष निष्पौड्य सद्यः

शशधरमहरादौ रागवानुष्णरश्मि ।

अवकिरति नितान्तं कान्तिनिर्यासमब्द-

स्रुतनवजलपाण्डुं पुण्डरीकोदरेषु ॥ ११-६२

प्रकृते कार्यव्यवहारसमारोपात् समकार्यमूलासमासोक्तिः ।

३३-अतिरक्तभावमुपगम्य कृतमतिरमुष्य साहसे ।

दृष्टिरगणितभयासिलतामवलम्बते स्म समया सखीमिव ॥ १५-६

प्रकृतेऽप्रकृतनायिकाप्रतीतेरोपम्यनिबन्धनाद्विलप्तसमासोक्तिः ।

३४-मलिनं रणरेणुभिर्मुहुद्विपतां क्षालितमङ्गनाश्रुभिः ।

नृपमौलिमरीचिवर्यकैरथ यस्यांघ्रियुगं विलिप्यते ॥ १६-६२

अत्र प्रस्तुताङ्घ्रियुगेऽप्रस्तुत व्यवहारसमारोपात् समासोक्तिः ।

३५-युवे परं सह दृढबद्धकक्षया कलस्वरणन्मधुपकुलोपगीतया ।

अदीयत द्विपघटया सवारिभिः करोदरैः स्वयमथ दानमलयम् ॥ १७-२४

प्रस्तुतद्विपघटायामप्रस्तुतदानवर्तृ प्रतीते. दिलिप्यसमासोक्तिरलंकारः ।

३६-चलाङ्गुलीकिसलयमुद्धतैः करैरनृत्यत स्फुटकृतकरांतालया ।

मदोदकद्रवकटभित्तिस्ङ्गिभिः कलस्वर मधुपगणैरलीयत ॥ १७-३७

अत्र प्रकृतेऽप्रकृतव्यवहारसमारोपाद्रूपकगर्भा समासोक्तिः ।

३७-असिच्यत प्रशमितपांशुभिर्मही मदाम्बुभिर्घृत्तनवपूर्णकुम्भया ।

अवाद्यत श्रवणसुखं समुन्नमत्ययोधरध्वनिगुस्तूर्यमाननैः ॥ १७-३८

अत्र प्रकृतमदाम्बावप्रस्तुतव्यवहारसमारोपादीपम्यगा समासोक्तिः ।

३८-उदासिरे पवनविघ्नतवासस्ततस्तो गगनलिहृदच केतवः ।

यतःपुर प्रतिरिपु शार्ङ्गण. स्वयं व्यधीयत द्विपघटयेति मङ्गलम् ॥ १७-३९

अत्र प्रकृतेऽप्रकृतव्यवहारप्रतीतेरुपभागर्भा समासोक्तिः ।

३९-आक्रम्याजेरप्रिमस्वन्धमुच्चैरास्थायोषो वीतशङ्कुं शिरश्च ।

हेलालोला बल्लं गत्वातिमल्यं चामारोहन्मानमाजः सुखेन ॥ १८-१४

प्रस्तुतेऽप्रस्तुतव्यवहारसमारोपात् समकार्यनूला समासोक्तिः ।

४०-सदृशत्वाद्दङ्गसंनद्धिनीत्वं नीत्वा कामं गौरवेणावबद्धा ।

नीत्वा हस्तं बभ्रुचपित्वा परेण द्रोहं चक्रे कस्याचित्स्वा कृपाणी ॥ १८-१९

दिलिप्योपम्येन प्रकृतेऽप्रकृतव्यवहारप्रतीते. समासोक्तिः ।

- ४१-अभग्नवृत्ताः प्रसभादाकृष्टा यौवनोद्धर्तः ।
 चक्रन्दुरुच्चकर्मुं ष्टिप्राह्मणध्या घनुलंता ॥ १६-३५
 अत्र प्रकृतघनुलंतायामप्रकृतसादृश्यव्यवहारादौगम्यगा समासोक्तिः ।
- ४२-अपूर्वमेव तत्कालसमागमसकामया ।
 दृष्टेन राज्ञ वपुषा कटाक्षविजयाश्रया ॥ १६-६५
 अत्र प्रकृतेऽप्रकृतमानिनीप्रतीतेः शुद्धा समासोक्तिः ।
- ४३-नियोज्यमाणेन पुनः कर्मव्यतिगरोयसि ।
 भारोप्यमाणोऽगुरां भर्ता कानुं कमानमव् ॥ १६-६१
 अत्र प्रकृते नियोज्यपुरुषप्रतीतेः कार्यसाम्या समासोक्तिः ।
- ४४-अभिवोक्ष्य विदर्भराजपुत्रीकुचकाश्मोरजविह्वलमच्युतोरः ।
 चिरसञ्चितमापि चेदिराजः सहसावाप रूपा तदैव योगम् ॥ २०-६
 अत्र प्रस्तुतयोगेऽस्तुतव्यवहारसमारोपात्शुद्धा समासोक्तिः ।
- ४५-ऋजुताफनयोगशुद्धिभाजां गुरुपक्षाश्रयिणां शिलीमुत्तानाम् ।
 गुणिना नतिमागतेन सन्धिः सह चापेन समञ्जसो बभूव ॥ २०-८
 विशेषणसाम्यत्वं प्रकृतेऽप्रकृतव्यवहारसमारोपे समासोक्तिः ।
- ४६-अविपह्यतमे कृताऽधिकारं वशिना कर्मणि चेदिपायिवेन ।
 अरसद्वन्दुरुच्चकर्मुं ङातिप्रसभाकर्मणवेनमानजोवम् ॥ २०-१०
 अत्र प्रस्तुतघनुषि अप्रस्तुतप्रतीतेः कार्यसाम्या समासोक्तिः ।
- ४७-दमितंरिव सगडिता मुरारेविसिखंः संमुखमुज्ज्वलाङ्गलेखैः ।
 तथिमानमुपेयुषी पृथिव्यां विफलना शत्रुशराऽवलिः पपात ॥ २०-२४
 अत्र प्रस्तुतशरावलावप्रस्तुतव्यवहारसमारोपादुपमागर्भा समासोक्तिः ।

४८-परित. प्रसभेन नीयमानः शरवर्षैरवसायमाश्रयाऽऽनः ।

प्रदलेषु कृती चकार विद्युद्द्व्यपदेशेन घनेष्वनुप्रवेशान् ॥ २०-७२

समकायण प्रस्तुतेऽप्रस्तुतव्यवहारसमारोपात् शुद्धा समासोक्तिः ।

परिकरः

१-मुहुः प्रतिस्त्वलितपराशुषा युधि स्थवीयसौरचलनितम्बनिर्भराः ।

अदंशयन्नरहितशौर्येदंशनास्तनूरयं नय इति वृष्णिभूतः ॥ १७-२१

अत्र प्रकृतार्थोपकारकत्वमत्कारव्यञ्जके विशेषणो परिकरालंकारः ।

अर्थश्लेषः

१-मनुभूत्रपदव्यासा षड्वृत्तिः सन्निवधना ।

शब्दविद्येव नो भाति राजनीतिरपत्नशा ॥ २-११२

अत्र षड्वृत्तिः सन्निवधनेत्ययं द्वयस्य अयनादर्थश्लेषः ।

२-यत्पामजिह्वा महतीमपद्धाः सीमानमत्यायतयोऽप्यजन्तः ।

जनैरजातस्त्वलनेनं जानु द्वयेऽप्यमुच्यन्त विनीतमार्गाः ॥ ३-१७

अत्र भागंशब्देनैव वृन्तादमन्विफनद्वयद्वयं द्वयप्रतीतिरर्थश्लेषः ।

३-भावति न शुभफलप्रदशुक्तियुक्ता सम्पन्नदेवमणयो भूतरन्ध्रमाणाः ।
अस्वाः प्यधुवंसुमतीमतिरोचमानास्तूर्णपयोधय इवोर्मभिरापस्तन्तः ॥ १५-४

एकनालावलम्बिफलद्वयवदेकशब्देनार्थद्वयप्रतीतेरर्थश्लेषः ।

४-गणहोज्ज्वलामुज्ज्वलनाभिचक्रया विराजमाना नवयोदरध्रिया ।
कश्चित्पुत्रं प्राप्नुमनाः सुसारथी रथी युयोजाज्विघुरां बधूमिव ॥ १२-८
अत्र नामिचक्रया उदरध्रिया इति एकशब्देनार्थद्वयप्रतीतेः अर्थश्लेषः ।

५-अहितादनपत्रपत्रमन्नतिमात्राज्जितभीरनास्तिकः ।
विनयोपहिनस्त्वया कृतः सदृशोऽन्योगुणवानविस्मयः ॥ १६-७
अत्र अहितादित्येकशब्देनार्थद्वयप्रतीतेरर्थश्लेषः ।

६-विहिताऽपचितिर्महीभुजा द्विपतामाहितसाध्वसो बलः ।
भव सानुचरस्त्वमुच्चकर्महतामप्युपरि क्षमामृताम् ॥ १६-८
अत्र सानुचर इति शब्देनार्थद्वयप्रतीतेरर्थश्लेषः ।

७-विकचोत्पलचारुलोचनस्तव वैद्येन घटामुपेमुपा ।
यदुपुङ्गव वन्धुगौरवादपि पाता समुरो नवासव ॥ १६-१२
विकचोत्पलचारुलोचन इति शब्देनार्थद्वयप्रतीतेरर्थश्लेषः ।

८-चलिताऽनकदुन्दुभिः पुरः सवलस्त्वं सहस्रारणेन तम् ।
समितौ रमसादुपागतं सगदः सम्प्रतिपत्तुमर्हसि ॥ १६-१३
सवलः सगद इति शब्दान्यां अर्थद्वयप्रतीतेरर्थश्लेषः ।

अर्थान्तरन्यासः

- १-तमर्घ्यमर्घ्यादिकयाऽऽदिपूरुषः सपर्यया साधु स पर्यपूजत् ।
गृहानुपंतुं प्रणयादभीप्सवो भवन्ति नापुष्यकृता मनीषिणः ॥ १-१०
अत्र सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।
- २-विधाय तस्याऽपत्तिं प्रसेदुषः प्रकाममप्रीयत यज्वनां प्रियः ।
ग्रहीतुमार्यान्परिचर्यया मुहुर्महानुभावा हि नितान्तमर्षिनः ॥ १-१७
अत्र सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।
- ३-विलोकनेनैव त्वामुना मुने ! कृतः कृतार्थोऽस्मि निर्वहितांऽह्वरा ।
तथापि शुभ्रूपुरहं गरीयसीगिरोऽथवा श्रेयसि केन तृप्यते ॥ १-२६
अत्र सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।
- ४-प्रमानवं जातमजं कूले मनोः प्रभाविनं भाविनमन्तमात्मनः ।
मुमोच जानन्नपि जानकी न य सदाभिमानैकधना हि मानिनः ॥ १-६७
अत्र कारणेन कार्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।
- ५-वलादलेपादधुनाऽपि पूर्ववत्प्रवाध्यते तेन जगज्जिगीपुणा ।
सतीव योपित्प्रकृतिः सुनिश्चला पुमासमभ्येति मवान्तरेष्वपि ॥ १-७१
अत्रोपमोपमेयपुरस्कृतोऽर्थान्तरन्यासः ।
- ६-तदेनमुल्लङ्घितरासनं विधेविधेहि कीनाशनिवेतनातिथिम् ।
सुभेतराचारविषक्त्रिमापदो विपादनीया हि सतामसाधवः ॥ १-७३
अत्र सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

७-मम तावन्मतमिदं श्रूयतामङ्ग ! वामपि ।

ज्ञातसारोऽपि स्रुवेक सन्दिग्धे कार्यवस्तुनि ॥२-१२

अत्र सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

८-यावदयंपदां वाचमेवमादाय माधवः ।

विरराम महोयासः प्रकृत्वा मितभाषिणः ॥२-१३

अत्र सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

९-घ्नियते यावदेकोऽपि रिपुस्तावत्कुतः सुखम् ।

पुरः क्विन्नाति सोमं हि संहिकेयोऽमुरद्बुहाम् ॥२-३५

अत्र विशेषेण सामान्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

१०-उपकर्त्रांजरिणा सन्वितं मित्रेणापकारिणा ।

उपकारापकारौ हि लक्ष्यं लक्षणमेतयोः ॥२-३७

अत्र कारणेन कार्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

११-त्वया विप्रकृतश्च द्यो रुक्मिणी हरता हरे !

बद्धमूलस्य मूलं हि महद्वैरतरोः स्त्रियः ॥२-३८

अत्र सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

१२-भ्रालप्यालमिदं बभ्रोर्यत्स दारानपाहस्व ।

कयाऽपि स्रु पापानामलमश्रेयसे यतः ॥२-४०

अम कार्थेण कारणसमर्थकोऽर्थान्तरन्यासः ।

१३-तेजस्विमध्ये तेजस्वी दवीयानपि गण्यते ।

पञ्चमः पञ्चतपसस्तपनो जातवेदसाम् ॥२-५१

अत्र विशेषेण सामान्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

१४-यजतां पाण्डवः स्वर्गमवत्विन्द्रस्तपस्विनः ।

वयं हनाम द्विपतः सर्वं स्वार्थं समोहते ॥२-६५

अत्र सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

१५-उपायमास्थितस्यापि नश्यन्त्यर्था. प्रमाद्यतः ।

हन्ति नोपशयस्योऽपि शयालुमृं गयुमृं गान् ॥२-८०

विशेषेण सामान्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

१६-मृदुव्यवहितं तेजो नोक्तुमर्थान्प्रकल्पते ।

प्रदीप. स्नेहमादत्ते दशयाऽन्यन्तरस्यया ॥२-८५

विशेषेण सामान्यसमर्थनादर्थान्तरन्यासः ।

१७-बृहत्सहाय कार्यान्तं क्षोदीयानपि गच्छति ।

सम्भूयाम्भोधिमन्येति महानद्या नगापगा ॥२-१००

अत्र विशेषेण सामान्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

१८-दिवहमाणाः प्रतिरथ्यमोयुमुं रारिमारादनर्धं जनीषाः ।

अनेकस. संस्तुतमप्यनल्पा नवं नवं प्रीतिरहो करोति ॥२-३१

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

१९-दृष्टोऽपि शैलः स मुहुमुं रारैरपूवंवद्विस्मयमावतान ।

क्षणे क्षणे यन्नवतामुपैति तदेव रूपं रमणीयवायाः ॥४-१७

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

२०-प्रायस्तमेक्षत जनस्वदुनाप्रपादं

गच्छन्तमुच्चलितवामरचारमन्धम् ।

नागं पुनर्मृदु सलीलनिमीलिताक्षं

सर्वं प्रिय. खलु भवत्यनुरूपचेष्टः ॥१५-६

सामान्यद्वारा विशेषसमर्थनरूपेणार्थान्तरन्यासः ।

२१-आयामषास्य महतीमपि वर्तमाना-

मागामिनी जगृहिरे जनतास्तरूणाम् ।

सर्वो हि नोपगतमप्यपचीयमान

वधिष्णुमाश्रयमनागतमप्युपंति ॥१५-१४

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

२२-दृष्ट्वेव निश्चितकलापभरामघस्ताद्-

व्याकीर्णमात्यक्त्ररा कवरी सरुष्याः ।

प्रादुद्रुवत् सपदि चन्द्रकवान् दुमाप्रात्

संधर्षिणा सह गुणान्यधिकैर्दु रासम् ॥१५-१६

अत्र सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

२३-दानं ददत्यपि जलैः सहसाधिरुद्धे

को विद्यमानगतिरासितुमुत्सहेत ।

यद्वन्तिनः कटकटाहतटान्मिमङ्क्षो-

मङ्क्षुदपाति परितः पटलैरलीनाम् ॥१५-३७

विशेषेण सामान्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

२४-प्रत्यन्यदन्ति निशिताङ्कुशदूरभिन्न-

निर्याणनिर्यदसृजं चलितं निपादी ।

रोद्धुं महेभमपरिव्रदिमानमागा-
दाक्रान्तिवो न वशमेति महान् परस्व ॥५-४१

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

२५-सेव्योऽपि सानुनयमाकलनाय यन्त्रा
नीतेन बन्धकरिदानकृताधिवासः ।
नामाजि केवलमभाजि गजेन शास्त्री
नान्यस्य गन्धमपि मानमृतः सहन्ते ॥५-४२

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

२६-नोच्चयंदा तरतलेषु ममुस्तदानी-
माघोरशौरभिहिताः पृथुमूलशाखाः ।
बन्धाय चिच्छिदुरिभास्तरसारमनैव
नैवात्मनोनमयवा क्रियते मदान्धैः ॥५-४४

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

२७-निघ्नं तवीतमपि बालकमुल्ललन्तं
यन्ता क्रमेण परिसान्त्वनतर्जनाभिः ।
शिक्षावशेन शनकैर्वंशमानिनाय
शास्त्रं हि निश्चितधियां क्व न सिद्धिमेति ॥५-४७

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

२८-जगति नैशमशीतकरः करेवियति चारिदवृन्दमयं तमः ।
जलजराजिषु नैद्रमदिद्रवन्न महतामहताः क्व च नारयः ॥६-४३

बंधम्येण सामान्याद् विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

२६-तनुहृत्पुण्ये पुरो विजितध्वनेर्धवलपक्षविहंगमकूजितः ।

जगलुरक्षमयेव शिन्वण्डिनः परिभवोर्जरिभवो हि सुदुःसहः ॥६-४५

कारणेन कार्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

३०-उपचितेषु परेष्वसमर्थतां व्रजति कालवशाद्भवानपि ।

तपसि मन्दगभस्तिरभीषुमात्र हि महाहिमहानिकरोऽभवत् ॥६-६३

विशेषेण सामान्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

३१-अनुगिरन्तुभिर्विज्ञापमानामस्य स विलोकयितुं वनान्तलक्ष्मीम् ।

निरगमदभिराद्भुमाहतानां भवति महत्सु न निष्फलः प्रयासः ॥७-१

सामान्यविशेषकार्यकारणभावसमर्थनादर्थान्तरन्यासः ।

३२-उपवनपवनानुपातदक्षैरनिभिरलानि यदङ्गनाजनस्य ।

परिमलविषयस्तदुभ्रतानामनुगमने खलु संपदोऽग्रतः स्याः ॥७-२७

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

३३-अवनतवदनेन्दुरिच्छतीव व्यवविमधीरतया यदस्थितास्मै ।

अहरत सुतरामतोऽस्य चेतः स्फुटमभिभूयति त्त्रियस्त्रपैव ॥७-३०

अत्र सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

३४-इति वदति ससौजने निमौलद्विगुणितसान्द्रतरक्षिपक्षममाला ।

अपतदलिभयेन मर्तुरङ्कं भवति हि विक्लवता गुणोऽङ्गनानाम् ॥७-४३

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

३५-इदमिदमिति भूहृत् प्रभूनेर्मुहुरतिलोमयता पुरपुरोऽग्या ।

अनुरहस्यमनायि नायकेन त्वरयति रन्नुमहो जनं मनोभूः ॥७-५०

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

- ३६-अधिरजनि जनाम घाम तस्याः प्रियतमयेति ह्या लजावनद्धः ।
पदमपि चलितुं युवा न सेहे किंनव न शक्तिहरं ससाध्वसानाम् ॥७-१२
सामान्येन विशेषसमर्पणरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।
- ३७-अवचितकुमुना विहाय वल्लीयुं वतिपु कोमलमाल्यनालिनीषु ।
पदमुपदधिरे कुलान्पलीना न परिचयो मालिनात्तनां प्रधानम् ॥७-१३
सामान्येन विशेषसमर्पणरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।
- ३८-मुहुरिति वनविभ्रमाभिपङ्गादतमि तदा नितरां नितम्बिनीभिः ।
मृदुतरतनबोऽन्याः प्रकृत्या चिरनपि ताः किमुत प्रयासमाजः ॥७-१४
कारणेन कार्यस्य समर्पणरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।
- ३९-गच्छन्तीरलसमवेक्ष्य विस्मयिन्व-
स्तास्तन्वीर्न विदधिरे गतानि हंस्यः ।
धुदध्वा वा जितमपरेण कामभावि-
ष्कुर्वीत स्वगुणमपत्रपः क एव ॥८-७
गतिहरणनिषेधसमर्पणार्थोऽर्थान्तरन्यासः ।
- ४०-प्राघ्राय श्रमजमनिन्दनगन्धवधुं
निस्वासरवसनमसक्तमङ्गलानाम् ।
धारण्याः नुमनत ईधिरे न नृङ्ग-
सौचित्यं गणयति को विशेषकामः ॥८-१०
सामान्येन विशेषसमर्पणरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।
- ४१-प्रालापस्तुतिवर्वाणि माधवीना
माधुर्धादमलपत्रत्रिणां वृत्तानि ।

अन्तर्धामुपययुहत्पलावलीषु

प्रादुष्यात्क इव जित. पुरः परेण ॥८-१२

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

४२-संक्षोभं पयसि मुहुर्महेभकुम्भश्रीभाजा कुचयुगलेन नीयमाने ।

विश्लेषं युगमगमद्रयाङ्गनाम्नोऽद्वृत्त. क इव सुखावह परेषाम् ॥८-१८

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

४३-नेच्छन्ती समममुना सरोऽवगाढं

रोधस्तः प्रतिजलमोरिता सखीभिः ।

आश्लिष्यद्भ्रयचकितैक्षणं नवौढा

वोढारं विपदि तं दूषितातिभूमिः ॥८-२०

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

४४-आनाभेः सरसि नतभ्रुवावगाढे

चापल्यादथ पयसस्तरङ्गहस्तैः ।

उच्छ्रायि स्तनयुगमध्यरोहि लब्ध-

स्पर्शानां भवति कुतोऽथवा व्यवस्था ॥८-२२

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

४५-उन्निद्रप्रियकमनोरमं रमण्याः

सरेजे सरसि वपु प्रकाशमेव ।

युक्तानां विमलतया तिरस्क्रियार्थं

नाक्रामसपि हि भवन्यल जलौघ. ॥८-२८

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

४६-आबद्धप्रचुरपरार्ध्यकिकिणीको

रामाणामनवरतीदगाहभाजाम् ।

नारावं व्यतनुत मेखसाकलापः

कस्मिन्वा सजलगुणे गिरां पटुत्वम् ॥८-४५

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

४७-आरुडः पतित इति स्वतंत्रमयोऽपि

स्वच्छाना परिहरणोपतामुपैति ।

कर्णोन्म्यश्च्युतमसितोत्पल वधूनां

वीचीभिस्तटमनु यन्निरामुरापः ॥८-५४

विशेषेण सामान्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

४८-दन्तानामघरमयावकं पदानि

प्रत्यग्रास्तनुभविलेपनां नखाङ्काः ।

ग्रानिन्युः श्रियमधितोयमङ्गनानां

शोभायै विपदि सदाश्रिता भवन्ति ॥८-५५

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

४९-वसोम्यो धनमनुलेपनं यदूना-

मुत्तंसामहरत वारि मूधंजेभ्यः ।

नेत्राणां मदरुचिरस्तैव तस्यो

चक्षुष्यः खलु महतां परैरसङ्घैः ॥८-५७

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

५०-भो बाह्यः स खलु जलैनिरासि रागो

यश्चित्ते स तु तदवस्य एव तैपाम् ।

धीराणां व्रजति हि सर्वं एव नान्तः

पातित्वादिभिभवनीयतां परस्य ॥८-५८

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोज्यन्तिरन्यासः ।

५१-भ्रश्यद्भिर्जलमभि भूपणैर्वधूना-

मङ्गो म्यो गुरुभिरमज्जि लज्जयेव ।

निर्माल्यैरथ ननुतेऽवधोरिताना-

मप्युच्चैर्भवति लघोपसां हि घाष्टर्षम् ॥८-६०

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोज्यन्तिरन्यासः ।

५२-सौमन्तं दिजमनुवध्नती करान्या-

मालक्ष्य स्तनतटवाहुमूलभागा ।

मत्रान्या मुहुरभिलष्यता निदध्ने

नैवाहो विरमति कौतुकं प्रियेभ्यः ॥८-६६

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोज्यमर्थान्तिरन्यासः ।

५३-उपसन्ध्यमास्त तनु सानुमतः शिखरेषु तत्क्षणमशीतरुचः ।

करजालमस्तसमयेऽपि सतामुधितं खलूच्चतरमेव पदम् ॥८-५

सामान्येनात्र विशेषसमर्थनरूपोज्यन्तिरन्यासः ।

५४-प्रतिकूलतामुग्गते हि विधी विफलत्वमेति बहुसाधनता ।

अवलम्बनाय दिनमर्तु रमूघ्न पतिष्यतः करसहस्रमपि ॥८-६

विशेषेण सामान्यसमर्थनरूपोज्यन्तिरन्यासः ।

५५-अविभाव्यतारकमदृष्टहिमद्युतिविम्बमस्तमितभानु नमः ।

अवसन्नतापमतमिस्तमभादपदोपतैव विगुणस्य गुणः ॥८-१२

कारणेन कार्यसमर्थनरूपोज्यन्तिरन्यासः ।

- ५६-निलयः श्रियः सततमेतदिति प्रथितं यदेव जलजन्म तया ।
दिवसात्ययात्तदपि मुक्तमहो चपलाजर्ज प्रति न चोद्यमदः ॥६-१६
सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।
- ५७-ददशेऽपि भास्करहवाह्नि न य स तमी तमोभिरभिगम्य तताम् ।
द्युतिमग्रहीद्ग्रहणो लघवः प्रकटीभवन्ति भलिनाश्रयतः ॥६-२३
सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।
- ५८-प्रथमं कलाभवदयाधमयो हिमदीधितिमंहदभूदुदितः ।
दधति घ्रुव क्रमण एव न तु द्युतिगालिनोऽपि सहसोपचयम् ॥६-२६
सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।
- ५९-रजनोमवाप्य रुचमाप शशी सपटि व्यभूपयदसावपि ताम् ।
अत्रिलम्बितक्रममहो महतामितरेतरोपकृतिमच्चरितम् ॥६-३३
सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।
- ६०-इति निश्चितप्रियतमागतयः सितदीधिताबुदयवत्यवलाः ।
प्रतिकर्म कर्तुमुपचक्रमिरे समथे हि सर्वमुपकारि कृतम् ॥६-४३
सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।
- ६१-सममेकमेव दधतुः सुतनोरुरहारभूपणामुरोजतटी ।
घटते हि सहततया जनितामिदमेव निविवरतां दधतीः ॥६-४४
सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।
- ६२-वपुरन्वलिप्तं परि रन्मसुखव्यवधानभीरुक्तया न वधुः ।
क्षममस्य वाढमिदमेव हि यत्प्रियसंगमेष्वनवलेपमदः ॥६-५१
सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

६३-दयिताय मानपरयाऽपरया त्वरितं यथावगदितापि सखी ।

किमु चोदिताः प्रियहितार्थकृत कृतिनो भवन्ति सुहृदः सुहृदां ॥६-५७

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽयमर्थान्तरन्यासः ।

६४-श्रुवते स्म दूष्य उपसृत्य नराधरवत्प्रगल्भमतिगर्भगिरः ।

सुहृदभूमोहितमजिह्वाधियां प्रकृतेर्विराजति विरुद्धमपि ॥६-६२

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽयमर्थान्तरन्यासः ।

६५-विपतां निषेवितमपक्रियया समुपैति सर्वमिति सत्यमदः ।

अमृतस्रुतोऽपि विग्हाद्भवतो यदमू दहन्ति हिमरश्मिरुचः ॥६-६५

विशेषेण सामान्यसमर्थनरूपोऽयमर्थान्तरन्यासः ।

६६-उदितं प्रिया प्रति सहादमिति श्रदधीयत प्रियतमेन वचः ।

विदितेङ्गिते हिपुर एव जने सपदोरिता, खलु संगन्ति गिरः ॥६-६६

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽयमर्थान्तरन्यासः ।

६७-विम्बितं मृतपरिस्रुति जानयु भाजने जलजमित्यवलायाः ।

घ्रातुमक्षि पतति अमर स्म भ्रान्तिभाजि भवति क्व विवेकः ॥१०-५

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽयमर्थान्तरन्यासः ।

६८-या कथंचन सखीवचनेन प्रागभि प्रियतमं प्रजगत्त्रे ।

ब्रीडजाड्यमभजन्मघुषा सा स्वां मदात्प्रकृतिमेति हि सर्वं ॥१०-१५

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽयमर्थान्तरन्यासः ।

६९-मा पुनस्तमभिषीधरमागस्कारिणं मदविमोहितचित्ता ।

योपिदित्यभिललाय न हाला दुस्त्यजः खलु सुखादपि मानः ॥१०-२१

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽयमर्थान्तरन्यासः ।

७०-अन्ययान्यवनितागतचित्तं चित्तनाथमभिशङ्कितवत्या ।
पीतभूरिसुरयापि न मेदे निवृत्तिर्हि मनसो मदहेतुः ॥१०-२८

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

७१-शङ्कयान्ययुवती वनिताभि प्रत्यभेदि दयितः स्फुटमेव ।
न क्षमं भवति तत्त्वविचारे मत्सरेण हृतसवृत्तिचेतः ॥१०-३५

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

७२-यद्यदेव हृत्चे रुचिरेभ्यः सुभ्रुवो रहसि तत्तदकुर्वन् ।
श्रानुकूलिकतया हि नराणामाक्षिपन्ति हृदयानि तरुण्यः ॥१०-७६

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

७३-व्रजति विषयमक्षणामशुमाली न याव-
त्तिमिरमखिलमस्तं तावदेवाद्येन ।
परपरिभवि तेजस्तन्वतामाशु क्तुं
प्रभवति हि विपक्षोच्छेदमग्रेसरोऽपि ॥११-२५

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

७४-तद्वित्तयमवादीर्यन्मम त्वं प्रियेति
प्रियजनपरिमुक्तं यद्दुकूलं दधानः ।
मदधिवसतिमागाः कामिनां मण्डनश्री-
व्रजति हि सफलत्वं बल्लमालोकनेन ॥११-३३

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

७५-इति कृतवचनायाः कश्चिदन्येत्य विभ्य-
द्गलितनयनचारेयाति पादावनामम् ।

करुणामपि समयं मानिनां मानभेदे
ददितमुदितमस्त्रं योपितां विग्रहेषु ॥११-३५

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

७६-भवतमसभिदायं भास्वतान्मुद्रतेन
प्रसममुद्गुणोऽसौ दर्शनीयोऽप्यपास्तः ।
निरसितुमरिमिच्छोर्णे तदीपाश्रयेण
श्रियमधिगतवन्तस्तेऽपि हन्तव्यपक्षे ॥११-५७

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

७७-बहिरपि विलसन्त्यः काममानिन्यिरे य-
द्विसकररुचोऽन्तं ध्वान्तमन्तर्गृहेषु ।
नियतविषयवृत्तेरप्यनल्पप्रताप-
क्षतसकलविपक्षस्तेजसः स स्वभावः ॥११-५६

अत्र समर्थ्यसमर्थकयोः सामान्यविशेषामावादर्थान्तरन्यासः ।

७८-कुमुदवनमपश्चि श्रीमदम्भोजखण्डं
स्यजति मुदमुलूकः प्रीतिमांश्चक्रवाकः ।
उदयमहिमरश्मयोति शीतांशुरस्तं
हृत्विधिलसिताना ही विचित्रो विपाकः ॥११-६४

अत्र कारणेन कार्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

७९-अव्यव्यवमाहृदवर्तव केनचित्प्रतीक्षमाणेन जनं मुहुर्धृतः ।
दारुणं हि सद्यः फलदं यदग्रतश्चखाद दासेरयुवा वनावली ॥१२-३२

अत्र विशेषेण सामान्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

८०-सादसमुन्मीत्य विसोचने सकृत्क्षणं मृगेन्द्रेण सुपुप्सुना पृनः ।

सैन्यान्न यातः समयापि दिव्यधे कथं सुरार्जभवमन्यथायदा ॥१२-५२

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

८१-ब्रजतोरपि प्रणयपूर्वमेवतामसुरारिपाण्डुमुतसैन्ययोस्तदा ।

रूपे विपाणिभिरनुक्षणं मियो मंदमूढबुद्धिषु विवेकिता कुतः ॥१२-६

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

८२-रथवाजिपत्तिकरिणोसमाकुलं

तदनीकयोः समगत द्वय मिथः ।

दधिरे पृथक्करिण एव दूरतो

महतां हि सर्वमयवा जनातिगम् ॥१२-१७

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

८३-हरिराकुमारमखिलाभिधानवित्स्वजनस्य वार्तमयमन्वयुद्धे च ।

महतीमपि श्रियमवाप्य विस्मयः सुजनो न विस्मरति जातु किञ्चन ॥१२-६६

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

८४-यद्य तत्र पाण्डूत्तनयेन सदसि विहितं मुरद्धिपः ।

मानमसह्य न चेदिपतिः परबुद्धिमत्सरि मनो हि मानिनाम् ॥१५-१

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

८५-कटुनापि चैद्यवचनेन विकृतिमगमन्न भाधवः ।

सत्यनियतवचनं वचसा सुजनं जनाश्चलयितुं क ईशते ॥१५-४०

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

८६-न च तं तदेति रूपमानमपि यदुत्तुपाः प्रचुकुषुः ।

शौरित्तमयनिगृहीतधियः प्रमुचित्तमेव हि जनोज्ज्वलते ॥१५-४१

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोज्यन्तिरन्यासः ।

८७-स्मृतिवत्तम तस्य न समस्तमपकृतनियाम विद्विषः ।

स्मर्तुमधिगतगुरांस्मरणाः पटवो न दोषमखिलं खलूत्तमाः ॥१५-४२

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोज्यन्तिरन्यासः ।

८८-धियमाद्यमप्यगतदशु चलति दक्षिते नतश्रुवः ।

स्नेहनकृतकरसं दद्यतामिदमेव युक्तनतिमुग्धचेतसाम् ॥१५-८८

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोज्यन्तिरन्यासः ।

८९-कुशलं खलु तुन्यमेव तद्वचनं कृष्ण यदभ्यधामहम् ।

उपदेशपराः परेष्वपि स्वविनाशानिमुक्तेषु साधवः ॥१६-४१

अत्र सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोज्यन्तिरन्यासः ।

९०-अनपेक्ष्य गुरागुरो जनः स्वरुचि निश्चयतोऽनुधावति ।

अपहाय महीधनाच्चित्तदसिं त्वां ननु भीमपूर्वजः ॥१६-४४

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोज्यन्तिरन्यासः ।

९१-त्रिभूते धवलः खलुच्चक्रैर्धवलैरेव सितैरैरथः ।

शिरसौधमद्यत्त शंकरः सुरसिन्धोमर्षुजित्तमद्भिघ्नरा ॥१६-४६

विशेषेण सामान्यसमर्थनरूपोज्यन्तिरन्यासः ।

९२-हरेरपि प्रति परकीयवाहिनीरविस्वदे प्रदवृत्तिरे चमूचराः ।

विलम्बितुं न खलु सहा मनस्विनो विधित्सतः कलहमवेक्ष्य विद्विषः ॥१७-५०

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोज्यन्तिरन्यासः ।

६३-सुसंहर्तदंघदपि घाम नीयते तिरस्कृति बहुभिरसंशयं परैः ।

यतः क्षितेरवयवसंपदोऽणवस्त्वियां निधेरपि वपुरावरीपत्त ॥१७-५६

विशेषेण सामान्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

६४-कुन्तेनोच्चैः सादिना हन्तुमिष्टान्नाजानेयो दन्तिनस्त्रस्यति स्म ।

कर्मादारं कीर्तये कर्तुकामान्किवा जात्याः स्वामिनो ह्येपयन्ति ॥१८-२३

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

६५-कश्चिच्छ्वापातमूढोऽपवोदुर्लब्ध्वा भूयश्चेतनामाहवाय ।

व्यावर्तिष्ट क्रोशतः सख्युरुच्चैस्त्यक्तश्चात्मा का च लोकावनुवृत्तिः ॥१९-६४

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

६६-भिन्नानस्त्रैर्भौहभाजोऽभिजातान्हन्तुं लोलं वारयन्तः स्ववर्गम् ।

जीवग्राहं प्राहयामासुरन्ये योग्येनार्थः कस्य न स्याज्जनेन ॥१९-६६

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

६७-इष्टं कृत्वार्थं पत्रिणः द्वाङ्गं पारो-

रेत्याधोमुख्यं प्रावितान्मूमिमाशु ।

शुद्धया युक्तानां वैरिवर्गस्य मध्ये

चर्त्रा क्षिप्तानामेतदेवानुरूपम् ॥१९-११६

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

६८-व्यगमन्सहसा दिशा मुखेभ्यः क्षमयित्वा शिखिनं घनाघनीपाः ।

उपकृत्य निसर्गतः परेषामुपरोधं न हि कुर्वन्ते महान्तः ॥२०-७४

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

अप्रस्तुतप्रशंसा

१-उत्तिष्ठमानस्तु परो नोपेक्ष्य पथ्यमिच्छता ।

समो हि शिष्टैराम्नातो वत्स्येन्तावामय. स च ॥ २-१०

अत्र पर इति शब्देन शत्रुविशेषप्रतीतेरप्रस्तुतप्रशंसा सा च श्लिष्ट-
विरोपणविशेष्यनिबन्धना ।

२-गदाहतं यदुत्थाय मूर्धनिमधिरोहति ।

स्वस्थादेवापमानेऽपि देहिनस्त्वद्वरं रज. ॥ २-४६

अत्रास्मदपेक्षया रजोऽपि वरमिति प्रतीतेरप्रस्तुतप्रशंसा सा च
शुद्धसारूप्यनिबन्धना ।

३-सुल्येऽपराधे स्वभानुभानुमन्त चिरेण यत् ।

हिमाद्युमाद्यु भसते तन्प्रदिम्न. स्फुटं फलम् ॥ २-४६

अत्राप्रस्तुते प्रस्तुतप्रतीतेर्वाच्यार्थसमवाप्रस्तुतप्रशंसा ।

४-अङ्काधिरोपितमृगञ्चन्द्रमामृगलाञ्छनः ।

केसरी निष्ठुरक्षिप्तमृगपूयो मृगाधिपः ॥ २-५३

अत्राप्रस्तुते प्रस्तुतार्थप्रतीतेः शुद्धसारूप्यनिबन्धनाऽप्रस्तुतप्रशंसा ।

५-सुकुमारमहो लघीयसां हृदयं तद्गतमग्रियं यतः ।

सहसैव समुद्गिरन्त्यमो जरयन्त्येव हि तन्मनीषिण. ॥ १६-२१

अप्रस्तुतात्सामान्यात् प्रस्तुतविशेषप्रतिपत्तेरप्रस्तुतप्रशंसा ।

- ६-उपकारपरः स्वभावतः सततं सर्वजनस्य सज्जनः ।
 अस्ततामनिशं तथाप्यहो गुन्हृद्रोगकरो तदुन्नति ॥१६-२२
 अस्तुतेन प्रस्तुतहरिचैद्यावेवं नूताविति प्रतीतेरप्रस्तुतप्रशंसा ।
- ७-परितप्यत एव नोत्तमः परितप्तोऽप्यपरः नुसंवृतिः ।
 परवृद्धिनिराहितव्ययः स्फुटनिमिग्नदुराशयोऽयमः ॥१६-२३
 चैद्यश्चायमो हरिस्तूतन इति प्रतीतेरप्रस्तुतप्रशंसा ।
- ८-अनिराकृततापनंपदं फलहीनां सुमनोमिरग्निताम् ।
 खलता खलतामिवाऽवतीं प्रतिपद्येत कथं बुधो जनः ॥१६-२४
 स खलता प्रतिपद्यते, न चैव हरिरिति प्रतीतेरप्रस्तुतप्रशंसा ।
- ९-जितरोपरया महाधिपः सपदि ज्योषजितो लघुर्जनः ।
 विजितेन जितस्य दुर्मतेर्मतिमद्भिः अहं का विरोधिता ॥१६-२६
 सूत्रेणचैद्यं चैद्य इत्यप्रस्तुतात्सामान्याद्विशेषप्रतीतेरप्रस्तुतप्रशंसा ।
- १०-वचनं रसता महीयसो न खलु व्येति गुरत्वमुद्धतैः ।
 किमपेति रजोमिरीवंरेखकीरांस्य मणेर्महाधता ॥१६-२७
 महीयस इति सामान्याद्वरेरिति विशेषप्रतीतेरप्रस्तुतप्रशंसा ।
- ११-परितोपयिता न कश्चन स्वगतो यत्न गुरोर्प्रतिष्ठे देहितः ।
 परदोषकयामिरत्नकः स्वजनं तोपयितुं विलेच्छति ॥१६-२८
 अत्र प्रस्तुतचैद्यस्यापि निर्गुणत्वात्परद्वेषणं वृत्तमिति प्रतीतेः
 सारूप्यात्पुद्गाप्रस्तुतप्रशंसा ।
- १२-सहजाऽवदृशः स्वदुर्नये परदोषेऽरुदिव्यचक्षुषः ।
 स्वगुरोर्बुधगिरो मुनिधताः परवरं प्रहरोषसायवः ॥१६-२९
 अत्र प्रस्तुतचैद्यचैवविषय इति प्रतीतेरप्रस्तुतप्रशंसा ।

- १३-प्रकटान्यपि नैपुणं महत्परवाच्यानि चिराय गोपितुम् ।
त्रिवरीतुमयात्मनो गुणान्मृशमाकौशलमार्यचेतसाम् ॥१६-३०
कृष्णश्चैवंभूत इति विशेषप्रतीतेरप्रस्तुतप्रशंसा ।
- १४-किमिवाऽखिललोककीर्तितं कथयत्यात्मगुण महामनाः ।
वदिता न लघोयसोऽपरः स्वगुण तेन वदत्यसौ स्वयम् ॥१६-३१
कृष्णश्चैवौ चैवविधाविति विशेषप्रतीतेरप्रस्तुतप्रशंसा ।
- १५-विसृजन्त्यविकल्पनाः परे विपमाशीविषवन्नराः क्रुधम् ।
दद्यतोऽन्तरसाररूपतां ध्वनिसाराः पटहा इवेतरे ॥१६-३२
अत्राप्रस्तुतसामान्यात्प्रस्तुतविशेषप्रतीतेरप्रस्तुतप्रशंसा ।
- १६-विदुरेऽप्यदपायमात्मना परतः श्रद्धतेऽप्यवा बुधाः ।
न परोपहितं न च स्वतः प्रमिमीतेऽनुभवाद्भूतेऽप्यघोः ॥१६-४०
अप्रस्तुतसामान्यात्प्रस्तुतविशेषप्रतीतेरप्रस्तुतप्रशंसा ।

पर्यायोक्तम्

१-इन्द्रप्रस्यगमस्तावत्कारि मा सन्तु चेदयः ।

आस्माकदन्तिसाक्षिष्याद्वामनीभूतभूरुहः ॥२-६३

अत्र प्रस्तुताक्रमणकार्यं प्रस्तुतेनैव स्वकार्येण प्रतीतेः पर्यायोक्तालंकारः ।

—

व्याजस्तुतिः

१-करोति कंसादिमहोभृता वधाज्जनो मृगाणामिव यत्तव स्तवम् ।
हरे ! हिरण्याक्षपुरःसरासुरद्विपद्विप. प्रत्युत सा तिरस्क्रिया ॥१-३६
अत्र तिरस्क्रियत इति निन्दाव्यञ्जकपदेन स्तुतेर्गम्यमानत्वाद्
व्याजस्तुतिः ।

सम्प्रत्यसाम्प्रतं वक्तुमुक्ते मुसलपाणिना ।
निर्धारितेज्ये लेखेन खलूक्त्वा खलु वाचिकम् ॥२-७०
स्तुतिव्याजेन निन्दावगमाद् व्याजस्तुतिरत्र ।

आक्षेपः

१-नुदशः समीकगमनाय युवनिरथ संवसापिरे ।
शोकपिहितगलरद्धगिरस्तरसागताश्रुजलकेवलोत्तराः ॥१५-२३
अत्र सामान्यतः सूचितस्य विरहस्य वक्ष्यमाणाविशेषे निषेधादाक्षेपः ।

विरोधाभासः

- १-श्रियः पतिः श्रीमति शशितुं जगज्जगन्निवासो वसुदेवसन्नि ।
वसन् ददर्शवितरन्तमम्बराद्विरप्यगर्भाङ्गमुवं मुनि हरिः ॥१-१
जगन्निवासस्य जगदेकदेशनिवासित्वमिति विरोधाभासः ।
- २-लघूकरिष्यन्नतिभारमङ्गु रामभूँ किल त्व त्रिदिवादवातरः ।
उदूढलोकत्रितयेन साम्प्रतं गुरुर्धरित्री क्रियतेतरां त्वया ॥१-३६
लघुकर्ता गुरुकर्तेति गुणेन सह गुणस्य विरोधः ।
- ३-अमानवं जातमज कुले मनोः प्रभाविनं भाविनमन्तमात्मना ।
मुमोच जानन्नपि जानकी न यः सदाभिमानकथना हि मानिनः ॥१-६७
रामस्वरूपेणोत्पन्नमिति द्रव्येण सह द्रव्यस्य विरोधः ।
- ४-गुरुद्वयाय गुरुगौरुभयोरथ कार्ययोः ।
हरिविप्रतिपेधं तमाचक्षे विचक्षणः ॥ २-६
तुल्यबलविरोधो विप्रतिपेधः । अतः विरोधाभासालकारः ।
- गूर्णयन्मदिरास्वादमदपाटलितद्युती ।
रेवतीदशनोच्छिष्टपरिपूतपुटे दृशौ ॥ २-१६
उच्छिष्टस्य पावित्र्यजनकत्वमिति गुणेन सह गुणस्य विरोधः ।
- ६-उपेयुषो वर्त्म निरन्तराभिरसौ निरुच्छ्वासमनीकिनीभिः ।
रयस्य तस्यां पुरि दत्तचक्षुर्विद्वान् विदामास शनैर्न यातम् ॥ ३-३२
विद्वान् न विवेदेति जात्या सह क्रियाया विरोधः ।

- ७-कान्तिशुक्रान्तोपलकुट्टिमेषु प्रतिक्षणं हर्म्यतलेषु यत्र ।
उच्चैरध.पातिपयोमुचोऽपि समूहमूहुः पयसा प्रणाल्यः ॥ ३-४४
- अत्र जात्या सह क्रियायाः विरोध इति विरोधाभासः ।
- ८-बृहत्तुलैरप्यतुलैर्वितानमालाऽन्नद्वंद्वैरपि चाऽवितानैः ।
रेजे विचित्रैरपि या सचित्रैर्गृहैर्विशालैरपि भूरिशालैः ॥ ३-५०
- सर्वत्र विरुद्धवदाभासाद् विरोधाभासालंकारः ।
- ९-अखिद्यताऽसन्नमुदग्रतापं रवि दधानेऽप्यरविन्दधाने ।
भृंगावलियंस्य तटे निपीतरसा नमत्तामरसा न मत्ता ॥ ४-१२
- द्रव्येण सह द्रव्यस्य विरोध इति विरोधाभासः ।
- १०-गत्यूनमार्गगतयोऽपि गतोरुमार्गाः
स्वैर समाचक्रपिरे भुवि वेत्ननाथ ।
दपोदयोऽल्लसितफेनजलानुसार-
सलक्ष्यपत्ययनवध्रंपदास्तुरङ्गाः ॥ ५-५३
- गत्यूनमार्गगतयोऽपि गतोरुमार्गा इति विरोधाभासालंकारः ।
- ११-हिमश्रुतावपि ताः स्म नृशस्विदो युवतयः सुतरामुपकारिणी ।
प्रकटयत्यनुरागमकृत्रिम स्मरमयं रमयन्ति विलासिनः ॥ ६-६१
- हिमश्रुतावपि नृशस्विदो इति जात्या सह क्रियाया विरोधः ।
- १२-समदनमवतसितेऽधिकरणं प्रणयवता कुमुमे मुमद्यमायाः ।
ब्रजदपि लघुता बभूव भारः सपदि हिरण्यमण्डनं सपत्याः ॥ ७-
- लघुगुरुस्त्वगुणविरोधस्य हीनार्थत्वेन परिहाराद्विरोधः ।

१३-विपुलकमपि यौवनोद्धतानां घनपुलकोदयकोमलं चकारो ।

परिमलितमपि प्रियैः प्रकामं कुचयुगमुज्ज्वलमेव कामिनोनाम् ॥७-७८

सर्वत्र विरुद्धवदाभासाद् विरोधाभासालकारः ।

१४-स्वं रागादुपरि वितन्वतोत्तरीयं

कान्तेन प्रतिपदवारितातपाया ।

सच्छन्नादपरविलासिनीसमूहा-

च्छायासोदधिकतरा तदापरस्था ॥ ८-५

सच्छन्नादधिकतरच्छायेति जात्या सह क्रियाया विरोधः ।

१५-संस्पर्शप्रभवसुखोपचीयमाने

सर्वाङ्गे करतललग्नदल्लभायाः ।

कौशेयं ब्रजदपि गाढतामजस्रं

सस्रंसे विगलितनोवि नीरजाक्ष्याः ॥ ८-६

गाढतां ब्रजदपि सस्रंसे इति गुणेन सह द्रव्यस्य विरोधः ।

१६-आनन्दं दधति मुखे करोदकेन

श्यामाया दयिततमेन सिच्यमाने ।

ईर्ष्यन्त्या वदनमसिक्तमप्यनल्प-

स्वेदाम्बुस्नपितमजायतेतरस्याः ॥ ८-३६

असिक्तमपि सिक्तमिति गुणेन सह गुणस्य विरोधः ।

१७-रागान्धीकृतनयनेन नामधेय-

व्यत्यासादभिमुखमीरित. प्रियेण ।

मानिन्या वपुषि पतन्निसर्गमन्दो

भिन्दानो हृदयमसाहि नोदवञ्जः ॥ ८-३६

निसर्गमन्दोऽपि हृदयं भिन्दान इति क्रियाया सह क्रियाया विरोधः ।

१८-दधति स्फुट रतिपतेरिपनः शिततां यदुत्पलपलाशदृशः ।

हृदय निरन्तरवृहत्कठिनस्तनमण्डलावरणमप्यभिदम् ॥ ६-६६

आवरणमपि भिन्नमिति गुणेन सह क्रियाया विरोधः ।

१९-परिमन्थराभिरलघूरुभरादधिवेश्म पत्युरूपचारविधौ ।

स्खलिताभिरप्यनुपद प्रमदा. प्रणयाऽतिभूमिमगमन् गतिभि ॥ ६-७८

स्त्रीणां स्खलन पत्युः प्रीतिकरमिति गुणेन सह क्रियाया विरोधः ।

२०-न विभावयत्यनिशमक्षिगतामपि मा भवानतिसमीपतया ।

हृदयस्थितामपि पुनः परितः कथमोक्षते वहिरभीष्टतमाम् ॥ ६-८१

इन्द्रियसन्निकृष्टमपि न लक्ष्यत इति जात्या सह क्रियाया विरोधः ।

२१-धैर्यंमुल्वणमनोभवभावा वामतां च वपुरपितवत्यः ।

ब्रीडित लालतसौरतघाष्ट्यास्तेनिरेऽभिरुचितेषु तरुण्यः ॥ १०-६८

रागादीनां धैर्यं वामतामिति गुणेन सह क्रियाया विरोधः ।

२२-वारणायंपदगदगदवाचामीप्यंया मुहुरपत्रपया च ।

कुर्वन्ते मम मुदुगामतुकून प्रातिकूलिकतर्यैव युवानः ॥ १०-७०

प्रतिकूलमप्यनुकूलमिति गुणेन सह गुणस्य विरोधः ।

२३-भातु नाम मुदुगा दशनाङ्कः पाटलो घवलगण्डतलेषु ।

दन्तवाससि समानगुणश्रीः संमुखोऽपि परभागमवाप ॥ १०-८६

संमुखोऽपि परभागमवापेति क्रियाया सह क्रियाया विरोधः ।

२४-मुभ्रुवामधिवयोधरपोठ पीडनैस्तुटिनवत्यपि पत्युः ।

मुक्तमोक्तिवलयुर्गुणशेषा हारयष्टिरभवद्गुरुरेव ॥ १०-८७

सधुरपि गुहरिति गुणेन सह गुणस्य विरोधः ।

२५-आस्तुतेजमिनवपल्लवपुष्पं रप्यनारतारताग्भिरताम्यः ।

दीयते इमं शमितुं दामनीये न क्षणः क्षणदयाऽपि बध्नन्म्यः ॥ १०-८

क्षणदयाऽपि क्षणो न दत्त इति जात्या सह क्रियाया विरोधः ।

२६-प्रहरकमपनीय स्वं निदिद्रासतोच्चैः

प्रतिपदमुपहृत. केनचिज्जागृहीति ।

मृदुरविनादवर्णा निद्रया शून्यशून्या

दददपि गिरमन्तर्बुध्यते नो मनुष्यः ॥ ११-४

गिरं दददपि नो बुध्यते इति क्रियाया सह क्रियाया विरोधः ।

२७-नक्षपदवलिनाभीसन्धिभागेषु सक्ष्यः

क्षतिषु च दशानानामङ्गनायाः सगेषु

अपि रहसि कृतानां वाग्विहीनोऽपि जातः

सुरतविलसितानां वर्णको वर्णकोऽपि ॥ ११-२६

वाग्विहीनोऽपि वर्णकविरिति गुणेन सह गुणस्य विरोधः ।

२८-सकलमपि निकामं कामलोलान्वनारी-

रतिरमसविमर्देभिन्नवत्यङ्गसगै ।

इदमतिमहदेवास्त्रयामाश्चर्यं घाम्न-

स्तव संसु मुखरागो यत्र भेदं प्रयातः ॥ ११-३१

मुखरागो भेदं न प्रयात इति क्रियाया सह क्रियाया विरोधः ।

२९-अद्विरतदयिताङ्गाङ्गा प्रचारितेन

छुरितममिनवासृक्कान्तिना कुङ्कुमेन ।

कनकनिकयलेखा कोमलं कामिनीनां

भवति वपुरवाप्तच्छायमेवातपेऽपि ॥ ११-५५

आतपेऽप्यवाप्तच्छायमिति गुणेन सह क्रियाया विरोधः ।

- ३०-शोरेः प्रतापोपनतेरितस्त समागतैः प्रथयनम्रमूर्तिभिः ।
एकातपत्रा पृथिवीभृतां गरुडभूद्वहृच्छतयाऽपि मेदिनी ॥ १२-३३
बहुच्छत्राऽप्येकच्छत्रेति गुणेन सह गुणस्य विरोधः ।
- ३१-प्रह्वानतीव स्वचिदुद्धतिश्रित ३३चित्प्रकाशानय गह्वरानपि ।
साम्यादपेतानपि वाहिनी हरेस्तदातिशक्राम गिरीन्गुह्यनपि ॥ १२-३६
साम्यादपेतानपि गुह्यन् इति गुणेन सह गुणस्य विरोधः ।
- ३२-या घर्मभासस्तनयापि शीतले स्वसा यमस्यापि जनस्य जीवनेः ।
कृष्णापि शुद्धे रक्षिक विधातृभिर्वहन्तुमंहासि जलैः पटोयसी ॥ १२-३७
अथ यमुनात्तज्जलगतत्वेन निर्दिष्टयोगुंणक्रिययोर्विरोधः ।
- ३३-त्रपुषा पुराणपुरष्य पुरःशितौ परिपुञ्ज्यमानपृथुहारयष्टिता ।
सुवनैर्नतोऽपि विहितात्मगौरवः प्रणनाम नाम तनयं पितृष्वनु ॥ १२-३८
सुवनैर्नतोऽपि प्रणनामेत क्रियाया सह क्रियाया विरोधः ।
- ३४-नवगन्धवारिविरजीकृता पुरो घनघूपघूमकृत्तरेणुविभ्रमाः ।
प्रचुरोद्धतश्चजविनाश्रिवाप्तम पुरवीययोऽथ हरिणाऽतिपेतिरे ॥ १२-४१
रेणुविभ्रमशब्देन रजोविलासस्यापि विरजीकरणेन विरोधः ।
- ३५-सुखिन भुरोऽभिमुखतामुपागतैः प्रतिमानु यत्र गृहरत्नभित्तिषु ।
नश्रमंगमैरविमह प्रियाजनैः प्रमदं त्रपाभरपराङ्मुखैरपि ॥ १३-५५
वैशुन्धेऽप्यामिमुख्यमिति गुणेन सह गुणस्य विरोधः ।
- ३६-अनवद्यवाद्यलयगामि कोमलं
नवगीतमप्यनवगोतता दधन् ।

स्फुटसात्त्विकाङ्गिकमनृत्यदुग्ज्वलं

सविलासलासिकविलासिनीजनः ॥ १३-६६

अर्गहितत्वं दधदिति विरोधाद् विरोधामासोऽङ्कारः ।

३७-किं नु चित्रमविवेदि भूपतिदंशयन् द्विजगणानपूयत ।

राजतः पुपुविरे निरेनसः प्राप्य तेऽपि विमल प्रतिग्रहम् ॥ १४-३५

प्रतिग्रहोताऽपि शुद्ध इति क्रियाया सह क्रियाया विरोधः ।

३८-सर्ववेदिनमनादिमास्यत देहिनामनुजिघृक्षया धपुः ।

क्नेशकर्मफनभोगवाजत पु विशेषममुषोस्वरं विदुः ॥ १४-६२

अकर्मारब्धत्वान्नित्यज्ञानत्वाद् विरोधामासः ।

३९-श्रीतमार्गसुखगानकोविदब्रह्मपट्टचरणगर्भमुग्ज्वलम् ।

श्रोमुखेन्दुसविधेऽपि राजते यस्य नाभिसरसोसरोरुहम् ॥ १४-६६

सरोरुहं इन्दुसन्निधौ शीमत इति जात्या सह द्रव्यस्य विरोधः ।

४०-सत्यवृत्तमपि मायिन जगद्वृद्धमप्युचितनिद्रामर्भकम् ।

जन्म विभ्रतमजं नवंनवं यं पुराणपुरुषं प्रचक्षते ॥ १४-७०

हरेः सर्वेऽपि विरोधा इति विरोधामासचतुष्टयसंसृष्टिः ।

४१-दिव्यकेसरिवपुः सुरद्विपो नैव लब्धसममायुर्धरपि ।

दुनिवाररणकण्डु कोमलैर्बल एष निरदारयन्नलैः ॥ १४-७२

बज्राद्यभेद्यस्य कोमलनखविदार्यत्वमिति विरोधामासः ।

४२-दोऽग्निनिजितविरोचनादयं मां विरोचनमुतादमीप्सतः ।

आत्मभूरवरजाखिलप्रजः स्वपंतेरवरजत्वमाययी ॥ १४-७४

अत्र मुसेन सह क्रियाया विरोधाद् विरोधामासः ।

४३-एष दाशरथिभूयमेत्य च ध्वसितोद्धतदशाननामपि ।

राक्षसीमकृत रक्षितप्रजस्तेजसाधिकविभीषणा पुरोम् ॥ १४-८१

एष दाशरथिभूयमिति द्रव्येण सह द्रव्यस्य विरोधः ।

४४-भीष्मोक्त तदिति वचो निशम्य सम्य-

क्सात्राज्यश्रियमधिगच्छता नृपेण ।

दर्तोऽर्धे महति महीभृता पुरोऽपि

त्रैलोक्ये मघुभिदभूदनर्घ्य एव ॥ १४-८८

अर्घ्येऽपि अनर्घेति क्रियया सह क्रियाया विरोधः ।

४५-तव धन्यतेयमपि सर्वनृपतिकलितोऽपि यत्क्षराम् ।

क्लान्तकरतलघृताचलक पृथिवीतले तुलितभूमृदुच्यसे ॥ १५-३०

सर्वेनृपितुलितोऽपि तत्तोलक इति विरोधाभासोज्ज्वलकारः ।

४६-कृतगोत्रवधूरतेर्धृतो नृपमुग्धे नरकेऽपि सम्प्रति ।

प्रतिपत्तिरध कर्तनसो जनताभिस्तव साधु वर्ण्यते ॥ १६-८

गोपपरदारिकोऽप्यध कर्तना इति विरोधाभासोज्ज्वलकारः ।

४७-अतिविस्मयनीयकमंरुणो नृपते पश्य विरोधि किञ्चन ।

यदिमुक्तनयो नयत्यसावहिताना कुलमक्षय क्षयम् । १६-६६

अक्षयमपि क्षय नयतीति गुणेन सह गुणस्य विरोधः ।

४८-स्वमुजद्वयवेवलायुधश्चतुरङ्गामपहाय वाहिनीम् ।

बहुशः सह शक्रदन्तिना स चतुर्दन्तमगच्छदाहवम् ॥ १६-६६

अत्र जात्या सह जाते विरोधाद् विरोधाभासः ।

४९-महतः कुकुरान्धकद्रुमानतिमात्रं दवदहन्नपि ।

अतिचित्रमिदं महीपतिर्यदकृष्णामवनी करिष्यति ॥ १६-७६

दहन्नपि अकृष्णमिति क्रियया सह क्रियाया विरोधः ।

५०-प्रकुप्यतः दवसनसमीरणाहतिस्फुटोष्मभिस्तनुवसनान्तमारुतैः ।

युधाजितः कृतपरितूणबीजनं पुनस्तरा वदनसरोजमस्विदत् ॥ १७-

बीजनेर्जपि स्वेद इति क्रियया सह क्रियाया विरोधः ।

५१-गते मुखच्छदपटसादृशी दृशः पथस्तिरोदघति घने रजस्यपि ।

मदानिलैरधिमधुचूतगन्धिभिद्विषा द्विषानभिचयुरेव रंहसा ॥ १७-६

तिरोहितदृष्टेरभियानविरोधात् विरोधाभासोज्जकारः ।

५२-मिश्रीभूते तत्र सैन्यद्वयेऽपि प्रायेणायं व्यक्तमासीद्विशेषः ।

आत्मोयास्ते ये पराञ्च पुरस्तादभ्यावर्ती संमुखो य- परोऽसौ ॥ १८-१

पराञ्चोऽपि आत्मीयाः सम्मुखोऽपि पर इति विरोधाभासः ।

५३-भित्वा घोणामायतेनाधिवक्षः स्फुरीपृष्ठो गात्रं पक्षेण विद्धः ।

शिक्षाहेतोर्गाडिरज्ज्येव वद्ध हतुं वक्त्रं नाशकद् दुर्मुखोऽपि ॥ १८-२

अपि विरोधे । अत एव विरोधाभासोज्जकारः ।

५४-प्रत्यासन्ने दन्तिनि प्रातिपक्षे यन्त्रानाग, प्रास्तवक्त्रच्छदोऽपि ।

क्रोधाक्रान्तः क्रूरनिर्दारिताक्षः प्रेक्षाञ्चक्रे नैव किञ्चिन्मदान्ध, ॥ १८-३

अनावृत्तोन्मीलिताक्षस्याप्यदग्नविरोधाद् विरोधाभासः ।

५५-सादरं मुष्यमानाऽपि तेनाज्यनरसादरम् ।

सा दरं पृतना निन्ये हीयमाना रसादरम् ॥ १९-२३

मुष्यमानापि हीयमानेति गुणेन सह गुणस्य विरोधः ।

- ५६-घृतप्रत्यग्रशृंगाररसरामोरपि द्विपैः ।
सरीपसम्भ्रमदंष्ट्रे रौद्र एव रणे रसः ॥ १६-३७
- रौद्रशृंगारयोर्विरोधित्वाद् विरोधामासोज्ज्वलकारः ।
- ५७-प्रवृत्ते विलसद्घ्वान साघनेऽप्यद्विपादिभिः ।
ववृषे विकसद्दानं युधनाप्य विपाणिभिः ॥ १६-४६
- साघनेऽप्यविपादस्याविरोधाद्विरोधामासः ।
- ५८-रणे रमसनिभिन्नद्विपपाटविकासिनि ।
न तत्र गतभी कश्चिद्विपपाट विकामिनि ॥ १६-५६
- द्विपदलनेऽपि रणे निर्भीक इति विरोधामासोज्ज्वलकारः ।
- ५९-निशिताऽसिलतालूनैस्तया हस्तैर्न हस्तिनः ।
युधामाना यया दन्तेभंग्नेरापुविहस्तताम् ॥ १६-६७
- हस्तस्याऽच्छेदे वैहस्त्यामिति विरोधामामोज्ज्वलकारः ।
- ६०-दघतोऽपि रणे भीममभीक्ष्णं भावमासुरम् ।
हता. परंरमिमुक्ताः सुरभूयमुपाययुः ॥ १६-७३
- घसुरभावेऽपि सुरभूयमुपाययुरिति विरोधामासः ।
- ६१-विघ्नानुभवतीर्णोऽपि लघिमानमनो मुवः ।
अनेकमरिमंघातमकरोद् भूमिवर्धनम् ॥ १६-१०५
- मुवः लघिमानम् भूमिवर्धनीमिति क्रियया सह क्रियाया विरोधः ।
- ६२-अपक्ताऽऽदीदरिताऽरीणां यत्तरोयाम्भदा मुहुः ।
मनोहृतोऽपि हृदये लेगुरेपां न पत्रिणः ॥ १६-१०६
- मनोहृतोऽपि हृदये मनसि न लेगुरिति विरोधामासोज्ज्वलकारः ।

६३-भवति स्फुटगागतो विपक्षान्न सपक्षोऽपि हि निवृत्तेविघाता ।
शिगुपालबलानि कृष्णयुक्तं सुतरा तेन तताप तोमरोघ- ॥ २०-२६
सपक्षोऽप्यनिवृत्तं इति विरोधाभासोऽलंकारः ।

६४-सर्वेषु सर्वाश्रय इत्यनिन्द्यमानन्दमात्रा जनित जनेन ।
यश्च द्वितीयं स्वयमद्वितीयो मुख्य सता गौणमवाप नाम ॥ २०-८२
अद्वितीयोऽपि द्वितीयमिति गुणेन सह गुणस्य विरोधः ।

--

विभावना

१-रणद्विराघट्टनया नभस्वत पृथग्विभिन्नश्रुतिमण्डलैः स्वरैः ।
स्फुटीभवद्ग्रामविशेषमूर्च्छनामवेक्षमाणं महती गृहमूर्धुः ॥ १-१०
पुंभ्यापारं कारणं विनापि मूर्च्छनादिकाव्योत्तरत्तिद्योतनाद्विभावना
सा चार्थो ।

२-अन्योन्यव्यतिकरचारुभिर्विचित्रै-
रत्रस्यन्नवमणिजन्मभिर्मयूखैः ।
विस्मेरान् गगनसदः करोत्यमुष्मि-
न्नाकाशे रचितमभिति चित्रकर्म ॥ ४-५३

मिति विनापि चित्रकर्मकार्योत्तरितिति विभावना सा च शाब्दी ।

-विनयति मुहुरो दृशः परागं प्रणयिति कौसुममाननानिलेन ।
सदहितयुवतेरभीक्षणमक्षणोद्वेगमपि रोपरजोभिरापुपूरे ॥ ७-५७
रज पूरणकारणत्वायोगादकारणत्वमेव पूरणमिति विभावना ।

४-आभृष्टास्तिलकरुचः ज्ञज्ञो निरस्ता

नीरक्तं वसनमपाकृतोज्झराणः ।

कामः क्षीरनुशयवानिव स्वपन्न-

व्याघातादिति सुतरां घकार चारुः ॥ ८-६१

अत्र तिलकादीनामभावेऽपि चारुत्वमिति विभावना ।

५-अपितं रसितवत्पि नामग्राहमन्यपुत्रतेर्दमितेन ।

उज्झति स्म मदमप्यपिदन्ती वीक्ष्य मद्यमितरा तु ममाद ॥ १०-२०

अथोत्तराद्धोऽपिदन्त्यपि ममादेति विभावना सा च शाब्दी ।

६-संक्षेपेच्छुरभिघातुमनीशा संमुखी न च वभूव दिदृशुः ।

स्पर्शनेन दमितस्य नतन्नूरङ्गसङ्गवपलापि चकम्पे ॥ १०-४१

अत्र द्वितीयाद्धो कारणाभावेऽपि कम्पोत्पत्तेरिति विभावना ।

७-मुखवेदनाहृषितरोमरूपया शिथिलीकृतेऽपि वनुदेवजन्मनि ।

कुरुमर्तुरङ्गलतया न तत्त्यजे विद्वत्तत्त्वदम्बनिकुरम्बचारता ॥ १३-१३

अत्र शिथिलीकृते हृषितरोमरूपयेत्यकारस्यकार्यकथनाद्विभावना ।

८-मुञ्चुकुन्दतल्पशरणस्य मगपपतिशित्तौजसः ।

सिद्धमवल सबलत्वमहो तव रोहिणीसिनयसाहचर्यतः ॥ १५-२४

कारणं विना कार्योदयाशाश्रयम् । अत एवात्र विभावनालंकारः ।

९-दधतः शशाङ्कितशशाङ्करुचि लसदुररुद्ध वपुः ।

चक्रुरप सह पुरन्धिजन्मययार्थसिद्धि सरङ्गं महीमृतः ॥ १५-८०

अत्र मद्यपानरूपकारणत्वे सत्यपि मादकतानुत्पत्तिविभावना ।

१०-मृगमङ्गसादमरणात्त्वमविशददृशः कपोलयो ।

वाक्यमसकलमपास्य मद विदधुस्तदीयगुणमात्मना शुचः ॥ १५-८२

अत्र मदाभावेऽपि तत्कार्योदयादिति उक्तनिमित्ताख्या विभावना ।

विशेषोक्तिः

१-ग्रामृष्टास्तिलकरुचः स्रजो निरस्ता

नीरक्तं वसनमपाकृतोऽङ्गरागः ।

कामः स्त्रीरतुशयवानिद स्वपक्ष-

व्याधातादिति सुतरा चकार चारुः ॥ ८-६१

अत्र तिलकामर्शादौ कारणे सत्यपि न वैरूप्यमिति विशेषोक्तिः ।

२-विहिताञ्जलिर्जनतया दधती विकसत्कुसुम्भकुसुमाख्यताम् ।

चिरमुज्झितापि तनुरोज्ज्वलसौ न पितृप्रसूः प्रकृतिमात्मभुवः ॥ ६-१४

अत्र तनुत्यागरूपकारणसदभावेऽपि प्रकृतित्यागरूपकार्यानुदयाद् विशेषोक्तिः ।

३-अनुदेहमागतवतः प्रतिमां परिणायकस्य गुरुमुद्रहता ।

मुकुरेण वेपथुमृतोऽतिभरात् कथमप्यभाति न वधूकरतः । ६-७३

अत्र वेपथुभाररूपकारणमत्वेऽपि पतनरूपकार्यानुत्पत्तेर्विशेषोक्तिः ।

४-अपितं रसितवत्यपि नामग्राहमन्ययुवतेदंयितेन ।

उज्ज्वलति स्म मदमप्यपिवन्तो वीक्ष्य मद्यमितरा तु ममाद ॥ १०-२७

अत्र पूर्वाद्धै रसितवत्यपि न ममादेति विशेषोक्तिः ।

५-अन्यथाऽन्यथनितागतचित्तं चित्तनाथमभिराङ्कितवत्या ।

पोतभूरिसुर्यापि न मेदे निवृत्तिर्हि मनसो मदहेतु ॥ १०-२८

अत्र भूरिसुरापानकारणोऽपि मत्ततारूपकार्यानुत्पत्तेर्विशेषोक्तिः ।

६-सकथेच्छुरभिषातुमनीशा समुक्षी न च वभूव दिदृक्षुः ।

स्पर्शनेन दयितस्य नतधूरङ्गसङ्गवपलापि चकम्पे ॥ १०-४१

अत्रागसङ्गाभिलापरूपे कारणे सत्यपि अगसगानुत्पत्तेर्विशेषोक्तिः ।

७-पश्यन्कृतार्थैरपि वल्लवीजनो जनाधिनाथ न ययौ वितृष्णताम् ।

एकान्तमौग्यानवबुद्धविभ्रमं प्रसिद्धविस्तारगुणैर्विलोचनैः ॥ १२-३६

अत्र तृप्तिकारणे दर्शने सत्यपि तृप्तिकार्यानुत्पत्तेर्विशेषोक्तिः ।

८-नेक्षतायिनमवज्ञया मृहुर्याचितस्तु न च कालमाक्षिपत् ।

नादितात्मनश्च न व्यकल्पयद्दत्तमिष्टमपि नान्वसेत् सः ॥ १४-४५

अत्रायिसन्दोह्याच्चादिकारणोऽपि विलम्बादिकार्यानुत्पत्तेर्विशेषोक्तिः ।

९-प्रेम तस्य न गुणेषु नाधिकं न स्म वेद न गुणान्तरं च सः ।

दिस्मया तदपि पार्थिवोऽयिन गुण्यगुण्य इति न व्यजीगृह्यत् ॥ १४-४७

अत्र गुणप्रियत्वकारणोऽपि गुणागुणधिमर्शरूपकार्यानुत्पत्तेरुक्त-
निमित्ता विशेषोक्तिः ।

१०-अथवा न धर्ममनुबोधसमयमवयात बालिशाः ।

नाममग्रमिह वृथापलितो हतबुद्धिरप्रणिहितः सरित्सुतः ॥ १५-१६

बुद्धोऽपि न जानातीति कारणे सत्यपि कार्यानुत्पत्तेर्विशेषोक्तिः ।

असंगतिः

१-पीडिते पुर उर.प्रतिपेयं भर्तरि स्तनमुनेन युवत्या ।

स्पष्टमेव दलतः प्रतिनार्पास्तन्मयत्वमभवद्भृदयस्य ॥१०-४६

अन्यपीडनादन्यदलनमिति कार्यकारणयो भिन्नदेशत्वेऽसंगतिः ।

विपमम्

१-रणेषु तस्य प्रहिताः प्रचेतसा सरोपहुङ्कारपराङ्मुखीकृताः ।

प्रहृतुं रेवीरगरांजरज्जवो जघेन कण्ठ सभयाः प्रपेदिरे ॥१-५६

अत्र परहिंसाप्रयुक्तायुधस्य वैपरीत्यनर्थोत्पत्तिरूपो विपमालंकारः ।

२-निशान्तनारीपरिधानघ्ननस्फुटागसाऽन्युत्पु लोलचक्षुषः ।

प्रियेण तस्यानपराधवाधिताः प्रकम्पनेनानुचकम्पिरे सुराः ॥१-६१

अत्रापराधिवायुरूपहेतोः रावणप्रतीतिरूपविहृदकार्योत्पत्ते विपमम् ।

३-अर्भोक्षणमुष्णैरपि तस्य सोष्मणः सुरेन्द्रवंदीश्वसितानिलैर्यथा ।

सचन्दनाम्भःकणकोमलैस्तथा वपुर्जलाद्रापिदनंनं निर्वंबो ॥१-६५

अत्र सन्तप्तस्योष्णोपचारान्निर्वृतिरिति विपमालंकारः ।

४-स्पृशन्ति शरवतीक्षणाः स्तोकमन्तविशन्ति च ।

बहुस्पृशाऽपि स्थूलेन स्थोपते वहिररमवत् ॥२-७८

अत्र तीक्ष्णस्थूलयोर्विह्वलयोः संघटनया विपमालंकारः ।

५-प्रारम्भान्तेऽप्यमेवाज्ञा कामव्यग्रा भवन्ति च ।

महारम्भा कृतधियस्तिष्ठन्नि च निराकुला ॥२-७६

अत्रापि अज्ञकृतधियोविरूपयो मघटनया विषमालकारः ।

६-रतो हिया यत्र निशम्य दीपाञ्जालागताभ्योऽधिगृह गृहिष्यः ।

विभ्युविडालेक्षणभोषणाम्यो वंद्यं कुड्येषु शशिद्युनिम्य ॥३-४५

अत्र लज्जावरणाय दीपनिर्वाणपणे न तदुसिद्धि, प्रत्युत नय
चोत्पन्नमिति विषमम् ।

७-कुर्वंद्भिर्मुखश्चिमुज्ज्वलामजस्र

यंस्तोयैरसिचत वल्लभा विलासी ।

तैरेव प्रतियुवतेरकारि दूरा-

कालुष्य दशघरदीधितिच्छटाच्छे ॥५-३८

स्वच्छनोयं कालुष्य कृतमिति विरुद्धकार्योत्पत्तिरूपो विषमभेदः ।

८-सक्रान्त प्रियतमवक्षसोऽङ्ग राग

साध्वस्या सरसि हरिष्यतेऽधुनाम्भः ।

तुष्टैव सपदि हृतेऽपि तत्रतेपे

वस्याञ्चितस्फुटनखलदमणः सपत्न्या ॥५-४१

अथ सन्तापशान्त्यर्थेन तद्विरुद्धसन्तापोत्पादनाद्विरुद्धकार्योत्पत्तिरूपो
विषमालकारः ।

९-श्लक्ष्णं यत्परिहितमेतयो विलान्त-

र्षानार्थं तदुदकसेवसत्तमूर्धो ।

नारीणा विमलतनो समुल्लसन्त्या

भासान्तर्दधतुरुह दुक्कलमेव ॥५-६५

अत्र दुक्कल भासान्तरदधतुरुहरिति विरुद्धकार्योत्पत्तिरूपं विषमम् ।

१०-कुमुदवनमपथि श्रीमदम्भोजपण्डं

त्यजति मुदमुलूकः प्रोतिमाञ्चक्रवाक. ।

उदयमहिमरदिमयाति शीतागुरस्त

हृतविधिलसितानां हो विचित्रो विपाक ॥११-६४

अत्र अपथिश्रीमत्वादीनां विरूपाणात् संघटनात् विपमालंकारः ।

११-लज्जते न गदितः प्रिय परो वक्तुरेव भवति त्रपाधिका ।

ब्रीहमेति न तव प्रियं वदन्ह्रीमतात्रभवतैव भूयते ॥१४-२

अत्र पर.कुरणश्चेत्यनयोद्विरूपयोः संघटनाद्विषमम् ।

१२-अनृता गिरं न गदसोति जगति पटहैविघुष्यमे ।

निन्द्यमथ च हरिमचंयतस्तव कर्मणैव विकसत्यमत्यता ॥१५-१६

अत्रासत्यप्रसिद्धमत्याचरणयोर्विरूपयोर्घटनाहो विपमालंकारः ।

—

विचित्रम्

१-वपुषा पुराणपुरुषः पुरःक्षितौ पारिपुञ्ज्यमानपृथुहारपट्टिना ।

भुवनैर्नतोऽपि विहितात्मगौरव.प्रणनाम नाम तनय पितृष्वसुः॥१३-८

भुवनैर्नतोऽपि प्रणनामेति अभिमतफलप्राप्तये तद्विरुद्धस्य विधानात्

विचित्रम् । तच्च विरोधाभासेन सकौणम् ।

अधिकम्

- १-अथ पतिं शीमतिं शासितुं जगज्जगन्निवासो वसुदेवमद्मनि ।
 वसन् ददर्शावितरन्तमम्बराद्विरण्यगर्भाङ्गभुवं मुनिं हरिः ॥१-१
- अत्राल्पीयसि वसुदेवसद्यनि सकलजगदाश्रयतया महीयसो हरेराधेय-
 त्वकथनादधिकालंकारः ।
- २-युगान्तकालप्रतिसहृतात्मनो जगन्ति यस्या सविकाशमासन ।
 तनो ममुस्तत्र न कंटमद्विपस्तपोघनाभ्यागमसम्भवा मुदः ॥१-२३
- अत्राश्रयिभूतहरिशरीरापेक्षया आश्रयभूतानां प्रीत्याधिक्यादधिकम् ।
- ३-त्रिपुलेन सागरशयस्य कुक्षिणा भुवनानि यस्य पपिरे युगक्षये ।
 मदविभ्रमासकलया पपे पुनः स पुरस्त्रिर्विक्रमयंक्या दृशा ॥१३-४०
- अत्र हरेराधारस्य कान्बाकटाक्षादल्पत्वादधिकमत्र ।
- ४-किं क्रमिष्यति किलैष वामनो यावदित्यमहसन्न दानवाः ।
 तावदस्य न ममो नमस्तले लङ्घिताकंशसिमण्डलः क्रमः ॥१४-७५
- अत्राधारान्नमस्तलादाधेयस्य क्रमस्याधिककथनादधिकालंकारः ।
- ५-ममो पुरः क्षणमिव पश्यतो महत्तनुवरत्नितभुवनत्रयस्य तत् ।
 विशालता दधति नितान्तमायते बलद्विषा मधुमघनस्यचक्षुषि ॥१७-४७
- अत्र भुवनत्रयापेक्षया बलस्याल्पत्वाच्चाधिकालंकारः ।

अन्योन्यम्

१-रजनीमवाप्य रुचमाप दशो सपदि व्यभूषणदसावपि ताम् ।

अविनश्चितक्रममहो महतामितरेतरोपकृतिमच्चरितम् ॥६-३३

अत्र रजनीसशिनीमिथः शोभाकरत्वादन्योन्यालकारः ।

२-सुगन्धमद्दिश शुभ्रमम्लानि कुसुम दिव ।

भूरि तत्रापतत्तस्मादुत्पपात दिवं यशः ॥१६-२०

अत्र द्युप्रद्युम्नयो कुसुमयशोभ्यामन्योन्योपस्कारजननादन्योन्यालकारः ।

विशेषः

१-विरोधिवचसो मूकान् वागीशानपि कुर्वते ।

जडानप्प्रनुलोमार्यान् प्रवाचः कृतिना गिरः ॥२-२५

अत्र वागीशाना मूकीकरणाज्जडानां प्रवाग्त्वकरणाच्च शवय-
वस्तुकरणरूपो विशेषोऽलकारः ।

समम्

१-न खलु वयममुष्य दानयोग्याः पिवति च पाति च याऽसकौ रहस्त्वाम् ।

अज विठपममुं ददस्व तस्यै भवतु यतः सदृगोश्रिराय योगः ॥७-५३

अत्र अन्योन्यसदृशरूपत्वेन प्रशंसनात् समालकारः ।

एकावली

- १-अवसरमधिगम्य तं हृगन्त्यो हृदयमयत्नकृतोज्ज्वलस्वल्पा ।
अवनिपु पदमङ्गनास्तदानीं न्यदधत विभ्रमसप्तदोऽङ्गनासु ॥७-३
अत्रोत्तरोत्तरस्य पूर्वपूर्वविशेषकत्वावगमादेकावली ।
- २-चारुता वपुरभूपयदासा तामनुननवयौवनयोगः ।
त पुनर्मंकरकेतनलक्ष्यमीस्ता मदी दयितसगमभूत् ॥१०-३३
अत्रोत्तरोत्तरस्य पूर्वपूर्वविशेषकत्वादेकावली ।

काव्यलिङ्गम्

- १-अयस्त्वयामित्यवधारितं पुरा ततः शरीरोति विभावित्ताकृतिम् ।
विभ्रुविभक्तावयवं पुमानिति क्रमादमुं नारद इत्यवधि सः ॥१-३
शरीरोति पुंसत्वावधारणहेतोः पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।
- २-निदाघधामानमिवाधिदीधिति मुदा विकास मुनिमभ्युषेयुषी ।
विलोचने विभ्रदधिधित्तथ्रिणी स पुण्डरीकाक्ष इति स्फुटो भवत् ॥१-२४
विभ्रत्स्फुटोऽभवदिति पदार्थहेतौ काव्यलिङ्गमलंकारः ।
- ३-हरत्पथं सम्प्रति हेतुरेप्यत शुभस्य पूर्वाचरितं कृतं शुभं ।
शरीरभाजा भवदीयदर्शनं ध्यानवित् कालप्रितयेऽपि योग्यताम् ॥१-२६
शरीरेत्यादिवाक्यत्रयोक्त्या वाक्यार्थहेतुकं काव्यलिङ्गमलंकारः ।

- ४-अनन्यगुर्व्याप्तं केन केवलः पुराणमूर्तेर्महिमाञ्जगम्यते ।
मनुष्यजन्माऽपि सुरासुरान्गुणैर्भगवन्भवच्छेदकरं करोत्यथ ॥१-३५
अनन्यगुर्व्या इति वाक्यार्थहेतुत्वाद् वाक्यार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।
- ५-तदिन्द्रसन्दिष्टमुपेन्द्र ! यद्वचः क्षणं मया विश्वजनीनमुच्यते ।
समस्तकार्येषु गतेन धुर्यंतामहिद्विपस्तद्भवता निशम्यताम् ॥१-४१
अत्र पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गमलङ्कारः ।
- ६-निशान्तनारीपरिधानधूननस्फुटागसाऽप्यूरुषु लोलचक्षुषु ।
प्रियेण तस्यानपराधबाधिताः प्रकम्पनेनानुचकम्पिरे सुरा ॥१-६१
प्रियत्वं प्रति लोलचक्षुष इति पदस्यार्थे पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।
- ७-स्वय विधाता सुरदेत्यरक्षसामनुग्रहावग्रहयोर्दृच्छया ।
क्षाननादीनभिराद्धदेवतावितीर्णवीर्यतिशयान्हसत्यसौ ॥१-७१
अत्र हासं प्रति अभिराद्धदेवतेति पदार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।
- ८-रत्नस्तम्भेषु सक्रान्तप्रतिमास्ते चकाशिरे ।
एकाकिनोऽपि परित पौरुषेयवता इव ॥२-४
संक्रान्तप्रतिमपदस्यार्थो हेतुरिति पदार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।
- ९-करदीकृतभूपालो भ्रातृमिजिन्वरंदिशाम् ।
विनाऽप्यस्मदल भूष्युरिजयार्थं तपसः सुतः ॥२-६
अत्र करदीकृतभूपालपदस्यार्थो हेतुरिति पदार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।
- १०-सम्पदा सुस्थिरंमन्यो भवति स्वल्पयाऽपि य ।
कृतकृत्यो विधिर्मन्ये न वर्धयति तस्य ताम् ॥२-३२
कृतकृत्यपदस्यार्थो हेतुरिति पदार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

- ११-मत्तविप्राय सकलमित्यमुत्प्राप्य राजकर्म ।
हन्त ! जातमजातारेः प्रथमेन त्वयाऽरिणा ॥२-१०२
अरिभवनं प्रति मत्तविघ्नायेति पदार्थहेतौ काव्यलिङ्गम् ।
- १२-अमृत नाम यत्सन्तो मन्त्रजिह्वेषु जुह्वति ।
शोभंश्च मन्दरजुन्धक्षुभिताम्भोधिवर्णना ॥२-१०७
वाक्यार्थयोर्हेतुहेतुमद्भावाद्वाक्यार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।
- १३-नविशेष तुते पाण्डोर्भक्ति भवति तन्वति ।
वैरायितारस्तरला. स्वयं मत्सरिणः परे ॥२-११५
यत्र वैराचरणं प्रति भक्तिनननं हेतुरिति पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।
- १४-न केवल य स्वतया मुरारेरनन्यसाधारणतां दधानः ।
अत्यर्थमुद्वेजयिता परेषां नाम्नापि तस्यैव स नन्दकोऽभूत् ॥३-१६
अत्रानेकपदार्थगतं काव्यलिङ्गम् ।
- १५-ध्वजाप्रथामा ददृशोऽय शीरे. सक्रान्तमूर्तिर्मणिमेदिनीषु ।
फणाव्रतमश्रयितुं रसायास्तलं विविक्षन्निव पन्नगारिः ॥३-२३
अत्र सक्रान्तमूर्तिपदस्यादौ हेतुरिति पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।
- १६-उपेयुषो वरुणं निरन्तराभिरुमी निरच्छ्वासमनीकिनीनिः ।
रयस्य तस्या पुरि दत्तचक्षुषिद्वान् विदामास शनैर्न यातम् ॥३-२२
व्यासंगस्य पदार्थत्वात्पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।
- १७-क्षितिप्रतिष्ठोऽपि मुग्धारविन्देवंधजनश्चन्द्रमघश्चकार ।
अनीतनसदपयानि यत्र प्रासादगृहाणि वृथाध्यरसत् ॥३-५२
अप्राथ करणवाक्यार्थस्य हेतुत्वान् काव्यलिङ्गमर्तकारः ।

- १८-क्षुण्णं पदन्त. करणेन वृक्षाः फलन्ति कल्पोपपदास्तदेव ।
अध्युपुपस्तामभवञ्जनस्य या. संपदस्ता मनसोऽप्यगम्या ॥३-५६
अनेकादार्यगतत्वात् काव्यलिगमलकारोऽयम् ।
- १९-वासाहवव्याहृतशंशुशक्नेरासत्तिमासाथ जनादेनस्य ।
शरीरिणा जेत्रशरेण यत्र नि शङ्कमूये मकरध्वजेन ॥३-६१
अत्र नि.शंकनिवासहेतुत्वोक्ते. काव्यलिगमलकारः ।
- २०-उत्सङ्गिताम्न. कणको नमस्वानुदन्वतः स्वेदनवान् ममार्ज ।
तस्यानुवेलं व्रजतोऽधिवेलमेलालतास्फालनलव्यगन्धः ॥३-७२
अत्रानेकपदार्यहेतुत्वात् पदार्यहेतुकं काव्यलिगमलकारः ।
- २१-लवङ्गमानाकनितावतंसास्ते नारिकेलान्तरप. पिबन्तः ।
आस्वादिताद्रंक्रमुकाः समुद्रादभ्यागतस्य प्रतिपत्तिमोमु ॥३-८१
अत्राम्यागतप्रतिपत्तिप्राप्ते. पदार्यहेतुत्वात् काव्यलिगम् ।
- २२-नि.श्वासधुमं सह रत्नभामिभित्त्वोरित्यतं भूमिमिवोरगाणाम् ।
नीलोपलस्यूतविचित्रघातुमसौ गिरि रंशतक ददरं ॥४-१
अत्र नीलोत्पलेत्यादिपदस्यार्थो हेतुरिति पदार्यहेतुकं काव्यलिगम् ।
- २३-क्वचिज्जलापायविषाण्डुराणि धीतीत्तरीयप्रतिमच्छवीनि ।
अभ्राणि विभ्राणमुमाङ्गसङ्गविभक्तमरमानमिव स्मरारिम् ॥४-५
अत्रानेकपदार्यगतत्वात् पदार्यहेतुकं काव्यलिगम् ।
- २४-यत्रोज्जितामिमुं हूरम्बुवाहेः समुत्तमद्भिन्नं समुत्तमद्भिः ।
वनं बवाद्ये विपत्तावकोत्या विपन्नगानामविपन्नगानाम् ॥४-१५
अत्र समुत्तमन् पदस्यार्थो हेतुरिति पदार्यहेतुकं काव्यलिगम् ।

२५-छोऽपि शूलः स मुहुर्मुं सरैरपूर्ववद्विस्मयेनाततान् ।

क्षरो क्षरो यन्नवनामुपति तदेव रूपं रमणीयतायाः ॥४-१७

अत्र रमणीयत्वलक्षणस्य वाक्यार्थस्यैकपदार्थगतं काव्यलिङ्गम् ।

२६-राश्रात्प्रमाणमिह चागुपु नतिपद्माः

पश्यन्ति शान्तमनसाद्भ्रतरागुञ्जलम् ।

सपूर्वालव्यलज्जनालपनोपमान-

मुत्सङ्गसङ्गिहरिणस्य मृगाङ्कनूतः ॥४-२

अत्र विनोपयोगत्या पदार्थे हेतुनावकथनात् काव्यलिङ्गम् ।

२७-मुक्त मुक्तागौरमिह क्षीरनिवात्र-

वापोष्वन्तर्लानमहानीलदलानु ।

शब्दीश्वानेरशुनिरागु द्रुतमन्म-

श्लायानच्छानृच्छति नीलीतपिनस्य ॥४-४४

वापोष्विति विशेषणत्या हेतुनावकथनात् काव्यलिङ्गम् ।

२८-प्रारम्भमन्मवमत्ये नृणि शिताश्र-

मेव पलायत जवेन कृतार्तनादः ।

अन्य पुनर्मुहुरदप्नवतान्तनार-

मग्योन्वतः पयि वताविनितानिमोद्री । ४-५

अत्र अनुर्यशादगतवाक्यार्थो हेतुरिति वाक्यार्थहेतुत्वं काव्यलिङ्गम् ।

२९-यानाज्जतः पग्जनेरवतायंनारा

गज्ञोर्नगपनयनावुलसीविदन्ताः ।

सस्तावगुञ्जनपटाः क्षरादक्ष्यमारा-

ववृत्रशिय. समदवीनुवनीयशते स्म ॥४-१७

अत्र लम्बावगुञ्जनपटपदम्यार्थो हेतुरिति पदार्थहेतुत्वं काव्यलिङ्गम् ।

३०-कण्ठावसक्तमृदुबाहुलतास्तुरङ्गा-

द्राजावरोधनवधुरवतारयन्तः ।

मालिङ्गनान्यधिकृताः स्फुटमापुरेव

गण्डस्थली मुचितया न चुचुम्बुरासाम् ॥५-१८

अत्र कण्ठावसक्तमृदुबाहुलतापदस्यार्थो काव्यलिगमलंकारः ।

३१-उत्सन्नकाण्डपटकान्तरलीयमान-

मन्दानिलप्रशमित्त्रश्रमघर्मतोयैः ।

दूर्वाप्रदानसहस्रास्तरणेषु भेजे ।

निद्रासुखं वसनसद्यमु राजदारैः ॥५-२२

अत्र निद्रासुखभजनं प्रति विशेषणगत्या हेतुकथनाद् काव्यलिगम् ।

३२-प्रस्वेदवारिसविशेषविपक्तमङ्ग

कूर्पासिकं क्षतनखक्षतमुत्क्षिपन्ती ।

आविर्भवद्घनपयोधरबाहुमूला

सातोदरी युवदृशा क्षणमुत्सवोऽभूत् ॥५-२३

अत्र घनपयोधरबाहुमूला प्रति हेतुकथनान् काव्यलिगम् ।

३३-त्रासाकुलः परिपतन् परितो निकेतात्

धूमिनं कैश्चिदपि घन्विभिरन्ववन्धि ।

तस्यौ तथापि न मृगः क्वचिदङ्गनाना-

माकरांपूरानयनेषुहृत्क्षेत्राश्रीः ॥५-२६

हेतुक्षणश्रीरिति विशेषणगत्योक्तत्वाद् काव्यलिगमलंकारः ।

३४-प्रणयकोपनृतोजपि पराङ्मुक्ताः सपदि वारिघराखभीरवः ।

प्रणयिनः परिरव्वुमयाङ्गाना ववलिरे वलिरेचितमध्यमाः ॥६-३८

अत्र वारिघरावभीरव इति पदार्थहेतुकं काव्यलिगम् ।

३५-वनकमङ्गपिङ्गदलदंघे सरजसास्त्राकेशरचारिनि ।

प्रियविमानितमानवतीरुपा निरसनैरसनैरवृथार्धता ॥६-४७

निगसनैरिति पदार्थहेतौ काव्यलिगमलकारः ।

३६-हिमश्रृतावपि तां स्म भृशम्विदो युवतयः सुतरामुपकारिति ।

प्रकटयत्यनुरागमकृत्रिम स्मरमय रमयन्ति विलासिनः ॥६-६१

अनुरागप्रकटन हेतुरिति पदार्थहेतुक काव्यलिगम् ।

३७-जघनमत्रघुपीवरोरु कृच्छ्रादुरनिबिरीसनितम्बनां खेदि ।

दयिततमशिरोघरावलम्बिस्वमुज्ज्वलादिभवेन काचिद्गृहे ॥७-२०

अत्रानेकपदार्थहेतुत्वात् काव्यलिगमलकारः ।

३८-रथचरणधराङ्गनाकराब्जव्यतिकरमुपद्रुपात्तसोमनस्याः ।

जगति नुमनसस्तदादि नूनं दधति परिस्पृष्टमर्थतोऽभिधानम् ॥७-२८

अत्र विशेषणगत्या सुमन इति पदार्थहेतुत्वात् काव्यलिगम् ।

३९-मृदुस्पर्शितामिवातिनादैवितरसि न कनिका किमर्थमेनाम् ।

वसनिमुपगतैर्घाम्नि तस्याः यथ कसिरेय महास्त्वयाद्य दत्त ॥७-२९

अत्र पूर्ववाक्यार्थस्योत्तरवाक्यार्थहेतुत्वाद् वाक्यार्थहेतुक काव्यलिगम् ।

४०-अधिकमरुणमानमृदुहृद्विक्रमदगीतमरीचिरन्मिजान्तैः ।

परिचितपरिचुम्बनानियोगादपगतवृ कृमरेणुभि कषोलैः ॥ ७ ६३

अत्र विकसदित्यादिपदार्थहेतुत्वान् काव्यलिगम् ।

४१-प्रियकरपरिमाणदिङ्मनानां यदाभून्

पुनरधिकतरैव स्वेदतोयोदयश्रीः ।

अथ वपुरभिषेवतुं तास्तदाम्भोभिरीषु-
वंनविहरणस्येदम्लानमम्लानशोभाः ॥७-७५

अत्र पूर्ववाक्यायस्योत्तरवाक्यायहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

४२-आयान्त्या तिजमुवती वनारसशङ्कं
वर्हणामपरसिद्धिण्डनी भरेण ।

आलोत्रय व्यवदघतं पुरो मयूरं
कामिन्यः श्रदधुरनार्जवं नरेषु ॥८-११

अत्र तादृशमयूरालोकनमिति हेतुक्यत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

४३-आसीना तटमुवि सस्मितेन अत्रा
रम्मोरुरवतरितुं सरस्यनिच्छुः ।

धुन्वाना करमुगमीक्षितुं विलासा-
ञ्शीतालु. सलिलगतेन सिष्यते स्म ॥८-१६

अत्र शीतालुपदस्यार्थो हेतुरिति काव्यलिङ्गमलंकारः ।

४४-मुग्धत्वादविदितकैतवप्रयोगा
गच्छन्त्यः सपदि पराजयं तरुष्यः ।

ताः कान्तैः सह करपुष्करेरिताम्बु
व्यात्युक्षीमसिरणान्नेहामदीव्यम् ॥८-३२

अत्राविदितकैतवप्रयोगस्य हेतुत्वात् काव्यलिङ्गमलंकारः ।

४५-तद्वीक्ष्य प्रियकरकुड्मलापविद्धे-
वंक्षोजद्वयमभिपिक्तमन्यनार्याः ।

अम्भोभिमुं हुरसिचट्टधूरमर्षा-
दारमीयं पृथुतरनेत्रयुग्ममुक्तैः ॥८-३७

अत्र सेकं प्रति तादृशोद्वीक्षणं हेतुरिति पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गमलंकारः ।

४६-मिक्ताया. क्षणमभिविच्य पूर्वमन्या-

मन्यस्या प्रणयवता वतावलायाः ।

कालिम्ना समधित मन्युरेव ववत्र

प्रापाक्षणोर्गलदपशब्दमञ्जनाम्भ ॥८-४३

पूर्ववाक्यार्थेनोत्तरवाक्यार्थस्य हेतोः कथनात् वाक्यार्थहेतुकं
काव्यलिङ्गम् ।

४७-आस्माकी युवतिदृशामसौ तनोति

च्छायैव श्रियमनपायिनी किमेभिः ।

मत्वं स्वगुणपिधानसाम्यसूयै

पानीर्यरिति विदधाविरेऽञ्जनानि ॥८-५०

अत्राञ्जननिष्फलता प्रति हेतुरिति वाक्यार्थहेतुकं काव्यलिङ्गमलकारः ।

४८-फेनानामुरसिरहेषु हारलीला

धेनश्रोर्जघनतलेषु संवलानाम् ।

गण्डेषु स्फुटरचनाञ्जपत्रबल्नी

पर्याप्त पयसि विभूषणं बधूनाम् ॥८-५६

अत्र वाक्यार्थहेतुकं काव्यलिङ्गमलकारः ।

४९-सीमन्त निजमनुब्रन्धती वराभ्या-

मालदय स्तनतटवाट्टमूलभागा ।

भर्त्रान्या मुहुरमिलप्यता निदध्ये

नैवाहो विरमति कीतुव प्रियेभ्यः ॥८-६६

अत्र स्तनतटादिदर्शनं प्रति हेतुकथनात् पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

५०-स्वच्छाम्भ स्तपनविधौनमङ्गमोष्ठ-

स्ताम्बूलद्युतिविगदो विलासिनीनाम् ।

वास्तञ्च प्रननु विविक्तमस्त्वितोया-

नाकल्पो यदि कुमुपेपुणा न दून्य. ॥८-७०

अत्रागीष्ठादीनामाकल्पत्वप्रतिपादनार्थहेतुक काव्यलिगमलकारः ।

५१-स्वच्छाम्भिन भर्तेरि भृश विमला. परलोकमन्युषगते त्रिविधु ।

ज्वनन त्विष. कथमिवेतरथा सुलभोज्यजन्मनि स एव पति ॥८-१३

अत्राग्निप्रवेशो युक्त इति प्रतिपत्ते वाक्यार्थहेतुक काव्यलिगमलकारः

५२-स्यगिताम्बरक्षितितले परितस्तिमिरे जनस्य दृग्मन्धयति ।

दधिरे रमाञ्जनमपूर्वमतः प्रियवेशमवतम् सुदृशो ददृशुः ॥८-२१

अत्र रमाञ्जनवाक्यार्थेन प्रियवेशमदर्शनवाक्यार्थहेतुक काव्यलिगमलकारः ।

५३-अवधोयं धैर्यंकलिता दयितं विदधे विरोवमय तेन सह ।

तव गोप्यते किमिव कर्तुंमिद न सहाग्नि साहममसाहमिकी ॥८-५

अत्र विशेषणगत्या साहसासहनहेतुत्वोक्ते. पदार्थहेतुक काव्यलिगम्

५४-क्रान्तक्रान्तवदनप्रतिविम्बे भग्नवालसहकारसुगन्धो ।

स्वादुनि प्रणदिशालिनि शीते निबंवार मधुनान्द्रियवर्गं. ॥१०-३

अत्र विशेषभावेन हेतोः कथनात् पदार्थहेतुक काव्यलिगमलकारः ।

५५-दत्तमात्तमदन दयितेन व्याप्तमातिसयिकेन रसेन ।

सस्वदे मुस्रमुरं प्रमदान्यो नाम रुढिमपि च व्युदपादि ॥१०-२३

अत्र पूर्ववाक्यार्थस्योत्तरवाक्यार्थहेतुत्वात् काव्यलिगम् ।

५६-रामिन कृतरतोत्सवकालक्षेपमाकुलवधकरमङ्गि ।

मेतलागुणविलम्बमसूया दीर्घसूत्रमकरोत्परिधानम् ॥१०-६१

अत्र वरसंगादिपदार्थानां विशेषणगत्यानेकपदार्थहेतुकं वाच्यलिङ्ग-
लकारः ।

५७-चन्द्ररेव ललतीरपु राजी स्पर्शलोभयसालोलकरास्याम् ।

कामिनामनिभृतान्यपि रम्भास्तम्भकोमलतलेषु नत्वानि ॥१०-६६

अत्र कोमलतायां विशेषणगत्या राजीकराहेतुत्वात् वाच्यलिङ्गम् ।

५८-शान्तया सपदि कोऽप्युपमृतः प्रीड्याणिरपनेतुमिदेष ।

सहस्रस्तननिरसकृतदृष्टिर्भ्रष्टमेव न दुःखलमपश्यत् ॥ १०-७३

अत्र दृष्टितिरस्कारस्य विशेषणगत्यादर्शनहेतुत्वाद् पदार्थहेतुकं
वाच्यलिङ्गम् :

६६-मश्रुतमननीयमि तन्वी वाञ्छिष्यान्नि विहितैकतरोर ।

श्रीनशात्रुनकरा विषयार्थं शान्तपल्लवननीपल्लवनेन ॥ १०-८३

अत्र श्रीनविशेषणानानाकारहेतुत्वाद् पदार्थहेतुकं वाच्यलिङ्गम् ।

६०-कृष्णवन्दनीनिगोत्रमस्तिर्भ्रष्टद्वयराजदापतनात्यः ।

सादराद्येन नपुंसनमासौदान्तैव सुदृशानुपयोगः ॥ १०-८४

अत्र वन्दननिरोपदाशोदान्ति हेतोः कपतात् पदार्थहेतुकं
वाच्यलिङ्गम् ।

६१-विधनापैकुबहु-नवन् चिद्वये प्रयनरात्प्रलाने ।

योपिदासुदितनगननदी नद्विनीननुस्तस्य बभूव ॥१०-८८

अत्र निरोपणगत्या विधनापौनित्यहेतुत्वाद् वाच्यलिङ्गम् ।

६२-योयितामत्तितरा नखलूनं गात्रमुज्ज्वलतया न खलूनम् ।
धोभनागु हृदयं नयदूना रागवृद्धिमकरोन्न यदूनाम् ॥ १०-६०
श्रीज्ज्वलनस्य विशेषणगत्या रागवृद्धिहेतुत्वात् काव्यलिगमलकारः ।

६३-रतिरभयविलासाभ्यासतान्त न याव-
न्नयनयुगममीलत्तावदेवाहतोऽमी ।
रजनिविरतिशमी कामिनीना भविष्य-
द्विरहविहितनिद्राभङ्गमुच्चैर्मुदङ्गः ॥ ११-२
अत्र नेत्रनिमीलननिद्राभगहेतुत्वाद् पदार्थहेतुक काव्यलिगम् ।

६४-त्रिपुलतरनितम्बाभोगरुद्धे रमण्याः
शयिन्मुनधिगच्छञ्जीवितेशोऽवकाशम् ।
रतिपरिचयनस्यन्नेद्रतन्द्र. कयन्नि-
द्रमपति शयनीये शवंरी किं करोतु ॥ ११-५
तादृशरोधस्य विशेषणगत्या हेतुत्वात् काव्यलिगमलकारः ।

६५-दधदसकल्पमेकं खण्डितामानमद्भिः
धियमपरमपूर्णमुच्छवसद्भिः पलाशैः ।
कलरवमुपगोते पट्पदौघेन घत्त
कुमुदकमलपण्डे तुल्यरूपामवस्थाम् ॥ ११-१५
अत्रोभयविशेषणाना तुल्यावस्थाधारणहेतुकत्वात् काव्यलिगम् ।

६६-सरभसपरिरम्भारम्भमंरम्भभाजा
षट्घनिशमपास्तं घल्लभेनाङ्गनायाः ।
वसनमपि निशान्ते नेष्यते तत्प्रदातुं
रथचरणविशालश्रीखिलोनेक्षणैः ॥ ११-२३
अत्र वसनाऽप्रतिदानस्य श्रीखीक्षणलौल्यहेतुकत्वात् काव्यलिगम् ।

६७-नवनखपदमङ्गं गोपयत्यशुकेन
स्थगयति पुनरोष्ठं पाणिना दन्तदष्टम् ।
प्रतिदिशमपरस्त्रीसङ्गमो विसर्पं
प्रवपरिमलगन्धः केन शक्यो वरीतुम् ॥ ११-३४
अत्र विशेषणगत्या पदार्थस्य हेतोत्कृते काव्यलिङ्गम् ।

६८-मदमदनविकासस्पष्टघाष्ठयोदयाना
रतिव नहृविकीर्णभूर्पर्यरचितेषु ।
विदधति न गृहेत्पुल्लपुष्पोपहारं
विफलविनयगन्ता कामिनीता वयस्या ॥ ११-३६
अत्रोत्पुल्लपुष्पोपहारविधानाभाव प्रति हेतौ पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

६९-सरसनवपदान्तर्भ्रष्टेशप्रभोक
प्रणयिनि विदधाने योपितामुल्लसत्याः ।
विदधति दननानां मीढ्वताविष्कृतानां-
मभिनवरविभानः पञ्चरागानुकारम् ॥ ११-३४
रविभासामारुष्यप्रतिपादकाभिनवविशेषणप्रसादलब्ध इति काव्यलिङ्गम् ।

७०-प्रविरतइयिनाङ्गमङ्गमच्छरितेन
दुःखितमभिनयामृवकान्तिना वुङ्कुमेन ।
कनकनिवपरेगाकोमल कामिनीता
भवति वपुःवातच्छयमेवात्पेजि ॥ ११-३५
अत्र द्यायाद्वातिहेतुत्वादुपमामंकीर्णं काव्यलिङ्गम् ।

७१-इत्य रयान्वेभनिपादिना प्रजे गरुो नृपाणामय तौरणाद्वह्निः ।
प्रत्यानङ्गालभवेपकल्पनाहृनक्षराक्षेपमुक्षेक्षनाच्युतम् ॥ १२-१
अत्राच्युतविनम्बस्य प्रतीक्षणहेतुत्वात्पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

७२-प्रस्ती समासन्नकरेणुसूक्तान्निवन्तरि व्याकुलमुत्तरञ्जुके ।

क्षिप्नावरोधाङ्गनमुत्सयेन गां विलङ्घलध्वी करमौ वमञ्जतु ॥१२-२४

अत्र भ्रामस्य भञ्जनहेतुत्वात्प्रदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

७३-धूमं ह्यसंशोभविदारिनोऽपि कागलन्मधुप्लावितदूरवर्मनि ।

स्याणौ निषङ्गिष्यननि क्षण पुर शुशोचलाभाय कृतक्रयो वणिक् ॥१२-२५

अत्र मधुन्वावधनव्ययोर्विशेषणगत्या शोकहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

७४-वन्यमदानानिलगन्धदुर्धराः क्षणं तरुच्छेदविनोदितरूध्र ।

व्यालद्विषा यन्मृभिहम्भदिप्लाव कयचिदारादपथेन निग्यरे ॥१२-२६

अत्र द्विषविशेषणानां तदुपमेयहेतुकत्वात्काव्यलिङ्गम् ।

७५-त्रैर्वैजयन्तीवनराजिराजिभिगिरिप्रतिच्छन्दमहामतङ्गजैः ।

बह्व्यः प्रसपञ्जनतानदीशर्तुमुं वो बलरन्तरयावभूविरे ॥१२-२६

अत्र हेतुत्वात्तदंगभूतोपमासंकीर्णं पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

७६-स ग्रीहिणां यावदपासितुं गताः

शुकान्मृगैस्तावदुपद्रुतश्रियाम् ।

कंदारिकाणामभितः समाकुला

सहासमालोक्यति स्म गोविक्ता ॥१२-४२

अत्र सहासवलोकनस्य विशेषणगत्या पदार्थहेतुकत्वात्काव्यलिङ्गम् ।

७७-लीनामचतस्त्रीचरणान्णोत्पलस्रलत्तुलाकोटिनिनादकोमलः ।

शौरैरुत्तानूयमुपाहरन्मनः स्वनान्तरादुन्मदसारसारवः ॥१२-४४

अत्र लीनेत्यादिविशेषणार्थहेतुकत्वादुपभातकीर्णं काव्यलिङ्गम् ।

- ७०-उत्सेधनिधूतमहीरुहाः ध्वजंजनीधरुद्धोद्धतमिन्धुरहसाम् ।
नागैरधिक्षिप्तमहागिन्ध्रमुहुर्वनं बभूवोपरितन्महीभृताम् ॥१२-५३
अत्र विशेषणवैभवात् हेतोरकृते श्लेषप्रतिभो थापितकान्यनिगम् ।
- ७१-पद्मं रत्नन्वीतवधमुखद्युतो गता न हर्मं धियमातपञ्जाम् ।
दूरेऽम्बवन्भाजवलस्य गच्छन् शैलोपमातीतगजस्य निम्नगाः ॥१२-६१
विशेषणपदार्थहेतुकत्वात् श्लेषमूलानिगयोक्त्यनुप्रासित काव्यलिगम् ।
- ७२-स्निग्धान्जनश्यामतनूभिर्नर्तनिरन्तरावा करिणा वदम्बकं ।
सेना सुधानानितसौधसपदा पुरा बहूना परभागमाप सा ॥१२-६२
अत्र विशेषणगत्या श्यामकरिवदम्बवनेरन्तरेभ्य हेतुवात्काव्यलिगम् ।
- ७३-प्रायामनद्धि करिणा घटागतंघ वृताट्टालरूपङ्क्तिन्चवल्कः ।
दूष्यंजितोदग्रगृहाणि सा चमूरतीत्य भूयानि पुराप्यवर्तत ॥१२-६५
श्लेषमूलानिगयोक्त्यापित पदार्थहेतुक काव्यलिगम् ।
- ७४-त्रिदन्तमहाकूनामुदणा विपाणविघट्टने-
रसपुत्ररसावृष्ट्याहा विपाणिभिरुन्मदं ।
सपदि नरित सा श्रोभतुं वृंहद्रघमण्डल-
स्फनितमनिनामुत्तर्षिता जगाम वन्धिनी ॥१२-७७
अत्र जयस्य विशेषणगत्या कूनादनादिहेतुवन्नात्काव्यलिगम् ।
- ७५-रभनप्रवृत्तक्रुत्तत्र दुन्दुभिष्यनिभिर्जनस्य वधिरीकृतश्रुते ।
ममनादि धवतृनिरनोष्टमन्पाप्रवृत्ताधेनोपमथ हन्मसजया ॥१२-३
अत्र वधिरोत्तरणस्य हस्तमजया वदनहेतुत्वात् काव्यलिगम् ।

- ८४-यस्यमोक्षुतुं क्षितिपतेरपेक्षया परितः प्रकल्पितनिवेतन वहि ।
उपरद्व्यमानमिव भूमृता वने पुटभेदन दनुनुतारिरंसत ॥११-२६
अथोपरोचनभारता प्रति हेनो पदार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।
- ८५-अन्नसंभवेन मुद्रणः शरीरकं स्वगृहान्प्रति प्रतियगु वनेः शनैः ।
अनघुप्रमारिणविलोचनाञ्जनिद्रुतपीनमाधवरसोषनिभरै ॥१२-४८
अत्र माधवरसोषनिभरत्वमिति हेतुत्वात्कार्यहेतुक काव्यलिङ्गम् ।
- ८६-वह्निपि प्रियमयं तत्र द्रुवन्न वज्रत्पनृतवादितां जन ।
संभवन्ति यददोषदूषिते सार्वं । सर्वगुणसंपदस्त्वयि ॥१४-४
अत्रोत्तरवाक्यार्थेन पूर्ववाक्यार्थहेतुत्वात्काव्यलिङ्गम् ।
- ८७-शासनेऽपि गृहणि व्यश्नितं कृत्यवस्तुषु नियुङ्क्ष्व कामतः ।
त्वरत्रयोजनपनं धनंजयादन्य एष इति मा च मावगा ॥१४-१५
अत्र वाक्यार्थयोर्हेतुहेतुमदभावाद् वाक्यार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।
- ८८-नाञ्जना निगदितुं विभक्तिभिर्व्यक्तिभिश्च निश्चिन्तानिरागमे ।
तत्र कर्मणि विपर्ययानमन् मन्त्रमूढकुमला प्रयोगिणः ॥१४-२३
अत्र नाञ्जनेति मन्त्रविपर्ययमनहेतुत्वात्पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।
- ८९-संग्रहाम दधतो. मरुपता इरभिन्नफलयो क्रिया प्रति ।
शब्दशासनदिदः समामयोविग्रह व्यवममु स्वरेण ते ॥१४-२४
अत्र विग्रहस्य व्यवनायहेतुत्वात् पदार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।
- ९०-तत्र मन्त्रपठित हविः क्रतावन्नतो न वदुरेव केवलम् ।
वर्णसंपदमतिस्फुटां दधन्नाम चोज्ज्वलमभूद्धविभुंजः ॥१४-२६
अत्र मोज्ज्वलस्याशनत इति हेतुत्वात् पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

- ६१-स्नानमुष्णमुचितं दधच्छिन्नी यददाह हविरद्भुतं न तत् ।
गन्वतोऽपि दूतहृद्यनभवाद्देहिनामदहदोघ्रमंहसाम् ॥१४-२७
अथोष्णस्नानघारस्य हविदहिहेतुत्वात्पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।
- ६२-निजिताश्विनमहार्णवीपधित्यन्दसाग्ममृतं ववलिगरे ।
नाकिन. कथमपि प्रतीक्षितुं दूयमानमनले विप्रेहिरे ॥१४-२८
अत्र विद्येपरापदार्थस्य दन्तगमहेतुत्वात्काव्यलिङ्गम् ।
- ६३-प्रागुराद्यु हवनोयमत्र यत्नेन दीर्घमनरत्वमध्यगुः ।
उद्धतानधिवमेधितौजसो दानदाश्च विबुधा विजिग्यिरे ॥१४-२९
एधितौजस्त्वस्य विद्येपरागत्या विजयहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।
- ६४-नापचारमगमन्वचिच्छ्रियाः सर्वमत्र सप्तपादि साधनम् ।
अत्यमेरत परस्पर धियः सन्निष्ठा नरपत्तेश्च संपदः ॥१४-३०
अत्र वाक्यार्थस्य साधनसम्पत्तिरिति वाक्यार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।
- ६५-किं नु चित्रमधिवेदि भूपतिर्दंशयन्दिजगत्पानपूयत् ।
राजतः पुपुविरे निरेनमः प्राप्य तेऽपि विमल प्रतिग्रहम् ॥१४-३१
विरोधवाक्यार्थहेतुकं काव्यलिङ्गयोरंगाग्निनावेन संकरः ।
- ६६-नत्प्रणोतमननामुपेयुषा द्रष्टुमाह्वनमथजन्मनाम् ।
प्रातिषेयमनिवारितानिधि. न्तुं माश्रमशुः स नाशमत् ॥१४-३२
अत्र अमनिषेधहेतुत्वात्काव्यलिङ्गमनुप्राप्तेन संनृज्यते ।
- ६७-रक्षितारमिति सत्र कर्मणि न्यन्य दुष्टदमनक्षमं हरिम् ।
अदातानि निरवतंपत्तदा दानमहोयजनानि भूपतिः ॥१४-३३
अत्र हरे रक्षाधिकारहेतुन्यासहेतुत्वाद् पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

६८-आमज्जिति दुण्णिन पृथक्पृथक्पार्थं सत्कृतिमकृत्रिमा ममी ।

एक एव गुणवत्तमोऽथवा पूज्य इत्ययमपीप्यते विधिः ॥१४-५७

अत्र स्नातकादीनां पूज्यत्वे गुणो हेतुरिति काव्यलिङ्गम् ।

६९-मर्त्यमात्रमबदीवरद्भ्रवान्मेतमानमितदैत्यदानवम् ।

अ न एष जननानिवर्तिनो वेघस प्रतिजन कृतम्यतेः ॥१४-५९

न मर्त्यमात्रमिति प्रतिपत्तेर्वाक्येन हेतुक्येनात् काव्यलिङ्गम् ।

१००-पद्मभूरिति सृजञ्जगद्रजः सत्त्वमच्युत इति स्थिति नयन् ।

सहरन्हर इति श्रितस्तमस्त्रं घमेप भजति त्रिभिर्गुणैः ॥१४-६१

अत्र सत्त्वादिगुणयोगस्य त्रैविध्यहेतुत्वात् पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम्

१०१-सर्ववेदिनमनादिमास्थितं देहिनामनुजिघृक्षया वपुः ।

वनैशकर्मफलभोगवर्जितं पुंविशेषममुमीश्वर विदुः ॥१४-६२

अत्र विशेषणगत्या पुंविशेषहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

१०२-नम्रदायविगमादुपेयुपीरेप नाशमविनाशिविशहः ।

स्मर्तुंमप्रतिहतमृतिः श्रुतीर्दत्त इत्यभवदत्रिगोत्रजः ॥१४-७९

अत्र श्रुतिस्मृतिहेतुत्वोक्त्या पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

१०३-निष्प्रहन्तुममरेज्ञविद्विषामथितः स्वयमय स्वयभुवा ।

मप्रति श्रयति सूनुतामद कश्यपस्य वसुदेवरूपिणः ॥१४-८२

अत्र वसुदेवपुत्रत्वप्राप्तिहेतुत्वात्पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

१०४-घन्योऽसि यस्य हरिरेप समक्ष एव

दूरादपि ब्रह्मपु यज्वभिरिज्यते यः ।

दन्वार्जनत्रभवते सुवनेषु याव-

त्समारण्डलमवाप्नुहि साधुवादम् ॥१४-८३

अत्र वाक्यायहेतुत्वात्वाक्यहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

१०५-क्षणमादित्यपङ्कितमौलसिखरकठिनाममण्डल ।

स्तम्भमुपार्हितविधृतिमनावधिवावधनिनसमस्तसमदम् ॥१५-९

अत्र स्तम्भाश्लेषहेतुत्वात्काव्यलिङ्गम् तच्च पदार्थहेतुकम् ।

१०६-इति च्छुद्धे भृशमनेन ननु महदवाप्य विप्रियम् ।

याति विद्वन्मिषि सवृत्तिमत्किमु र्यात्सर्गनिरवग्रह मन ॥१५-१७

अत्र वाक्यार्थ हेतुत्वात्वाक्यार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

१०७-यदपूपुञ्जस्त्वमिह पाथ मुरजितमपूजित सताम् ।

प्रेम विलसति महत्तदहो दयित जन खलु गुरोति नन्दते ॥१५-१४

अत्र प्रेमविलासिनस्योत्तरवाक्यार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

१०८-यदि वाचनीयतम एष किमपि भवता पृथासुता ।

गौरिरवनिपतिमिनिग्लैरवमाननायमिह किं निमन्त्रितं । १५-१८

अत्र पूर्ववाक्यायहेतुत्वात्काव्यलिङ्गमलङ्कार ।

१०९-अथवा न धर्मन्नुष्यसमयमदवात् धानिशाः ।

काममयमिह वृथापलितो हतयुद्धिरप्रशिहित नरित्कुनः । १५-१९

अत्र धर्मज्ञानाहेतुत्वादनैकपदार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

११०-अवतीभृता त्वमपहाय गणमतिजल ममुज्रतम् ।

नोवि नियतमिह यच्चपत्नी निरग्न मृष्ट भवमि निम्नगाम्नुत । १५-२१

अत्र चतुर्थपाद संस्य पूर्ववाक्यार्थहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

१११-प्रतिपत्तुमङ्ग घटते च न तव नृपयोग्यमहंशम् ।

कृष्ण कलयन्तु कोऽहमिति स्फुटमापदा पदमनात्मवेदिता ॥१५-२२

अत्र निजस्वरूप चिन्त्यमिति हेतुमद्भावात् काव्यलिङ्गम् ।

११२-धमुरस्त्वया न्यवधि कोऽपि मधुरिति कथं प्रतीयते ।

दण्डदलितसरधः प्रयमे मधुसूदनस्त्वमिति मूढयन्मधु ॥१५-२३

अत्र मधुसूदनमज्ञायामिति वाक्यार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

११३-त्वमजबनुवन्नशुभकर्मनिरत परिपाकदाहरणम् ।

जैतुनकुशलमतिनरकं यशसेऽघिलोकमजय. सुतं भुवः ॥१५-३१

अत्र हरेर्नरकासुरविजयप्रकृतिहेतुत्वात् पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

११४-यदि नाङ्गनेति मतिरस्य मृदुरजनि पूतता प्रति ।

स्तन्यमधूणमनस. पिवतः किञ्च घर्मतो भवति सा जनन्यपि ॥१५-३६

अत्र स्तनपानस्य विशेषणगत्या जननीत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

११५-शकटव्युदामतरुभङ्गघरणि धरधारणादिकम् ।

कर्म यदयमकरोत्तरलः स्थिरचेतसा क इव तेन विस्मयः ॥१५-३७

अत्र विस्मयनिषेधहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् नृत्यनुप्रासेन समृज्यते ।

११६-अयमुग्रसेनतनयस्य नृपशुरपरः पशूनवन् ।

स्वामिवधमसुकर पुर्यै कुरुते स्म यत्परममेतदङ्गुतम् ॥१५-३८

अत्र कंसकृष्णयो. स्वामिभृत्यभावहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

११७-न च तं तदेति शयमानमपि यदुनृपाः प्रभुक्रुचु ।

दीरिसमयनिगृहीतविय. प्रमुचित्तमेव हि जनोऽनुवर्तते ॥१५-४१

अत्र क्रोधाभावहेतुत्वात् काव्यलिङ्गमर्थान्तरन्यासेन संकीर्यते ।

११८-विहितानो मुहुरलङ्घयन्निजवचनदामसंभत ।

सत्यं कतिव इति तन्प्रथमं मनसा समाख्यदपराधनच्युतः ॥११-४२

अथ तात्कालिकारणपरिणामहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

११९ अथ गौरवेण परिवादमपरिगणयस्तत्रात्मनः ।

प्राह मुररिपुत्रिरस्करणश्रुमिः सन दाचमिति ज्ञाह्वीवोनुत ॥११-४३

अथ क्षोभस्य विशेषणगत्या वचनहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

१२०-प्रतिपदः कुतोऽपि नमुपेयं तरपतिगणं मनाथयन् ।

जामिहरणजनितानुगमः सनुदाधचार तिज एव रविमणः ॥११-४४

अथानुगमस्य विशेषणगत्या कोनोद्दीपनहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

१२१-कुपितेषु राजसु तथ्यापि रथवरणुपातिपूजया ।

चित्तवदितकनहागमनो मुदनाहृदिः सुहृदिवाचिका दधी ॥११-४५

अथ चित्तवदितेति पदन्वार्थो हेतुगिति पदार्थहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

१२२-विदूतोऽदहन्निघ्नेण सरसमपदं निद्विस्मता ।

हन्तुमनिलनृपतीश्वमुना दक्षणे दिगन्दिनि निजे दिवम्बले ॥११-४६

अथ दम्बमनस्य विशेषणगत्या स्वलनहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम्

१२३-रमसाद्गुदस्युरथ सुदमनुचित्रनियोजनतापुकाः ।

सान्द्रमुहुटकिरणोच्छ्रितस्फटिकाजवः सदासि नेदितीशुतः ॥११-४७

अथ मुदामिलापुक्कस्य विशेषणगत्यास्मानहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

१२४-वृहमागताय कृपया च कथमपि निजसर्गदक्षिणाः ।

क्षान्तिमहितमननो जननीस्वमुगन्मजाय कुपुतुर्न पाण्डवाः ॥११-४८

अथान्यागतत्वादिविशेषणानां सान्निध्यत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

- १२५-विशिवान्तराप्यतिपपात मपदि जवने स वाजिभि ।
 द्रष्टुमलधुरभसापतिता वनिताश्चकार न सकामचेतसः ॥१५-३०
 विशिवान्तराप्यति वाक्यार्थहेतुक काव्यलिगमत्र ।
- १२६-रणमंदोदयविकामिवनकलकलाकुलीकृते ।
 शारिमशरुदक्षिरोपयितुं द्विरदे मदच्युनि जन कयचन ॥१५-७७
 अत्र मद्हेतुत्वात् शारिदुरारोपत्वहेतुत्वाच्च काव्यलिगद्वयम् ।
- १२७-परितश्च धीननुत्तमविलसदहिमागुमण्डलाः ।
 तेनुरतनुवपुष पृथिवी स्फुटलक्ष्यतेजस इमात्मजा थियः ॥१५-७८
 स्फुटलक्ष्यतेजस्कत्व प्रति धीतेत्यादिपदार्थहेतुक काव्यलिगम् ।
- १२८-दयिताय मासवमुदस्तमपतदवमादिनः करात् ।
 कास्यमुपहितरुजपतद्भ्रमरोधमारगुरु राजयोपित ॥१५-८१
 अत्रावसादभारगोरवयो. कास्यपात्रपातहेतुत्वात्काव्यलिगम् ।
- १२९-न मुमोच लोचनज्वानि दयितजयमङ्गलैः पिणो ।
 यातमवनिमयस्रभमुजाक्ष गलद्विवेद वनय विनासिनी ॥१५-८५
 अत्रावसादस्य विशेषणगत्या वलयपातहेतुत्वात्काव्यलिगम् ।
- १३०-समरान्मुखे नृपगणेषुपि तदनुमरणोद्यतं कधी ।
 दीनपरिजनकृताभुजलो न भट्टेजनः स्थिरमना विचकलमे ॥१५-९३
 अत्र मरणोद्योगस्य विशेषणगत्या नैव्यहेतुत्वात् काव्यलिगम् ।
- १३१-सम्प्रत्युपेया. कुराली पुनमुंघः सस्तेहमाणोरिति मतुं रीरिना ।
 सद्य प्रसह्य द्विस्तयेन नेत्रयो. प्रत्याचक्षे गलना भट्टस्त्रियाः ॥१५-९७
 अत्रावसादस्य नैत्रविशेषणद्वारा आशी. प्रत्याख्याने हेतौ काव्यलिगम् ।

- १३२- काचित्तीर्णा रजोभिदिवमनुविदधे भिन्नवक्त्रेन्दुलक्ष्मी-
रभो का काञ्चिदन्तदिश इव दधिरे दाहपुद्ग्राप्तमत्त्राः ।
भ्रेमुर्वत्या इवान्या प्रतिपदमपरा भूमिवत्कम्पमापु
प्रस्थाने पार्थिवानामशिवामिति पुरो भावि नार्यं. शशसु. ॥१५-१६
अत्र नागोणा रजादाहादिवाग्वायंहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।
- १३३-त्वयि भक्तिमता न सत्कृत कुरुराजा गुरुरेव चेदिप. ।
प्रियमासमृगाधिपोज्जित किमवद्य करिकुम्भजो मणि. ॥१६-४५
अत्रोज्ज्वल प्रति प्रियमासपदस्यार्थो हेतुरिति पदार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।
- १३४-अहित प्रधनात् माघवानहमाकारयितुं महीभृवा ।
न परेषु महीजसच्छनादपकुर्वन्ति मलिग्लुवा इव ॥१६-५२
छनादपकुर्वन्तीति वाक्यार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।
- १३५-परिपाति स केवञ्च शिघूनिति तन्नामनि मा स्म विश्वसी. ।
तरणानपि रक्षति क्षमो स शरण्य. शरण्यागतान्द्रिप. ॥१६-५४
अत्र यत् शरण्यः अत रक्षतीति पदार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।
- १३६-विनिहत्य भवन्तमूर्जितश्रीर्युधि सद्य शिगुपालतां यथार्थम् ।
रुदता भवद्रङ्गनागणानां शरणान्त.करण करिष्यतेऽम्बो ॥१६-५५
अत्र शिगुपालनहेतुत्वादानेकपदार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।
- १३७-प्रदुष्यत श्वसनसमोरणात्तितस्फुटोष्मभिस्तनुवमनान्तमास्तैः ।
युधाजित. कृतपरिनूरां धीजन पुनस्तरां वदनसरोजमग्निदत् ॥१७-६
यत्रोष्मविशेषणगत्या स्वेदहेतुत्वात्काव्यलिङ्गम् ।

- १३८-जटीकृतध्वरणपथे दिदोवमा चमूरवे विगति सुगात्रिकदरा ।
 अनयंकरजनि विदग्धकामिनीरतान्तरक्वाराणितयिलामकौशलं ॥१७-३
 अत्र थोत्रजाड्यस्य क्वणितानयंक्यहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।
- १३९-अरातिमिषुधि सद्दुब्धनो हतास्त्रिपृष्ठव श्रुतरणनूर्यनि स्वना ।
 अकुर्वंत प्रयत्नमनागमोचित चिरोग्मिन सुरगणिका प्रसाधनम् ॥१७-३
 अत्र स्वयंवरसातूर्यश्रवणयो. प्रसाधनहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।
- १४०-विपद्भिर्मिभुं समितरेतरं क्वचित्पुरगमेरुपरि निन्दन्निर्गमा ।
 चलाचलैरनुपदमाहताः सुरैर्विवभ्रमुश्चिरमप एव धृतय ॥१७-१३
 अत्र निर्गमरोधेन विशेषणगत्या परिहारात्काव्यलिङ्गम् ।
- १४१-निरीक्षितुं विमति समेत्य कौतुकात्पराक्रम ममग्मुक्ते महीभृताम् ।
 रजस्ततावनिमिषलोचनोत्पलव्यथाकृति श्रिदशगणो पचाय्यत । १७ ६२
 अत्र अनिमिषपदस्थायो हेतुरिति पदायंहेतुकाव्यलिङ्गम् ।
- १४२-समस्यगीकृतदिवरेण पूरिता महीभृता वलरजमा महागुहाः ।
 रहस्यगविचुरवङ्गरतायिना नन सदामुपकरणीयतां यधु ॥१७-६६
 अत्र रजःपूरणस्योपकारकहेतुत्वात्काव्यलिङ्गम् ।
- १४३-नदाभ्रमा परिगलितेन सप्तमा गजाञ्जन समितरजश्चयानघ ।
 तपयंबस्थितवनपागुमण्डलानलोकयत्तपटमण्डपानिव ॥१७-६८
 अत्रोपरिविततपटमण्डलत्वं प्रत्युपरोत्थाविषयस्थायो हेतुरिति काव्यलिङ्गम् ।
- १४४-रथ्याघोषैर्वृहर्णैर्वारणानामैवयं गच्छन्वाजिना ह्येषया च ।
 व्योमव्यापो संतत दुन्दुभीतानव्यक्तोऽभूदौगितेव प्रणाद ॥१८-३
 अत्रैवपागमनस्य विशेषणगत्याव्यक्तहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

- १४५-शुद्धा. नङ्गं न क्वचित्प्राप्तवन्तो दूरान्मुक्ता दीघनां दर्शयन्तः ।
 घ्नन् तेन विद्विषामाविगन्तो युक्तं चक्रुः मायया वाजितयाः ॥१८-१३
 अत्र मायकानां युक्तवारित्वहेतुत्वात्पदार्थहेतुकं वाच्यत्वनिगम् ।
- १४६-वीप्रो साहसतापि कृत्वावदानं सङ्ग्रामाग्ने मातिसा लज्जितानान् ।
 घ्नतातानां शत्रुभिर्युक्तमुच्चं श्रामन्नाम ध्रावयन्ति स्म जग्ताः ॥१८-१६
 अत्र बन्दिश्वरणहेतुत्वान्काव्यत्तिगं तच्चानेकपदार्थहेतुत्वम् ।
- १४७-घ्राघावन्तं समुन्न धारितानामन्यैरन्ये तीक्ष्णवर्णैश्चकारात् ।
 वक्ष्योर्धरात्मरोरात्मर्नैव क्रोधेनाग्धाः प्राविसान्युष्कराणि ॥१८-१७
 अत्र क्रोधान्धविनेपणगत्या युष्कत्प्रवेगहेतुत्वान् वाच्यत्वनिगम् ।
- १४८-नीतिं भेदं धीनघागनिघातादम्भोदाग्ने मायवेगापरस्य ।
 मातृश्राजिन्तीक्ष्णमार्गस्य मार्गो दिव्यद्वोषं बद्धुटे सत्यते स्म ॥१८-२०
 अत्र मातृश्राजिपदस्मार्यो हेतुरिति पदार्थहेतुकं वाच्यत्वनिगम् ।
- १४९-शामूलान्तात्सयाकिनापतेन सूते बाही मण्डुकद्विष्टमुष्टे ।
 प्राप्यासहा वेदनामानमस्तर्षयादप्यन्नश्चर्मं नान्यस्य पारी ॥१८-२१
 अत्र मायप्रोत्पद्युष्टिर्नेपयोविशेषणगत्या हेतुत्वात्वाच्यत्वनिगम् ।
- १५०-मातङ्गानां दन्तमघट्टजन्ता हेमच्छेदच्छायकञ्चच्छिन्नाग्रः ।
 लम्बोऽप्यग्निश्चामरपुत्रनाम मान्त्रिष्टेः सुव्यङ्ग्येन स्मर्त्तव्यैः ॥१८-२४
 अत्र विशेषरोक्षवाच्यत्वनिगम् तच्च सामान्यमङ्गीर्यम् ।
- १५१-मायप्रोत्पद्युष्टिर्नेपयोविशेषणगत्या हेतुत्वात्वाच्यत्वनिगम् ।
 मातङ्गानां दन्तमघट्टजन्ता हेमच्छेदच्छायकञ्चच्छिन्नाग्रः ।
 लम्बोऽप्यग्निश्चामरपुत्रनाम मान्त्रिष्टेः सुव्यङ्ग्येन स्मर्त्तव्यैः ॥१८-२४
 अत्र विशेषरोक्षवाच्यत्वनिगम् तच्च सामान्यमङ्गीर्यम् ।

१५२-वाणशितारोहसूयसनानां प्रकान्तानामन्यमन्यप्रहीतुम् ।

मंरब्धानां भ्राम्यतामाजिभूपी वारी वारैः सस्मरे वारणानाम् ॥१८-५६

अत्र सून्यासनत्वादीना वागीस्मरणहेतुत्वात् काव्यलिगम् ।

१५३-कश्चिन्मूच्छमित्य गाडप्रहार मित्त. दीतैः दीकरंवारिणस्थ ।

उच्छ्वास प्रस्थिता त जिघृक्षुर्व्यथङ्गिता नाकनारी मुमुच्छं ॥१८-५८

अत्र नाकनारीमूच्छित्तुत्वात् काव्यलिगम् तच्चातिशयोक्तिसकीर्णम् ।

१५४-त्यक्तप्राणं मंयुगे हस्तिनीम्या वीक्ष्य प्रेम्णा तरक्षणादुद्धतानुः ।

प्राप्याक्षण्ड देवभूय सतीत्वादागिरलेप स्वेव कचित्तुरघी ॥१८-६१

अत्र सतीत्वस्य विशेषणगत्या देवभूयहेतुत्वात् काव्यलिगम् ।

१५५-भोजो महीजाः कृत्वाघन्तरक्षणादुत्तमोजसः ।

कुर्वन्नाजावमुख्यत्वमनयन्नाम मृरुयताम् ॥१९-१६

अत्रोत्तमोजसः प्रति अघ कृत्वेति पदाद्यहेतुकं काव्यलिगम् ।

१५६-मोदुं तस्य द्विपो नालमपयोधरवा रणम् ।

उणुं नाव यज्ञश्च क्षामपयोवरवारणम् । १९-२१

उत्तरवाक्त्रस्य पूर्ववाक्येन हेतुत्वात् वाक्याद्यहेतुकं काव्यलिगम् ।

१५७-दिवमिच्छद्युधा गन्तुं कोमलामलमपदम् ।

दधौ दधानोऽसिलता कोऽमलामलस पदम् ॥१९-३१

अत्र स्वर्गच्छया नि शकप्रस्थानहेत्वात् वाक्याद्यहेतुकाव्यलिगम् ।

१५८-प्रमग्नवृत्ताः प्रसभादाकृष्टा यौवनोद्धतः ।

चक्रन्दुश्चकंमुष्टिग्राह्यमव्या धनुलंताः ॥१९-३५

अत्राकर्षणस्य क्रन्दनहेतुत्वात्काव्यलिगम् ।

१५८-न तस्यो भर्तुः प्राप्तमानसंप्रतिपत्तिषु ।

रसंकमगेषु भयं मानस प्रति पत्तिषु ॥१६-३८

अत्र मानसं प्रतिपत्त्योभयाऽनवस्थानहेतुत्वात् पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

१६०-द्विषद्विषसनच्छेदतिरस्तोर्युगोऽपरः ।

मित्तश्चासं रभयया बभूवास्याविग्रह ॥१६-५३

अत्रास्याविग्रहभावहेतुत्वात्काव्यनिगमुपमास्नेपान्यांसंकीर्णते ।

१६१-यावन्न सत्त्वैर्भंतुः स्नेहन्यानुष्यमिच्छन्मि ।

अनर्पादितरंस्तावत्तन्यजे युधि जीवितम् ॥१६-५७

अत्कारादिविशेषणोर्यकाव्यलिङ्गम् ।

१६२-अयनोमिदुरालोके कोपघाम रणादृते ।

अयनोमिदुरा लोके कोपघा मरणादृते ॥१६-५८

अत्रायनोमिन्वादीनां जीवत्यागहेतुत्वात् काव्यलिङ्गं यमकेन संकीर्णते ।

१६३-अमृज्जनोऽथशक्तिमानवमज्जवसादनम् ।

रक्षःपिशाच मुमुदे नवमज्जवसादनम् ॥१६-७२

अत्र मोदस्य वमनत्राकपार्थहेतुत्वाद् वाक्यार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

१६४-वन्धो विपत्रे जैकेन नरेस्नेह तदन्तिके ।

अनोवि सन्धे घण्टामिनं रेणु हतदन्तिके ॥१६-८०

अत्र घण्टानामररानहेतुत्वात् पदार्थहेतुकं काव्यनिगम् ।

१६५-न केवलं जनस्तस्य लघुसंधायिनो धनुः ।

मण्डलीकृतमेवान्तादवलभैश्च द्विपामपि ॥१६-८७

अत्र मण्डलीकृतत्वं प्रति हेतुप्रतीयमानात् पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

१६६-अक्षितारामु विव्याध द्विपतः स तनुनिणः ।

दानेषु स्थूलतस्यत्व न हि तस्य शरासने ॥१६-६६

अत्राक्षितारादेवित्वमिति वाक्यार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

१६७-मुक्तानेकशरं प्राणानहरद्भूयसा द्वियाम् ।

तदीयं घनुरन्यस्य न हि नेहे सजीवताम् ॥१६-१०१

पूर्ववाक्येन वाक्यार्थहेतुकं काव्यलिङ्गमत्र हेतुकथनाद् ।

१६८-मुखमुल्लसितप्रिरेक्षमुच्चैर्भिदुरभ्र युगभीषणं दधानः ।

समिताविति विक्रमानमृष्यन्तमीराह्वत चेदिराध्मुरारिम् ॥२०-१

अत्रामर्षस्य विशेषणगत्याह्वानहेतुत्वात्काव्यलिङ्गम् ।

१६९-जनितागनिशब्दशङ्कुमुच्चैर्घनुरास्फालितमध्वनन्पेण ।

चपलानिलचोद्यमानक्ल्पक्षयकालाग्निशिखानिमस्फुरज्ज्वम् ॥२०-७

अत्रास्फालितमध्वनदिति पदार्थहेतुककाव्यलिङ्गस्य भेदः ।

१७०-विहिताद्भुतलोकमृष्टिमाये जयमिच्छन्किल मायया मुरारौ ।

सुवनक्षयकालयोगनिद्रे नृपतिः स्त्रापनमस्य माजहार ॥२०-३२

अत्र हरिविशेषणैस्तस्य दुर्जयत्वसिद्धेरिति हेतुकथनात् काव्यलिङ्गम् ।

१७१-गुरवोऽपि निपद्यं घञ्जिदद्घनुंषिं हमापतयो न वाच्यमेतत् ।

क्षयितापदि जाग्रतोऽपि नित्यं ननु तत्रैव हि तेषामवन्निपण्याः ॥२०-३४

अत्र घनुराश्रयवाक्यार्थस्य हेतुत्वाद्वाक्यार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

१७२-उचितस्वपनोऽपि नीरराशौ स्वबलाभ्भोनिधिमध्यगस्तदानीम् ।

सुवनत्रयकार्यजागस्कः स परं तत्र परः पुमानजागः ॥२०-३६

अत्र तास्विकजागरणहेतुकत्वाद्विरोधाभाससंकीर्णं काव्यलिङ्गम् ।

१७३-अथ सूर्यरचीव तस्य दृष्टानुदभूत्वोत्तुमदर्पण गतायाम् ।

पदु घाम ततो न चादनुत त द्विमुखिन्दकं विलोचन. विलासी ॥२०-३७

अ- वाक्यार्थहेतुक काव्यलिङ्गमलकारः ।

१७४-प्रकृति प्रतिपादुर्द्वेषपादैस्कल्पे मानुमत पुन प्रसक्तुंम् ।

तममोर्जमनवादपास्य मूर्च्छामुपजीवत्सहस्रं च जीवलोक ॥२०-३६

अथोज्जीवनस्याकंकरप्रसारहेतुत्वात् पदार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

१७५-गुस्तापविशुष्यदम्बुमुत्रा क्षणमालग्नकृशानुताम्रनासः ।

स्वमसादतया मयीभवन्त पुनरावारमवापुरम्बुवाहा ॥२०-६३

अथ मुञ्चत्व प्रति विशुष्यदम्बुपदस्वार्यो हेतुरिति काव्यलिङ्गम् ।

अनुमानम्

१-अनुवनममिनश्रुद नवीमि सह पदवीमपन पुम्नेगताया ।

उरसि सरमरागपादनेन्वाप्रतिमतयानुययावसंशयान् ॥७-२२

पादग्यासचिह्नसदृशत्वादित्यनुमानादनुमानमलकारः ।

२-द्वयक्तं बलीयान्ध्रि हेतुरागमादपूर्वत्सा जलधि न जाह्लवी ।

गान्धीधनिभंन्मितशमुक धरामवर्णमणः कथमन्ययास्य तत् ॥१२-६६

विच्छित्तिवशाच्चानुमानमलकारः ।

यथासंख्यम्

- १-विधृते दिवा सययमा च पुर. परिपूरुंमण्डलविकागभृति ।
हिमघाम्नि दपंणतने च मुहु- स्वमुन्वधिय मृगदृशो ददनु ॥६-५३
अथ चन्द्रदपंणयोर्धुंमवयमोश्च ययामख्यमन्वयाद्यथामस्थालकार ।
- २-अप्रमत्तमपराद्धरि पश्यी कोपदीप्तमुररीकृतधेयंम् ।
क्षालितं नु गमित नु वधूना द्वाविन नु हृदय मधुवारं ॥१०-१४
अत्राप्रसन्नत्वाद्युद्देहिनां क्षालितत्वाद्यनुद्देशिभिर्ययामस्थालकार. ।
- ३-शीबतामुपगतास्वनुधेन तामु गोपपरितोषवतीषु ।
अश्रहीन्नु सशर धनुरज्ज्जामाम नूज्ज्जितनिषङ्गमनङ्ग. ॥१०-३४
गोपपरितापयोर्धनुर्ग्रह्णाम्या ययामस्थेनान्वयाद्यथासंख्यालंकारः ।
- ४-अमनोहरमता यती जनस्य क्षणमालोकपथात्तम. मदा धा ।
रुधे पिहिताहिमद्युतिर्द्यौर्विशिखरन्तग्निता च्युता धरित्री ॥२०-१५
जनस्य नम सदां ययामस्थान्वयाद्यथामस्थालकार ।

पर्यायः

- १-प्रथममलधुमोक्तिकाभमालोच्छ्रमजलमुज्ज्वलगण्डमण्डलेषु ।
कठिनकुचतटाग्रपाति पञ्चादय सतराकरता जगाम तासाम् ॥७-६६
एकस्य अमजलस्य क्रमेणानेकाश्रयसम्बन्धनिबन्धनात् पर्यायानंकारः ।

१-राहुस्त्रीस्तनयोरकारि सहसा येनादलयालिङ्गन-

व्यापारैकविनोददुर्ललितयो. कार्कश्यलक्ष्मीवृथा ।

तेनाक्रोरात एव तस्य मुरजितत्काललोलानल-

ज्वालापल्लवितेन मूर्धविकल चक्रेण चक्रे वपुः ॥२०-७८

चक्रवर्णनेऽप्रस्तुताद्राहुस्त्रीकुचकार्कश्यवर्णनात्पर्यायमलंकारः ।

परिवृत्तिः

१-समुत्क्षिपन् यः पृथिवीभृता वरं वरप्रदानस्य चकार झूलिनः ।

१) प्रसत्तुपायाद्रिभुताससम्भ्रमस्त्वयद्ग्रहाश्लेषसुखेन निष्क्रयम् ॥१-५०

अत्र शैलचलनेन सुखवरदानयोर्विनिमयाद्विषमपरिवृत्तिरलंकारः ।

२-यां चन्द्रकर्मदजलस्य महानदीना

नेत्रधियं विक्रमतो विदधुर्गजेन्द्राः ।

ता प्रत्यवापुरविलम्बितमुत्तरन्तो

धीताङ्गलग्नतवनोलपयोजपत्रं ॥५-४०

अत्र गजाना नदीनाश्च समेतीक्या समपरिवृत्तिलकारः ।

३-रोदोरुद्रं व्यदनुवानानि लोलैरङ्गस्याज्जतर्मापितः स्यावराणि ।

केचिद्गुर्वामिरय संपत्तिपद्यां क्रोशन्ति स्म प्राणमूर्त्ययं शासि ॥१८-१५

अत्र न्यूनै. प्राणैस्तौजधिकपश. परिवर्तान्यूनपरिवृत्तिरलंकारः ।

परिसंख्याः

१-यद्वानुदेवेनादीनमनादीनवमोरितम् ।

वचसस्तस्य सवाद क्रिया केवलमुत्तरम् ॥२-२२

अत्र सपदि क्रियैवोत्तरमिति आर्षोपरिसंख्यालंकारः ।

२-प्रीतिरम्य ददतोऽभवत्तया येन तन्प्रियविकीर्यं वो नृपाः ।

स्पर्शितैरधिकमागमन्मुद नाधिवेश्म निहितैस्नायनैः ॥१४-४१

दानसंग्रहयो. प्रकृतयोः प्रीते सग्रहपरिहारेण शुद्धपरिसंख्यालंकारः ।

३-दर्शनानुपदमेष कामनः स्वं वनीपकजनेऽधिगच्छति ।

प्रार्थनार्थंरहित तदाभवद्दीयतामिति वचोऽतिसर्जने ॥१४-४२

प्रतिसर्जनार्थं कथनादेकस्यानेकत्वप्रसङ्गात् शुद्धा परिसंख्या ।

४-आत्मनैव गुणदोषकोविदः किं न वेत्सि करणोवस्तुषु ।

यत्तयापि न गुरुश्च पृच्छसि त्वं क्रमोऽप्यमिति तत्र कारणम् ॥१४-४४

अत्र कर्तव्यार्थप्रश्नस्याज्ञानहेतुकत्वमिति प्रश्नपूर्विका परिसंख्या ।

५-अत्र चंप सकलेऽपि भाति मा प्रत्ययेयमुणवग्वुरहंति ।

मूमिदेवनरदेवसङ्गमे पूर्वदेवरिपुरहंणां हरिः ॥१४-४८

अन्वयेषु पूजायां हरिर्भातीति व्यपोह्यमानात् शाब्दी परिसंख्या ।

अर्थापत्तिः

१-अनन्यगुर्व्यास्तव केन केवलं पुगणमूर्तेर्महिमाऽवगम्यते ।

मनुष्यजन्माऽपि सुरासुरान्गुणंभवान्भवच्छेदकरं. करोत्यथः ॥१-२५

अत्राप्रकरणाकार्यात् इति प्रवृत्तेरर्थस्यापतनादर्थापत्तिः ।

२-लघूकरिष्यन्नतिभारभङ्गुराममू किं त्वं त्रिदिवादवनरः ।

उद्गडलोकत्रितयेन साम्प्रतं गुरुघरित्री क्रियनेतरा त्वया ॥१-३६

अत्र दृश पदं कथं स्यारितितेत्यर्थान्तरापतनादर्थापत्तिरलङ्कारः ।

३-उपप्लुत पातुमदो मदोद्धतंस्त्रमेव दिश्वम्भर । दिश्वनीशिपे ।

ऋते रवे क्षालयितुं क्षमेन क क्षयातमस्काण्डमलोमस नभ ॥१-३८

अत्र क्षमेत् क इति नेत्यर्थान्तरापतनादर्थापत्तिः ।

४-मनागनभ्यावृत्त्या वा काम क्षाम्यन्तु य क्षमी ।

क्रियासमिहारेण विराध्यन् क्षमेत क. । २-४३

अत्र क्षमेत क इति नेत्यर्थान्तरापतनादर्थापत्तिः ।

५-आच्छादिनायतदिगम्बरमुच्चकैर्गा-

माब्रम्य मस्थितमुदप्रविशालगृहम् ।

मूर्ध्निस्खलत्तुहिनदीधितिकोटिभेन-

मुञ्जीदय को मुवि न विस्मयते नगेशम् ॥४-१६

भवतोऽपि विस्मितत्वं सम्भवतीति अप्रवृत्तार्थस्यापतनादर्थापत्तिः ।

६-पदैतदस्यानुतट विभानि वन ततानेकतमालतालम् ।

न पुष्पितांन स्थगितावरेश्मावनन्तताने वतमा लताञ्जम् ॥४-३८

अत्र सर्वापि लता पुष्पितेति अर्थापतनादर्थापत्तिः ।

७-या विभक्ति कलवल्लकीगुणस्त्रानमानमतिहालिमाऽलया ।

नात्र कान्तमुपगोतया तया स्वानमानमति काऽलिमालया ॥४-५७

अत्र सर्वापि नमतीति अर्थस्यापतनादर्थापत्तिः ।

८-निष्कृतवीतमपि बालकमृत्ललम्भ

यन्ता क्रमेण परिमान्त्वनतर्जनाभिः ।

शिक्षावशेन गनकैवंशमानिनाय

शास्त्रं हि निश्चितधिया इव न सिद्धिमेति ॥५-४७

अत्र प्राकरणिकार्यादप्राकरणिकस्यार्थस्यापतनादर्थापत्तिः ।

९-कुसुमकामुं ककामुं कसहिनद्रुतशिलीमुत्तखण्डितविग्रहाः ।

मरणमप्यपरा प्रतिपेदिरे किमु मुहुर्मुं मुहुर्गनभनृ काः ॥६-१६

अप्रकृतार्थादप्रकृताभरणमित्यर्थस्यापतनादर्थापत्तिः ।

१०-विगतारागगुणोऽपि जनो न कश्चलति वाति पयोदनभस्वनि ।

अभिहितेऽलिभिरेवमिवोच्चकैरननृते ननृते नवपल्लवं ॥६-३६

न कश्चलतीति प्रस्तुतस्यार्थादप्रस्तुतस्य नेत्यर्थस्यापतनादर्थापत्तिः ।

११-शिशिरमासमपास्य गुणोऽस्य न क इव शीतहरस्य कुचोष्णस्य ।

इति धियास्तस्य परिरेभिरे घनमतो नमतोऽनुमतान् प्रिया ॥६-६५

अत्र को गुण अपि तु कोऽपि नेत्यर्थान्तरापतनादर्थापत्तिः ।

१२-मुहुर्नृति वनविभ्रमाभिपङ्गादतमि तदा नितरा नितम्बिनीभिः ।

मृदुनर्तनवोऽलसा प्रकृत्या चिन्मपि ता किमुत प्रयासभाजः ॥७-६८

अत्राप्रकृतनैसर्गिकालस्य कथनेनागन्तुकस्य वरणादार्थापत्तिः ।

१३-प्रास्माकी युवतिदृशामसो तनोति

चटायैव श्रियमनपायिनीं किमेभिः ।

मत्वं स्वगुणपिधानसाम्यसूर्य

पानीदैरिति विदधात्रिरेऽञ्जनानि ॥८-५०

श्रियमनपायिनीं किमेभिरित्यप्रस्तुतार्थापतनादर्यापत्तिः ।

१४-दयिताय मानपरयाऽपत्या त्वरित ययावगदितापि सखी ।

किमु चोदिताः प्रियहितार्थं कृत कृतिनो भवन्ति सुहृद सुहृदाम् ॥९-५७

अत्र किमुमन्वेनाप्राकरणकार्यस्यापतनादर्यापत्तिः ।

१५-दत्तमिष्टनमया मधु पत्युर्वाटमाप पिवतो रसवत्ताम् ।

यन्मुत्राणमुकुटानुभिरामोच्चेतनाविरहितैरपि पीतम् ॥१०-६

यदचेतनानामपिपेयमित्यर्थस्यापतनादर्यापत्तिः ।

१६-तदुनापि चैद्यवचनेन विवृतिमगमन्न माधवः ।

मत्थनियनवचनम वचमा युजन जनाञ्चलयिनु क ईशते ॥१५-४०

वं ईशते इत्यप्राकरणकार्यादप्राकरणकार्यस्यापतनादर्यापत्तिः ।

१७-निह्नोन्मददृष्टकुञ्जराद्घतो भूरि यशः क्रमाजितम् ।

न विभेति रणे हरेरपि क्षिणिवः का गरुणाऽस्य वृष्टिसुषु ॥१६-५६

न विभेतीति कथनाद् प्रवृत्तस्यार्थस्यापतनादर्यापत्तिः ।

समुच्चयः

१-मुदमन्दमुक्तामपां मयूराः सहसापन्त नदी पपाट नाभे ।

अलिना रमतानिनी शिलीन्ध्रे मह स यन्तनदीपपाटलाभे ॥६-७२

मयूरमोदप्राप्त्याद्यनेककर्तृ काक्रियायोगपद्याद्भिन्नाधिकरणक्रिया-
समुच्चयरूपः समुच्चयालङ्कारः ।

२-प्रागुरागु हवनीयमत्र यत्तेन दीर्घममरत्वमध्यगु ।

उट्टनानधिक्रमेधितोजसो दानवाश्च विबुधा विजिगियरे ॥१४-३१

चामरत्वामुरविजयक्रियासमुच्चय इति गुणक्रियायोगपद्यात् समुच्चय ।

३-हरिमप्यममत तृणाय कुरुतिमजीगणन् वा ।

मानतुलितमुवनवितपाः सरितः मुतादविभयुनं भूभृतः ॥१७-६१

राजसु हयवमानाद्यनेकक्रियायोगपद्यात् समुच्चयः ।

४-ग्नानिच्छेदी धुप्रबघायो पीत्वा रक्तारिष्टं शोषिताजीणशेषम् ।

स्वादुंकार कानसञ्जोदंग क्रोष्टा हिम्ब व्यध्वणद्व्यस्वनच्च ॥१८-७७

व्यस्वनदवादयच्चेत्यनेकक्रियायोगपद्यात् समुच्चयः ।

समाधिः

१-विगतसस्यजिघत्समघट्टयत्कलमगोपवर्धनं मृगव्रजम् ।

श्रुतदीरितकोमलगौतकध्वनिमिपेर्जनिमिपेक्षणमग्रतः ॥६-४६

दण्डसाध्ये मृगनिवारणे कारुतालोयन्यायेन मुखार्थस्य गानस्य
कारणत्वकथनान् समाधिरसकारः ।

२-प्रागनानगणितप्रतिपातान् वल्लभातभिमिसारयिषूणाम् ।

प्राप चेतसि सविप्रतिसारे मुद्ग्वामवसर सरकेण ॥१० २०

अभिसारस्य पश्चात्तावन्त्यस्य मदयोगात्नौर्ध्वोक्ते समाध्यतकारः ।

प्रत्यनीकम्

१ मम स्वकीनिमहरद्भुवि यस्तदनु प्रनक्तहृदयेयमिति ।

त्वयि मत्नरादिव निरस्तदय सुतरा क्षिराणि ननु सा मदन ॥६-६३

अत्र नाशाप्रतिपक्षभूतनापकपाडासुमधस्य मदनस्य तदीयनायिका-
पीडनोक्त्या प्रत्यनीकानकारः ।

२-यस्य किंचिदववर्तमक्षमः काथनिग्रहगृहीतविग्रहः ।

वानववक्त्रमहगाहृति हृत्तौ राहृरिन्दुमनुतापि वाषणे ॥१४-७८

अत्र नाशाप्रतिपक्षहरिनिग्रहात्तावत्या राहोस्वदीयेन्दुनिग्रहोऽप्या
प्रत्यनीकानकारः ।

प्रतीपम्

१-प्रतनुन्नमिताऽखिरद्युत शरद प्राप्य विवण्डितामुधा ।

दधनर्जरिभिरस्य तुन्नता यदि नामारहतः पयोभूत ॥१६ ६१

अत्र पयोभूतामुपनामानामुपमेयभावोक्ते प्रतिपादकारः ।

मीलितम्

१-धरमयन् भवनादचिरद्युतेः किल भयादवयातुमनिच्छव ।

यदुनरेन्द्रगण तरुणीगणास्तमथ मन्मथमन्यरभापिण ॥६-४०

अत्राचिरद्युतेभवेन रागनिगूहनात्सहजलक्ष्ममीलनालकारः ।

२-पानघोतनवयावकराग मुभ्रुवो मिभूतचुम्बनदक्षाः ।

प्रेयसामघररागरसेन स्वं किलाघरमुपालि ररञ्ज ॥१०-२६

अत्रागन्तुना रञ्जनेन सहजचुम्बननिगूहनादागन्तुकलक्ष्ममीलनालकारः ।

३-मन्द्रैर्गंजाना रयमण्डलस्वनंनिगुह्नुवे तादृशमेव घृ हितम् ।

तारैर्वंभूवे परभागलानतः परिस्फुटंस्तेषु तुरगहेपिताः ॥१२-१५

अत्र मन्द्रैरयमण्डलस्वनंस्तादृशगजवृ हितगोपनादागन्तुकलक्ष्ममी-
लितालकारः ।

सामान्यम्

१-सावर्ण्यंभाजा प्रतिभागतानां लक्ष्यैः स्मरापाण्डुतयाङ्गनानाम् ।

यस्या कपोलैः कलघोतघानस्तम्भेषु भेजे मसिदपंणश्री ॥३-४७

अत्र कलघोतघानस्तम्भेषु कपोलैः मसिदपंणश्रीर्भजे इति प्रकृता-
प्रकृतयोर्मेलनात्सामान्यम् ।

२-निघंति सति हरिचन्दने जलीघं-

रापाण्डोर्गंतपरभागयाङ्गनायाः ।

अह्लाया स्तनकलशद्वयादुपेये

विच्छेदः सहृदयमेव हारयष्ट्या ॥८-५१

अत्राङ्गनायाः स्तनकलशद्वयाद् सामान्यमालकारः सावर्ष्यात् ।

३-प्रकटतरमिम मा द्राक्षुरन्या रमप्यः

स्फुटमिति त्रविशङ्कं कान्तया तुल्यवर्णः ।

चरणतलसरोजाकान्तिसङ्गन्तयासी

वपुषि नखविलेखो लाक्षया रक्षितस्ते ॥११-३२

अत्र नखविलेखस्य लाक्षासावर्ष्यात्तदेकतापत्तः सामान्यालंकारः ।

४-विशदाग्मकूटघटिताः क्षपाकृत क्षणदानु यत्र च रचैवतां गताः ।

गृहपङ्क्तयश्चिरमतीपिरे जनेस्तमसीव हस्तपरिमर्शसूचिताः ॥१३-५३

अत्र प्रकृताना गुणसाम्यादप्रस्तुतचन्द्रिकवाक्या सामान्यालंकारः ।

५-मातङ्गाना दन्तसघट्टजग्मा हेमच्छेदच्छायचञ्चच्छिमाप्र . ।

लग्नोऽप्यग्निश्चामरेषु प्रकाम माञ्जिष्ठेषु व्यज्यते न स्म नैर्न्यैः ॥१८-३४

चामरेषु लग्नोऽप्यग्निर्न व्यज्यते इति प्रकृतप्रकृतमेलनात्सामान्यम् ।

तद्गुणः

१-अजन्तमास्फालितवन्तधीगुणक्षतोज्ज्वलद्गुण्टनखांशुनिध्रया ।

पुरः प्रवानैरिव पूरिताधंदा विनान्तमच्छस्फटिकाक्षमालया ॥१-६

अत्र स्वगुणात्सामान्यागुणस्वीकारलक्षणस्तद्गुणानलंकारः ।

२-ककुचिकन्यावद्वान्तवामिलव्याधिवासया ।

मुखामोदं मदिरया कृतानुव्याघमुद्धमन् ॥२-२०

अत्र मुखेन स्वगन्धतिरोधानेन मदिरया भ्रत्युत्कृष्टगुणात्तद्गुणालंकारः ।

३-जगाद वदनच्छन्नपक्षपर्यन्तपातिनः ।

नयन्मधुलिहः स्वैत्यमुदग्रदशनागुभिः ॥२-२१

अत्र मधुलिङ्भिः स्वरूपं त्यक्त्वा शुभ्ररूपग्रहणात्तद्गुणालंकारः ।

४-विभिन्नवर्णा गरुडाग्रजेन सूर्यस्य रथ्याः परितः स्फुरन्त्या ।

रत्नैः पुनर्यत्र रुचा रुचं स्वामानिन्यिरे वशकरोरनीलैः ॥४-१४

अत्र रथ्यानां स्वगुणत्यागेन गरुडाग्रजगुणग्रहणात्तद्गुणालंकारः ।

५-भातु नाम सुहृशां दशनाङ्कः पाटलो घवलमण्डलेषु ।

दन्तवाससि समानगुणश्रोः संमुखोऽपि परमागमवाप ॥१०-८६

दशनाङ्कः दन्तवाससि गुणोत्कयंकात्तद्गुणालंकारः ।

६-कनकाङ्गदद्युतिभिः रस्य गमितमरुचत्प्रिगङ्गताम् ।

क्रोधमयशिश्विशिखापटलैः परितः परीतमिव वाहूमण्डलम् ॥१५-७

कनकस्यांगदयोः द्युतिभिः वाहूमण्डलस्य पिङ्गवर्णस्वीकारात्तद्गुणः ।

७-शितितारकानुमितता अनयनमरणीकृत क्रुधा ।

बाणवदनमुददीपि भिये जगतः सकीलमिव सूर्यमण्डलम् ॥१५-४८

अत्र नयनयोः स्वधावल्यत्यागेनारुण्यस्वीकारात् तद्गुणः ।

८-अवज्ञया यदहसदुच्चकैर्वलः समुल्लसद्दशनमपूतमण्डलः ।

रुपाहणीकृतमपि तेन तत्क्षणां निज वपुः पुनरनयन्निजां रुचिम् ॥१७-४

अत्र वपुषः स्वधावल्यत्यागेन दन्तधावल्यस्वीकारात्तद्गुणालंकारः ।

अतद्गुणः

१-उद्धतंनिभृतमेकमनेकंश्चेद्द्वयमृगदशामशिरामैः ।

श्रूयते स्म मणित वनकाञ्चीनूपुरध्वनिभिरक्षतमेव ॥१०-७२

मणितस्य तिरोघायकशब्दान्तरसद्भावेऽपि ताद्रूप्याऽनापत्तेरतद्-
गुणोऽलकारः ।

उत्तरम्

१-गत तिरश्चीनमनूत्सारधे प्रसिद्धमूर्ध्वज्वलन हविर्भुंजः ।

पतत्यघोधाम विसारि सर्वतः किमेतदित्याकृत्यभीक्षित जर्जः ॥१-२

अथ तीरश्चीनमित्यादि उत्तरवचनाद् पूर्ववच्चनोन्नयनमुत्तरम् ।

सूक्ष्मम्

१-पिदधानमन्त्रगुणगम्य दृशी घृवते जनाय वद कांश्यमिति ।

अभिधातुमव्यवससौ न गिरा पुनकं प्रिय नववघूर्न्यंगदत् ॥६-७६

अत्र प्रियज्ञानन्यार्यस्य सज्जया अमलज्ञितस्य पुनकः प्रकाशनात्
इगितार्थसूक्ष्मालकारः ।

२-अपयाति सरोपया निरस्ते वृत्तव कामिति चुसुवे मृगाक्षया ।

कलयन्तपि सज्यघोष्वतस्थेऽगकुनेन स्वलितः क्विनेतरोऽपि ॥६-८३

अथ कारणाभावरूपोऽद्भुतेन धुते वृत्तकत्वस्य सलक्षणदिगितार्थ-
सूक्ष्मनामालकारः ।

वक्रोक्तिः

१-अमुरस्त्वया न्यवधि कोऽपि मधुरिति कथं प्रतीयते ।

दण्डदलित्तमरघः प्रथमे मधुमूदनस्त्वमिति सूदयन्मधु ॥१५ २३

अत्र मधुनामकदंश्यमर्दनार्थे प्रसिद्धस्य मधुमूदनशब्दस्य पुष्परसह-
रणार्थे योजनात् श्लेषवक्रोक्तिरलकारः ।

स्वभावोक्तिः

१-यां यां प्रिय प्रैक्षत कातराक्षी सा सा ह्रिया तत्रमुचो बभूव ।

नि शङ्कमन्या सममाहितेष्वस्तत्रान्तरे जप्नुन्मु कटाक्षं ॥२-१६

विशेषचातुर्यबोध्द्यत्वेन स्वाभाविकरूपवर्णनात् स्वभावोक्तिः ।

२-श्लेष्यद्विनिरन्योन्यमुखाग्रसङ्गम्ललस्वलीन हरिभिर्विलोभः ।

परम्परोत्तीडितजानुमागा दुःखेन निश्चक्रपुरश्चवारा ॥३-६६

केवलसहृदयजनसवेद्यायंयोः जातिगतस्वभावोक्तिः ।

३-शनैरनीयन्त रथात्पतन्तो रथाः क्षिति हस्तिनम्बादभेदैः ।

मयन्तसूताज्यतरदिममुन्नग्रीवाप्रमंस्रतपुगेस्तुरंगैः ॥३-६८

वस्तुनोऽसाधारणधर्मवर्णनात् क्रियागतस्वभावोक्तिः ।

४-उत्तालतालीवनमश्रुत्समीरसोमन्तितकेतकीकाः ।

प्रासेदिरे लावणसंघवीना चमूचरैः कच्छमुवां प्रवेशाः ॥३-८०

वर्णविषयकजातिगतस्वभावोक्तिः ।

५-आरक्षमग्नमवमत्य सृष्टिं क्षिताप्र-

मेक पलायत जवेन कृत्तार्तनादः ।

अन्य. पुनमुं हृरुदप्लवतास्तभार-

मन्योन्यतः पथि वताविनितामिभोष्ट्री ॥५-५

विशेषचातुर्यंबोध्यत्वेन जातिगतस्वभावोक्तिः ।

६-अग्ने गतेन वसति परिगृह्य रम्या-

मापात्यसंनिकनिराकरणाकुलेन ।

यान्तोऽन्यतः प्लुतकृतस्वरमानु दूरा-

दुद्वाहना जुहुविरे मृहुरात्मवर्ग्या ॥५-१५

स्वभाविकक्रियारूपवर्णनात् स्वभावोक्तिरत्र ।

७-यानाञ्जन. परिजनैरवतार्यमाणा

राज्ञीनैरापनयनाकुलसीविदल्लाः ।

सस्तावगुष्ठनपटाः क्षणलक्ष्यमाणा-

वक्त्राथियः समयकौतुकमीक्षते स्म ॥५-१७

संस्थानविषयकस्वभावोक्तिरत्र ।

८-यावत्स एव समय. सममेव ताद-

द्व्याकुलाः पटमयान्यमितो वितत्य ।

पर्यापितत्क्रादिकलोकमगप्यपप्य-

पूणमिणा विपणिनो विपणीविभेजु ॥५-२४

वस्तुनोज्ञाधारणघर्मवर्णनात् स्वभावोक्तिरत्र ।

९-अल्पप्रयोजनकृतोरत्तरप्रयासे-

रद्गुणलोप्लगुडं. परित्तोऽनुविदम् ।

उद्यतमुद्द्रुतमनोकहजालमध्या-

दन्यः शशं गुणमनल्पमबन्तवाप ॥५-२५

स्वाभाविकक्रियारूपवर्णनात् स्वभावोक्तिरत्र ।

१०-प्रथावि भूमिपतिभिः क्षणवीतनिद्रै-

रश्नत् पुरो हरितकं मुदमादधानः ।

ग्रीवाग्रलोलकनकिङ्कणिकानिनाद-

मिश्रं दधद्दशनचर्चुरशब्दमश्वः ॥५-५८

प्रस्तुते स्वाभाविकचारवर्णनात् स्वभावोक्तिः ।

११-मुक्तास्तृणानि परितः कटकं चरन्त-

स्त्रुट्यद्वितानतनिकाव्यतिपङ्कभाजः ।

सस्रुः सरोपपरिचारकवार्यमाश्रा

दामाञ्चलस्त्रनितलोलपदं तुरगाः ॥५-६१

प्रकृतस्य चारुवर्णनात् स्वभावोक्तिः ।

१२-उत्तीर्णमारलघुनाप्यलघूलषीघ-

सौहित्यनिःसहृतेरेण तरोरघस्तात् ।

रौमन्यमन्य रचलद्गुत्सात्तमासां

चक्रे निमीलदलसेदाणमौशकेण ॥५-६२

स्वाभाविकक्रियारूपवर्णनात् स्वभावोक्तिरत्र ।

१३-त्रिततवनिविभाव्यपाण्डुलेखाकृतपरभागविलीनरोमराजिः ।

कृष्णमपि कृशतां पुनर्नयन्ती विपुलतरोन्मुखबोचनावन्नम् ॥७-३३

विशेषचातुर्यबोधकत्वेन प्रकृतस्य वर्णनात् स्वभावोक्तिरत्र ।

१४-मृदुचरणतलाप्रदुम्बितत्वादसहतरा कुचबुम्भयोर्भरस्य ।
उपरि निरखलम्बनं प्रियस्य न्यपतदयोच्चतरोच्चिबोपयान्या ॥७-४८
सहृदयजनसंबेद्यप्रप्तुतस्य वरुणात् स्वभावोक्तिः ।

१५-आयातादलघुतरस्तनैः स्वनद्भिः
श्रान्तानामविवचलोचनारविन्दैः
ग्रम्भम्भ कयमपि योषिता समूहै-
स्तेरुर्वीनिहितचलत्पद प्रचले ॥८-१
स्वाभाविकक्रियारूपवर्णनात् स्वभावोक्तिः ।

१६-प्राप्तोना तटभुवि सरस्मतेन भर्त्रा
रम्भोरुवतरितुं सरस्यनिच्छुः ।
धुन्वाना करबुगमीक्षितुं विलासा-
ञ्शीतालु सलिलगतेन सिच्यते स्म ॥९-१६
रसिकजनसंबेद्यप्रवृत्तस्य भाववर्णनात् स्वभावोक्तिः ।

१७-उत्तुङ्गादनिलचलाशुकास्तटान्ता-
च्चैनोभिः सह भयदर्शिना प्रियाणाम् ।
श्रोणीनिर्गुं रुभिरतूणमुत्पत्तन्त्य-
स्तोपेषु द्रुततरमङ्गना निपेतु ॥९-३१
सहोपस्वनुप्राणिना संस्पानविषयस्वभावोक्तिः ।

१८-प्रहरकमपनीय स्व निदिद्रासतोच्चैः
प्रतिपदमुपहृत केनचिज्जागृहीति ।
मुहुरविशदवर्णा निद्रया मून्यमून्यां
दददपि गिरमन्तवुं ध्यने नो मनुष्य ॥११-४
वस्तुन. स्वाभाविकक्रियारूपवर्णनात् स्वभावोक्तिः ।

१६-क्षितितटशयनान्तादुत्थितं दानपद्म-

प्लुतबहुलशरीरं शाययत्येष भूयः ।

मृदुचलदपरान्तोदीरितान्दूनिनादं

गजपतिमधिरोहः पक्षकव्यत्ययेन ॥११-७

प्रस्तुतस्यासाधारणवर्णनात् स्वभावोक्तिरत्र ।

२०-मनुनयमगृहीत्वा व्याजमुष्ठा पराधी

रुतमय कृकवाकोस्तारमाकप्यं काले ।

कथमपि परिवृत्ता निद्रयाञ्घ्रा किल स्त्री

मुकुलितनयनेवा श्लिष्यति प्राणनायम् ॥११-८

प्रकृतस्य स्वभाविकजातिगुणवर्णनात् स्वभावोक्तिः ।

२१-परिशियिलितकण्ठं प्रीवमामीलिताक्षः

क्षणमयमनुभूय स्वप्नमूर्ध्वंङ्गुरेव ।

रिरसयिषति भूयः शप्पमग्रे विकीर्णं

पदुतरचपलौष्ठः प्रस्फुरत्प्रोद्यमश्वः ॥११-९

प्रस्तुतस्य चारुवर्णनात् जातिगतस्वभावोक्तिः ।

२२-उत्सिप्तगात्रः स्म विडम्बयन्नभः समुत्पतिष्यन्तमगेन्द्रमुच्चकं ।

आकुञ्चितप्रोहिनिरूपितक्रम करेणुरारोह्यते निपादिनम् ॥१२-५

उत्प्रेक्षानुप्राणितस्वभावोक्तिरत्र ।

२३-स्वैरं कृतास्फालनलालितान् पुरः स्फुरत्तनून्दिशितलाघवक्रिया ।

वह्नावलग्नैकसवल्गपाणयस्तुरंगमानारुहस्तुरगिणः ॥१२-६

जातिक्रियागतस्वभावोक्तिरत्र ।

२४-प्रह्लाप यादन्न चकार भूयमे निषेदिवानाननदन्धमध्वने ।
तीक्ष्णोत्पितास्तावद्वह्निरंहसो विशृङ्खल मृङ्खलकाः प्रतस्तिरे ॥१२-७

प्रस्तुतस्य यथावद्धारवर्णनात् स्वभावोक्तिः ।

२१-उत्पातुमिच्छन्विष्टतः पुरो बलान्निधीयमाने भरनाजि मन्वजे ।
अर्षोद्भिन्तोद्धारविज्जंरस्वरः स्वनाम नित्ये रवणः स्पृष्टार्पितान् ॥१२-६

वस्तुनः स्वभाविकक्रियारूपवर्णनात् स्वभावोक्तिः ।

२६-नस्यागृहोत्तोऽपि ध्रुवन्विपाणयोर्गुणं समूत्कारविवर्तितत्रिकः ।
गोर्णी जनेन न्न निघातुमुद्धताननुक्षरां नोक्षतरः प्रतीच्छति ॥१२-१०

प्रकृतस्य यथावद्धारवर्णनात् स्वभावोक्तिः ।

२७-ऋज्वीदेभानैरवतत्य कण्धराञ्चलावचूडाः कलघर्षंरारवैः ।
भूमिमंहःपप्रविलम्बितक्रमं क्रमेलकैस्तत्संश्लेषेव विच्छिद्ये ॥१२-१०

प्रकृतस्य स्वभाविकक्रियावर्णनात् स्वभावोक्तिरत्र ।

२८-व्यावृत्तवर्करन्दिलेभ्रमूवरर्द्धजद्भिरेव क्षणमीक्षिताननाः ।
दलङ्घुरीयः स्तनवम्प्रकञ्चुक यद्युन्तुरंगाधिरहोऽवरोधिकाः ॥१२-२०

विशेषचातुर्षेबोध्यत्वेन प्रकृतवर्णनात् स्वभावोक्तिरत्र ।

२९-दुर्दान्तमृत्कृत्य निरस्तसाधिनं सहासहाकारमलोकवज्जनः ।
पर्माणतस्तस्त मुरोविलम्बितस्तुरङ्गमं प्रदुतमेकया दिगा ॥१२-२२

प्रस्तुतस्य स्वभाविकक्रियावर्णनात्स्वभावोक्तिरत्र ।

३०-वस्तीं समासन्नकरेणुत्कृताभिवन्तिरि मृङ्खलमुत्तरज्जुके ।
सिन्हावरोधाङ्गनमुत्सयेन गां विलङ्घ्य लक्ष्मीं करनीं वनञ्जनुः ॥१२-२४

प्रकृतस्य स्वभाविकगुराक्रियावर्णनात्स्वभावोक्तिरत्र ।

३१-बन्धेभदानानिलगन्धदुर्बराः क्षणं तरुच्छेदविनोदितक्रुधः ।

व्वालद्विषा यन्तृमिहन्मदिप्रणवः कथंचिदारादपथेन निग्यिरे ॥१२-२८

काञ्चलिगानुप्राणिता स्वभावोक्तिरत्र ।

३२-निम्नानि दुःखादवतीर्यं सादिभिः सयत्नमाकृष्टकशाः शनैः शनैः ।

उतेहस्तान्मुरारवं द्रुताः श्लथीकृतप्रब्रह्मवर्तां यजा ॥१२-३१

सुहृज्जनसवेद्य प्रब्रह्मस्य चारुवर्णनात्स्वभावोक्तिरत्र ।

३३-आगच्छतोऽनूचि गजस्य घण्टयोः स्वनं समाकृष्यं समाकृताङ्गना ।

दूरादपावतितभारवाहणाः पथोऽपसृष्टुस्वरित चमूचरा ॥१२-३४

प्रकृतस्य स्वामाविकरूपवर्णनात्स्वभावोक्तिः ।

३४-कोशातकीषुष्पगुलुच्छकान्तिभिर्मुं सैर्विनिद्रोस्त्वणवाणवक्षुपः ।

ग्रामीणवध्वस्तमलक्षिता जनश्चिरं वृतीनामुपरिव्यलोकयन् ॥१२-३७

उपनासंरिलिप्तस्वभावोक्तिरत्र ।

३५-गोष्ठेषु गोष्ठीकृतमण्डनामनान् सनादमुत्पाय मुहुः स धलगतः ।

ग्राम्यानपश्यन् कपिर्गं पिपासतः स्वगोत्रसंकीर्तनभावितात्मनः ॥१२-३८

प्रस्तुतयोर्जातिक्रिययोर्गयावद्वस्तुवर्णनात् स्वभावोक्तिः ।

३६-प्रीत्या निवृक्तांस्तिष्ठतोः स्तनन्धयान्निगृह्य पारीमुभयेन जानुनो ।

वर्धिष्णुधाराध्वनि रोहिणी पयश्चिरं निदध्यो दुहतः स गोदुहः ॥१२-४०

प्रकृतस्य यथावच्चारुवर्णनात् स्वभावोक्तिरत्र ।

३७-अन्याजतोऽन्यागतनूणंतरुंकाश्रियांशुहस्तस्य पुरो द्युञ्जत ।

वर्गाद्विवां हुं कृत्तिचारु नियंतीपरिर्मघोरैक्षत गोमतल्लिकाम् ॥१२-४१

प्रस्तुतस्य स्वामाविक्रियारूपवर्णनात् स्वभावोक्तिः ।

- ३८-दन्ताग्रनिभिन्नपयोदमुग्नुत्वा. शिलोच्चयानाररुद्धमंहीयसः ।
तिर्येककटप्लाविमदाम्बुनिम्नगाविपूषंमाणध्वरणोदरं द्विषाः ॥१२-४३
वस्तुनो वरुणविपयकस्वभावोक्तिरत्र ।
- ३९-शैलापिरोहाम्यसनाधिकोद्धुरैः पयोधरैरामलकीवनाश्रिताः ।
तं पर्वतोपप्रमदाश्चचापिरे विकासविस्फारितदिभ्रनेक्षणाः ॥१२-४१
विशेषचातुर्यबोध्यत्वेन प्रकृतवरुणनास्वभावोक्तिः ।
- ४०-श्मश्रूपमाणे मधुजालके तरोगंजेन गण्डं कपता विधूनिहे ।
धुदानिरसुद्रतरानिराकुल दिदस्वमानेन जनेन दुद्रुवे ॥१२-४४
उपनासदिलप्टस्वभावोक्तिरत्र सा च वरुणविपयका ।
- ४१-प्रोष्यं स्फुरद्भिः स्फुटगन्दमुग्नुवंस्तुरगभेरायत्तकीरुणंवालधि ।
अरुणमुद्गाहितधीरकन्धरैरतोयंताग्रे तटदत्तहृष्टिभिः ॥१२-७३
वस्तुनः स्वाभाविकक्रियावरुणनास्वभावोक्तिः ।
- ४२-तीर्त्वा जवेनैव नितान्तदुस्तरां नदीं प्रतिज्ञायिव तां गरीयसीम् ।
भृङ्गैरपस्त्रीणामहत्तटोनुवापशीनतोच्चैर्नदितं वकुचताम् ॥१२-७४
उपमानुप्राणिता स्वभावोक्तिरत्र ।
- ४३-शब्दितामनपशब्दमुच्चकैर्विचलक्षणाविदोऽनुवाक्यया ।
याज्यया यजनकमिणोऽयजन् द्रव्यजातमपदिश्य देवताम् ॥१४-६०
वस्तुनोऽनाधारणधर्मवरुणात् स्वभावोक्तिरत्र ।
- ४४-इति वाचमुद्धतमुदोषं सपदि सह देणुदारिणा ।
सोटरिपुवनभरोऽह्नः स जहास दत्तकरतालमुच्चकं ॥१५-३६
द्रव्यगतस्वभावोक्तिरत्र ।

४५-प्रणोदिताः परिगतयन्तुकर्मभिनिषादिभिविदितमताकुशक्रियं ।
गजा. सकृदकरतललाललालि काहताः मुहुः प्रणोदितघष्टमाययु ॥१७-३५

प्रस्तुतस्य स्वाभाविकक्रियावर्णनात् स्वभावोक्तिरत्र ।

४६-यातंश्चातुर्विध्यमस्त्रादिभेदादध्यासङ्गैः शीष्टवात्साघवाच्च ।
सिद्धार्थक्ति प्राहरन्ददायन्तो मुक्तामुक्तं रामुधंरामुधीया ॥१८-११

प्रकृतस्य यथावच्चारुवर्णनात् स्वभावोक्तिः ।

४७-प्रन्योन्येषा पुष्करंरामृगन्तो दानं द्भेदानुच्चकैर्मुं भवालाः ।
उन्मूर्धनिः सनिपत्यापरान्तः प्रायुध्यन्त स्पष्टदन्तध्वनीभाः ॥१८-३२

प्रस्तुतस्य स्वाभाविकक्रियावर्णनात्स्वभावोक्तिः ।

४८-शोचिस्वाग्ने भृयस्योमृत्युभाजोरथः प्रेक्षणा नो तथा वत्नभस्य ।
पूर्वं कृत्वा नेतरस्य प्रसाद पञ्चात्तापादाप दाहं यथान्तः ॥१८-५२

सहृदजनसवेद्यप्रकृतवर्णनात्स्वभावोक्तिरत्र ।

४९-प्रतिकुञ्चितकूर्परेण तेन श्रवणोपान्तिकनीयमानगभ्यम् ।
ध्वनति स्म धनुर्धनान्तमत्तप्रचुरक्रौञ्चरवाऽनुकारमुच्चं ॥२०-१६

प्रकृतस्य स्वाभाविकक्रियावर्णनात्स्वभावोक्तिः ।

५०-पृथुदविभृत्स्ततः फणीन्द्रा विषमाशीर्षिरनारत वमन्त ।
अभदन् युगपद्द्विनोन्जिह्वायुगलीढोभयसृक्कभागमाविः ॥२०-४२

प्रस्तुतस्य स्वाभाविकक्रियावर्णनात्स्वभावोक्तिरत्र ।

५१-अथ सस्मितवीक्षितादेवज्ञासलितं कौशमितभ्रु माधयेन ।
निजकेतुशिरः ध्रिलः मुपर्णाद्दुदपन्नयुतानि पक्षिराजाम् ॥२०-५२

द्रव्यगतस्वभावोक्तिरत्र सा च वर्णविषयिका ।

५२-ककुभ कृतनादमास्तृणन्तस्तिरयन्तः पटलानि भानुभासाम् ।
उदनसिपुरभ्रमभ्रसंधा सपदि श्यामलिमानमानयन्तः ॥२०-६७
स्तुन यथावच्चारुवर्णानात्स्वभावोक्ति ।

—

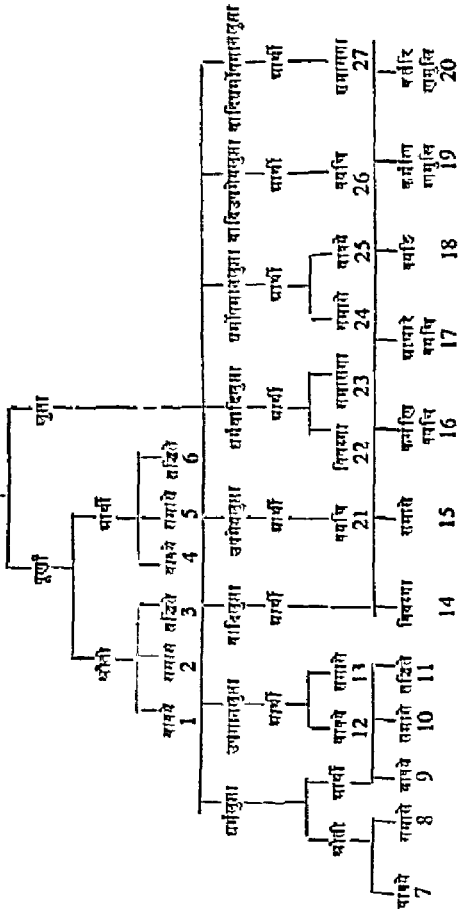
भावः

- १-विपुलेन नागरशयस्य कुक्षिणा भुवनाति यस्य पपिरे युगक्षये ।
मदविभ्रमासकलया पपे पुन स पुरस्त्रियेकतममैकया दृशा ॥१३-४०
घन सहरिः पुरस्त्रिया दृशा पपे इति तात्कालिकविकाराद्भावः ।
- २-अधिकोन्नमदनपयोधर मुहुः प्रचलत्कलापिकलशङ्ख स्वना ।
अभिकृष्णमङ्गुलिमुखेन काचनदुतमेककर्णविवर व्यघट्टयत् ॥१३-४१
अत्र कर्णविवरविघट्टनाद्धरि प्रति स्वरति दर्शनाद्भावालंकारः ।
- ३-परिपाटलाब्जदलचारुणासकृच्चलिताङ्गुलीविसनयेन पाणिना ।
मसिर प्रकम्पमपरा रिपुं मघोरनुदोर्णवसुनिभृतार्थमाह्वयत् ॥१३-४२
अत्रागक्रियादिषु विलासप्रदर्शनाद्धरि प्रति रत्तिविकाराद्यावालकारः ।

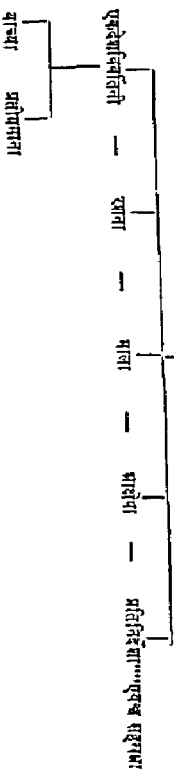
भावशवलम्

- १-अजत. वव तात ब्रजसीति परिचयगतार्थमः फुट्टम् ।
धैर्यमभिनदुदित शिशुना जननीनिभ्रमंनदिवृद्धमन्युना ॥१५-८७
अथ दैन्यविपादचिन्ताशकादीनां व्यभिचारिभावाना भेदनात्
भावशवलो नामालंकारः ।

उपमा—(I)

उपमा—(II)

रूपकम्

परपरितम्

माङ्गम्

निरङ्गम्

एकदेश-
विवर्ति

स्त्रियष्टशब्द-
निबन्धनम्

अश्विषष्ट-
शब्दनिबन्धनम्

समस्त-
वस्तुविषयम्

एकदेश-
विवर्ति

माता-
रूपकम्

वेदस-
रूपकम्

केवलम्

भ्राता-
रूपम्

वेदसम्

माता
रूपम्

परिणाम

तुल्याधिकरणक

घटुन्याधिकरणक

सन्देहः

भेदानुक्तौ
(मुद्गः)

भेदोक्ती

निरचयार्थं

निरचयान्

अपह्नुति.

भिन्नवाक्या

एकवाक्या

हेत्वा

मुद्गा

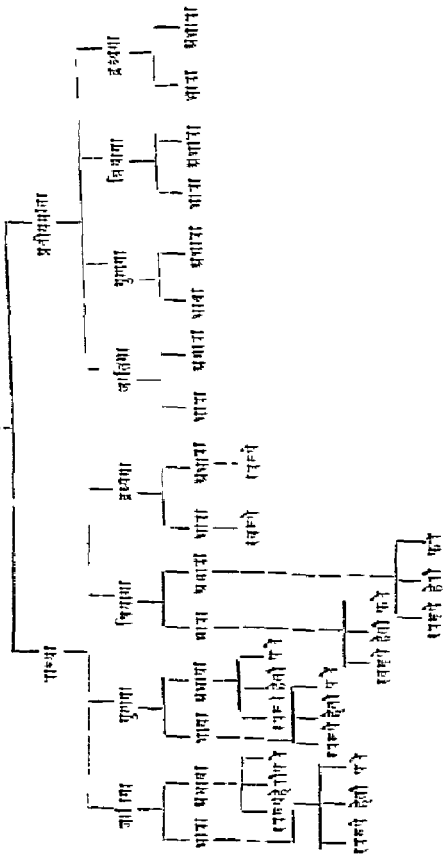
परंस्ता

भ्रान्ता

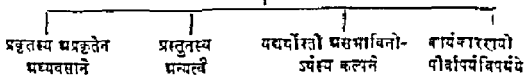
द्वेत्वा

कंठवा

उपदेश -

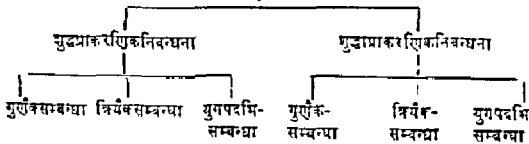
प्रतिशयोक्ति

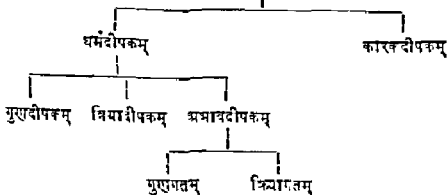
कुवलयानन्दकारानुसारेणाष्टविध्या—

- 1-रूपकातिशयोक्ति । 2-भेदानतिशयोक्तिः । 3-मदप्रतिशयोक्ति ।
- 4-असंबन्धातिशयोक्ति । 5-अप्रमातिशयोक्ति (कार्यकारणयो महत्त्वे) ।
- 6-चपलातिशयोक्तिः (कार्यप्रकृष्टत्वे) । 7-प्रत्यन्तानतिशयोक्ति (पीर्वापर्यविपर्यये) ।
- 8-सापह्नवा ।

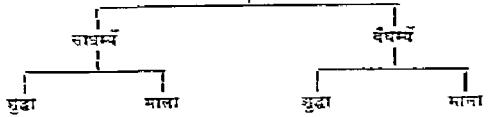
तुल्ययोगिता

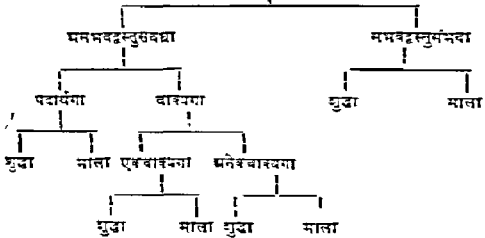
दीपकम्

प्रतिवस्तूपमा

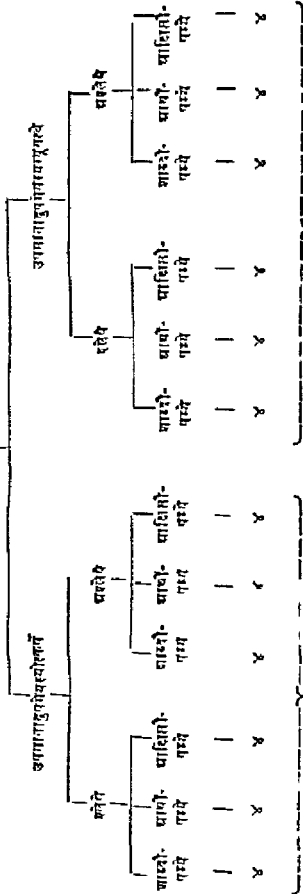
निदर्शना

दृष्टान्तः

व्यतिरेकः

- 1- उपमेयगतपिषद्वेयु उपमानगतपूर्यस्येदुस्य
 अगमोद्गोरेयोपादाने ।
- 2- केवलमेयगतपिषयद्वेयुपादाने ।
- 3- केवलमेयगतपिषयद्वेयुपादाने ।
- 4- तमोद्गोरेयोपादाने ।

- 1- उपमागतपिषयद्वेयुस्यमेयगतपूर्यस्येदुस्योपादाने
 दा ।
- 2- केवलमेयगतपिषयद्वेयुपादाने ।
- 3- केवलमेयगतपूर्यस्येदुस्योपादाने ।
- 4- तमोद्गोरेयोपादाने ।

(VIII)

सहोक्तिः

अतिशयोक्तिरहिता

अतिशयोक्तिरहिता

कार्यकारणसाहचर्ये

अनेदाभ्यवसाये

श्लेषरहिता

श्लेषरहिता

समासोक्तिः

कार्यसमारोपे

लिंगानमारोपे

विशेषणसमारोपे

सिद्धविशेषणनिवन्धना

सुद्धमाधारण-
विशेषणान्या

श्रीरन्ध्रगर्भा

परिकरः

विशेषणवाच्यः

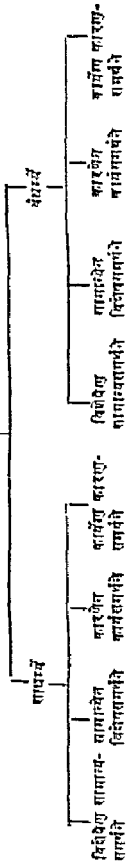
विशेषणान्यः

अर्थश्लेषः

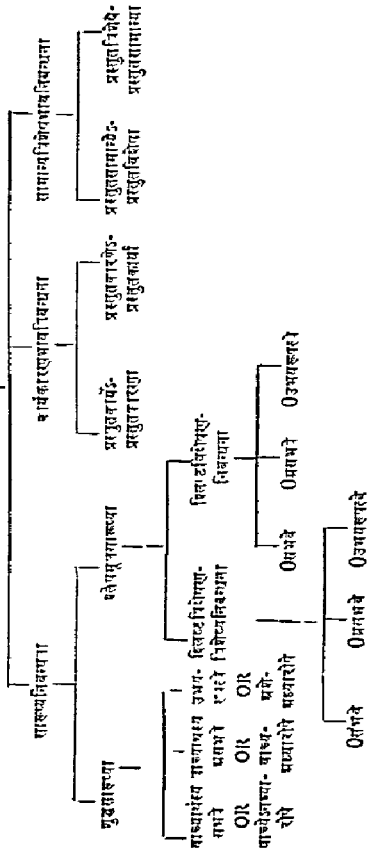
प्रकृतविषयः

अप्रकृतविषयः

अर्थनिरन्ध्यातः

अप्रस्तुतप्रशंसा

(XI)

ध्याजस्तुतिः

स्तुतिपर्यवमायिनीनिन्दा

निन्दापर्यवमायिनीस्तुति

प्राक्षेपः

उक्तविषयी

वदयमाणविषयी

वस्तुरुचननिषेध

वस्तुनिषेध

वदयमाणविषये
निषेध

अरो
निषेध

विरोधाभासः

1-जात्या सह जातेर्विरोधः ।

2-जात्या सह गुणस्य विरोधः ।

3-जात्या सह क्रियायाः विरोधः ।

4-जात्या सह द्रव्यस्य विरोधः ।

5-गुणेन सह गुणस्य विरोधः ।

6-गुणेन सह क्रियाया विरोधः ।

7-गुरेण सह द्रव्यस्य विरोधः ।

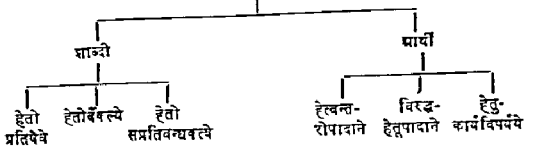
8-क्रियाया सह क्रियाया विरोधः ।

9-त्रियया सह द्रव्यस्य विरोधः ।

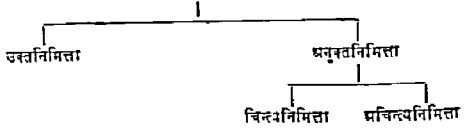
10-द्रव्येण सह द्रव्यस्य विरोधः ।

(XII)

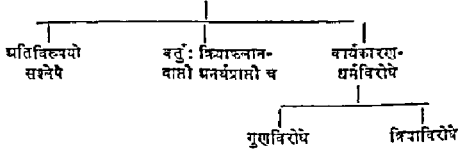
विभावता

विशेषोक्तिः

द्विषमम्

(XIII)

अधिकम्

भाषाराधित्वे

भाषेवाधित्वे

अन्योन्यम्

पुलाघानम्

क्रियाघानम्

सत्कर्पाविहम्

असत्कर्पाविहम्

सत्कर्पाविहम्

असत्कर्पाविहम्

विशेषः

अनाधाराधये

एकस्यानेक
विषयत्वे

असत्कृतेरकरणे

समम्

सद्योगे

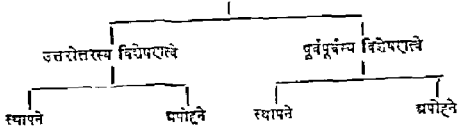
असद्योगे

शुद्धम्

व्याजस्तुतिपर्यवसायि

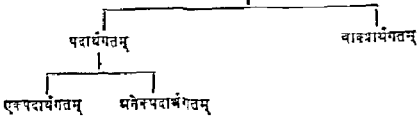
(XIV)

एकावली

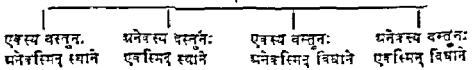
--

काव्यलिङ्गम्

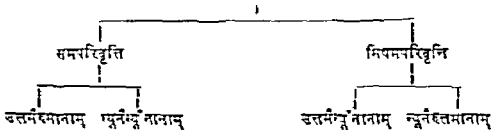
—

पर्यायः

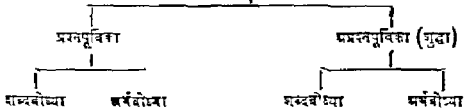

(XV)

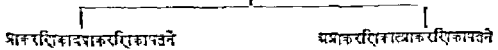
परिवृत्तिः

परिसंख्या

अभ्यापत्तिः

(XVI)

समुच्चय

समानाधिकरणे

वैयर्थ्यकरणे

गुणगुणोः
योगपद्ये

क्रियायाः
योगपद्ये

गुणक्रिया-
योगपद्ये

गुरोयोगपद्ये

क्रिया-
योगपद्ये

सम-
योगपद्ये

समाधिः

अनायासनिष्पत्ती

साङ्गनिष्पत्ती

प्रत्यनीकम्

साक्षात्सम्बन्धे

परंपरयासम्बन्धे

प्रतीपम्

उपमानस्वीपमेयत्वे

दृशमानस्व निष्पत्तत्वे

(XVII)

मौलितम्

स्वामादिकम्

मीमांसिकम्

उत्तरम्

उन्मेषप्रश्ने

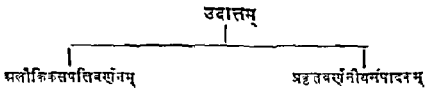
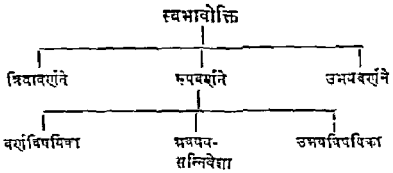
निबन्धप्रश्ने

सूक्ष्मम्

भक्त्यादादर्थज्ञाते

इंगितादर्थज्ञाते

(XVIII)

वर्णानुक्रमणिका

- १-मन्त्रद्वयगुण — दशमसर्ग — ७६
- २-मतिशयोक्ति — प्रथमसर्ग — १३ २३ २५ २७ ४७ ६२ ६६ ७४ द्वितीय-
सर्ग — १७ २५ ८२ १०७ तृतीयसर्ग — ३ ६ ८ १२ १३
१४ २१ २४ २५ २७ ३८ ४४ ५८ ५९ चतुर्थसर्ग —
२२ ३८ ४१ ४६ ४९ ६२ ६७ पञ्चमसर्ग — ११ षष्ठसर्गः
१ २६ ५६ ७२. सप्तमसर्गः — ४ २७ ४१ ४२ ४८ ५५
६१ ६३ अष्टमसर्ग — २ ७ १३ १५ १८ २२ २६ २७
२८ ३१ ३८ ४४ ४५ ४८ ५३ ५४ ५७ ५८ ६५ नवम-
सर्ग — १६ २४ ३७ ३९ ४१ ५० ६५ ७३ ८५ ८६
दशमसर्ग — ५ ६ १० १७ १९ २५ ४७ ५० ५७ ५९ ६३
६५ ७३. एकादशसर्ग — ५ १६ २८ ४७ ५८ द्वादशसर्ग —
२७ २९ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६५ त्रयोदशसर्ग —
१० १९ ४३ ४८ ६२ ६३ ६४ चतुर्दशसर्ग — ५ १०
११ १५ २२ २९ ३० ३१ ३९ ४० ८०. पञ्चदशसर्ग —
२५ २६ २७ ८ २९ ३० ५२ ५४ ७४ ७६ ८४.
षोडशसर्ग — ६१ ६३ ७१ ८३ सप्तदशसर्ग — ८ १५ ३३
५२ ६२ ६३ ६४ ६६. अष्टादशसर्ग — २६ २९ ३० ३९
४५ ४६ ४७ ४९ ५८ ६० ६१ ६५ ७६ एकोनविंशसर्ग —
२७ ६८ ११५ ११६ विंशसर्ग — २६ ३० ५५ ५७ ५८
६३. (१६६)
- ३-मधिकम् — प्रथमसर्ग १ २३ त्रयोदशसर्ग — ४० चतुर्दशसर्ग ७५
सप्तदशसर्ग — ४७ (५)
- ४-प्रनुमानम् — सप्तमसर्ग २२. द्वादशसर्ग — ६९ (२)
- ५-अन्वोन्यम् — नवमसर्ग — ३३. एकोनविंशसर्ग — २० (२)
- ६-अपह्नुति. — प्रथमसर्ग — ७५. सप्तमसर्ग — ६. नवमसर्ग — ४८ चतुर्दशसर्ग —
१२, एकोनविंशसर्ग — ७० ६६. (६)
- ७-अप्रस्तुतप्रशसा — द्वितीयसर्ग — १० ४६ ४९ ५३ षोडशसर्ग — २१ २२ २३
२४ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ४०. (१६)

८-प्रथमश्लेष — द्वितीयसर्ग-११० तृतीयसर्ग-५७ पञ्चमसर्ग-४. द्वादश-
सर्ग-८ षोडशसर्ग-७ ९ १२ १३ (८)

९-अर्थांगारन्वाम — प्रथमसर्ग-१४ १७ २६ ६७ ७२ ७३ द्वितीयसर्ग-१२
१३ ३५ ३७ ३८ ४० ५१ ६५ ८० ८५ १००.
तृतीयसर्ग-३१. चतुर्थसर्ग-१७ पञ्चमसर्ग-६ १४ १६ ३७
४१ ४२ ४४ ४७ षष्ठसर्ग-४३ ४५ ६३ सप्तमसर्ग-
१ २७ ३८ ४३ ५० ५२ ६१ ६८ अष्टमसर्ग-७ १० १२
१८ २० २२ २८ ४५ ४४ ५५ ५७ ५८ ६० ६६.
नवमसर्ग-५ ६ १२ १६ २३ २६ ३३ ४३ ४४ ५१
५७ ६२ ६८ ६९ दशमसर्ग-५ १८ २१ २८ ३५ ७६
एकादशसर्ग-२५ ३३ ३५ ५७ ५६ ६४ द्वादशसर्ग-३२
५२ त्रयोदशसर्ग-६ १७ ६८ पञ्चदशसर्ग-१ ४० ४१
४३ ८६. षोडशसर्ग-४१ ४४ ४६. सप्तदशसर्ग-५० ५६
अष्टादशसर्ग-२३ ६४ ६६. एकोनविंशसर्ग-११६ विंश-
सर्ग-७४ (६८)

१०-प्रथमिति — प्रथमसर्ग-३५ ३६ ३८ द्वितीयसर्ग-४३ चतुर्थसर्ग-१६.
३६ ५७ पञ्चमसर्ग-४७ षष्ठसर्ग-१६ ३६ ६५ सप्तमसर्ग-
६८ अष्टमसर्ग-५० नवमसर्ग-५७. दशमसर्ग-६. पञ्चदश-
सर्ग-४०. षोडशसर्ग ५६. (१७)

११-प्रसङ्गति — दशमसर्ग ४६

१२-आशेष - पञ्चदशसर्ग-८३

१३-उत्तरम् — प्रथमसर्ग-२

१४-उत्प्रेक्षा — प्रथमसर्ग-७ ८ ९ १५ २१ २२ ४६ ५७ ६० ७० ७५
द्वितीयसर्ग-४ ७ ३२ ६७ तृतीयसर्ग ५ ६ ७ ९ १०
१५ १८ २६ ३३ ३४ ३५ ३६ ४० ४१ ४२ ४३ ४६
४६ ५५ ६६ ७० ७१ ७२ ७३ ७७ ७८ चतुर्थसर्ग-१
२ ४ ७ २५ ३२ ३५ ४२ ४३ ४६ ४७ ५० ५८ ६८
पञ्चमसर्ग-२ ३ ६ ११ १६ १८ २० २७ ३० ३१ ३२ ३८
५२ ६६. षष्ठसर्ग-५ ६ ७ ८ १३ १६ ३४ ३६ ३८ ४२
४४ ४५ ५० ५१ ४२ ५३ ५४ ५८ ५८ ६२ ६४ ६५ ६६

६७ ६६ ७० ७८ ७६ सप्तमसर्ग—१३ २५ २६ २८ ३०
 ४२ ५५ ५८ ६० ६२ ६४ ६५ षष्ठसर्ग—३ ४ ८ १४ १५
 १६ २७ ३३ ३४ ३५ ४० ४० ४८ ४६ ५० ५१ ५३ ६०
 ६२ ६३ ६६ ७१. नवमसर्ग—८ १५ १७ १८ २२ २५ २६
 २८ ३० ३४ ३६ ४० ४२ ४६ ६३ ६४ ६६ ७० ७१ ७२
 ८० ८४. दशमसर्ग—२ ६ ७ ९ ११ १४ ३० ३४ ४५ ४६
 ४८ ४९ ५० ७४ ७५ ७७ ८४ ८५ ९१ एकादशसर्ग—१२
 १६ १८ २२ २४ ३० ३१ ३८ ४३ ४४ ४५ ४६ ४८ ५१
 ५३ ६० ६१ ६२ ६३ द्वादशसर्ग—५ १७ १९ ४३ ५० ६३
 ६४ ६६ ७० ७१ ७५ ७६ त्रयोदशसर्गः—२ ११ १२ २५
 २६ ३० ३६ ३७ ३९ ४५ ४६ ४७ ५१ ५३ ६७ चतुर्दश-
 सर्गः—१ २५ २८ ७६ ७७ पञ्चदशसर्ग—३ ७ ८ ४७ ४९
 ५१ ५६ ७८ ७९ ८६ ९० ९४ षष्ठदशसर्ग—३ ५ ९ १०
 १४ १६ २६ ३१ ३२ ३६ ४१ ४६ ५५ ५८ ६० ६५ ६८.
 षष्ठादशसर्ग—१ ५ ७ ८ १० २४ ४१ ४३ ४४ ४८ ५४ ६३
 ६७ ६८ ६९ ७३ ७५ ७८ ७९. एकोनविंशसर्ग—०४ २८ ६८
 ७० ७१ ८१ ८५ १०० ११० ११६ ११७ विंशसर्ग—४ ६
 ८ १४ १६ २० २८ ४५ ४८ ६४ ६८ ६९ ७० (२६५)

१५—उदात्त—

चतुर्थसर्ग—६० षष्ठादशसर्ग—३६ त्रयोदशसर्ग—५० ५८ ५९
 विंशसर्ग—६६ ८४ (७)

१६—उपमा—

प्रथमसर्ग—४ ५ ६ ७ ८ १२ १५ १६ १९ २० २१ २२ २४
 २५ २८ ३६ ५३ ५४ ७२ ७५ द्वितीयसर्ग—५ ७ १० १४
 १८ २५ २८ ३१ ३६ ४७ ५० ५५ ५८ ५९ ६१ ६४ ६६
 ७२ ७४ ७८ ८१ ८४ ८६ ८७ ८८ ९० ९१ ९२ ९५ ९६
 ९७ ९९ ११० ११६ तृतीयसर्ग—१ २ ४ ११ १७ २० २२
 २४ २६ ३५ ३६ ३७ ४८ ४९ ५६ ६२ ६३ ६४ ६५ ६७
 ७० ७१ ७५ चतुर्थसर्ग—५ ८ ११ १३ १४ २१ २३ २४
 २८ ३० ३१ ३५ ३७ ५१ ५९ ६५ ६७ ६८ पञ्चमसर्ग—
 १ ३ ४ ८ ११ १२ १३ १६ २९ ३५ ३६ ४५ ५५ ५६ ५७
 ६६ ६८. षष्ठसर्ग—४ ८ ९ १२ २३ २७ २८ ३४ ३५ ३६
 ३७ ४६ ४८ ५१ ६४ ७१ ७२ ७३ ७५ सप्तमसर्ग—

२३ ४६ ४७ ६६ ७३ अष्टमसर्ग—६ २८ ४६ नवमसर्ग—
 ८ ९ १६ २८ ३० ३२ ३६ ३९ ५२ ५५ दशमसर्ग—१ १३
 १५ २५ ६४ ८१ ८७ एकादशसर्ग—३ ६ ८ १४ ३६ ४०
 ४२ ४५ ४६ ५४ ५५ ५६ ५८ ६२ ६५ ६६. द्वादशसर्ग—२
 ४ ११ १४ २५ ३७ ४८ ५४ ५५ ६८ ६९ ७० ७४ ७५.
 त्रयोदशसर्ग—५ १५ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २७
 २८ २९ ३३ ३७ ३८ ४१ ४२ ५२ ६१ ६५ चतुर्दशसर्ग—
 ७ १६ २४ ४४ ५० ५२ ७६ ७७ ८४ ८५. पञ्चदशसर्ग—
 २ ४ ५ ६ ९ १० १३ १५ २० ३३ ३४ ३५ ४४ ४८ ५०
 ५१ ५२ ५५ ५८ ६२ ६६ ७३ ७४ ७५ ८० ८६ ९० ९२
 ९६. षोडशसर्ग—५ १० १२ १८ १९ २४ ३२ ३७ ४३ ५०
 ५२ ५३ ५८ ६४ ६५ ७२ ८० सप्तदशसर्ग—१ २ ७ १३ १७
 १९ २१ २५ २९ ३८ ४३ ४४ ४६ ४८ ५२ ५६ ६७.
 अष्टादशसर्ग—१ २ ४ ६ ९ १२ २० २५ ३१ ३४ ३५ ३६
 ३८ ४० ४१ ४२ ४३ ५० ५१ ५७ ५९ ७१ ७२ ८०.
 एकोनविंशसर्ग—१ २ ३ ४ ६ ७ १० ११ १२ २२ २५ २६
 ४१ ४३ ४५ ४७ ५२ ५३ ५४ ६१ ६४ ६५ ६६ ६९ ७४
 ७५ ७६ ७९ ८३ ९३ ९८ १०० १०४ १११ ११६
 विंशसर्ग—३ ५ ११ १२ १३ १७ १८ १९ २१ २२ २३ २४
 २५ २७ ३० ३१ ३३ ३५ ३८ ४१ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७
 ४९ ५१ ५३ ५४ ५७ ५९ ६० ६१ ६२ ७१ ७३ ७६ ८१.
 (३७७)

१७—उपमेयोपमा —एकादशसर्ग—१५. त्रयोदशसर्ग—४. (२)

१८—ऊर्जस्वी —एकादशसर्ग—२६.

१९—एकावली —सप्तमसर्ग—३ दशमसर्ग—३३ (२)

२०—वाच्यलिङ्गम् —प्रथमसर्ग—३ २४ २६ ३५ ४१ ६१ ७१. द्वितीयसर्ग—४ ६
 ३२ १०२ १०७ ११५. तृतीयसर्ग—१६ २३ ३२ ५२ ५६ ६१
 ७६ ८१. चतुर्थसर्ग—१ ५ १५ १७ २२ ४४ पञ्चमसर्ग—
 ५ १७ १८ २१ २३ २६. षष्ठसर्ग—३८ ४७ ६१. सप्तमसर्ग—
 २० २८ ५५ ६३ ७५. अष्टमसर्ग—११ १६ ३२ ३७ ४३
 ५० ५६ ६६ ७०. नवमसर्ग—१३ २१ ५६. दशमसर्ग—

३ २३ ६१ ६६ ७३ ८३ ८४ ८८ ९०. एकादशसर्ग - २५
१५ २३ ३४ ३६ ५४ ५५. द्वादशसर्ग - १ २४ २६ २८ २९
४२ ४४ ५३ ६१ ६२ ६५ ७७ त्रयोदशसर्ग - ३ २६ ४८
चतुर्दशसर्ग - ४ १५ २३ २४ २६ २७ २९ ३१ ३२ ३५ ३८
५१ ५७ ५९ ६१ ६२ ७९ ८२ ८७ पञ्चदशसर्ग - ६ ११
१४ १८ १९ २१ २२ २३ ३१ ३६ ३७ ३८ ४१ ४२ ४५
५३ ५५ ५७ ५९ ६८ ७० ७७ ७८ ८१ ८५ ९३ ९५ ९६
षोडशसर्ग - ४५ ५२ ५४ ८५ सप्तदशसर्ग - ६ ३३ ३४ ५३
६२ ६६ ६८ अष्टादशसर्ग - ३ १३ १६ १७ २० २१ ३४
३७ ५६ ५८ ६१. एकोनविंशसर्ग - १६ २१ ३१ ३५ ३८ ५३
५७ ५८ ७८ ८० ९७ ९९ १०१. विंशसर्ग - १ ७ ३२ ३४
३६ ३७ ३९ ६३ (१७५)

२१-तद्गुण — प्रथमसर्ग - ९. द्वितीयसर्ग - २० २१. चतुर्थसर्ग - १४ दशम-
सर्ग - ८६. पञ्चदशसर्ग - ७ ४८. सप्तदशसर्ग - ४. (८)

२२-तुल्ययोगिता — प्रथमसर्ग - ३ ४५ ५२. द्वितीयसर्ग - २४ ३६ ४९ १०१.
तृतीयसर्ग - ५३ ५४ ५७ ६० चतुर्थसर्ग - १९ २७ ३८ ४०.
पञ्चमसर्ग - ६. षष्ठसर्ग - ४३ ७९ सप्तमसर्ग - ५६ अष्टम-
सर्ग - २० ५२ नवमसर्ग - २४ ४१ ५३. दशमसर्ग - ४ ८ १३
३९ ६९, ७१ ७५ एकादशसर्ग - १५ ६४ द्वादशसर्ग - ३५
४५ ४९ त्रयोदशसर्ग - ५. चतुर्दशसर्ग - ३२ ४९ ५५ ५९ ८३
८६. पञ्चदशसर्ग - ८२ षोडशसर्ग - ४६ ६४ सप्तदशसर्ग -
२२ ६५ अष्टादशसर्ग - २ ९ ३३ ५५ ६२ एकोनविंशसर्ग -
१८ ३२ ६२ ९५ ९७ १०३ ११३ ११५ विंशसर्ग - १५.
(६२)

२३-दीपकम् — प्रथमसर्ग - ५१. द्वितीयसर्ग - १०९ (२)

२४-दृष्टान्त. — द्वितीयसर्ग - २३ ३४ ६२ ७० ८३. चतुर्दशसर्ग - ८ १३ ४६
पञ्चदशसर्ग - १७ सप्तदशसर्ग - १८ ४० विंशसर्ग - ४०. (१२)

२५-निदर्शना — प्रथमसर्ग - १६ ७५. द्वितीयसर्ग - २ १९ ३१ ४२ ६६ तृतीय-
सर्ग - ३ ४७ चतुर्थसर्ग - १३ २० २६ २८ ३१ ४४ ५२
- ३६ ६५ ६८. पञ्चमसर्ग - २ ४९. षष्ठसर्ग - २१. सप्तमसर्ग -

१५. षष्ठमसर्ग - १८ ५६ नवमसर्ग - ५३ ७६. दशमसर्ग -
 ३१. एकादशसर्ग - १६ ५०. द्वादशसर्ग - १४. त्रयोदशसर्ग -
 १३ षोडशसर्ग - ५८ सप्तदशसर्ग - १२ ३०. एकोनविंशसर्ग -
 ५१ विंशसर्ग - ५० ५६ ७५ (३६)
- २६-परिकर —सप्तदशसर्ग - २१.
- २७-परिणाम —द्वितीयसर्ग - ७७ चतुर्थसर्ग - ५४. नवमसर्ग. - ८७ एकादश-
 सर्ग - ४०. चतुर्दशसर्ग - ३६. (५)
- २८-परिवृत्ति —प्रथमसर्ग - ५०. पञ्चदशसर्ग - ४० षष्ठादशसर्ग - १५ (३)
- २९-परिसङ्गा —द्वितीयसर्ग - २२. चतुर्दशसर्ग - ४१ ४८ ५४ ५८ (५)
- ३० पर्याय —सप्तमसर्ग - ६६ विंशसर्ग - ७८. (२)
- ३१-पर्यायोक्तम् —द्वितीयसर्ग - ६३.
- ३२-प्रतिबन्धपथा —प्रथमसर्ग - ३८ द्वितीयसर्ग - ८ २३. (३)
- ३३-प्रतीपम् —षोडशसर्ग - ६१
- ३४-प्रत्यनीकम् —नवमसर्ग - ६३. चतुर्दशसर्ग - ७८.
- ३५-श्रेय. —षष्ठसर्ग - ७४. नवमसर्ग. - २ ५४. दशमसर्ग - ८०. त्रयोदश-
 सर्ग - ४६. चतुर्दशसर्ग - ११. (६)
- ३६-आग्निमात्र —तृतीयसर्ग - ४८ ५१. चतुर्थसर्ग - ४६ ५३. पञ्चमसर्ग. - ३२
 . षष्ठसर्ग. - ११. सप्तमसर्ग - २४. नवमसर्ग. - १८ ३५. दशम-
 सर्ग. - ५ एकादशसर्ग - ५२. त्रयोदशसर्ग. - ५ ३२ ४४ ४६
 ५६ ६०. पञ्चदशसर्ग - ६१. षष्ठादशसर्ग - ५३. विंशसर्ग - ७
 (२०)
- ३७-माव. —त्रयोदशसर्ग. - ४० ४१ ४२. (३)
- ३८-मावनाबलम् —पञ्चदशसर्ग. - ८७.
- ३९-भावोदयः —एकादशसर्ग - ६७.
- ४०-मौलितम् —षष्ठसर्ग - ४० दशमसर्ग - २६. द्वादशसर्ग - १५ (३)
- ४१-मयासह्यम् —नवमसर्ग. - ५३. दशमसर्ग - १४ ३४. विंशसर्ग - १५ (४)
- ४२-रसवद् —तृतीयसर्ग - ३०. षष्ठसर्ग. - ७५. (२)
- ४३-रूपकम् —प्रथमसर्ग - ३४ ३६. द्वितीयसर्ग - ३ ३८ ८२ ८६ ८२ ६१

१११ ११७ ११८ तृतीयसर्ग-३६ चतुर्थसर्ग-४८ पञ्चम-
सर्ग-१३ ०६. षष्ठसर्ग-४६ ५० ५४ ५८ ६- ६२ ६७ ७०
सप्तमसर्ग-७ २३ २५ ५७ ७४ षष्ठमसर्ग-१४ २२ २७
३३ ३६ ४६. नवमसर्ग-३ १० ११ १८ २७ ३१ ३४ ३६,
४५ ४७ दशमसर्ग-५८ ६८ एकादशसर्ग-१० २१ ३८ ४४
४७ ४६ द्वादशसर्ग-४६. त्रयोदशसर्ग-४८ ५१ ६९.
चतुर्दशसर्ग-६ १६ २५ ३४. पञ्चदशसर्ग-७ १- ५७ ६०
६०. षोडशसर्ग-६७ सप्तदशसर्ग-४१ ५७ ६१ ६६
अष्टादशसर्ग-१५ ३५ ५६ ७२ ७७ एकोनविंशसर्ग ५ ११
३६ ४४ ७१ १०६ १२० विंशसर्ग-२ ३३ ७५ ७७ (८६)

४४-दशोक्ति. —पञ्चदशसर्ग-२३.

४५-विचित्रम् —त्रयोदशसर्ग-८.

४६-विभावना —प्रथमसर्ग-१० चतुर्थसर्ग-५३ षष्ठमसर्ग-
६१. दशमसर्ग-२७ ४१. त्रयोदशसर्ग-१३. पञ्चदशसर्ग-
२४ ८० ८२. (१०)

४७-विरोधमासः—प्रथमसर्ग-१ ३६ ६७ द्वितीयसर्ग-६ १६ तृतीयसर्ग-३२
४४ ५०. चतुर्थसर्ग-१२. पञ्चमसर्ग-५३ षष्ठसर्ग-६१.
सप्तमसर्ग ५६ ७०. अष्टमसर्ग-५ ६ ३६ ३६ नवमसर्ग-
६६ ७८ ८१. दशमसर्ग-६८ ७० ८३ ८७ ८६ एकादश-
सर्ग-४ २६ ३१ ५५. द्वादशसर्ग-३३ ५६ ६७ त्रयोदशसर्ग-
८ ४६ ५२ ६६. चतुर्दशसर्ग-३५ ६२ ६६ ७० ७२ ७४
८१ ८८. पञ्चदशसर्ग-३० षोडशसर्ग-८ ६६ ६६ ७६
सप्तदशसर्ग-६ ६७. अष्टादशसर्ग-१८ २२ २८ एकोनविंश-
सर्ग-२३ २७ ४६ ५६ ६७ ७३ १०५ १०६ विंशसर्ग-
२६ ८२. (६४)

४८-विषयम् —प्रथमसर्ग-५६ ६१ ६५. द्वितीयसर्ग-७८ ७६. तृतीयसर्ग-
४५. अष्टमसर्ग-२८ ४१ ६५ एकादशसर्ग-६४. चतुर्दश-
सर्गः-२ पञ्चदशसर्ग-१६. (१२)

४९-विशेष —द्वितीयसर्ग-२५

५०-विशेषोक्ति —अष्टमसर्ग-६१ नवमसर्ग-१४ ७३ दशमसर्ग-२७ २८ ४१
द्वादशसर्ग-३६ चतुर्दशसर्ग-४५ ४७ पञ्चदशसर्ग-१६ (१०)

- ५१-अपतिरेक — प्रथमसर्ग-२ २७ द्वितीयसर्ग-४६ ४८. तृतीयसर्ग-८२. चतुर्थसर्ग-६४ सप्तमसर्ग-३६. एकादशसर्ग-२७ २८. चतुर्दशसर्ग-२ ३ ४३ ६५ ६६ अष्टादशसर्ग-३३ ७०. एकोनविंशसर्ग-१८ ५२. विंशसर्ग-७७. (१६)
- ५२-व्याज-तुति — प्रथमसर्ग-३६. द्वितीयसर्ग-७० (२)
- ५३-स-देह — प्रथमसर्ग-२. अष्टमसर्ग. २६ नवमसर्ग-१६ २० दशमसर्ग. १४ २४. अष्टादशसर्ग-४२. (७)
- ५४-समम् — सप्तमसर्ग-५३.
- ५५-समाधि — षष्ठसर्ग. ४६. दशमसर्ग-२०. (२)
- ५६-नमासीति — प्रथमसर्ग-४४ ५८ ६४. द्वितीयसर्ग-५२ तृतीयसर्ग-१५ २८ ४१ ६६ चतुर्थसर्ग-१६ २६ ३४ ४७ पञ्चमसर्ग-३ ४३ ५४. षष्ठसर्ग-२५. सप्तमसर्ग-२६ अष्टमसर्ग-२ २६. नवमसर्ग-७ १० ३६ दशमसर्ग-३८ ४० ५१ ६० ७२ एकादशसर्ग-१४ २२ ४८ ६१ ६२ पञ्चदशसर्ग-६ षोडशसर्ग-६२. सप्तदशसर्ग-२४ ३७ ३८ ३६. अष्टादशसर्ग-१४ १६. एकोनविंशसर्ग-३५ ८५ ८१. विंशसर्ग-६ ६ १० २४ ७२. (४८)
- ५७-समुच्चय — षष्ठसर्ग-७२ चतुर्दशसर्ग-३१. पञ्चदशसर्ग-६१. अष्टादशसर्ग-७७. (४)
- ५८-सहोति — अष्टमसर्ग-३१ चतुर्दशसर्ग-३७ षोडशसर्ग-६३. अष्टादशसर्ग-३६. (४)
- ५९-नामान्वम् — तृतीयसर्ग-४७ अष्टमसर्ग-५१ एकादशसर्ग-३२. त्रयोदशसर्ग-५३ अष्टादशसर्ग-३४. (५)
- ६०-मूढमम् — नवमसर्ग-७६ ८३. (२)
- ६१-समरणम् — अष्टमसर्ग-६४
- ६२-स्वभावोक्ति — तृतीयसर्ग-१६ ६६ ६८ ८०. पञ्चमसर्ग-५ १५ १७ २४ २५ ५८ ६१ ६२. सप्तमसर्ग-३३ ४८. अष्टमसर्ग-१ १६ ३१. एकादशसर्ग. ४ ७ ६ ११. द्वादशसर्ग-५ ६ ७ ६ १० १८ २० २२ २४ २८ ३१ ३४ ३७ ३८ ४० ४१ ४७ ५१ ५४ ७३ ७४. चतुर्दशसर्ग-२० पञ्चदशसर्ग-३६ सप्तदशसर्ग-३५. अष्टादशसर्ग-११ ३२ ५२. विंशसर्ग-१६ ४२ ५२ ६७ (५२)